

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Latvijas Bibliotekāru biedrība

Starptautiska konference
Latviešu grāmata un bibliotēka: 1525-2000

International conference
The Latvian Book and Libraries: 1525-2000

8.11.2000.-11.11.2000., Rīga

Materiālu krājums

II

Rīga, 2000

37871

002.2(474.3)(091)(063)

La 802

Datorsalicēja *Jana Dreimane*

Materiāli publicēti autorvariantā

© Latvijas Nacionālā bibliotēka

ISBN 9984-607-36-4

2000-3
810

L
0

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Latvijas Bibliotekāru biedrība

Starptautiska konference
Latviešu grāmata un bibliotēka: 1525-2000

International conference
The Latvian Book and Libraries: 1525-2000

8.11.2000.-11.11.2000., Rīga

Materiālu krājums

II

Rīga, 2000

ORGANIZĒTĀJI / ORGANISERS

Latvijas Nacionālā bibliotēka / National Library of Latvia

Andris Vilks

Latvijas Bibliotekāru biedrība / Library Association of Latvia

Silvija Liniņa

0300019584

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

STARPTAUTISKIE LĪDZORGANIZĒTĀJI /

INTERNATIONAL CO-ORGANISERS

UNESCO

Henriks Juškēvičs / Henrikas Yushkiavitshus

VERMONTAS UNIVERSITĀTE, ASV /

UNIVERSITY OF VERMONT, USA

Māra Saule

ZVIEDRIJAS KARALISKĀ BIBLIOTĒKA /

ROYAL LIBRARY OF SWEDEN

Jānis Krēsliņš

ATBALSTĪTĀJI / SPONSORS

Latvijas Republikas Kultūras ministrija / Ministry of Culture, Republic of Latvia

Kultūrkapitāla fonds / Culture Capital Foundation

Rīgas Latviešu biedrība / Latvian Society of Riga

Sorosa fonds – Latvija / Soros Foundation – Latvia

RĪCĪBAS KOMITEJA / MANAGING COMMITTEE

Anna Mauliņa, priekšsēdētāja

Aleksejs Apīnis, zinātniskais konsultants

Jana Dreimane

Ilze Kārklīņa

Ināra Klekere

Dzintra Mukāne

Daiga Raļļa

Aina Štrāle

Tērbatas iela 75

Rīga, LV 1001, Latvija

Tālr./fakss: (371) 7312793

E-pasts: lnbpn@lbi.lnb.lv

Mājas lapa: <http://vip.latnet.lv/LNB/>

Programma

Otrdiena, 7.novembris

- 17.00 Izstādes "Latviešu grāmatniecības pētniecības gaita" atklāšana Latvijas Nacionālajā bibliotēkā (K.Barona ielā 14)

Trešdiena, 8.novembris

- 9.00 - 10.00 Dalībnieku reģistrācija.
Izstādes "Nacionālā grāmatniecība plakātos un grāmatzīmēs" atklāšana Latviešu biedrības namā (Merķeļa ielā 13)
- 10.00 - 11.00 KONFERENCES ATKLĀŠANA
Vaira Viķe-Freiberga, Latvijas Valsts prezidente
Kārīna Pētersone, LR kultūras ministre
Henriks Juškēvičs, UNESCO
Andris Vilks, Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktors
Grāmata un bibliotēka laiku lokos: 1525-2000
- 11.00 - 17.00 PIRMĀ PLENĀRSĒDE
16.gadsimts – pāreja no rokraksta grāmatas uz iespiesto grāmatu
(vada *Andris Vilks* un *Līvi Ārma*)

- 11.00 - 11.30 *Jānis Stradiņš* (Latvija)
**Latvijas un Rīgas intelektuālā vēsture
16.gadsimtā: pamatmeti un pretrunas**
- 11.30 - 11.50 *Ināra Klekere* (Latvija)
**Branda protokols: ar dienas precizitāti iezīmēts
punkts laika asī**
- 11.50 - 12.10 Kafijas pārtraukums
- 12.10 - 12.30 *Līvi Ārma* (Igaunija)
**Pirmās grāmatas igauņu valodā un
reformācija Igaunijā**
- 12.30 - 12.50 *Ojārs Zanders* (Latvija)
**Pilsēta, kur iespiesta pirmā latviešu grāmata
(Lutera laika grāmatniecība Vitenbergā)**
- 12.50 - 13.10 *Tīu Reimo* (Igaunija)
**Krievijas-Livonijas karš Eiropas
grāmatniecībā**
- 13.10 - 13.30 *Ivars Haugs* (Norvēģija)
Baltijas vēstures atklāsmes grāmatniecībā
- 13.30 - 13.50 *Tenu Karma* (Latvija)
**Vai 1525. – sākumgads arī libiešu
grāmatniecībai?**
- 13.50 - 14.50 Pusdienu pārtraukums

- 14.50 - 15.10 *Jānis Krēsliņš* (Zviedrija)
Pa mazstaigātu taku: reliģiskā literatūra un Eiropas reģionālās identitātes veidošana
- 15.10 - 15.30 *Ilārs Plūme* (Latvija)
1525.gada grāmata Mārtaņa Lutera liturģisko reformu gaismā
- 15.30 - 15.50 Kafijas pārtraukums
 • • •
- 15.50 - 16.40 *Andris Vilks* (Latvija)
Nacionālā bibliotēka – valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas (VVBIS) pamatstruktūra
 • • •
- 16.40 - 17.00 **Ievadījums darba grupu paralēlsekcijās**
Ināra Klekere, Jānis Krēsliņš.
Reformācija Livonijā kultūrvēsturiskā kontekstā
Viesturs Zanders, Zuzanne Henšele.
Eiropas grāmatniecība un bibliotēkas 18.-19.gadsimtā
Silvija Liniņa, Genādijs Vasiļevičs.
Grāmata un bibliotēka: 20.gadsimta mozaīka

Inese Auziņa-Smita, Ivans Kaničs.

**Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un
informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas**

Anna Mauliņa, Kalju Tammaru.

Autortiesības un bibliotēka

• • •

18. 00 Izstādes "16.gadsimta grāmatas Latvijas
Nacionālajā bibliotēkā" atklāšana Ārzemju mākslas
muzejā (Pils laukumā 3)

Ceturtdiena, 9.novembris

SEKCIJU SĒŽU DIENA

9.00 - 13.30 RĪTA SĒDE 1.sekcija. Reformācija Livonijā
kultūrvēsturiskā kontekstā
(vada *Ināra Klekere* un *Jānis Krēsliņš*)

9.00 - 9.30 *Pēteris Vanags* (Latvija)
1586./1587. un 1615.gada luterāņu
rokasgrāmatas un 16.gadsimta sākuma
manuskriptu rekonstrukcijas iespējas

9.30 - 10.00 *Māra Grudule* (Latvija)
16.gadsimta vācu reliģiskā dzeja Kristofora Firekera
tulkojumā

- 10.00 - 10.30 *Janīna Kursīte* (Latvija)
Raganas un burvji 16.gadsimtā Latvijas teritorijā
- 10.30 - 11.00 *Igors Koškins* (Latvija)
Manierisma tendences krievu un vācu literāro valodu attīstībā 16.gadsimtā
- 11.00 - 11.20 Kafijas pārtraukums
- 11.20 - 11.50 *Pireta Lotmane* (Igaunija)
Luterāņu mācītājs ortodoksālā zemē: Heinrihs Štāls un ortodoksālo krievu pievēršana lutertīcībai Ingermanlandē (1641-1656)
- 11.50 - 12.20 *Sirka Havu* (Somija)
Sanktpēterburgas Zinātņu akadēmijas grāmatu dāvinājums Helsinku Universitātes bibliotēkai 1829.gadā: kolekcijas tipogrāfiskā analīze
- 12.20 - 12.50 *Līga Krūmiņa* (Latvija)
Latviešu kalendāru (1750–1919) retrospektīvā bibliogrāfija un tās nozīme
- 12.50 - 13.30 Diskusija
 • • •
- 13.30 - 14.30 Pusdienu pārtraukums

- 14.30 - 19.00 PĒCPUSDIENAS SĒDE 2.sekcija. Eiropas grāmatniecība un bibliotēkas 18.-19.gadsimtā
(vada *Viesturs Zanders* un *Zuzanne Henšele*)
- 14.30 - 14.50 *Sirje Lusmegi* (Igaunija)
Narvas baznīcas bibliotēka 18.gadsimtā
- 14.50 - 15.10 *Zuzanne Henšele* (Vācija)
Letonika Valsts bibliotēkas Berlīnē vecajā priekšmetkatalogā
- 15.10 - 15.30 *Lilija Limane* (Latvija)
Latviešu grāmatu dāvināšanas tradīcijas: vēsturiskā attīstība
- 15.30 - 15.50 *Edgars Ceske* (Latvija)
Grāfu Pālenu kolekcija Latvijas Nacionālajā bibliotēkā
- 15.50 - 16.10 *Valdis Mazulis* (Latvija)
Johana Kristofa Broces kolekcijas liktenis
- 16.10 - 16.30 Kafijas pārtraukums
- 16.30 - 16.50 *Skaidrite Kalvāne* (Latvija)
Katoliskās literatūras sākumi Latgalē
- 16.50 - 17.10 *Viesturs Zanders* (Latvija)
Rīgas Latviešu biedrība (1868-1940) kā nacionālās grāmatniecības centrs

- 17.10 - 17.40 *Aušra Navickiene* (Lietuva)
**Latviešu un lietuviešu iespēstās grāmatas
 19.gadsimtā: līdzīgais un atšķirīgais**
- 17.40 - 18.00 *Rīta Bočarova, Mudīte Klebā* (Latvija)
Letonikas grāmatu kopkatalogs: 1523-1919
- 18.00 - 19.00 Diskusija
 • • •
- 9.00 - 13.30 RĪTA SĒDE 3.sekcija. Grāmata un
 bibliotēka: 20.gadsimta mozaīka
 (vada *Silvija Liniņa* un *Genādijs Vasiļevičs*)
- 9.00 - 9.20 *Venta Kocere* (Latvija)
"Bibliotheca Rigensis" laikmetu griežos
- 9.20 - 9.40 *Genādijs Vasiļevičs* (Vācija)
**Latviešu grāmatas izplatība Vācijā: vēsture un
 mūsdienas**
- 9.40 - 10.00 *Vītauts Rimša* (Lietuva)
**Latvijas un Lietuvas bibliotekāru sakari
 20.gadsimta pirmajā pusē**
- 10.00 - 10.20 *Renata Andrašūnaite* (Lietuva)
**Lietuvas katoļu jaunatnes apvienības
 "Pavasaris" bibliotēku darbība 20.gadsimta
 sākumā**

- 10.20 - 10.40 *Audrone Glosiene, Arida Papaurelīte (Lietuva)*
Cenzūra Lietuvā starpkaru periodā
- 10.40 - 11.00 *Aina Štrāle (Latvija)*
**Biedrību bibliotēku likteņi Latvijā
1940./41.gadā un Rīgas Latviešu biedrības
bibliotēka**
- 11.00 - 11.20 Kafijas pārtraukums
- 11.20 - 11.40 *Raimonds Inķis (Latvija)*
Grāmatu izdošana Latvijā: 1945-1965
- 11.40 - 11.55 *Jana Dreimane (Latvija)*
**Kultūrpolitika Latvijā un tās izpausmes
bibliotēku darbībā 1945.-1953.gadā: ieskats
vēstures avotos**
- 11.55 - 12.10 *Silvija Liniņa (Latvija)*
Latviešu trimdas bibliogrāfija: 1940-2000
- 12.10 - 12.30 *Skaidrīte Rozenbaha (Latvija)*
Grāmatu izdošana Latvijā: 1990-2000
- 12.30 - 12.50 *Arūns Bļūdžus (Lietuva)*
**Tulkotās latviešu grāmatas Lietuvā un
lietuviešu grāmatas Latvijā līdz 1989.gadam:
salīdzinošie aspekti**

- 12.50 - 13.10 *Ilze Egle* (Latvija)
Bibliotēkas misija tradicionālās un virtuālās informācijas krustcelēs
- 13.10 - 13.30 Diskusija
 . . .
- 13.30 - 14.30 Pusdienu pārtraukums
- 14.30 - 19.00 **PĒCPUSDIENAS SĒDE 4.sekcija.**
Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija: jaunas dimensijas
 (vada *Inese Auziņa-Smita* un *Ivans Kaničs*)
- 14.30 - 14.50 *Valentīna Skujiņa, Marika Ķirīte* (Latvija)
Termins vārdnīcā kā terminzinātnes attīstības un valodas bagātināšanas avots
- 14.50 - 15.10 *Anna Mauliņa* (Latvija)
Bibliotēkzinātnes terminoloģija datorizācijas laikmetā
- 15.10 - 15.30 *Ivans Kaničs* (Slovēnija)
"Multilingual dictionary of library terminology" ("Bibliotekārās terminoloģijas daudzvalodu vārdnīca"): starptautisks projekts – nacionālas problēmas

- 15.30 - 15.50 *Gudruna Karlsdotira* (Islande)
Literārās tradīcijas un bibliotekārā terminoloģija Islandē: valodas saglabāšana un pielāgošana informācijas pasaules jaunajām vajadzībām
- 15.50 - 16.10 *Baiba Sporāne* (Latvija)
Bibliotēku un informācijas terminoloģijas vārdnīcas tulkojums – solis bibliotēkzinātnes attīstībā
- 16.10 - 16.30 Kafijas pārtraukums
- 16.30 - 16.50 *Ilze Ilziņa* (Latvija)
Latviešu valodas terminoloģija Eiropas Savienības datubāzēs
- 16.50 - 17.10 *Sandra Ozoliņa* (Latvija)
Starptautisko standartu adaptācija: terminoloģiskais aspekts
- 17.10 - 17.30 *Nijole Bļūdžuviene* (Lietuva)
Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes vārdnīcas Lietuvā
- 17.30 - 17.50 *Maia Randmā* (Igaunija)
Bibliotēkzinātnes terminoloģija Igaunijā

- 17.50 - 18.10 *Inga Zvaigzne* (Latvija)
Tulkošanas un terminoloģijas centrs un terminoloģiskās datubāzes Latvijā
- 18.10 - 18.30 *Margonis Grīnhofs* (Latvija)
Informācijas terminu datubāzes demonstrējums
- 18.30 - 19.00 **Diskusija**
 • • •
- 9.00 - 13.30 **RĪTA SĒDE** 5.sekcija. Bibliotēka un autortiesības
 (vada *Anna Mauliņa* un *Kalju Tammaru*)
- 9.00 - 9.30 *Anna Mauliņa* (Latvija)
Intelektuālais īpašums un bibliotēkas Centrālās un Austrumeiropas autortiesību aizstāvības projektu kontekstā
- 9.30 - 10.00 *Elena Macevičūte* (Lietuva)
Autortiesības Lietuvā
- 10.00 - 10.30 *Kalju Tammaru* (Igaunija)
Autortiesības Igaunijā
- 10.30 - 11.00 *Ieva Platpere* (Latvija)
Jaunais autortiesību likums Latvijā
- 11.00 - 11.20 **Kafijas pārtraukums**

11.20 - 12.00 *Inese Paklone* (Latvija)
Elektroniskās publikācijas un autortiesības

12.00 - 12.20 *Daina Gauja* (Latvija)
Mūzikas bibliotēka un autortiesības

12.20 - 12.40 *Vija Kilbloka* (Latvija)
**Grāmatizdošana un kopēšana: izdevēju
viedoklis**

12.40 - 13.30 Diskusija

• • •

13.30 - 14.30 Pusdienu pārtraukums

• • •

Piektdiena, 10.novembris

9.00 - 17.00 OTRĀ PLENĀRSĒDE
**21.gadsimts: starp iespiesto grāmatu un
elektronisko publikāciju**
(vada *Dzintra Mukāne* un *Māra Saule*)

9.00 - 9.30 *Ainārs Dimants* (Latvija)
**Latvijas masu mediju loma globalizācijas
apstākļos**

9.30 - 10.00 *Harijs Bušs* (Latvija)
**Globalizācija, telekomunikāciju un interneta
nākotne**

Programme

- 10.00 - 10.30 *Džons Lubans* (ASV)
Tritemija atkalapciemojums: no rokraksta līdz grāmatai, līdz e-tekstam
- 10.30 - 11.00 *Jana Varleja* (ASV)
Elektroniskie izdevumi un jaunā hibrīdbibliotēka: risks un ieguvumi
- 11.00 - 11.20 Kafijas pārtraukums
- 11.20 - 11.50 *Māra Saule* (ASV)
Zinātniska sazināšanās elektroniskā vidē: ieskats nākotnē
- 11.50 - 12.10 *Lina Sarlauskiene, Elena Macevičūte* (Lietuva)
Lietuvas elektroniskie periodiskie izdevumi globālajā tīmeklī
- 12.10 - 12.40 *Aile Meldre* (Igaunija)
Elektroniskā publicēšana Igaunijā: pašreizējais stāvoklis un perspektīvas
- 12.40 - 13.10 *Andrejs Vasiļjevs* (Latvija)
Elektroniskā grāmata Latvijā
- 13.10 - 13.40 *Kerolaina Koflina, Virdžīnija Teilore* (ASV)
Nauda vienmēr spēlē lomu: bibliotēku izmaksas laika gaitā

- 13.40 - 14.40 Pusdienu pārtraukums
- 14.40 - 15.40 Diskusija
- 15.40 - 17.00 KONFERENCES NOSLĒGUMS

Sēžu vadītāju ziņojumi (10 min. katram pārim)

Andris Vilks, Līvi Ārma

**16.gadsimts – pāreja no rokraksta grāmatas uz
iespiesto grāmatu**

Ināra Klekere, Jānis Krēsliņš

Reformācija Livonijā kultūrvēsturiskā kontekstā

Viesturs Zanders, Zuzanne Henšele

Eiropas grāmatniecība un bibliotēkas 18.-19.gadsimtā

Silviija Liniņa, Genādijs Vasiļevičs

Grāmata un bibliotēka: 20.gadsimta mozaīka

Inese Auziņa-Smita, Ivans Kaničs

**Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas
zinātnes terminoloģija: jaunas dimensijas**

Anna Mauliņa, Kalju Tammaru

Bibliotēka un autortiesības

Dzintra Mukāne, Māra Saule

**21.gadsimts: starp iespiesto grāmatu un elektronisko
publikāciju**

Galavārds

Henriks Juškēvičs, UNESCO

Programme

Tuesday, November 7

- 17.00   Opening of the exhibition "**Book research in Latvia**"
(National Library of Latvia, K.Barona iela 14)

Wednesday, November 8

- 9.00 - 10.00   Registration of participants.
Opening of the exhibition "**The national book in posters and ex-libris**"
(Riga Latvian Society, Merķeļa iela 13)
- 10.00 - 11.00   OPENING OF THE CONFERENCE
Vaira Viķe-Freiberga, President of Latvia
Kārīna Pētersone, Minister of Culture,
Republic of Latvia
Henrikas Yushkiavitshus, UNESCO
Andris Vilks, Director of the National
Library of Latvia
Book and library development through centuries
- 11.00 - 17.00   FIRST PLENARY SESSION
The 16th century: transition from the manuscript book to the printed book
(chaired by *Andris Vilks* and *Liivi Aarma*)
- 11.00 - 11.30   *Jānis Stradiņš* (Latvia)
Intellectual history of Latvia and Riga in the 16th century: general outline and contradictions

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

- 11.30 - 11.50 *Ināra Klekere* (Latvia)
A statement signed by Brandt: a point with the date precision on the time axis
- 11.50 - 12.10 Coffee break
- 12.10 - 12.30 *Liivi Aarma* (Estonia)
The first Estonian books and Reformation
- 12.30 - 12.50 *Ojārs Zanders* (Latvia)
Martin Luther's period book publishing in Wittenberg – the city where the first printed book in Latvian appeared
- 12.50 - 13.10 *Tiiu Reimo* (Estonia)
Reflection of the Livonian War in contemporary printed word in Europe
- 13.10 - 13.30 *Ivar Haug* (Norway)
Explaining Baltic history through books
- 13.30 - 13.50 *Tenu Karma* (Latvia)
Was the year 1525 the starting point of the printed Livonian book, too?
- 13.50 - 14.50 Lunch
- 14.50 - 15.10 *Jānis Krēsliņš* (Sweden)
Looking down the road less traveled: devotional literature and the construction of a regional European identity

- 15.10 - 15.30 *Ilārs Plūme* (Latvia)
**The first Latvian book of 1525 in the context
of Martin Luther's liturgical reforms**
- 15.30 - 15.50 Coffee break
- • •
- 15.50 - 16.40 *Andris Vilks* (Latvia)
**National library as the basic structure of the
state united library information system
(SULIS)**
- • •
- 16.40 - 17.00 **Introduction into parallel working group
sections**
Ināra Klekere, Jānis Krēsliņš.
**Reformation in Livonia in cultural
historical context**
Viesturs Zanders, Susanne Henschel.
**Book publishing and library
development in Europe in the 18th and
19th century**
Silvija Liniņa, Gennadi Wasilewitsch.
**The book and libraries: the 20th
century mosaic**
Inese Auziņa-Smith, Ivan Kanič.
**Terminology of book science, library
science and information science: new
dimensions**
Anna Mauliņa, Kalju Tammaru.
Copyright and libraries
- • •

- 18.00   Opening of the exhibition "Books of the 16th century at the National Library of Latvia"
(Foreign Art Museum, Pils laukums 3)

Thursday, November 9

WORKING GROUP SESSIONS

- 9.00 - 13.30   MORNING SESSION
Section 1. Reformation in Livonia in cultural historical context
(chaired by *Ināra Klekere* and *Jānis Krēsliņš*)
- 9.00 - 9.30   *Pēteris Vanags* (Latvia)
Lutheran handbook editions of 1586/1587 and 1615, and possibilities to reconstruct the early 16th century manuscripts
- 9.30 - 10.00   *Māra Grudule* (Latvia)
16th century German religious poetry in Christophor Fürecker's translation
- 10.00 - 10.30   *Janīna Kursīte* (Latvia)
Witches and wizards in the 16th century Latvia territory
- 10.30 - 11.00   *Igors Koškins* (Latvia)
Tendencies of mannerism in the development of Russian and German literary languages in the 16th century
- 11.00 - 11.20   Coffee break

- 11.20 - 11.50 *Piret Lotman* (Estonia)
**A Lutheran pastor in an orthodox land:
 Heinrich Stahl converting Russian orthodox
 population in Ingermanland (1641-1656)**
- 11.50 - 12.20 *Sirkka Havu* (Finland)
**The typographical analysis of the donation
 of St. Petersburg Academy of Sciences to
 Helsinki University Library in 1829**
- 12.20 - 12.50 *Līga Krūmiņa* (Latvia)
**The retrospective national bibliography of
 Latvian calendars (from 1750 to 1919), and
 its role in the bibliographic practice of
 Latvia**
- 12.50 - 13.30 Discussion
- • •
- 13.30 - 14.30 Lunch
- 14.30 - 19.00 AFTERNOON SESSION
**Section 2. Book publishing and library
 development in Europe in the 18th and 19th
 century**
 (chaired by *Viesturs Zanders* and *Susanne
 Henschel*)
- 14.30 - 14.50 *Sirje Lusmägi* (Estonia)
The Narva Church Library (18th century)

- 14.50 - 15.10 *Susanne Henschel* (Germany)
**Lettonica in the old subject catalogue of the
 State Library in Berlin**
- 15.10 - 15.30 *Lilija Limane* (Latvia)
**The Latvian tradition of book presenting,
 its historical development**
- 15.30 - 15.50 *Edgars Ceske* (Latvia)
**Collection of the count Pahlen family in the
 National Library of Latvia**
- 15.50 - 16.10 *Valdis Mazulis* (Latvia)
**Destiny of Johann Kristof Brotze library
 collection**
- 16.10 - 16.30 Coffee break
- 16.30 - 16.50 *Skaidrīte Kalvāne* (Latvia)
Beginnings of catholic literature in *Latgale*
- 16.50 - 17.10 *Viesturs Zanders* (Latvia)
**Riga Latvian Society (1868-1940) as the
 national book centre**
- 17.10 - 17.40 *Aušra Navickienė* (Lithuania)
**Latvian and Lithuanian printed book in the
 19th century: similarities and differences**
- 17.40 - 18.00 *Rita Bočarova, Mudīte Klebā* (Latvia)
**Union catalogue of *Lettonica* books: 1523-
 1919**
- 18.00 - 19.00 Discussion

9.00 - 13.30

MORNING SESSION

Section 3. The book and libraries: the 20th century mosaic

(chaired by *Silvija Liniņa* and *Gennadi Wasilewitsch*)

9.00 - 9.20

Venta Kocere (Latvia)

"*Bibliotheca Rigensis*" in the changing times

9.20 - 9.40

Gennadi Wasilewitsch (Germany)

The Latvian book in Germany: history and the present

9.40 - 10.00

Vytautas Rimša (Lithuania)

Professional contacts of Latvian and Lithuanian librarians in the first half of the 20th century

10.00 - 10.20

Renata Andrašūnaitė (Lithuania)

The libraries of the Lithuanian catholic youth federation "Pavasaris" ("Spring") at the beginning of the 20th century

10.20 - 10.40

Arida Papaurelytė, Audronė Glosienė (Lithuania)

Censorship in Lithuania between the two world wars

- 10.40 - 11.00 *Aina Štrāle* (Latvia)
Destiny of Latvia society libraries in general (1940-1941) and the Riga Latvian Society library in particular
- 11.00 - 11.20 Coffee break
- 11.20 - 11.40 *Raimonds Inķis* (Latvia)
Book publishing in Latvia: 1945-1965
- 11.40 - 11.55 *Jana Dreimane* (Latvia)
Cultural policy in Latvia during the second Soviet occupation period (1945-1953), its impact upon the performance of libraries
- 11.55 - 12.10 *Silviija Liniņa* (Latvia)
Bibliography of Latvian publications published outside Latvia: 1940-2000
- 12.10 - 12.30 *Skaidrīte Rozenbaha* (Latvia)
Book publishing in Latvia: 1990-2000
- 12.30 - 12.50 *Arūnas Bliūdžius* (Lithuania)
Books translated from Latvian to Lithuanian and from Lithuanian to Latvian until 1989: comparative aspects
- 12.50 - 13.10 *Ilze Egle* (Latvia)
Library mission at the crossroads of traditional and virtual information
- 13.10 - 13.30 Discussion

• • •

13.30 - 14.30 Lunch

14.30 - 19.00 AFTERNOON SESSION

Section 4. Terminology of book science, library science and information science: new dimensions

(chaired by *Inese Auziņa-Smith* and *Ivan Kanič*)

14.30 - 14.50 *Valentīna Skujiņa, Marika Ķirīte* (Latvia)
The term in dictionary – the source for terminology science development and language enrichment

14.50 - 15.10 *Anna Mauliņa* (Latvia)
Terminology of library science in electronic age

15.10 - 15.30 *Ivan Kanič* (Slovenia)
"Multilingual dictionary of library terminology": international project / national problems

15.30 - 15.50 *Guðrún Karlsdóttir* (Iceland)
Icelandic literary traditions and library terminology: survival of a language and its adaptation to new needs in the world of information

12.40 - 13.30 Discussion

- 15.50 - 16.10 *Baiba Sporāne* (Latvia)
Translation of the dictionary of library and information terminology – a step towards the development of library science in Latvia
- 16.10 - 16.30 Coffee break
- 16.30 - 16.50 *Ilze Ilziņa* (Latvia)
Latvian terms in European Union computer networks
- 16.50 - 17.10 *Sandra Ozoliņa* (Latvia)
Adaptation of international standards: terminological aspect
- 17.10 - 17.30 *Nijolė Bliūdžiuvienė* (Lithuania)
The Lithuanian library terminology dictionaries
- 17.30 - 17.50 *Maia Randmaa* (Estonia)
Terminology of library science in Estonia
- 17.50 - 18.10 *Inga Zvaigzne* (Latvia)
Translation and Terminology Centre and terminological databases in Latvia
- 18.10 - 18.30 *Margonis Grīnhofs* (Latvia)
Demonstration of the information terms database
- 18.30 - 19.00 **Discussion**

• • •

- 9.00 - 13.30 MORNING SESSION
Section 5. Copyright and libraries
 (chaired by *Anna Mauliņa* and *Kalju Tammaru*)
- 9.00 - 9.30 *Anna Mauliņa* (Latvia)
**Intellectual property and libraries in the
 context of the Central and Eastern European
 Copyright User and Licensing Information
 Platforms (CECUP and CELIP)**
- 9.30 - 10.00 *Elena Macevičiūtė* (Lithuania)
Copyright in Lithuania
- 10.00 - 10.30 *Kalju Tammaru* (Estonia)
Copyright in Estonia
- 10.30 - 11.00 *Ieva Platpere* (Latvia)
The new copyright law in Latvia
- 11.00 - 11.20 Coffee break
- 11.20 - 12.00 *Inese Paklone* (Latvia)
Electronic publication and copyright
- 12.00 - 12.20 *Daina Gauja* (Latvia)
Music libraries and copyright
- 12.20 - 12.40 *Vija Kilbloka* (Latvia)
**The book and its copying: publishers'
 outlook**
- 12.40 - 13.30 Discussion

• • •

13.30 - 14.30 Lunch

Friday, November 10

9.00 - 17.00 SECOND PLENARY SESSION

**The 21st century: between the printed book
and the electronic publication**

(chaired by *Dzintra Mukāne* and *Māra Saule*)

9.00 - 9.30 *Ainārs Dimants (Latvia)*

Latvia mass media and globalisation

9.30 - 10.00 *Harijs Bušs (Latvia)*

**Globalisation, the future of
telecommunications and internet**

10.00 - 10.30 *John Lubans (USA)*

**Trithemius revisited: from the scriptorium
to the book to the e-text**

10.30 - 11.00 *Jana Varlejs (USA)*

**Electronic publication and the new hybrid
library: perils and opportunities**

11.00 - 11.20 Coffee break

11.20 - 11.50 *Māra Saule (USA)*

**The future of scholarly communication in the
electronic environment**

- 11.50 - 12.10 *Lina Sarlauskienė, Elena Macevičiūtė*
(Lithuania)
Lithuanian electronic periodicals on the world wide web
- 12.10 - 12.40 *Aile Möldre* (Estonia)
Electronic publishing in Estonia: the present situation and prospects
- 12.40 - 13.10 *Andrejs Vasiļjevs* (Latvia)
The electronic book in Latvia
- 13.10 - 13.40 *Caroline Coughlin, Virginia Taylor* (USA)
Money always matters: an analysis of cost behaviours in libraries over time
- 13.40 - 14.40 Lunch
- 14.40 - 15.40 Discussion
- 15.40 - 17.00 CLOSING OF THE CONFERENCE

Reports by the session chairpersons (10 min. for every pair)

Andris Vilks, Liivi Aarma

The 16th century: transition from the manuscript book to the printed book

Ināra Klekere, Jānis Krēsliņš

Reformation in Livonia in cultural historical context

Viesturs Zanders, Susanne Henschel

Book publishing and library development in Europe in the 18th and 19th century

Silviija Liniņa, Gennadi Wasilewitsch

The book and libraries: the 20th century mosaic

Inese Auziņa-Smith, Ivan Kanič

Terminology of book science, library science and information science: new dimensions

Anna Mauliņa, Kalju Tammaru

Copyright and libraries

Dzintra Mukāne, Māra Saule

The 21st century: between the printed book and the electronic publication

Concluding remarks

Henrikas Yushkiavitshus, UNESCO

Satura rādītājs / List of contents

3.sekcija. Grāmata un bibliotēka: 20.gadsimta mozaīka

Section 3. The book and libraries: the 20th century mosaic

- *Gennadi Wasilēwitsch*. Die Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland..... 34
- *Витаутас Римша*. Связи библиотечарей Латвии и Литвы в первой половине XX века... 48
- *Рената Андрашюнайте*. Библиотеки федерации Литовской католической молодежи "Павасарис" ("Весна") в начале XX века..... 62
- *Арида Папаурелите*. Цензура в Литве в межвоенный период (резюме)..... 73
- *Aina Štrāle*. Biedrību bibliotēku likteņi Latvijā 1940./41.gadā un Rīgas Latviešu biedrības bibliotēka..... 75
- *Raimonds Inķis*. Grāmatu izdošana Latvijā laika posmā no 1945. līdz 1965.gadam..... 85
- *Jana Dreimane*. Kultūrpolitika Latvijā un tās izpausme bibliotēku darbībā (1945-1953)..... 95
- *Silvija Liniņa*. Latviešu trimdas bibliogrāfija:1940-2000..... 110
- *Skaidrīte Rozenbaha*. Latviešu grāmatniecība 1991-1999..... 121
- *Arūnas Bliūdžius*. The translations (books) from Latvian to Lithuanian and from Lithuanian to Latvian till 1989: comparative aspects..... 135
- *Ilze Egle*. Bibliotēku misija tradicionālās un virtuālās informācijas krustcelēs..... 144

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija: jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science: new dimensions

- *Valentīna Skujiņa, Marika Ķirīte.* Termins vārdnīcā kā terminzinātnes attīstības un valodas bagātināšanas avots..... 168
- *Anna Mauliņa.* Bibliotēkzinātnes terminoloģija datorizācijas laikmetā..... 181
- *Guðrún Karlsdóttir.* Icelandic Literary Traditions and Library Terminology - A Survival of a Language and its Adaption to New Needs in a World of Information..... 190
- *Baiba Sporāne.* Bibliotēku un informācijas terminoloģijas vārdnīcas tulkojums – solis bibliotēkzinātnes attīstībā..... 202
- *Ilze Ilziņa.* Latviešu termini Eiropas Kopienas tīklos..... 210
- *Nijolė Bliūdžiuvienė.* The Lithuanian library terminology dictionaries..... 214
- *Maia Randmaa.* Die Terminologie der Bibliothekswissenschaft in Estland (Zusammenfassung)..... 222

5.sekcija. Bibliotēka un autortiesības

Section 5. Copyright and libraries

- *Anna Mauliņa.* Intelektuālais īpašums un bibliotēkas Centrālās un Austrumeiropas autortiesību lietotāju aizstāvības projektu kontekstā..... 225
- *Elena Macevičiūtė.* Copyright in Lithuania..... 232
- *Ieva Platpere.* Jaunais "Autortiesību likums" Latvijā..... 238

- *Inese Paklone*. Elektroniskās publikācijas un autortiesības 252
- 2. plenārsēde. 21.gadsimts starp iespiesto grāmatu un elektronisko publikāciju
- Second plenary session. The 21th century: between the printed book and the electronic publication
  - *John Lubans, Jr.* Trithemius Revisited: From the Scriptorium to the Book to the E-text..... 271
  - *Jana Varlejs*. Electronic Publication and the New Hybrid Library: Perils and Opportunities..... 283
  - *Elena Macevičiūtė, Lina Sarlauskienė*. Lithuanian electronic periodicals on the world wide web..... 303
  - *Aile Möldre*. Electronic Publishing in Estonia: the Present Situation and Prospects..... 311
  - *Virginia A. Taylor, Caroline M. Coughlin*. Money Always Matters: An Analysis of Cost Behaviors in Libraries Over Time..... 324

Gennadi Wasilewitsch
Staatsbibliothek zu Berlin
Preussischer Kulturbesitz

Die Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland

Die Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland berührt viele theoretische als auch praktische Seiten der Kulturbeziehungen zwischen beider Ländern, insbesondere die traditionellen, jahrhundertealten Beziehungen der lettischen Kultur mit der deutschen Kultur sowie auch die politischen, wirtschaftlichen, wissenschaftlichen Verbindungen zwischen Deutschland und Lettland, die auch eine bestimmte Rolle für die Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland spielten und auch in Zukunft spielen werden.

Bei der Wahrnehmung dieses Problems müssen wir auch die territoriale Größe Lettlands, die natürlichen Verbreitungsgrenzen der lettischen Sprache, der Umfang der lettischen Buchproduktion und deren inhaltliche Thematik in Betracht zu ziehen.

Diese breite Palette der verschiedenen Aspekte in der Fragestellung des obengenannten Problems zwingen natürlicherweise zur Eingrenzung bei der Darstellung des Problems in diesem Referat durch Konzentration auf drei Aspekte, die mit der buchhistorischen und bibliotheksspezifischen Entwicklungen zusammenhängen.

Die Frage der Aufnahme des lettischen Buches in Deutschland ist wahrscheinlich vom besonderen Interesse, weil in beiden Ländern, das Buch eine herausragende Rolle bei der nationalen Identitätsbildung spielte. Wie in

Deutschland, so auch in Lettland wurde das Verständnis des nationalen Selbstbildnis zunächst in der nationalen schöngeistigen Literatur geformt, bevor es danach zu einer politischen Forderung nach einem Nationalstaat geworden war. Und doch im Unterschied zu Deutschland, wo der Prozeß der Herausbildung der schöngeistigen Nationalliteratur unter den Bedingungen der Einsprachigkeit lief, entwickelte sich dieser Prozeß in Lettland unter den komplizierten Bedingungen fremder Herrschaft und sogar der Dreisprachigkeit. Die Besonderheit dieses Prozesses bestand darin, dass in Lettland des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts die lettische und die deutsche Kulturen gleichzeitig funktionierten in einem Staat, der von der russischsprachigen Bürokratie verwaltet wurde. Zugleich sollte man nicht vergessen, dass die deutschbaltische Kultur in Lettland spätestens seit der Reformation unter wesentlichem Einfluß der lettischen Kultur stand. Die deutschen Kulturschaffenden in Lettland verfassten und veröffentlichten in deutscher Sprache Bücher mit der lettischen Literaturmotiven und lettischer Thematik sowie wissenschaftliche Publikationen und Zeitschriften über lettische Natur- und Volkskunde, über lettische Folklore, lettische Landeskunde und Geschichte. Diese in Lettland in deutscher Sprache entstandenen Publikationen fanden ihre Verbreitung nicht nur unter deutschen Gesellschaftskreisen in Lettland, den Deutschbalten, sondern auch in Deutschland selbst. Z. B. der Direktor des Kur-ländischen Provinzial-Museums in Elgava (Mitau) Johann Friedrich von Recke (1764-1846), Mitherausgeber des „Allgemeinen Schriftsteller- und Gelehrtenlexicons der Provinzen Livland, Esthland und Kurland“, Mitglied mehrerer wissenschaftlicher und literarischer Gesellschaften und

Institutionen in Deutschland und Rußland sowie Staatsrat des Russischen Kaiserreiches

schenkte in den Jahren 1830 und 1840 der Königlichen Bibliothek zu Berlin, der heutigen Staatsbibliothek zu Berlin, drei Büchersendungen mit insgesamt 47 Titeln. In den Jahren 1843 und 1863 erhielt die Königliche Bibliothek zu Berlin weitere sechs Büchersendungen aus Riga, Elgava und Tartu (Dorpat).

Recherchen im Alten Systematischen Katalog (Realkatalog) der Königlichen Bibliothek zu Berlin zeigen, dass aus dem 19. Jahrhundert im Bestand der Bibliothek Veröffentlichungen von 18 Rigaer Verlagen, zwei Verlagen aus Elgava und zwei aus Liepaja vertreten sind.

Recherchen im Realkatalog der Königlichen Bibliothek zu Berlin zeigen, dass der Bestand an lettischkundlicher Literatur circa 600 Titel umfaßt, die zu den Wissenschaftsbereichen Geschichte, Landeskunde, Rechtswissenschaft, Geographie, Statistik, Verwaltung, Verfassung, gesellschaftliche Zustände, Religion, Biographien, Heraldik, Militär und Schulwesen gehören.

Also in dieser ersten Etappe der Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland leisteten einen besonderen Beitrag dafür die in Lettland lebenden Deutschbalten. Bis zum Ersten Weltkrieg bildeten sie in Lettland eine herrschende Minorität, die natürlicherweise danach strebte als ganzes ihre Vormachtstellung weiterhin zu behalten. Damit behinderte sie insgesamt gesehen die nationale Entwicklung des lettischen Volkes. Andererseits, durch die Vermittlung der Deutschbalten fand Lettland über Deutschland den Anschluss an die europäische Aufklärung und im 19. sowie Anfang des 20.Jahrhunderts war es eine Art „Kulturschleuse“ für die entstehende gebildete lettische Gesellschaft zu den westeuropäischen Kulturländern.

Außerdem, durch die Vermittlung der Deutschbalten erfolgte in Lettland eine viel schnellere Europäisierung, Modernisierung und Transformierung der wirtschaftlichen, politischen, geistigen, sozialen und kulturellen Zustände, was ihrerseits die allgemeine Beschleunigung der gesamtfortschrittlichen Entwicklung des lettischen Volkes und des Landes bewirkte. Durch das jahrhundertalte gemeinsame Zusammenleben integrierten sich viele Vertreter der Deutschbalten mit der geistigen und materiellen Kultur des lettischen Volkes. Dieses veranlasste sie seine Bestrebungen zur nationalen Befreiung positiv zu bewerten und auf vielfältige Weise zu unterstützen. Es waren aber vor allem die deutschen Aufklärer und Humanisten, wie Ernst Glück (1652-1705), Johann Arnold von Brand (gest. 1691), Johann Gottfried Herder (1774-1803), Garlieb Helwig Merkel (1769-1850), Otto von Ruthenberg (1802-1864), Johann Georg Kohl (1808-1878), Viktor von Andrejanow (1857-1895) und viele andere, die durch ihre praktische und publizistische Tätigkeit bedeutendes für die Unterstützung des lettischen Volkes auf dem Wege der geistigen und nationalen Befreiung geleistet haben.

Der deutsche Pastor Ernst Glücke aus Sachsen erlernte extra die lettische Sprache, um die Bibel vollständig ins Lettische übersetzen zu können, was er auch vorwiegend alleine im Laufe von acht Jahren realisierte. Nach Einschätzung des Lettischen Konversationslexikons aus dem Jahre 1930: "Mit der Übersetzung der Bibel gab Glück dem damaligen auf der Religion basierten geistigen Leben eine mächtige Waffe und die lettische Schriftsprache, die noch lange in Kraft blieb, und auch bis heute wenig veränderten Normen enthält. Damit wurden den Letten Quellen eröffnet, die den Kulturvölkern Westeuropas die Lebensströme auffüllten" (Bd.5, Sp.10106).

Johann Gottfried Herder veröffentlichte als erster in Westeuropa im Jahre 1779 elf lettische Volkslieder in seiner Sammlung „Volkslieder“. Im Jahre 1807 wurden sie erneut in einer neuen Sammlung „Stimmen der Völker in Liedern“ veröffentlicht. Er erhob auch die Forderung über die Verwendung ihrer Muttersprache bei den Letten.

Garlieb Helwig Merkel stellte in seinen drei Hauptwerken „Die Letten...“ (1796), „Die Vorzeit Lieflands“ (1798-1799), „Wanems Imanta“ (1802) die Forderungen nach der Befreiung der Letten von Leibeigenschaft, nach der rechtlichen Gleichstellung aller Menschen und Völker, nach der Achtung der Lebenstraditionen des lettischen Volkes und seiner Folklore auf.

Der deutschbaltische Historiker Otto von Ruthenberg kritisierte in seinen Werken zur Geschichte der baltischen Provinzen die dort Mitte des 19. Jahrhunderts herrschende sozialen und politischen Zustände, insbesondere die Lage der Bauern, und forderte die Durchführung liberaler Reformen.

Der deutsche Geograph und Literat Johann Georg Kohl beschrieb in seinen wissenschaftlichen Werken das Natur- und Völkerleben in Kurland, Livland und Estland, und in seinem literarischen Werk „Von der Poesie und dem Gesang der Letten“ hat er das geistige und schöpferische Potential des lettischen Volkes hoch eingeschätzt.

Der deutschbaltische Dichter Viktor von Andrejanow, dessen dichterisches Schaffen insgesamt unter dem Einfluss der lettischen Volkstraditionen stand, begründete in seinem Buch „Lettische Volkslieder und Mythen“ (1896) die Existenzrechte der lettischen Nation und würdigte die hohen ästhetischen Inhalte der lettischen Folklore.

Diese eigenartige Aneignung des Lettischen durch die Deutschen aus Lettland ist für die erste Etappe der

Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland charakteristisch. Die Bedeutung dieser kulturellen Zusammenarbeit der deutschen und der lettischen Kulturen bestand für Lettland bis zum Ersten Weltkrieg vor allem in der Förderung der lettischen nationalen Identität, die zur allmählichen Stärkung der Positionen der lettischen Sprache als Nationalsprache von ganz Lettland und seine Ausbreitung auf alle Bereiche der sich formierenden modernen lettischen Gesellschaft führte.

Diese Voraussetzungen schufen auch die Möglichkeiten der Bildung des selbständigen Lettischen Staates im November 1918, was ihrerseits eine generelle Änderung der Möglichkeiten für die weitere Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland mit sich brachte. Die Existenz der ersten Republik Lettland in den Jahren 1918 bis 1940, seine wirtschaftlichen, politischen, kulturellen und sozialen Erfolge und die engere Zusammenarbeit mit Deutschland veranlassten die deutschen Bibliotheken zur verstärkten Erwerbung lettischer Veröffentlichungen in Nationalsprache. Diese neue Tendenz bestimmte die zweite Etappe der Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland. Recherchen im Alten Systematischen Katalog bestätigen diese grundlegende Änderung in der Auswahl der Literaturproduktion aus Lettland. Wenn in der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg die Bucherwerbung aus Lettland fast vorwiegend aus deutschsprachigen Veröffentlichungen bestand, so ging dagegen der Anteil der deutschsprachigen Bücher aus der unabhängigen Republik Lettland in der Zeit 1918 bis 1940 rapide zurück. Es wurden generell vorwiegend Veröffentlichungen in lettischer Sprache erworben. Die Durchsicht lettischer Literaturtitel in einzelnen Wissensgebieten des Alten Systematischen Katalogs ergab folgendes:

zur Geschichte: 40 Titel in Lettisch und 9 Titel in Deutsch,
zur Geographie und Statistik: 34 Titel in Lettisch und 13
Titel in Deutsch,
zur Verwaltung, Recht, Politik,Wirtschaft, Finanzen: 114
Titel in Lettisch und 31 Titel in Deutsch,
zur Landeskunde: 30 Titel in Lettisch und 26 Titel in
Deutsch.

Neu in die Erwerbung wurden die lettischsprachigen
Zeitschriften aufgenommen. Im Alten Systematischen
Katalog sind 29 Titel zu verschiedenen Themenbereichen zu
finden. Das sind Zeitschriften zur Politik, Geschichte, Kunst,
Militär, Verwaltung, Kultur, Folklore, Landwirtschaft,
Gemeindewesen und Handel.

Auch das Interesse an lettischer schöngestiger
Literatur in Nationalsprache hat sich wesentlich
zugenommen. Vor dem Ersten Weltkrieg wurden in den
Bestand der Königlichen Bibliothek zu Berlin nur 16
Schriftsteller mit insgesamt 66 Werken aufgenommen. Das
waren z.B. Aspazija mit sechs Titeln, Antons Austrins mit 16
Titeln, Janis Jaunsudrabins mit fünf Titeln,Andris Niedra
mit neun Titeln, Karlis Skalbe mit 13 Titeln und Andrejs
Upits mit vier Titeln.

In den 20.-30. Jahren wurden durch die neugenannte
Preussische Staatsbibliothek zu Berlin insgesamt 372 Werke
von 68 lettischen Schriftstellern erworben. Darunter sind so
bedeutende Vertreter der lettischen schöngestigen
Literatur, wie Janis Akuraters mit 15 Titeln, Aspazija mit 11
Titeln, Krisjanis Barons mit 8 Titeln, Rudolfs Blaumanis mit
21 Titeln, Anna Brigadere mit 27 Titeln, Zenta Maurina mit
10 Titeln, Janis Rainis mit 19 Titeln, Arveds Svabe mit 19
Titeln und Andrejs Upits mit 19 Titeln.

Dieses beträchtliche Wachstum im Bestandsaufbau der
lettischer Nationalliteratur in den 20.-30. Jahren bei der

Preussischen Staatsbibliothek, heute Staatsbibliothek zu Berlin, bestätigt einerseits, das traditionelle Interesse an lettischer Literatur insgesamt, andererseits, dieses Wachstum verdeutlichte eine neue, höhere Stufe in der Gesamtentwicklung der lettischen Nationalliteratur und ihre Wandlung zu führenden ästhetischen Darstellungsform der geistig-kulturellen Anschauungen der lettischen Gesellschaft.

Der Zweite Weltkrieg brachte entscheidende Veränderungen für die weitere Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland. Diese neue Etappe seit 1945 wurde durch politische Entscheidungen bedingt, die infolge des Krieges entstanden. Erstens, es bildeten sich zwei deutsche Staaten, deren unterschiedliche Politik auch die Vermittlung des deutschen Buches an deutsche Benutzer unterschiedlich bestimmte. Zweitens, die Besetzung Lettlands durch die Sowjetunion führte, einerseits, zu einer Massenemigration der Letten aus ihrem, eigenen Land zuerst nach Deutschland, und in Lettland wurde eine Sowjetrepublik mit einer begrenzten Selbständigkeit etabliert.

Die lettischen Emigranten, die vorwiegend in Westdeutschland lebten, mit einer Gesamtzahl von ca. 150 000, entwickelten dort in ihrer Muttersprache eine rege Publikationstätigkeit. Bis Mitte des Jahres 1948 wurden ca. 821 Buchtitel mit insgesamt 72 234 Seiten und in der Zeit von Mitte 1948 bis Ende 1950 wurden weitere 434 Buchtitel veröffentlicht (s. Rudzitis, Janis: Das lettische Buch im Exil und in der Heimat. - In: Baltische Völker: ihr Buch im Exil. - Berlin 1957, S. 16.) Ein großes Ausmaß nahm auch die Herausgabe von lettischen Zeitungen in Westdeutschland an. Die vom Mikrofilm Produktion Gutt in Münster erfasste Sammlung „Lettische Exilzeitungen 1944-1952“, zählt 200

Zeitungstitel. Der größte Teil dieser Zeitungen waren praktisch Informationsblätter, die in den Flüchtlingslagern veröffentlicht wurden, in denen die lettischen Emigranten untergebracht wurden. Die politische, wirtschaftliche und soziale Lage in Deutschland in den ersten Nachkriegsjahren war sehr schwer und kompliziert für die lettischen Flüchtlinge. Deswegen zogen sie massenhaft in die USA, Kanada, Australien weiter und nur wenige Gruppen gingen nach Schweden oder blieben später in der Bundesrepublik Deutschland. Aus diesem Grunde war die Lebensdauer dieser lettischen Zeitungen nicht lang. Über 3/4 der Zeitungstitel existierten nur 1-2 Jahre. Weitere 18 Zeitungstiteln wurden etwa drei Jahre veröffentlicht. Noch weitere 15 Zeitungstiteln wurden knapp vier Jahre ausgegeben. Fünf Jahre bestanden insgesamt 12 lettischen Zeitungen. Sieben Jahre erschienen die Zeitungen „Atbals meza“, „Vicburgas latviesu vestis“, „Latvija“ und „Pie svetavota“. Neun Jahre von 1946 bis 1954

erschien die Zeitung „Latgola: nedelas laikrosts“. Zehn Jahre von 1945 bis 1954 wurde die Zeitung „Nakotnei“ von der Augsburgas-Hochfeldas latviesu nometne veröffentlicht. Nur die Zeitung „Latvija“, die von Latviesu centrala komiteja Vacija herausgegeben wurde, bestand insgesamt vierzig Jahre von 1946 bis 22. September 1986. Es erschienen insgesamt 2 194 Zeitungsnummern.

Das Schicksal dieser lettischen Emigrantenzeitungen widerspiegelt einerseits die schwere Lage der lettischen Flüchtlingsmassen, andererseits es bestätigt die Bestrebungen lettischer Emigranten die Bindungen zu ihrer Heimat, zu ihrer Kultur und zu ihrer Muttersprache zu erhalten und weiterzuentwickeln. So spricht die große Zahl dieser Zeitungen auch für ein sehr hohes, geistiges Potential

lettischer Emigranten, die trotz ihrer erdrückender Lage zum Dienste ihrer Landsleuten bereit waren.

Mit der Wiederbelebung der politischen und wirtschaftlichen Stabilität in Deutschland und ganz Europa in den 50er Jahren erneuerten sich allmählich auch die Kulturbeziehungen zwischen einzelnen Ländern. Seit Mitte 50er Jahren begann eine Reihe deutscher Bibliotheken mit der erneuten Erwerbung lettischer Literaturproduktion. Traditionsgemäß sammelten beide Häuser der heutigen Staatsbibliothek zu Berlin weiterhin die lettische schöngeistige Literatur. Heute beinhaltet dieser Bestand ca. 800 Buchtitel von über 150 lettischen Schriftstellern. Es sind praktisch die wichtigsten Dichter und Romanciers der modernen lettischen Nationalliteratur sowie auch Literaturkritiker und Literaturwissenschaftler vertreten. Der Gesamtbestand an Lettonica der Staatsbibliothek zu Berlin ist natürlich viel größer und viel breiter. Er enthält die wichtigste lettische Fachliteratur zur Geschichte, Landeskunde, Politik, Kunst, Sprach-, Literatur-, Bibliotheks- und Buchwissenschaft sowie auch Naturwissenschaften, Recht und Wirtschaft. Der Gesamtbestand an moderner Lettonica in der Staatsbibliothek zu Berlin ist schätzungsweise auf über 3 500 Titel gewachsen. Er wird kontinuierlich durch die jährlichen Erwerbungen der lettischen Fachliteratur sowie lettischkundlicher deutscher Titel weiter ausgebaut. Dieser Bestand wird durch laufende Periodika zu obengenannten Wissensbereiche ergänzt.

Mit der Wiederherstellung der Unabhängigkeit der Republik Lettland im Mai 1990 und dem Ausbau ihrer umfassenden Beziehungen zu Deutschland wurde eine neue Etappe in der Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland eröffnet. Dieses Ereignis veranlasste die

Staatsbibliothek zu Berlin einen selbständigen Länderbereich für Lettland im Osteuropa-Lesesaal zu gründen. Der freizugängliche Bestand an moderner Lettonica zählt heute schon mehr als 800 Bände. Zur sofortiger täglichen Nutzung liegen im Osteuropa-Lesesaal mehrere lettische Periodika-Titeln vor. Das sind „Latvijas vestnesis“, „Latvijas vesture“, „Latvijas zinatnu akadēmijas vestis. „A“ daļa: socialas un humanitāras zinātnes“, „Linguistica Lettica“, „Latvijas arhitektūra“, „Gramatu apskats“, „Rīgas laiks“ und „The baltic times“. Außerdem im Osteuropa-Lesesaal zu finden folgende baltischorientierte Zeitschriften: „Baltistica“, „Journal of baltic studies“, „Linguistica Baltica. International Journal of Baltic Linguistics“, „Baltic studies newsletters“, „Res Balticae“ und „Baltikum aktuell“.

Bei der Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland spielt vor allem die Frage der Aufnahme diese Buches bei der deutschen Bevölkerung eine wichtige Rolle. Hier sind von besonderem Interesse drei Aspekte: erstens, welche Literaturarten und Literaturkategorien werden bevorzugt durch die deutschen Bibliotheken erworben; zweitens, welche Literaturkategorien werden vor allem aus dem Lettischen ins Deutsche übersetzt und drittens, welche deutschen Benutzergruppen zeigen Interesse an lettischer Literatur und zu welchen Sachgebieten und welcher Thematik. Also, welche deutschen Benutzerkreise rezipieren bewusst verschiedene Literaturarten der lettischen Buchproduktion. Auch hier sind dazu bestimmte historische und politischbedingte Grenzen gesetzt. Wenn bis zum Ersten Weltkrieg die junge lettische Buchproduktion nur sporadisches Interesse bei weniger deutschen Benutzern fand, so ist mit der Bildung der unabhängigen Republik Lettland im November 1918 und

mit der Erweiterung ihrer Bekanntheitsgrades in Europa und insbesondere in Deutschland wuchsen hier die Bestrebungen die junge Lettische Republik, ihre Bevölkerung sowie ihre Errungenschaften auf den Gebieten Wirtschaft und Kultur näher kennenzulernen. Die verhältnismäßig hohe Zahl der Promotionen zu baltischen Problemen an der deutschen Hochschulen in den Jahren 1918 bis 1960 erlaubt uns zu schlußfolgern, dass eine beträchtliche Zahl deutscher Spezialisten in ihren Untersuchungen sowie in der praktischen Tätigkeit die lettische Fachliteratur sehr umfassend benutzte. Dabei konzentrieren sie sich auf die Probleme der Wirtschaft, der Politik, des Rechts, der Landwirtschaft und der Bevölkerungslage. (s. Hasselbach, Cornelius: Dissertationen Balticae: Verzeichnis der an der deutschen Hochschulen verteidigten Doktorarbeiten (1918-1960). - Köln: Mare Balticum 1993, S. 56).

Die Erfahrungen aus der Tätigkeit im Osteuropa-Lesesaal der Staatsbibliothek zu Berlin bestätigen, dass auch heute die meist gefragte Fachliteratur zu obengenannten Problemen der osteuropäischen Ländern ist.

Bei der Rezeption des lettischen Buches in Deutschland spielen die deutschen Übersetzungen der schöngestigen Werke lettischer Schriftsteller eine beachtliche Rolle, weil sie Aufnahme im Sinne der gefühls- und verstandsmäßigen Verarbeitung der lettischen Thematik wesentlich erleichtern und dadurch die verschiedenen historischen, politischen, gesellschaftliche und kulturellen Ereignisse, die lettische Mentalität und Persönlichkeitsdarstellungen, die spezifischen Gedankenweise, Kulturleistungen und Kulturwerke in ihrer ständiger Wechselwirkung besser verstehen, aufnehmen und übernehmen. Bis zum Ersten Weltkrieg wurden in

Deutschland nur sehr wenige lettische schöngeistige Werke ins Deutsche übersetzt. Der erste deutsche Übersetzer des Lettischen war Johann Gottfried Herder, der im Jahre 1779 elf lettische Volkslieder ins Deutsche übersetzte und veröffentlichte.

Dann erst im Jahre 1896 veröffentlichte der deutschbaltische Dichter Viktor von Andrejanow in seiner deutschen Übersetzung eine Sammlung lettischer Volksmärchen. In den 20er und 30er Jahren wurden in Deutschland schon mindestens zwölf lettische Werke ins Deutsche übersetzt und veröffentlicht. Das waren „Der Sohn der Kraft“ von Anna Brigadere, „Laeder“ von Andrejs Kurcijs, „Die Angst vor der Fahne“ von Linards Laicens, „Das Igelpelzchen“ von Vilis Pludons, „Die Himmelsleiter“ von Ernst Virza, zwei Sammlungen der lettisch-litauischen Volksmärchen“, eine Sammlung moderner lettischer Lyrik von 1920 sowie eine Sammlung lettischer Volkslieder von 1918.

Seit Mitte 50er Jahren bis heute erschienen in Deutschland ca. 100 Werke von über 50 lettischen Autoren. Das sind vor allem Romane und Erzählungen sowie auch einzelne Bühnenwerke und Lyriksammlungen. Großer Beliebtheit erfreuen sich weiterhin lettische Volks- und Kunstmärchen.

Zur Rezeption lettischer schöngeistiger Literatur in Deutschland leisteten einzelne bedeutende lettische Autoren sehr viel. Seit Anfang des 20. Jahrhunderts bis Ende der 20er Jahre haben Janis Rainis und seine Gemahlin, die hochgeachtete lettische Dichterin Aspazija durch Übersetzungen ins Deutsche sich große Verdienste erworben. Nach dem Zweiten Weltkrieg hat wohl die größte lettische Romanschriftstellerin des 20. Jahrhunderts Zenta Maurina einen beispiellosen Einsatz bei der

Vermittlung lettischer Literatur bei der deutschen Bevölkerung geleistet. Während ihres Lebens in Deutschland hat sie insgesamt 405 Vorträge und Lesungen in 361 deutschen Städten gehalten. (s. Pietsch, Roland: Der deutsch-lettische Kulturdialog im Werk von Zenta Maurina. - In: Eiropa, Latvija - kulturu dialogs. Konferences materiali. - Rīga: Nordik 1998, S. 290.) Wie die lettische Literaturkritikerin Ausma Cimdina mit Recht betont: "Ihr Name und ihr Werk bilden eine der stabilsten Brücken zwischen dem lettischen und dem deutschen Volk und ihren Kulturen". (s. Cimdina, Ausma: Zenta Maurina. Lettland, Deutschland - ein Dialog der Kulturen. - In: Eiropa, Latvija - kulturu dialogs. Konferences materiali. - Rīga: Nordik 1998, S. 319.)

Die Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland ist zeitlich gesehen so alt, wie das lettische Buch insgesamt. Sie durchlief mehrere historische Entwicklungsetappen und wie ihre Geschichte zeigt, war sie immer ein fester Bestandteil der Gesamtbeziehungen zwischen beiden Ländern und Völkern. Sowohl die Geschichte der Verbreitung des lettischen Buches in Deutschland, als auch die Vermittlung des lettischen Buches an deutsche Benutzerkreise bestehen beide aus verschiedenen, sehr komplizierten und mannigfaltigen Vorgängen, die aber zum gegenseitigen Verstehen der geistigen Kultur beider Völker führten und dadurch zum vertieften Verständnis und einer friedlichen Zusammenarbeit zwischen diesen Völkern beitrugen.

Витаутас Римша

Национальная библиотека Литвы им. М.Мажвидаса

Связи библиотекарей Латвии и Литвы в первой половине XX века

Истоки и факторы влияния

Международные связи, а также экономическое, политическое и культурное сотрудничество двух родственных прибалтийских народов - литовцев и латышей - уводят нас в далекое прошлое. В течение веков эти связи формировались под прямым влиянием многих факторов, среди которых очень важную роль сыграли исторические, политические, хозяйственные, географические, этнические и другие условия жизни упомянутых народов. Особенно бурное развитие международное сотрудничество и деловые связи этих стран преобрели в начале XX века, после провозглашения независимости Латвии и Литвы, восстановления в 1919 году государственности данных республик.

В широкой панораме международного сотрудничества того времени в области культурной жизни очень важное место занимали деловые связи, сложившиеся между научными и другими библиотеками Латвии и Литвы.

Историография

Проблема профессиональных связей библиотекарей Латвии и Литвы в начале XX века нередко привлекала внимание современных ученых. Так

в 1988 году, изучая вопросы становления и развития Общества библиотекарей Литвы, о связях данного общества с латышскими коллегами (до 1940 г.) писал проф. Клеменсас Синкевичюс (16). В то же время, исследуя научно-методическую работу упомянутого Общества, данной проблемы частично коснулся и проф. Владас Жукас (23). Шире на этой теме он остановился спустя год, изучая международные связи Общества 1931-1940 годов (22). Исследовались и другие частичные вопросы данной темы (11, 13, 14). Особенно много внимания ученые уделяли конгрессам. В 1973 году проф. Стасис Скроденис в журнале "Библиотеку дарбас" (Библиотечная работа) напечатал статью "Из истории конгрессов библиотекарей Прибалтики" (17). В 1991 году директор Национальной библиотеки Латвии Андрис Вилкас в журнале "Тарп книгу" (Среди книг) опубликовал свою статью на тему "Три конгресса библиотек Балтии" (21). Первичными источниками историографии данной темы являются архив Общества библиотекарей Литвы, журналы: "Библиографис жиниос" (Вести библиографии, 1928-1943 годы), "Библиотеку дарбас" (Библиотечная работа, 1949-1990 годы), "Тарп книгу" (Среди книг, с начала 1991 года.) и др.

К сожалению комплексно, в обширном плане проблема становления и развития связей библиотекарей Латвии и Литвы в начале XX века до сих пор остается неизученной. В республике пока нет и исчерпывающих студий, а также изданий на эту тему.

Основные задачи сотрудничества

В начале XX века, особенно после восстановления независимости упомянутых стран, творчески используя

передовой опыт, накопленный в то время библиотеками данных республик и зарубежных государств, многие библиотекари Латвии и Литвы с большим профессиональным пониманием и глубокой ответственностью начали совместно искать более конкретных и надежных путей для дальнейшего расширения и укрепления деловых связей. В то время в этой области они ставили перед собой несколько задач, главными среди которых были следующие - установление постоянных деловых контактов между библиотечными работниками обеих стран; расширение и укрепление международного сотрудничества среди библиотек Латвии и Литвы на государственном и общественном уровнях; привлечение в упомянутых республиках всех позитивных и потенциальных сил для содействия дальнейшему, более интенсивному развитию библиотековедческой мысли; подготовка в Латвии и Литве государственной (правовой, материальной, финансовой и др.) базы для создания и развития оптимальной сети государственных публичных и научных библиотек, а также для обоснования единой функциональной системы всех типов и видов библиотек, находившихся в то время на территории этих республик; усовершенствование в будущем практической деятельности библиотек Латвии и Литвы; внедрение в процессы библиотечной работы новейших библиотечных технологий того времени и другие. Сразу заметим, что многие из упомянутых проблем библиотекари Латвии и Литвы в начале XX века решали довольно успешно.

Ситуация после провозглашения независимости

Новые и довольно благополучные условия для решения этих проблем создали политические, социальные и экономические изменения, произошедшие в жизни общества двух народов после провозглашения в 1919 году независимости республик Латвии и Литвы. С одной стороны прекратились внешний диктат и вмешательство в жизнь данных народов, расширилось самоуправление, возвратилась демократия и свобода действий. С другой стороны, повысилась правовая и моральная ответственность за состояние дел у самых граждан, особенно у руководителей, специалистов и других интеллектуалов. Совместно обществом, что также не менее важно, в то время очень высоко были оценены научные знания, профессионализм и личная инициатива на работе каждого гражданина. Большие изменения в то время произошли и в государственной политике. Одним из приоритетов государственной политики стало решение проблем просвещения народа, воспитание молодого поколения и образованного гражданина республики. На этом фоне очень быстро росли потребности общества к профессиональным знаниям, библиотекам, книгам и чтению. Перед работниками библиотек встала неотложная задача как можно скорей решить назревшие библиотечные проблемы и улучшить библиотечное обслуживание населения страны. Все это также оказывало соответствующее влияние на расширение международного сотрудничества библиотекарей этих стран.

Умело используя новую ситуацию, библиотекари Латвии и Литвы в 1919-1940 годы взялись за интенсивную организационную работу. Они создавали

профессиональные общества и ассоциации (1), вступили в члены международных библиотечных организаций (2), расширяли международное сотрудничество, готовили проекты правовых документов, регламентирующих статус и деятельность государственных а также общественных библиотек своих стран (3,15,20). В то время они начали издавать библиотечные и библиографические периодические издания, методические, нормативные и другие материалы.

Формы содействия

Международные связи библиотекарей Латвии и Литвы развивались разными путями. В то время между собой уже общались отдельные специалисты и отдельные библиотеки, руководящие ими государственные и общественные организации. После вступления в Международный библиотечный союз, работники этих библиотек контактировали также и в рамках данной организации.

За упомянутый период расширились и формы общения библиотекарей. Они встречались на конгрессах, конференциях, заседаниях Советов обществ и Информационного бюро библиотекарей Прибалтики, менялись лекторами и докладами, библиотечными изданиями, статьями и другими публикациями, обменивались документами, регламентирующими технологические библиотечные процессы и делегациями работников библиотек, организованно (на экскурсиях) и индивидуально знакомились на местах с работой библиотек, с новейшими материалами того времени библиотечных исследований и экспериментов.

Конгрессы библиотекарей Прибалтики

Большую работу в этом плане в то время провели библиотечные общества Латвии и Литвы. По инициативе этих обществ совместно с Обществом библиотекарей Эстонии в 1930 году в Риге был организован первый Конгресс библиотекарей прибалтийских стран (Латвии, Литвы, Эстонии). Главная его цель была: расширение контактов между библиотечными работниками, изучение опыта работы библиотек и улучшение их деятельности. В нем участвовали 6 делегатов, представителей научных, публичных и общественных библиотек Литвы, два из них (проф. Вацловас Биржишка и Александрас Ружанцовас) прочитали доклады. Латышей на Конгрессе (кроме делегатов, на правах гостей) было значительно больше. Они прочитали два отдельных доклада (В. Цауне и Й. Мисинис) и еще два - подготовленные совместно с эстонцами. После завершения лекций гости конгресса знакомились с работой библиотек Латвии. Идеи и проблемы библиотековедения и библиотечного дела, рассмотренные на этом конгрессе нашли широкое отражение и комментарии в печати Литвы (5).

Ведущие специалисты Латвии и Литвы встречались также и во время второго Конгресса библиотекарей Прибалтийских стран, организованного в 1935 году в Таллине и в Тарту. Библиотеки Литвы на нём представили 10 (5 делегатов и 5 гостей), а библиотеки Латвии - 25 (аналогично - 5 и 20) библиотекарей. Здесь литовцы прочитали два (проф. В. Биржишка и Е.Еймайтите), а латыши - три (Г. Шаурумс, М.Стумбергс, А. Аугсткалнс) доклада (7).

В 1938 году третий Конгресс библиотекарей Прибалтийских стран состоялся в Каунасе. Наряду с другими специалистами, в нем приняли участие 18 представителей (6 делегатов и 12 гостей) библиотек Латвии. Со стороны Литвы на данный Конгресс прибыли 6 делегатов и около 100 гостей - работников разных библиотек. Делегаты Латвии и Литвы здесь прочитали по два доклада (проф. В. Биржишка читал реферат В. Туменаса; свои доклады представили А. Ружанцовас, Ж. Унамс и Г. Шаурумс). Во время данного Конгресса делегаты и гости познакомились с работой многих библиотек Каунаса, Марямполе и Шяуляй (18). Таким образом все эти конгрессы явились хорошей базой и для установления личных профессиональных контактов (5,10, 13).

Бюро библиотекарей

Важную роль в области расширения международных профессиональных связей между библиотекарями Латвии и Литвы в 1930-1940 гг. сыграло Бюро библиотекарей прибалтийских стран, основанное по инициативе обществ библиотекарей Латвии, Литвы и Эстонии в городе Риге. Он выполнял несколько функций. Главными его задачами были: 1) координировать деятельность библиотек трёх прибалтийских республик; 2) информировать их о важнейших событиях библиотечной политики и жизни; 3) стимулировать международное сотрудничество и связи библиотекарей этих стран; 4) общими силами решать назревшие проблемы теории библиотекведения и практики библиотечной работы (4, 11, 14). Бюро, как и общества библиотекарей, работало на общественных началах. В его состав входили по два

члена - представителя от каждой республики. Члены данного бюро заседали в Риге. На заседаниях они решали актуальные библиотечные проблемы. Так, например, в распорядке дня заседания бюро, состоявшегося в 1933 году, стояло 10 вопросов. Среди них: о приобретении библиотеками обязательного экземпляра; об улучшении работы международного МБА; о расширении международного книгообмена среди прибалтийских стран; о стандартизации библиотечной статистики в Прибалтике; о библиографическом оформлении издаваемых книг и др. Третий Конгресс поручил членам данного бюро разработать статус библиотекаря. В 1938 году было решено еще более расширить деятельность данного бюро и увеличить число его членов. К сожалению в 1940 году оно прекратило свою деятельность и было восстановлено как временное только в 1990, как постоянное - в 1991 году (11, 12).

В работе данного Бюро активное участие принимали представители всех трёх республик. Со стороны Общества библиотекарей Литвы в нем работал В. Рузгас, А. Ружанцовас, со стороны Латвии - М.Стумбергс, Н. Паварс, В. Цауне и другие библиотековеды (4, 11, 12).

Экскурсии

Еще одна популярная форма международного профессионального общения библиотекарей Латвии и Литвы в межвоенный период - это экскурсии. Первая организованная поездка библиотекарей Литвы в Ригу по инициативе Общества библиотекарей Литвы состоялась 1-4 ноября 1933 года. В данной экскурсии участвовали 12 работников библиотек, ими руководил проректор

Каунасского университета, проф. Б. Чеснис. Цель поездки, как сказали сами участники, был "познакомиться с богатствами библиотек, выяснить, как они упорядочиваются". В Риге экскурсантов принял, заботился о них и руководил рабочей программой председатель Общества библиотекарей Латвии В. Цауне. Представители библиотек Литвы подробно познакомились с работой Государственной (теперь Национальная), Городской (Ратуши Риги), 6-ой и 9-ой городскими библиотеками, посетили музеи Риги. Работа и проблемы этих библиотек были широко представлены библиотекарям и другим читателям в прессе Литвы (6, 9).

В 1936 году делегация библиотекарей Риги посетила Каунас. Они познакомились с работой Научной библиотеки университета, Публичной библиотеки им. Винцаса Кудирки, Государственной центральной (теперь Национальная) библиотеки, посетили музеи Каунаса (10).

Контакты в международных организациях

С 1936 года, после вступления Общества библиотекарей Литвы в члены Международного библиотечного Союза, для библиотекарей нашей страны создалась новая реальная возможность для расширения деловых связей с коллегами других государств. И это они умело использовали. Библиотекари Литвы участвовали на сессиях Конгресса, получали доклады и другие материалы Союза, общались со специалистами других стран на мероприятиях данной организации. Так, в 1937 году в Париже заведующая читальным залом библиотеки Каунасского университета Бируте Турсиене участвовала на сессии данного Союза и прочитала

доклад о библиотеках Литвы (8, 19). Аналогично в рамках Международного библиотечного союза работали и библиотекарки Латвии.

Личные инициативы

В период независимости государств библиотекарки Латвии и Литвы поддерживали и личные деловые связи. Эти контакты происходили на основе личной инициативы библиотечных работников обеих стран в разных формах: во время неформальных встреч, служебной переписки, телефонных переговоров и др. К сожалению, они очень мало отражены в печатных и архивных документах того времени. В будущем эти инициативы и контакты подлежат более тщательному исследованию.

Выводы

1. Международные связи библиотечных работников Латвии и Литвы начались сравнительно давно и развивались не всегда интенсивно.

2. Эти связи значительно расширились, окрепли и начали динамично развиваться только после провозглашения независимости упомянутых государств. В 1919-1940 годы связи библиотечных работников стали постоянными и здесь сложились даже соответствующие традиции.

3. Особую роль в расширении международного сотрудничества работников библиотек в то время сыграли общества библиотечных работников Латвии и Литвы, а также Бюро библиотечных работников прибалтийских стран.

4. Установились разные формы сотрудничества библиотечных работников, среди которых наиболее популярными явились конгрессы, заседания бюро, экскурсии и личные контакты.

5. Сотрудничество библиотекарей Латвии и Литвы в то время принесли конкретные плоды: специалисты познакомились с международными проблемами библиотековедения; познали опыт библиотечной работы соседней республики; углубили свои профессиональные знания, совместно решили назревшие библиотечные проблемы и разрабатывали соответствующие документы. Эти связи, наконец, положительно влияли на процессы дальнейшего развития в республике библиотековедческой теории и практики.

6. В начале XX века библиотекарями Латвии и Литвы был накоплен большой опыт организации международного сотрудничества и применения разных форм международного взаимодействия библиотек, который довольно успешно используется работниками библиотек до наших дней.

Замечания и литература

1. В 1923 году было создано Общество библиотекарей Латвии, в 1931 году - Общество библиотекарей Литвы.

2. Общество библиотекарей Латвии в 1929 году вступило в члены Международного библиотечного союза (теперь IFLA). В 1936 году в члены данной организации вступило и Общество библиотекарей Литвы.

3. В 1922 году в Латвии был принят Закон о публичных библиотеках. В 1936 году Закон о публичных библиотеках был утвержден в Литве. В то же время Министр просвещения Литвы Й. Тонкунас подписал и Правила исполнения Закона о публичных библиотек.

4. Biržiška V. Pabaltijo valstybių bibliotekininkų draugijų biure // Bibliografijos žinios. - 1933. Nr. 2. P. 75.
5. Biržiška V. Pirmoji Pabaltijo bibliotekininkų konferencija Rygoje // Bibliografijos žinios. - 1930. Nr. 5. P. 129-132. - Iliustr.
6. Čilvinaitė M. Lietuvos bibliotekininkų ekskursija į Rygą // Bibliografijos žinios. - 1934. Nr. 1. P. 26-27.
7. Eimaitytė E. II Pabaltės bibliotekininkų kongresas // Bibliografijos žinios. - 1935. Nr. 5. P. 131-135. - Iliustr.
8. IFLA: Pirmieji Lietuvos bibliotekininkų tarptautiniai žingsniai // Tarp knygų. - 1995. Nr. 10. P. 9-10.
9. Lietuvos bibliotekininkų draugijoje // Bibliografijos žinios. - 1933. Nr. 5. P. 174.
10. Lietuvos bibliotekininkų draugijos veiklos apžvalga 1935-1936 metais // Bibliografijos žinios - 1936. Nr. 3. P. 116-117.
11. Rimša V. Baltijos valstybių bibliotekininkų informacinis koordinacinis biuras // Tarptautinės bibliotekininkystės klausimai. - V., 1995. P. 39-46.
12. Rimša V. Latvijos bibliotekininkų draugijos renginiai // Bibliotekų darbas. - 1990. Nr. 4. P. 28-29. - Parašas: Rimas Vyturys.
13. Rimša V. Pabaltijo bibliotekininkų ryšiai // Knygotyra. - V., 1997. P. 279.
14. Rimša V. Pabaltijo valstybių bibliotekininkų informacinis koordinacinis biuras // Knygotyra. - V., 1997. P. 279.
15. Sinkevičius K. Bibliotekų įstatymo klausimu // Bibliotekų darbas. - 1990. Nr. 6. P. 20-22.
16. Sinkevičius K. Draugija 1931-1941 metais // Lietuvos bibliotekininkų draugija. - V., 1990. P. 28-39. - Taip pat: Bibliotekų darbas. - 1988. Nr. 8. P. 19-22.

17. Skrodenis S. Iš Pabaltijo bibliotekininkų kongresų istorijos // Bibliotekų darbas. - 1973. Nr. 7. P. 28-29.

18. III Pabaltijo bibliotekininkų kongresas // Bibliografijos žinios. - 1938. Nr. 3. P. 108-109.

19. Tursienė B. Lietuvos bibliotekos // Tarp knygų. - 1995. Nr. 10. P. 10-11.

20. Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymas // Bibliotekų darbas. - 1990. Nr.6. P. 21.

21. Vilkas A. Trys Baltijos bibliotekininkų kongresai // Tarp knygų. - 1991. Nr. 8. P.2-4.

22. Žukas V. Draugijos ryšiai su užsieniu // Lietuvos bibliotekininkų draugija. - V., 1990. P. 50-61. - Taip pat: Bibliotekų darbas. - 1989. Nr.1. P. 16-19.

23. Žukas V. Mokslinis metodinis draugijos darbas // Lietuvos bibliotekininkų draugija. - V., 1990. P. 39-50. - Taip pat: Bibliotekų darbas. - 1988. Nr. 1. P. 16-19.

Vytautas Rimša

Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Professional contacts of Latvian and Lithuanian librarians in the first half of the 20th century

Summary

The cooperation between Lithuania and Latvia librarians had begun long ago. Very great animation was at the beginning of the 20 century, especially, after 1919 year declaration of Latvia and Lithuania Independence. The great influence to this cooperation had the foundation of Baltic

librarians' associations and Librarians' information office (1930), Latvia and Lithuania membership in the International library Association (IFLA). The main forms of librarians' cooperation during this time: the Baltic librarians' congresses on 1931, 1935, 1938; meetings of Baltic librarians' information office; excursions, the participating in the international organizations, exchange of documents and individual contacts between two countries libraries.

During 1919-1940 Lithuania and Latvia librarians accumulated valuable experience of such type cooperation which useful in our days.

Рената Андрашионайте

Национальная библиотека Литвы им. М.Мажвидаса

Библиотеки федерации Литовской католической молодежи "Павасарис" ("Весна") в начале XX века

Основание федерации и её цели

За время независимости в Литве действовало не мало общественных организаций, таких как яуналетувининкай, шаулю, яунеи укининкай, скаутай, павасарининкай (1, 2, 7), заботой которых было просвещение и обучение сельской и городской молодёжи, помощь росту её духовного и культурного развития.

Первые группы павасарининкай появились в 1907 году при обществах "Блайвibe", "Жибурис", "Жагре", так же при Сейнайском епископстве молодых ксендзов, как тайно действующие кружки молодёжи.

Литовский союз католической молодёжи (ЛСКМ) "Павасарис" ("Весна") ещё при царском режиме был тайно создан 10 мая 1912 года священниками, учителями католиками и атейтининкай. Они были просветителями Литвы того времени. Без сомнения, не мало потрудилась и католическая молодёжь. Основной инициатор организации - каноник Повилас Догелис заслужил имя отца этой организации. Федерация "Павасарис" просуществовала до роковых событий июня 1940 года. В мае 1912 года вышел первый номер газеты "Павасарис". В честь первого номера газеты, члены союза получили название павасарининкай.

Действительными членами союза могли стать не состоящие в браке литовцы католики в возрасте с 15 до 35 лет. Младшими членами, по согласию родителей,

могли стать юноши и девушки с 11 до 15 летнего возраста (10). В основном в организации принимала участие сельская молодежь. Официальное название - Союз литовской католической молодёжи - было утверждено в 1919 году.

В течение 1912 по 1914 год не удалось узаконить деятельность общества. Не помогла даже взятка прелата Майрониса в 1000 рублей предложена Каунасскому губернатору На конференции, которая состоялась 28-29 декабря 1932 года, союз "Павасарис" был реорганизован в федерацию.

14 февраля 1914 года в Каунасе состоялся первый съезд представителей союза "Павасарис". На этом съезде был принят первый устав (4).

18 июня 1927 года был зарегистрирован второй устав, в котором указана главная цель ЛСКМ "Павасарис" - воспитать литовцев настоящими католиками, смышленными литовцами, усердными общественниками, примерными в семейных и государственных делах, грамотными, благодарными и решительными личностями (10).

Деятельность этой организации была самой разнообразной, это лекции, курсы, спортивные соревнования, праздники песен, маёвки, издание газет и журналов, учреждение библиотек и читалень, в которых должна была проводиться просветительная работа. В то время для названия библиотек часто употреблялись термины книжная лавка и книжный магазин. Исходя из теперешней терминологии, в докладе книжные магазины будем называть библиотеками.

Библиотечная сеть

В 1922 году было учреждено 280 отделений павасарининкай. В 49 из них функционировали

библиотеки, в которых имелись 10932 книги. Ими пользовались 2246 читателей (8). Необходимо учесть, что под термином читатель, подразумевался и посетитель библиотеки.

В июле 1924 года учреждено 195 библиотек: в Аукштайтии - 110, в Сувалкии - 40, в Жемайтии - 30, в Дзукии - 15 библиотек (9).

В статистических целях 17 июня 1928 года распространялась анкета-извещение. Из существовавших в то время 586 отделений павасарининкай в архиве обнаружены анкетные данные 303 отделений. При 241 отделении действовали библиотеки, в фондах которых было накоплено 47383 книги (в среднем 196 книг в каждой библиотеке) (3,13,14,15,16,17,18,19).

В 1932 г. Общество библиотекарей Литвы, решило собрать данные о всех в то время действующих библиотеках и распространило анкету. Отозвалась и федерация "Павасарис". Увы, данные представили не все отделения павасарининкай. Центральное управление федерации "Павасарис" анкетные бланки разослало по своим отделениям. По данным анкеты, в 1932 году действовали 53 отдельные библиотеки павасарининкай, и только члены Смильгяйского отделения имели общую библиотеку с организацией Каталику вейкимо центрас (Центр католического действия). В Биржай, Йонишкис и Приенлаукис были учреждены отдельные читальни павасарининкай. В фондах библиотек и читальни было накоплено 14681 экз. печатных изданий. Большинство читателей составляли члены отделения. Берущих книги на дом было - 2751 читателей, они в 1932 году прочитали 9397 книг (эти данные не могут носить исчерпывающий характер, так

как не все отделения ответили на этот вопрос). На вопрос "Замечания и пожелания Обществу библиотекарей Литвы", федерация "Павасарис" ответила: "выражаем желание, чтобы самоуправление или власти выделяли 100-200 литов в год для приобретения книг" (6).

По данным архива, в 1938 году была учреждена 141 библиотека, в фондах которых имелось 28858 книг (средне по 200 книг в каждой библиотеке) (20).

Комплектование библиотечных фондов

Большинство книг в библиотеках павасарининкай было скомплектовано с 1924 по 1936 год. Средства на приобретение книг получали с разных мероприятий, увеселительных вечеров, лотерей, а так же пожертвований прихожан и членских взносов.

В большинстве случаев библиотечные фонды пополнялись за счёт пожертвованных и подаренных книг. Большую часть книг составляло пожертвования духовенства (ксендзов, настоятелей костёлов, учащийся духовной семинарии, викарей, органистов, ключарей и т.д.). Не мало книг пожертвовали члены федерации, учителя, студенты, так же разные учреждения и общества. Новые книги приобретались за счёт средств членских взносов и доходов разных мероприятий. Средства на приобретение книг выделяли местные кооперативы павасарининкай и волостные советы.

Библиотечные фонды павасарининкай были небольшими - от несколько десятков или сотен книг до тысячи печатных изданий. Большие библиотеки павасарининкай имели с приходскими или Каталику вейкимо центрас (Центр католического действия). В 1927 году состоялась 8-ая конференция "Павасарис", в

которой было постановлено "снабжать печатными изданиями Министерства просвещения библиотеки действующие в приходских организациях" (11).

Основу библиотечных фондов федерации "Павасарис" составляла религиозная литература (это издания Маляускио, Лясаускио, Гяручио и других авторов). Так же было накоплено не мало изданий художественной литературы - предназначенной для молодёжи. Историческую тематику представляли произведения: Пиетарис "Кова тиес Жальгириаис" ("Борьба у Жальгириса") и "Альгимантас", А. Алекна "Лиетувос история" ("История Литвы"), Майронис "Кястучио миртис" ("Смерть Кястутиса"), Видунас "Апсишвиетимас" ("Самопросвещение"), "Лиетувос варпяляй" ("Колокольчики Литвы"), "Мусу лаймеимас" ("Наши достижения"), из поприща медицины - А. Вилейшис "Лимпамосиос лигос ир кайп нуо ю апсисауготи" ("Лишучие болезни и как от них уберечься"), А. Матулявичяус "Апие свейката ир лигас" ("О здоровье и болезнях"), из географии - А. Климас "Лиетувос география" ("География Литвы"), Й. Пилипонис "Келёне аплинк Лиетува пер 80 диену" ("Путешествие вокруг Литвы за 80 дней"), популярной была книга ремесленников. В фондах были так же произведения художественной литературы литовских авторов: Билюнаса, Цвирки, Креве, Майрониса, Б. Бразджиониса, Шатриёс Рагана, Лаздину Пеледа, Путинаса, Валанчюса, Виенуолиса, сочинения Жемайтес, из зарубежных авторов - Шушпо "Вергу ангелас" ("Ангел робов"), Шмита "Рожио керас" ("Розовый куст"), "Геновайте", Кулома "Велнё люнас" ("Чертова топь"), Маюс "Пер дикума" ("По пустыне"), Р. Тагоре "Гитанжали", Том Майн Рид "Шауляй Мексикое" ("Стрелки в Мексике"),

Ёкаюс "Туртинги скурджиаи" ("Богатые бедняки"), Гуондер "Балтой роже" ("Белая роза"), "Нелауктас керштас" ("Нежданная месть") и другие книги. В связи с тем, что павасарининкай сами ставили спектакли, место в библиотечных фондах нашли произведения драмы, это книги Таурониса, Жиданавичюса, Сейрию Юозаса, Мольера, Кетуракиса и др. авторов.

Выделялась работа библиотеки Мариямпольского отделения, учрежденной в 1920 году. В 1921 году в библиотеке насчитывалось 80, в 1924 году - 200, в 1935 году - 760 книг. В последующие годы её посетило 300 постоянных читателей. В 1936 году газета "Павасарис" писала: "В библиотеке насчитывается 1205 книг, и все хранятся в двух красивых шкафах. Все книги прекрасно и добротнo переплетены, все разложены по формату и чёрной краской художественно пронумерованны на светло голубом фоне. В библиотеке - уют и красота. Библиотека замечательна ещё и тем, что в ней собраны хотя и неполные, но все комплекты газеты "Павасарис" (с 1912 по 1935 года). Она соответствовала всем требованиям предъявляемым библиотекам павасарининкай (5).

Работники библиотек

За работой библиотек и читальнь следили члены федерации "Павасарис". Следить и заботится о содержании и обогащении библиотеки был обязан один из пяти членов управления (председатель, вице-председатель, секретарь, кассир или библиотекарь).

Библиотекари избирались на общем собрании (реже - назначались), библиотеки и читальни благоустраивались в свободное время, так как эта работа не была основной и неоплачивалась. Вместе с

библиотекарями работали так же общественники, штатных работников не было. Только в отделении Пильвишкяй (Вилкавишкская о.) в 1932-1933 году работа библиотекаря оплачивалась (6), сумма оплаты не известна. За добросовестную работу библиотекари получали премии. В 1928 году библиотекарю отделения Дарбенай (Кретингская о.) Е. Скерсите "как благодарность за окуратную работу назначен денежный подарок - 25 лит." (12).

Нередко библиотекари занимали несколько должностей. По необходимости выполняли работу библиотекаря и вице-председателя, библиотекаря и секретаря, библиотекаря и казначея. В некоторых библиотеках (Акменю, Альвито, Шешуолю, Вадоклю, Ваясишкио и в других) трудились по два библиотекаря. В отделениях, в которых не было библиотек, но была должность библиотекаря, велось делопроизводство, писалась хроника отделения павасарининкай, библиотекари были уполномочены распространять газету "Павасарис".

На курсах, семинарах, организованных Центром федерации "Павасарис" и управления отделений давались теоретические знания по благоустройству библиотек, обслуживанию читателей, так же проводились практические занятия по переплёту книг. Зачастую на курсы направлялись председатели отделений, которые приобретённые теоретические знание и практический опыт передавали служащим библиотек.

Курсы для работников библиотек павасарининкай проводились в 1926, 1927, 1928, 1929, 1931, 1933, 1934, 1938, 1939 и 1940 г. Кроме общих предметов, на курсах они обучались практическому благоустройству библиотек,

им читались лекции по психологии читателей, библиографии и организации библиотечной работы.

Давалась оценка работы библиотекарей разных отделений. Среди отлично работающих упомянуты библиотекари отделений Адакаво, Ренаво, Каварско, Дусету, а как равнодушно относящиеся к своим обязанностям упомянуты библиотекари Раманаво, Саснавос и в др.

Библиотеки в период оккупации Литвы

15 июня 1940 года Советский союз официально (неофициально - ещё раньше) оккупировал Литву. В августе того же года была провозглашена аннексия. В Литве начался политический террор и репрессии. Все эти события приостановили движение павасарининкай по просвещению и подъему духовности литовского народа.

Федерация "Павасарис" свою работу прекратила 19 июня 1940 года, т.е. в первую неделю вторжения Советской армии на территорию Литвы. В трехнедельный срок были уничтожены все книги библиотек общественных организаций, действовавших довоенное время. Книги были конфискованы, переданы другим библиотекам или уничтожены. Местные полицейские участки взяли библиотеки в свои руки, а позже вся имеющаяся литература была передана Отделу государственной безопасности и криминальной милиции, так же Министерству просвещения, библиотекам начальных школ, общественным библиотекам, Коммунистическому союзу молодёжи Литвы и другим. Предполагается, что некоторые библиотеки павасарининкай были надёжно спрятаны частными лицами, так удалось избежать конфискации.

Выводы и замечания

1. В библиотеках федерации "Павасарис" не было нормальных условий способствовавших развитию их деятельности. Они могли действовать только тайно (нелегально).

2. На развитие и функционировании библиотек федерации повлияли две мировые войны. Во время первой - на несколько лет была приостановлена их деятельность, во время второй - окончательно прекращено функционирование федерации.

3. Библиотечный закон в Литве был принят лишь в 1936 году, государственные публичные библиотеки были маломощными, сеть муниципальных библиотек не создавалась, поэтому в этом десятилетии библиотеки павасарининкай ещё играли важную роль.

4. Политическая обстановка в стране, волнения того времени (собрания разгонялись полицией, вражеское отношение со стороны организации руденининкай и другое) окончательно не прекратило работу библиотек, они развивались, росло их значение.

5. Тайное и вместе с тем романтическое существование библиотек павасарининкай не уменьшило их значения в литовской культуре, в просвещении и духовном развитии.

6. Усилия федерации создать библиотечную сеть увенчались успехом - за время её существования было учреждено - 608 библиотек и 108 читалень.

Литература

1. Andrašiūnaitė R. LKJ "Pavasario" sąjungos knygynai (bibliotekos) 1920 metais // Bibliotekininkystės naujienos.- 1999, Nr. 3 (11), p. 17-18.

2. Andrašiūnaitė-Strakšienė R. Pavasarininkų skaityklos // Voruta.- 1998, birž. 13, p. 14.

3. Katalikiškasis jaunimas. "Pavasario" sąjunga // Rytas. 1928, birž. 20, p. 4.

4. Lietuvių enciklopedija.- Bostonas, 1960, T. 22, p. 197.

5. Marijampolės pavasarininkų federat. knygynas // Pavasaris. 1936, Nr. 17, p. 383.

6. Ružancovas A. Lietuvos bibliotekos 1932 metais (ankietos duomenys).- K., 1934, p. 6-23.

7. Strakšienė R. Pavasarininkų bibliotekos // Tarp knygų.- 1997, Nr. 2, p. 12-15.

8. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA). F. 572, ap. 2, b. 16, l. 4.

9. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 21, l. 66.

10. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 35, l. 3.

11. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 49, l. 47, 53.

12. LCVA. F. 572, ap. 3, b. 350, l. 58-59.

13. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 409, l. 1-139.

14. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 410, l. 1-89.

15. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 411, l. 1-130.

16. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 412, l. 1-75.

17. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 413, l. 1-77.

18. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 414, l. 1-39.

19. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 415, l. 1-63.

20. LCVA. F. 572, ap. 2, b. 428, l. 133-158, 143.

Renata Andrašūnaitė
Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

The libraries of the Lithuanian librarians in the first half of the 20th century

Summary

The libraries of the Lithuanian Catholic Youth Federation "Pavasaris" ("Spring") was important to educate the country youth which was still ignorant at that time. In the prewar Lithuania, a lot of non-governmental organizations have been operating, which were concerned about the education, advancement and intellectual cultural enlightenment of the youth from the country, cities and regional areas. One of them was the Lithuanian Catholic Youth Federation "Pavasaris" ("Spring"). The founder of the organization was the canon P. Dogelis. Among the most significant spheres of activities of the Union was establishment of small libraries, called at that time bookstores and also, reading-rooms. Based on the statistical data of 1940, federation owned 608 libraries and 108 reading-rooms. Besides, the federation was responsible for compiling of book catalogues, organizing courses for promotion of the activities of the book-stores and special courses of mastering book binding.

The article offers the historical background on the establishment of such small libraries and their stocks, provides statistical information till the closing of the federation in 1940 because of the Soviet occupation. The libraries of the springtimers, which had a great impact on the development of the Lithuanian culture, education and progressive ideas, were destroyed.

Арида Панаурелите
Вильнюсский университет

Цензура в Литве в межвоенный период

Резюме

В этом докладе рассматривается состояние цензуры печати в Литве в 1918 – 1940 гг., анализируются конкретные области практики цензуры. Историография цензуры межвоенного периода Литвы не является исчерпывающей. Контроль печати в независимой Литве охарактеризовала доцент А. Глосене в диссертации «Издания книг и их распространение в Литве в 1918 – 1940 гг.» (1993 г., научный руководитель В. Жукас). На эту тему писал и историк А. Вайшнис в книге «Печать и государство 1918 – 1940» (1999), а также историк Л. Гудайтис в своих трудах «Голоса времени: литовская литературная печать 1918 – 1923 гг.» (1985), «Ветры перемен: литовская литературная печать 1923 – 1927 гг.» (1986) и др. Однако представленная историография слишком обобщена, ей не хватает эмпирических сведений, углублённости. Точная и исчерпывающая информация о запрещённых для распространения изданиях, появляющихся в Литве и за её пределами, представлена в документах, находящихся в центральном архиве Литвы.

Первый закон о Печати в Литовской республике был принят в 1919 году. Им была введена военная цензура, которая действовала весь обозначенный период, за исключением нескольких месяцев со 2 июля до 17 ноября 1926 г., пока власть была в руках партии крестьян и социалдемократов.

В 1935 году был принят новый закон о Печати, в котором не употребляется термин «цензура», однако принципы выхода печатных изданий, их вывоза и распространения остались такими же. Присмотр за изданиями был поручен начальникам районов. Печатная продукция проверялась перед выпуском из типографии. За министром внутренних дел было оставлено право наложить запрет на ввоз в Литву заграничных изданий, приостановить их распространение, задержать или конфисковать их.

Средства цензуры сначала были направлены на коммунистическую и большевистскую печать, а также на те издания, которые были «вредны для создания независимого государства». Исполнители контроля печати боролись с аморальной литературой, с изданиями различных религиозных сект.

Кроме государственной в Литве действовала и церковная цензура, которая опиралась на список запрещённых католической церковью книг – «Index librorum prohibitorum».

В докладе говорится и о «Списке иностранных изданий, не допускаемых цензурой к распространению в Литве до 1 июля 1934 года».

Aina Štrāle

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Biedrību bibliotēku likteņi Latvijā 1940./41.gadā un Rīgas Latviešu biedrības bibliotēka

1940./1941.gadā, lielinieku okupācijas periodā tika iznīcinātas pirmās Latvijas republikas laikā un vēl senāk iekoptās kultūras tradīcijas. Kultūras tradīciju laušana skāra arī bibliotēku dzīvi. Lielinieku ideologi un varasvīri radikāli pārkārtoja sabiedrības komunikēšanās formas. Šajā ziņā viens no asākajiem pavērsieniem bija sabiedrisko organizāciju un to īpašumu – tajā skaitā bibliotēku likvidēšana.

Statistika liecina, ka 1939. gadā vairums Latvijas bibliotēku piederēja biedrībām, biedrību savienībām, kamerām pakļautajām biedrībām, studentu korporācijām, klubiem, arodbiedrībām un citām sabiedriskajām organizācijām. Pēc statistikas datiem 1938. gadā Latvijā bija 651 sabiedrisko organizāciju bibliotēka.¹ Pavisam Latvijā 1938. gadā bija 905 publiskās bibliotēkas.² Tātad sabiedrisko organizāciju (to skaitā biedrību) bibliotēku īpatsvars bija nozīmīgs.

Biedrību bibliotēkas apkalpoja galvenokārt savas organizācijas biedrus - stabilu lasītāju kopumu ar līdzīgām interesēm. Šāda brīvas izvēles un interešu kopības noteikta, samērā plaša sabiedrības loka domu apmaiņa, protams,

¹ Latvijas statistikas gada grāmata 1939: Deviņpadsmitais gads / Valsts statistiskā pārvalde. – Rīga, 1939. – 55. lpp.

² Turpat.

nebija pieņemama padomju varas iestādēm, tādēļ jau drīz pēc okupācijas tika uzsākta sabiedrisko organizāciju un to īpašumu, arī biedrību bibliotēku, likvidēšana. 1940. gada 8. oktobrī tika pieņemts Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes (turpmāk TKP) lēmums: "Bijušo Iekšlietu ministrijas Bezpeļņas biedrību nodaļu pakļaut tieši Tautas Komisāru Padomei un pārveidot par Biedrību likvidācijas komiteju pie LPSR Tautas Komisāru Padomes"¹. Lēmumu parakstījis TKP priekšsēdētājs Vilis Lācis. Šis valdības lēmums ir neapšaubāms apliecinājums sistemātiskai, visaptverošai biedrību un to īpašumu, arī bibliotēku likvidācijai.

Valsts, tagadējās Latvijas Nacionālās bibliotēkas, arhīva dokumenti liecina par biedrību bibliotēku likvidācijas kārtību.

Latvijas PSR pilsētās un apriņķos tika izveidotas Bezpeļņas biedrību likvidācijas komisijas. Likvidējamo organizāciju īpašumu lietu kārtošana tika nodota likvidatoru pārziņā. Biedrību bibliotēku likvidēšanas gaitā īpaša loma bija Valsts bibliotēkai (turpmāk VB). To paredzēja 1922. gadā pieņemtais likums, kurš vēl pirmajā padomju okupācijas gadā darbojās. Likums nosaka: "Valsts bibliotēkai ir pirmtiesība iegūt bibliotēkas vai atsevišķas grāmatas no organizācijām un biedrībām, kuras pašas likvidējas"². Tādēļ pirms bibliotēkas likvidēšanas VB tika iesniegti likvidējamās bibliotēkas fondu saraksti. Šeit, izvērtējot sarakstu, tika izlemts par slēdzamās bibliotēkas fonda daļas vai visa fonda iekļaušanu VB krājumos. Kad jautājums par turpmāko likvidējamās bibliotēkas fonda likteni bija izlemts, VB vai arī likvidējamās bibliotēkas

¹Latvijas Valsts arhīvs, 270.f., 1.apr., 7.l., 87.lp.

² Likums par Valsts bibliotēku // Latvijas Nacionālās bibliotēkas raksti :XIX / Latvijas Nacionālā bibliotēka. – Rīga: LNB, 1994. – 120.lpp.

likvidatori par pieņemto lēmumu informēja Izglītības Tautas komisariātu. Tālāka rīkošanās ar likvidējamās bibliotēkas fondiem varēja notikt tikai pēc Izglītības Tautas komisāra Jūlija Lāča, vai arī komisariāta Bibliotēku daļas vadītāja Jāņa Gņina ar parakstu apstiprināta akcepta.

Kādas bija biedrību bibliotēku slēgšanas sekas? Pirmkārt, tika ierobežotas atsevišķu lasītāju grupu iespējas.

Kultūru un demokrātiju veicinoša biedrību grupa bija Latvijas mazākumtautību iedzīvotāju biedrības.

Šo biedrību bibliotēku slēgšana bija "sāpīga" mazākumtautību iedzīvotājiem, jo ar to neapšaubāmi tika ierobežotas iespējas lasīt grāmatas poļu, lietuviešu, ebreju, igauņu un citās valodās.

Otrkārt, notika strauja fondu koncentrēšanās Valsts bibliotēkā, jo liela daļa likvidēto biedrību bibliotēku fondu nonāca šeit. Taču ir zināms, ka lielais jaunpienākušo grāmatu skaits ilgstoši nenonāca aprītē. Šajā sakarā var pieminēt kā pirmais padomju okupācijas gads Valsts bibliotēkā saglabājies toreizējā bibliotēkas direktora Artura Ģērmaņa atmiņās: "Neapzinātu grāmatu bija pilns 5 stāvu spīķeris, nams Jaunielā un vēl dažās vietās. Grāmatas jāpārvieta, jānovieto, kaut arī rupjās grupās jāsystematizē, daudz grāmatu jākatalogizē."¹ Vēl nacistiskās okupācijas periodā – 1941.gada oktobrī/novembrī Zemes (Valsts) bibliotēkas fondu stāvoklis bija sekojošs: "Aptuveni pusmiljons vienību, respektīvi ceturtda daļa Zemes bibliotēkas fonda nebija pat inventarizēta, bet kā bezvērtīga masa gulēja kaudzēs noliktavās".²

¹ Bibliotēkas dabinieki stāsta par sevi un bibliotēku: Arturs Ģermanis // Latvijas Nacionālās bibliotēkas raksti: XIX. – Rīga: LNB, 1994. – 152. – 154.lpp.

² Dreimane J. Rīgas bibliotēkas nacistiskās okupācijas laikā (1941–1944): Maģistra darbs / LU Filoloģijas fakultāte, Bibliotēkzinātnes un informācijas katedra. – Rīga, 1998. – 26.lpp

Vispārējais likvidācijas vilnis skāra arī latviešu biedrību bibliotēkas.

Arī Rīgas Latviešu biedrības bibliotēkas kā patstāvīgas grāmatu krātuves darbība tika pārtraukta. RLB ēka, kurā atrodamies, raisa vēlmi šodien nedaudz pievērsties šīs organizācijas bibliotēkas vēsturei.

Par biedrības Lasāmā galda, Lasāmās un Zinātniskās bibliotēkas nodibināšanu un pastāvēšanu rūpējās Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija.

Pirmais tika nodibināts Lasāmais galds – 1868.gadā. 1869. gadā Lasāmajā galdā bija pieejami 7 laikraksti. Taču pieejamās informācijas klāsts strauji palielinājās, 1870.gadā Lasāmajā galdā bija trīs reizes vairāk laikrakstu. Šeit bija lasāmi latviešu krievu un vācu laikraksti. Latviešu avīžniecībai sazarojoties, latviešu laikrakstu skaits Lasāmajā galdā pieauga. Sakarā ar Baltijas provinču rusifikācijas centieniem pieauga arī krievu laikrakstu skaits. Lasāmais galds pirmais no atsevišķām Zinību komisijas nodaļām, sāka darboties pēc pirmā pasaules kara gadiem.

Lasāmā bibliotēka nodibinājās tūlīt pēc Lasāmā galda nodibināšanās – 1869.gadā. Dibināšanas gada beigās tajā bija 313 grāmatu. Katrā biedrības darbības gada pārskatā ir minēti dāvinātāji, kas bibliotēkai dāvinājuši grāmatas gan pa atsevišķam eksemplāram, gan desmitiem un pat simtiem eksemplāru.

1878.gadā nodibinās Zinātniskā bibliotēka – tā rezultātā Rīgas Latviešu biedrībā kādu laiku pastāvēja divas bibliotēkas – Lasāmā un Zinātniskā. Zinātniskās bibliotēkas fondos pamatā bija Rīgas Latviešu biedrības biedru dāvinājumi. Šai bibliotēkai grāmatas tika arī pirktas. Bez tam no Lasāmās bibliotēkas daudz zinātnisku grāmatu tika pārvietotas uz jaundibināto Zinātnisko bibliotēku. Lasāmās bibliotēkas zinātnisko grāmatu pārvietošana notika

1887.gadā. Sakarā ar to uz kādu laiku Lasāmajā bibliotēkā grāmatu skaits samazinājās. Bet vēlāk Lasāmās bibliotēkas fonds atkal strauji palielinājās. Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Lasāmo bibliotēku tolaik varēja uzskatīt par vienu no bagātākajām latviešu grāmatu krātuvēm. Taču, tā kā Zinātniskās bibliotēkas fondā bija galvenokārt dāvētas grāmatas un periodiskie izdevumi, to krājums bija nepilnīgs. Bibliotēkas pārzinis raksta, ka bibliotēkas robus tomēr izdevās aizpildīt gan no izdevniecībām, gan privātpersonām grāmatas iepērkot, gan dabūjot dāvinājumu veidā trūkstošos eksemplārus.

1911.gadā abas bibliotēkas – Lasāmā un Zinātniskā apvienojās vienā Zinātniskās komisijas bibliotēkā. Bibliotēkas atskaitē ir sekojošas ziņas: “Karam sākoties Zinātniskās komisijas bibliotēkā bija pavisam 11.127 grāmatas.”¹

Pirmā pasaules kara laikā lielākā daļa grāmatu bija novietotas Derīgu grāmatu nodaļas pagrabos. Daļa grāmatu atradās bibliotēkas telpās. Abās vietās grāmatas bija cietušas.

Īpaša lappuse Rīgas Latviešu biedrības bibliotēkas vēsturē ir izcilā latviešu bibliofila un bibliogrāfa Jāņa Misiņa darbs bibliotēkā un tās lielās cerības, kuras J.Misiņš ar bibliotēku saistīja, bet kuras viņam neizdevās realizēt. 1909.gadā, sakarā ar pāriešanu uz biedrības jaunajām telpām, J.Misiņš tika aicināts sakārtot bibliotēkas fondus. Vēlāk J.Misiņš kļuva par šīs bibliotēkas pārzini. Te būtu jāpiemin daudzkārt jau aprakstīto J.Misiņa iecerī, kas saistās ar Rīgas Latviešu biedrības bibliotēku. J.Misiņu nodarbināja ideja par nacionālu grāmatu krātuvi. J.Misiņš Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas bibliotēku

¹ Rīgas Latviešu Biedrība sešos gadu desmitos. 1868 –1928. – Rīga:Rīgas Latviešu Biedrības izdevums, 1928. – 220.lpp.

uzskatīja par piemērotu pamatu, kur tādu veidot. Misiņš aicināja grāmatu un laikrakstu izdevējus un redaktorus, kā arī rakstniekus iesūtīt šai bibliotēkai viņu izdoto darbu eksemplārus. Taču Misiņa aicinājums nerada atsaucību. Šo Misiņa idejas neveiksmi var vērtēt dažādi. Francis Rancāns rakstījis: "Viens no galvenajiem šī Misiņa pasākuma neveiksmes cēloņiem bija arī tas, ka viņš savu ieceri gribēja realizēt R.L.B. paspārnē. Šī biedrība, kādreiz iesaukta par "Māmuļu", savas darbības sākumā bija zināmā mērā veicinājusi kultūras un izglītības attīstību, bet drīz vien kļuva galīgi reakcionāra. Tāpēc arī progresīvi noskaņotā sabiedrības daļa izturējās rezervēti, neskatoties uz Misiņa dedzīgo aicinājumu."¹ Diez vai šodien, kad Rīgas Latviešu biedrības veikums kultūras norišu veicināšanā ir nopietnāk izvērtēts, vairs vajadzētu RLB dēvēt par galīgi reakcionāru.

Latvijas pirmās republikas laikā RLB bibliotēkas fonds pamazām turpina pieaugt līdz aptuveni 18,5 tūkstošiem sējumu 1939.gadā.² Izvērtējot grāmatu komplektēšanas gaitu bibliotēkā, jāsecina, ka lielu daļu fonda bibliotēkā veidoja dāvinātās grāmatas. 1939.gadā, piemēram, dāvinājumu ceļā bibliotēka saņēmusi 77 eksemplārus, bet iepirkti -117.³ Ir gadi, kuros dāvināto sējumu skaits daudzkārt pārsniedza iepirkto sējumu skaitu, piemēram, 1930.gadā iepirkti 23 sējumi, bet dāvināti 1234⁴, savukārt 1931.gadā vērojama aina - iepirkti 22 sējumi, dāvināts 101.⁵ Aktīvs grāmatu fonda papildinātājs-dāvinātājs bijis bibliotēkas pārzinis Jānis Misiņš. Jāsecina, ka Rīgas Latviešu biedrības bibliotēkas fonds lielā mērā veidojies pateicoties

¹ Rīgas Latviešu Biedrība sešos gadu desmitos. 1868-1928. - Rīga:Rīgas Latviešu Biedrības izdevums, 128. - 190.-191.lpp.

² Latvijas Valsts vēstures arhīvs, turpmāk - LVVA, 2798.f., 2.apr., 49.l., 7.lp.

³ LVVA, 2798.f., 2.apr., 49.l., 7.lp.

⁴ LVVA, 1632.f., 3.apr., 569.l., 11.lp.

⁵ LVVA, 1632.f., 3.apr., 569.l., 13.lp.

RLB tuvumā esošās intelīgences pārstāvju vēlmei dāvināt un novēlēt grāmatas šai bibliotēkai. Piemēram, 1932.gadā bibliotēkā tika iekļauta Matīsa Kaudzītes RLB novēlētā prāvā bibliotēka, kurā ietilpa grāmatas, kā arī brāļu Kaudzīšu arhīvs. Lielais dāvinājumu īpatsvars bija šīs bibliotēkas fondu komplektēšanas raksturīga iezīme. Otrā raksturīga iezīme saistīta ar bibliotēkas apmeklējumu un grāmatu apgrozījumu. Tas bija samērā neliels. Bibliotēka bija atvērta katru dienu, izņemot svētdienas un svētku dienas, no 17. līdz 20. Caurmērā dienā bibliotēku apmeklēja tikai daži lasītāji. Piemēram, 1939.gadā bibliotēku apmeklējuši 797 lasītāji, pastāvīgo lasītāju skaits bijis 83. Lasīšanai izsniegto grāmatu skaits 2111. Jāsecina, ka bibliotēkai galvenokārt bija literāro vērtību uzkrājējas, ne informācijas sniedzējas loma.

Jau 1940.gada jūlijā sākās RLB likvidācija. Par īstenu padomju iekarotāju lepnumu un splīnu liecina fakts, ka tieši Rīgas Latviešu biedrības nams tika izvēlēts par sarkanās armijas virsnieku sanāksmju un izprieču vietu – «Дом красной армии». Rīgas Latviešu biedrība bija viena no pirmajām padomju okupācijas gadā likvidētajām biedrībām.

Ar Sabiedrisko lietu ministra 1940. gada 5. jūlija lēmumu Rīgas Latviešu biedrība tika slēgta, visām biedrības paspārnē strādājošām organizācijām biedrības likvidatori nosūtīja apkārtrakstu: "Visas biedrības telpas pagaidām slēgtas un nav pieejamas nekādām sanāksmēm. Ieeja Rīgas Latviešu biedrības namā vienīgi personām, kas saistītas ar biedrības likvidāciju".¹ Uz biedrības bibliotēkas fondiem pretendēja 1924.gadā dibinātā Rīgas pilsētas bibliotēka. Sabiedrisko lietu ministrs piekrita Rīgas Latviešu biedrības bibliotēkas un arhīva nodošanai Rīgas pilsētas bibliotēkai.

¹ LVVA), 2798.f.,1.apr., 82.l.,1.lp.

Tika izveidota komisija bibliotēkas un arhīva pārņemšanai un ar to saistīto lietu kārtošanai: komisijas vadītājs bija Galvaspilsētas Rīgas Izglītības pārvaldes Kultūras daļas vadītājs Roberts Vītoļiņš, komisijā darbojās arī tās locekļi: Pilsētas bibliotekārs Jānis Straubergs un viņa palīgs Felikss Krusa. Bibliotēka un arhīvs tika pārņemti 1940.gada 1. augustā, atbilstoši galvaspilsētas Rīgas valdes 1940.gada 26.jūlija lēmumam. Pārņemšanas aktā fiksēts, ka iepriekš minētā komisija bibliotēku un arhīvu pārņēmusi no Rīgas Latviešu biedrības likvidācijas komisijas locekļa R.Laškopa: "[..] līdz ar bibliotēkas katalogiem un inventāra grāmatu, bet atstājot nepārņemtas grāmatas un žurnālus, kas iespiesti krievu valodā." Seko piebilde, ka pārņemto sējumu kopskaitu precizēs Rīgas Pilsētas bibliotēka.¹ 1940.gada augustā Rīgas latviešu biedrības bibliotēkas grāmatas krievu valodā tika nodotas Sarkanās armijas namam. Sastādīt aktu par grāmatu saņemšanu uzņēmies nama bibliotekārs, taču kā rakstījusi Rīgas Latviešu biedrības likvidācijas komisijas darbvede, neskatoties uz vairākiem atgādinājumiem akts neesot saņemts.

Spilgtais kādreizējā Pilsētas Bibliotekāra palīga Feliksa Krusas atmiņu stāsts bagātina priekšstatu par Rīgas Latviešu biedrības nama bibliotēkas grāmatu izvešanu no bijušā Rīgas Latviešu biedrības ēkā ierīkotā Sarkanarmijas nama: "Saņēmu ziņu, ka Rīgas latviešu biedrības namā ierīkos sarkanarmiešu virsnieku klubu. Tādēļ no tā izvācams viss, kas viņiem neder vai nav vajadzīgs. Bet tur mūsu "Māmuļas" bibliotēka, daudzus gadu desmitus ilgi krātā!.." Felikss Krusa steidzies uz Rīgas latviešu biedrības namu. "Lielu steigu un nevaļu parādīdams, nemitīgi ap mani grozās kāds sarkanais leitnants vai ģenerālis. [..] Tad saka:

¹ LVVA, 2798.f., 1.apr., 84.l., 17.lp.

Es visu apskatīju, lielākā daļa no šiem mēsliem jāsadedzina." Felikss Krusa atbildējis, ka aizvedīs visu, tad izlems, kas dedzināms. "Viss gāja zibenātrumā. Tikko izcēlās no plauktiem kāds grāmatu klēpis, tūdaļ atsprāga koka kaste un brīvā vieta piepildījās ar Leņina kopotiem rakstiem[..]"¹ Tālāk Felikss Krusa atceras, ka no Rīgas Latviešu biedrības bibliotēkas telpām pārvestās grāmatas tika novietotas Rīgas tirgotāja Kamarina namā, kaudzēs uz grīdas. Kā zināms, Rīgas Rātsnams, kurā atradās Rīgas Pilsētas bibliotēka, kā arī Kamarina nams kopā ar lielu daļu grāmatu un arhīvu nodega 1941.gadā. Jautājums par bijušās Rīgas Latviešu biedrības fonda izglābto daļu ir īpaša pētījuma vērts.

Pēc Rīgas Latviešu biedrības atjaunošanas RLB namā darbojas Rīgas Centrālās bibliotēkas filiāle. Taču biedrībā tiek veidots arī īpašs slēgts grāmatu fonds biedrības biedru un interesentu vajadzībām. Biedrības grāmatu fonds veidojas stihiski – galvenokārt no dāvinājumiem. Kopš 1994. tiek komplektēta literatūra par Rīgas Latviešu biedrības vēsturi. Vēl arī mērķtiecīgi tiek vākti Rīgas Latviešu biedrības kādreizējās izdevējdarbības liecinieki - Derīgu grāmatu nodaļas izdevumi. Šī biedrības grāmatu krājuma daļa veidojas no antikvariāta pirkumiem un dāvinājumiem. Tā, piemēram, fondā ir žurnāla "Druva" atsevišķi eksemplāri, Zinību komisijas aizsāktā un Derīgu grāmatu nodaļas turpinātā "Konversācijas vārdnīca" un citi izdevumi, bet šīs literatūras komplekti nav pilnīgi. Biedrība komplektē arī literatūru par pasaules latviešu biedrībām. Rīgas Latviešu biedrībai nav ieceres veidot atklātu bibliotēku, grāmatu krājums ir pieejams tikai biedrības biedriem. Daļa šī grāmatu krājuma (uzziņu literatūra un

¹ Krusa Felikss. Savā pusē un svešās zemēs: Feliksa Kрусas stāsts par mūža pieredzējumiem. Mantas dališana // Laiks. – 1966. – 5.nov.

daiļliteratūra) ir lasāma Rīgas Centrālās bibliotēkas filiālē, kas atrodas Rīgas Latviešu biedrības telpās.

Pašlaik notiek sabiedrisko organizāciju bibliotēku atjaunošanas kustība, ir zināms, ka bibliotēkas veidojas mazākumtautību kultūras biedrībās, korporācijās un citās sabiedriskās organizācijās.

Raimonds Inķis
vēsturnieks

Grāmatu izdošana Latvijā laika posmā no 1945. līdz 1965.gadam

Padomju Savienība bija totalitāra komunistiska valsts, kurā valdīja stingra centralizācija un plānsaimniecība.

Tas pilnā mērā attiecas arī uz grāmatu izdošanu. Plašam lasītāju lokam grāmatas izdeva vienīgi valsts izdevniecības. Izdošana notika stingrā saskaņā ar tematiskajiem plāniem. Tematiskajā izlaides plānā tekošajam gadam tika iekļauti attiecīgajā gadā izdošanai paredzētie darbi un tie tika publiskoti, bet perspektīvajā plānā – tuvākajos gados izdodamie darbi.

Grāmatu izdošanas cikls bija garš un laika gaitā tas nevis samazinājās, bet pat pagarinājās. Zināmā mērā tas saistīts ar poligrāfisko rūpniecību, kas nespēja attīstīties atbilstoši laika prasībām. Un kaut arī izdevniecības, tipogrāfijas un grāmatu tirdzniecība bija savstarpēji saistītas nozares, tomēr tās nebija pakļautas viena otrai.

Tematiskās plānošanas cikls bija garš un sarežģīts. Vispirms autors iesniedza pieteikumu un attiecīgu darba anotāciju. Izvēloties autorus, tika ņemti vērā daudzi kritēriji, gan politiski, gan ieņemamais amats, stāvoklis sabiedrībā u.c. faktori. Represētām personām ceļš uz izdevniecībām bija slēgts. Līdzīgs aizliegums (dažkārt arī uz laiku) tika noteikts personām, kas bija pieļāvušas tā saucamās ideoloģiskās kļūdas.

Padomju Savienībā grāmatu izdošana bija ideoloģiskā darba sastāvdaļa. Prasības noteica un kontrolēja kompartijas centrālkomiteja. Grāmatniecības cikls – grāmatas ražošana, izplatīšana, glabāšana un lietošana – tika

sadalīts divās daļās. Par ražošanu un izplatīšanu bija atbildīga Latvijas PSR kompartijas centrālkomitejas propagandas un aģitācijas nodaļa, bet par glabāšanu un lietošanu – kultūras nodaļa. Pirmā uzraudzīja izdevniecību, poligrāfiskās rūpniecības un grāmatu tirdzniecības darbu, otra bibliotēkas.

Tematiskā plānošana izdevniecībā notika pa grupām, tematiskajiem blokiem. Tā, piemēram, nodaļā "Ateisms" bija jābūt noteiktam grāmatu skaitam. Autoru piedāvājumam nebija izšķirošas nozīmes. Notika nikna cīņa pret tā saucamo dublēšanos. Tas nozīmēja to, ja divi autori piedāvāja darbus par vienu un to pašu tematiku, izdots varēja tikt tikai viens no tiem. Tajā pat laikā izdevēji meklēja autorus tematiem, kuriem, viņuprāt, bija jābūt atspoguļotiem tematiskajos plānos.

Izdevniecība sastāvēja no specializētām redakcijām un par tematiskā plāna sastādīšanu bija atbildīgs redakcijas vadītājs, kurš atkarībā no saviem uzskatiem, vai nu apsprieda tematiskā plāna projektu ar redaktoriem vai arī to nedarija. Tālāk sekoja tematisko plānu apspriešana galvenajā redakcijā un direkcijā. Pēc Preses komitejas nodibināšanas, tematiskie plāni no izdevniecībām nokļuva tur, kur tika sijāti un vērtēti. Tālāk plānu apstiprināja Latvijas kompartijas centrālkomitejā. Kad šie posmi bija izietī, tematiskos plānus veda saskaņošanai uz PSRS Preses komiteju Maskavā, bet punktu pielika PSKP Centrālajā komitejā.

Tematiskajā plānā bija atstāta arī tā saucamā neatšifrētā rezerve aktuālu darbu izdošanai. Tikai ar Preses komitejas atļauju darbus varēja iekļaut tematiskajā plānā, vai arī izņemt no tiem, jo autori ne vienmēr darbus uzrakstīja. Dažkārt tie nebija kvalitatīvi un tos nācās noraidīt. Izdevniecības direktoram, bez saskaņošanas ar Preses

komiteju un atļaujas saņemšanas no tās, nebija tiesības nevienu grāmatu izdot.

Visai grāmatu produkcijai bija jāatbilst kompartijas noteiktajiem ideoloģiskajiem standartiem. Manuskripta pirmais cenzors bija redaktors. Visi iespiešanai parakstītie oriģināldarbi tika sūtīti uz Galveno literatūras pārvaldi un tikai pēc cenzora zīmoga saņemšanas varēja tikt nosūtīti uz tipogrāfiju iespiešanai. Par tulkojumiem atbildīgs bija izdevuma redaktors un izdevniecības vadība. Visi oriģināldarbi tika recenzēti, parasti tika rakstītas no vienas līdz trim recenzijām.

Tādas bija galvenās prasības, kas grāmatu produkcijai tika izvirzītas Latvijas sovjetizācijas periodā.

Padomju armijai virzoties aizvien tālāk uz rietumiem Latvijas virzienā, izdevējdarbības atjaunošanai gatavojās Latvijas kompartijas struktūras.

Tā kā Latviju bija iecerēts pārvērst par vienu no padomju republikām, tad arī grāmatizdošanas darbs bija unificējams pēc citās padomju republikās valdošā standarta. Un jāveic šis uzdevums bija personām, kas atgriezās no evakuācijas Padomju Savienībā, kur tās kara laikā bija izgājušas aktīvu ideoloģiskās sagatavošanas skolu, kā arī tiem Krievijas latviešiem, kuri bija palikuši dzīvi pēc lielajām J.Staļina tīrīšanām 1937. – 1939.gadā. To lielākā daļa bija PSKP biedri.

Izdevējdarbības atsākšanas process sākās ar 1940./1941.gadā izveidoto struktūru atjaunošanu un kara gados iegūtās pieredzes izmantošanu. Savu darbību jau 1944.gadā pēc Rīgas ieņemšanas atjaunoja VAPP – valsts apgādniecību un poligrāfijas uzņēmumu pārvalde. Līdz 1944.gada beigām iznāca 32 grāmatas. Izdevniecības, poligrāfiskās rūpniecības un grāmatu tirdzniecības vadīšana piedzīvoja bezgalīgas reorganizācijas, līdz 1953.gadā tika

nodibināta Kultūras ministrija un šīs nozares tika nodotas tai, bet 1963.gadā nodibināja Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts preses komiteju, kas pārņēma šīs funkcijas no Kultūras ministrijas un pildīja tās līdz deviņdesmito gadu nogalei. Šajā laikā Preses komiteja vairākkārt arī nomainīja savu nosaukumu, tomēr funkciju loks saglabājās.

Ar grāmatu izdošanu sabiedrības vajadzībām nodarbojās Latvijas Valsts izdevniecība (LVI), kura līdz pat 1951.gadam bija vienīgā grāmatu izdevniecība Latvijā.

LVI šis laika periods nebija no vieglajiem. Trūka pieredzējušu redaktoru. 1946.gadā izdevniecībā strādāja nepilns simts cilvēku. Tomēr LVI ar katru gadu palielināja izdotās produkcijas daudzumu pēc visiem rādītājiem. 1949.gadā grāmatu produkcijas apjoms veidoja 7,7tūkstošus¹ izdevniecības lokšņu².

1946.gada 25.oktobrī ar LPSR Ministru padomes lēmumu Nr 896 tika apstiprināts nolikums par LVI un noteikta šāda struktūra: direkcija; redakcijas: politiskā, masu politiskā, daiļliteratūras, pedagoģiskās literatūras, zinātniski tehniskās literatūras, jaunatnes un bērnu, lauksaimniecības, dokumentālās, izziņu un militārās un sporta literatūras redakcija, tēlotājas mākslas, kā arī nošu un mūzikas izdevumu redakcija.

Atzīmēsim, ka izdevniecības pastāvēšanas laikā notika ne viena vien reorganizācija, kuru rezultātā dažas redakcijas likvidēja, bet citas veidoja no jauna. Pamatliteratūras redakcijas reorganizācija parasti neskāra.

1954.gada beigās LVI bija 12 redakcijas, kurās strādāja 78 redaktori, tajā skaitā 11 vecākie un 8 jaunākie. Vecākajiem redaktoriem uzticēja rediģēt atbildīgākos un

¹ Izdevniecības "Liesma" arhīvs, 18.apr., 4.l., 22.lp.

² Viena izdevniecība loksne vienlīdzīga 40 tūkstošiem burtu zīmju jeb 700 dzeju rindām, jeb 3000 kvadrācentimetru ilustratīvā materiāla.

sarežģītākos darbus, savukārt jaunākie redaktori galvenokārt izpildīja redakciju sekretāru funkcijas.

Savos pirmajos pastāvēšanas gados LVI izdeva galvenokārt tulkojumus. Plāns oriģinālliteratūras izdošanā izpildīts netika, jo autoru loks bija šaurš. 1950.gadā ap 60% izdoto grāmatu bija tulkojumi¹ un tikai sākot ar 1954.gadu oriģināldarbi tika izdoti vairāk nekā tulkojumi, taču problēma vēl kādu laiku palika aktuāla. Tulkojumu kvalitāte bieži vien bija neapmierinoša, jo daudziem tulkotājiem trūka vajadzīgo zināšanu un iemaņu, bez tam arī izdevniecība šo darbu nereti uzticēja nekompetentām personām².

Lai uzlabotu daiļliteratūras izdošanas kvalitāti, izdevniecība iesaistīja rakstniekus A.Griguli, J.Vanagu, D.Nagiškinu, V.Bērci, V.Meļinovski un J.Niedri grāmatu iekšējā recenzēšanā un rediģēšanā³.

Apjomi visu laiku pieauga. 1949.gadā tas bija 7700 izdevniecības loksnes⁴.

Sākot ar 1957.gadu izlaižamās produkcijas apjoms strauji pieauga. Tomēr nepieciešamo darba ritmiskumu izdevniecībai sasniegt neizdevās, jo tematiskie plāni bieži tika mainīti; un tas tika vērtēts negatīvi. Tā, piemēram, no 1957.gada plāna tika izslēgti 90 nosaukumi, kopā 1042 izdevniecības lokšņu apjomā un no jauna iekļauti 218 nosaukumi 866,6 izdevniecības lokšņu apjomā⁵. Izdevniecības darbs atspoguļots sekojošā tabulā⁶.

¹ Izdevniecības "Liesma" arhīvs, 18.apr., 4.l., 75.lpp.

² Izdevniecības "Liesma" arhīvs, 18.apr., 4.l., 52., 67., 75. – 82.lp

³ Balodīte O. Rakstnieks un izdevniecības // Sovetskaja latvija. – 1954. – 1.dec. (krievu val.)

⁴ Izdevniecības "Liesma" arhīvs, 18.apr., 4.l., 22.lp.

⁵ LPSR MP Preses komitejas Poligrāfiskās rūpniecības pārvaldes arhīvs, 9.apr., 24.l., 61.lp.

⁶ Sastādīta pēc Bibliogrāfijas institūta datiem.

Gads	Nosaukumu skaits	Metiens
1944*	32	334
1945*	445	6457
1946	597	6179
1947	573	6675
1948	645	6243
1949	741	7433
1950	752	7991
1951	732	7083
1952	605	6690
1953	568	6238
1954	664	7585
1955	613	5570
1956	672	7321
1957	713	8325
1958	718	8873
1959	742	9044,4
1960	835	9184,5
1961	789	8766,9
1962	830	8553,4
1963	818	9170,9
1964	794	9978,6
1965	775	10669,7

1951.gada 15.janvārī LPSR MP ar rīkojumu Nr 42-p atļāva nodibināt izdevniecību zinātniskās literatūras izdošanai. Šajā sakarā tika pieņemti virkne dokumentu un

* 1944. Un 1945.gadā grāmatas iznāca ar citiem izdevniecības nosaukumiem, piemēram, Pedagoģiskās literatūras izdevniecība, VAPP u.c.

* 1944. Un 1945.gadā grāmatas iznāca ar citiem izdevniecības nosaukumiem, piemēram, Pedagoģiskās literatūras izdevniecība, VAPP u.c.

1951.gadā izdevniecībai tika noteikts limits – 700 izdevniecības loksnes gadā.

Jau 1951.gadā LPSR ZA izdevniecība laida klajā 15 izdevumus ar kopējo metienu 166,6 tūkstoši eksemplāru 737,5 izdevniecības lokšņu apjomā¹

1953.gada LPSR ZA izdevniecības tematiskajā plānā bija paredzēts izdot 42 grāmatas², pie tam tika plānots izlaist arī zinātniski populāru literatūru. LPSR ZA izdevniecības pamatuzdevums bija monogrāfiju un rakstu krājumu izdošana, kuros bija ietverti zinātnisko pētījumu rezultāti kā arī zinātniski populāru brošūru izlaide. Tādējādi izdevniecības tematiskais plāns bija cieši saistīts ar zinātniski pētniecisko institūtu darba plāniem un bija pilnībā no tiem atkarīgs. Izdevniecība pēc savas iniciatīvas varēja izdot vienīgi zinātniski populāro literatūru. Tā bija galvenā ZA izdevniecības atšķirība no citām izdevniecībām, veidojot tematiskus plānus, kā arī izvēloties autorus un veidojot attiecības ar viņiem. Ja kāds no institūtiem vai autoriem savu darbu laikā neveica, izdevniecība nevarēja slēgt līgumu ar citu autoru par tā paša darba izdošanu un ieplānotais izdevums automātiski izkrita no plāna.³

Manuskriptus izdevniecība saņēma no LPSR ZA zinātniski pētnieciskajiem institūtiem, tāpēc plāna izpilde bija atkarīga no manuskriptu iesniegšanas ritmiskuma. Taču institūti nereti manuskriptus savlaicīgi neiesniedza, dažkārt iesniedza nekvalitatīvus darbus⁴, plānoja pat vēl neuzrakstītus darbus⁵.

¹ Zinātņu akadēmijas centrālais arhīvs, 1952, 29.fonds, 12.apr., 103.lp.

² Zinātņu akadēmijas centrālais arhīvs, 1952, 29.fonds, 12.apr., 104.lp.

³ Turpat, 1954, 29.fonds, 12.apr., 85.lp.

⁴ Turpat, 89.lp.

⁵ Turpat, 1953, 29.fonds, 11.apr., 16.lp.

1953.gadā izdevniecība laida klajā 55 darbus (kopā ar žurnāliem) 679,7 izdevniecības lokšņu apjomā, tajā skaitā piecas zinātniski populāras brošūras. Latviešu valodā iznāca 19 nosaukumi, krievu –29, latviešu un krievu vienā grāmatā – 7.

Izdevniecības plānu izpildi traucēja arī poligrāfiskā rūpniecība. Tā, piemēram, 1957. gada pirmo astoņu mēnešu rezultāti parādīja, ka Rīgas tipogrāfijas ar saviem izdevumiem galā netiek. Īpaši slikts stāvoklis bija ar salikumu.¹

Tomēr 1959. gadā stāvoklis uzlabojās un gada plāns tika izpildīts 1630 izdevniecības lokšņu apjomā (ieskaitot žurnālu LPSR ZA Vēstis), kopējais metiens – 330 tūkstoši eksemplāru (144 %), bet nosaukumu plāns tika izpildīts par 122 %. LPSR ZA izdevniecības klajā laisto grāmatu un brošūru skaits un metiens atspoguļots tabulā:

Gads	Nosaukumu skaits	Metiens (tūkstošos eksemplāru)
1952	9	27,8
1953	42	108,5
1954	33	97,8
1955	36	116,4
1956	44	182,6
1957	69	323,3
1958	75	284,7
1959	83	248,9
1960	81	168,4
1961	136	266,5
1962	84	222,3

¹ Turpat, 1957, 29..fonds, 5.apr., 82.lp.

1963	85	291,4
1964	54	176,4
1965	52	271,7

Grāmatu un brošūru kopējā klāstā lielu vietu ieguva dažādu resoru izdevumi, ierobežotai dienesta lietošanai, metodiskie materiāli u.c. 1955. gadā tie veidoja 53 % no visām grāmatām un brošūrām pēc nosaukuma skaita un 26,2 % no metiena, bet 1956. gadā – 51 % no nosaukumu skaita un 25,1 % no metiena. Līdz 1959. gadam ministriju, resoru un organizāciju izdevumi pārsvarā bija bezmaksas. Sākot ar 1961. gadu to īpatsvars samazinājās. 1965. gadā šie izdevumi veidoja 46,6 % no nosaukumu skaita un 15 % no kopējā metiena.

Daudz bezmaksas izdevumu laida klajā LPSR Valsts bibliotēka, galvenokārt dažādus bibliogrāfiskus rādītājus, piemēram, 1951. gadā bibliotēka izdeva 46 nosaukumus 18,96 tūkstošus eksemplāru kopmetienā. Daudz bezmaksas izdevumu klajā laida arī izglītības iestādes, literatūras un mākslas organizācijas, veselības aizsardzības iestādes un institūti u.c.

Grāmatu produkcijas rezultāti laika posmā no 1945.gada līdz 1965.gadam sniegti tabulā:

Gads	Nosaukumu skaits	Metiens (tūkstošos eksemplāru)	Vidējais metiens (tūkstošos eksemplāru)	Vidējais apjoms Iespiedloksnēs
1944	32	334	10,4	7,4
1945	578	6702	11,6	5,8
1946	739	6442	8,7	8,1
1947	706	7068	10,0	9,4
1948	858	6864	8,0	9,4
1949	1033	6384	8,1	11,4

3.sekcija. Grāmata un bibliotēka: 20.gadsimta mozaīka
 Section 3. The book and libraries: the 20th century mosaic

1950	1314	9301	7,1	11,1
1951	1423	8448	5,9	9,8
1952	1148	8112	7,1	9,8
1953	1046	7757	7,4	8,9
1954	1433	10072	7,0	9,0
1955	1402	9060	6,5	9,9
1956	1574	10290	6,5	9,3
1957	1505	10917	7,3	11,4
1958	1613	12560	7,8	10,8
1959	1977	12849	6,5	10,6
1960	2354	13217	5,6	10,9
1961	2488	13237,1	5,3	10,1
1962	2331	11865,1	5,1	10,7
1963	2270	12280,6	5,4	10,7
1964	2300	13175,3	5,7	10,5
1965	1920	13870,0	7,2	10,7

Šajā materiālā nav apskatīti izdevumi pa tematiskajām grupām, arī grāmatu un brošūru mākslinieciskais noformējums un poligrāfiskais izpildījums. Tas ir atsevišķs temats.

Gads	Nosaukums skaits	Mēris (tūkstos) (eksplāru)	Vidējais mēris (tūkstos) (eksplāru)	Vidējais apjoms izpildījuma
1944	32	381	10,4	7,4
1945	278	8702	11,8	5,8
1946	739	8603	8,7	8,1
1947	706	7088	10,0	9,4
1948	888	6884	8,0	9,4
1949	1038	6884	8,1	8,1

Jana Dreimane

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Kultūrpolitika Latvijā un tās izpausme bibliotēku darbībā (1945-1953)

*Ieskats Latvijas PSR Ministru Padomes Kultūras un izglītības
iestāžu komitejas vēstures avotos*

1944.gada 13.oktobrī Rīga, bet 1945.gada 8.maijā visa Latvija atkal nonāca padomju okupācijas varā. Šoreiz – uz gandrīz pieciem gadu desmitiem. Līdz ar to padomju režīms netraucēti varēja īstenot savus plānus, izmantojot visus okupētās valsts resursus.

Demokrātiskas valsts galvenie uzdevumi kultūrpolitikas sfērā ir:

1. Iespējami labvēlīgāka klimata veidošana brīvām kultūras norisēm, mākslinieku, literātu un citu radošo profesiju pārstāvju jaunradei;
2. Kultūras mantojuma saglabāšana.

Latvijā ilgstoši valdošajai padomju okupācijas varai bija augstākas prasības: tā noteica ne tikai ārējo klimatu kultūras radīšanas un izplatīšanas procesam, norādīja, ko un kā saglabāt no kultūras vērtībām, bet regulēja arī kultūras saturu. Tā ir viena no būtiskākajām totalitāras valsts pazīmēm. Trimdas tautietis A.Kalme visai precīzi raksturojis padomju sistēmas būtību salīdzinājumā ar nacistisko režīmu: "Padomju sistēma ir totalitāra šī vārda pilnā nozīmē. Tā pilnīgi ielaužas kāda cilvēka apziņā, visslēptākajā pārliecībā un domās. Padomes nav mierā ar to, ka kāds pilsonis vienkārši tur muti vai neizpauž savas domas - klusēšana jau pati vieš aizdomas. Nacistu režīms

apmierinājās ar ārēju disciplīnu, ar to, ka tika izpildītas no augšas dotās pavēles. Nacistiem neinteresēja cilvēkus pārveidot iekšīgi un viņi neinteresējās par okupēto tautu gara procesiem.”¹

Padomju vara realizēja visai komplikētu kultūras politiku, kuras mērķis bija ikviena indivīda, ko tā paredzēja iekļaut jaunā tipa sabiedrībā, pasaules uzskata pārveide. Jaunais pasaules uzskats leģitimētu okupācijas varu un par dzīves mērķi izvirzītu sociālisma celtniecību. Tam savukārt nepieciešama bezierunu paklausība partijai un valdībai, kas ved uz šo mērķi.

Okupācijas kultūrpolitikas mērķa sasniegšanā bija iesaistīta visa kultūras un izglītības iestāžu sistēma, izmantojot katra iestāžu tipa unikālos resursus un iespējas.

Galvenās kultūrpolitikas vadlīnijas okupētajā Latvijā noteica Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja (saīsināti LKP CK). Tās lomu sovetizācijas procesā, īpaši personāla sastāva pārmaiņās Rīgas zinātniskajās bibliotēkās, analizējis grāmatzinātnieks un bibliotēkvēsturnieks Viesturs Zanders.² Šī referēta mērķis: raksturot būtisku kultūrpolitikas sastāvdaļu - bibliotekāro politiku pirmajā okupācijas desmitgadē. Tās saturu un īstenošanas taktiku atklāj vadošās kultūras pārvaldes institūcijas – LPSR Ministru Padomes Kultūras un izglītības iestāžu komitejas³ dokumentācija.

¹ Kalme A. Totālais terors. Genocīds Baltijā. - Rīga, 1993. – 101.lpp.

² Zanders V. Latvijas zinātnisko bibliotēku sovetizācija 1940.-1950.gados // Starptautiska konference “Vārda brīvība, cenzūra, bibliotēkas” : Rīga, 14.10.-17.10.1998 : Konferences materiālu krājums / Latvijas Nacionālā bibliotēka; Latvijas Bibliotekāru biedrība. - Rīga, [1998]. – 76. - 80.lpp.

³ Pilnais nosaukums dibināšanas brīdī – Kultūras un izglītības iestāžu komiteja pie LPSR Tautas Komisāru Padomes (turpmāk saīsināti LPSR TKP). Kopš 1946.gada 15.marta, kad LPSR TKP tika pārveidota par LPSR Ministru Padomi (turpmāk saīsināti LPSR MP), arī Kultūras un izglītības iestāžu komiteja ieguva atbilstošu nosaukumu - Kultūras un izglītības iestāžu komiteja pie LPSR

Kultūras un izglītības iestāžu komiteja ar republikāniska komisariāta tiesībām dibināta 1945.gada 13.septembrī.¹ No LPSR Izglītības Tautas komisariāta tā savā pārziņā pārņēma republikāniskas nozīmes bibliotēkas, muzejus un Valsts Lekciju biroju. 1945.gada 22.novembrī komitejai bija pakļautas šādas bibliotēkas:

1. LPSR Valsts bibliotēka
2. LPSR Valsts Vēsturiskā bibliotēka²
3. Valsts Misiņa bibliotēka
4. Valsts Centrālā zinātniskā pedagoģiskā bibliotēka³
5. Valsts Jelgavas zinātniskā bibliotēka
6. Valsts Liepājas zinātniskā bibliotēka.

Ar apriņķu (kopš 1949.gada 31.decembra - rajonu) un pilsētu kultūras un izglītības nodaļu starpniecību tā vadīja un kontrolēja visas okupētās valsts bibliotēkas, muzejus, tautas namus, kultūras namus un klubus.

Kultūras un izglītības iestāžu komiteja izstrādāja stratēģiju un konkrētus pasākumus bibliotekārās politikas īstenošanai, kā arī kontrolēja to izpildi. Tā bija starpnieks starp vadošajām padomju varas institūcijām un kultūras iestādēm. Galvenā starpniecības forma bija pavēles, kurās bija doti norādījumi republikāniskas nozīmes kultūras iestādēm un apriņķu/rajonu/pilsētu kultūras un izglītības

---

Ministru Padomes. Saskaņā ar LPSR MP lēmumu, 1947.gada 17.novembrī komitejai tika piešķirts latviskāks apzīmējums – LPSR Ministru Padomes Kultūras un izglītības iestāžu komiteja. Šāds nosaukums saglabājās līdz pat tās likvidācijai.

¹ LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 3.l. – 17.lp.

² Neilgi pēc Kultūras-izglītības iestāžu komitejas izveidošanas līdz ar Valsts Misiņa bibliotēku tika nodota jaundibinātajai LPSR Zinātņu Akadēmijai – 1946.gada 23.jūlijā. LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 3.l. – 202., 204.lp.

³ Kā vienīgā LPSR speciālā pedagoģiskās literatūras krātuve tā saskaņā ar LPSR TKP 1946.gada 15.februāra lēmumu nodota atpakaļ Izglītības Tautas komisariāta pārziņā. LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 3.l. – 67.lp.

nodaļām, kas savukārt par tiem informēja pakļautās iestādes.

Kultūras un izglītības iestāžu vadības un kontroles priekšnosacījumi

Lai sovetizācija aptvertu ikvienu kultūras institūciju, 1946.gada februārī Kultūras un izglītības iestāžu komiteja paziņoja par vispārēju kultūras iestāžu reģistrāciju. Tika pieprasīta precīza un pilnīga informācija, kuras atbilstība realitātei tika pārbaudīta.¹ Nākamo reģistrāciju izsludināja 1950.gadā.

Tradicionālās kontroles formas bija plāni un atskaites, kā arī regulāri kultūras iestāžu apmeklējumi, ko veica komitejas norīkotas personas, iesniedzot pēc tam detalizētus rakstiskus ziņojumus par konstatēto stāvokli un sniegto metodisko palīdzību. Ikvienai kultūras iestādei bija jā sagatavo detalizēti darbības plāni un atskaites, kas augstākstāvošām iestādēm bija jāiesniedz 3 reizes gadā. Tomēr tikai 1950.gadā Kultūras un izglītības iestāžu komiteja paziņoja par standartizētas pirmuzskaites ieviešanu, kas bija veicama saskaņā ar speciālām instrukcijām. Bez tradicionālajiem bibliotēku darba rādītājiem (lasītāju, apmeklētāju skaits, fonda apgrozība un literatūras izsniegums pa nozarēm) padomju laika plānos un pārskatos tika ieviests jauna sadaļa – masu darbs. Pirmuzskaites ietvaros tam bija jāveltī īpaša vērība, iekārtojot masu pasākumu uzskaites grāmatu. Tajā bija jānorāda ne tikai pasākuma tēma, dalībnieku skaits, norises vieta, bet jāsniedz tūlītējs pasākuma novērtējums. Arī kultūras un izglītības iestāžu komitejas darbinieki,

¹ LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 3.l.- 95.lp.

apmeklējot provinču bibliotēkas, pārbaudīja masu darba saturu un formas.

Bibliotekāro kadru tīrīšana un pāraudzināšana

Slavenais J.V.Staļina lozungs "Kadri izšķir visu" tika ievērots arī Kultūras un izglītības iestāžu komitejas darbībā. Visvairāk tās vadītajās "raganu medībās" cieta LPSR Valsts bibliotēka un Liepājas valsts zinātniskā bibliotēka.

Valsts bibliotēkas (turpmāk VB) vadību 1944.gada oktobrī pārņēma Arturs Ģermanis, kas bija bibliotēkas direktors jau pirmās padomju okupācijas laikā 1940./41.gadā, bet nacistiskās okupācijas gados bija ieņēmis visai nenozīmīgus amatus vairākās kultūras iestādēs. Par viņa vietnieku kļuva Arturs Eglīte. Pirmās padomju okupācijas gadā viņš bija Bibliotēku Centrāles direktors, bet nacistiskās okupācijas laikā uzturējās Krievijas iekšienē. Tātad vismaz ārēji A.Eglīte un A.Ģermanis bija lojāli padomju varai, apzinīgi cenšoties novērst kara nodarītos postījumus bibliotēkai un uzsākt totālu bibliotēkas fonda reorganizāciju atbilstoši padomju ideoloģijas prasībām.¹ Tomēr LKP CK sēdē 1946.gada 29.maijā viņi tika nodēvēti par "svešiem un gadījuma elementiem".² Abu būtiskākie pārkāpumi bija: 1) patvēruma sniegšana bibliotēkā "buržuāziskās Latvijas un vācu fašistiskās okupācijas varas dažādu iestāžu vadošajiem ierēdņiem", 2) aizliegtā literatūra³ Valsts bibliotēkas veidotajās ceļojošajās bibliotēkās, 3) bezmērķīgi pārtērēti līdzekļi novecojušas literatūras iegādei no privātpersonām. Kopumā no LPSR

¹ LVA - 235.f. - 1.apr. - 1.l. - 1.lp.

² LVA - PA-101.f., 9.apr. - 16.l. - 242.lp.

³ Okupācijas sākumā tā atklāti tika dēvēta par "fašistisko literatūru". Vēlāk šo terminu aizstāja saturiski nenoteiktāks apzīmējums "no politiskā un zinātniskā viedokļa novecojusi literatūra.

Valsts bibliotēkas atlaida 15 personas: direktoru Arturu Ģērmani un viņa vietnieku Arturu Eglīti, bez tam arī Latviešu nodaļas vadītāju Ēriku Zuitiņu, Nošu kabineta vadītāju Voldemāru Stiebrīņu, galveno bibliogrāfi, latviešu bibliotēkārās terminoloģijas veidotāju Jevgeņiju Peili, galveno bibliogrāfu Georgu Federu u.c.¹ Lielu drosmi parādīja ilggadējā bibliotēkas darbiniece Paulīna Ūdre (bibliotēkā strādāja no 1923.-1947.gadam, ar nelielu pārtraukumu nacistiskās okupācijas laikā 1944./45.g.), jau 1946.gada 12.martā VB personāla kopsapulcē atklāti protestējot pret augsti kvalificētu darbinieku atlaišanu.² Viņa uzsvēra, ka daudzvalodu zinātāju (tāds viņasprāt bija bijušais tiesnesis Georgs Feders) un intelīgentu personību pieņemšana darbā nevar būt noziegums. Diemžēl arī Paulīna Ūdre bija spiesta no bibliotēkas aiziet.³ Saskaņā ar LKP CK norādījumu atlaisto darbinieku vakances varēja ieņemt arī vissagatavotākie un politiski uzticamākie Rīgas pilsētas bibliotēku darbinieki. Dīvainā kārtā Latviešu nodaļas vadītāja Ērika Zuitiņa amatā tika iecelts Jūlijs Krūmiņš, kas nacistiskās okupācijas laikā bija vadījis Rīgas pilsētas 4.bibliotēku.⁴ Par Valsts bibliotēkas Kataloģizācijas nodaļas vadītāju kļuva Aleksandrs Vēbers (Rīgas pilsētas 1.bibliotēkas pārzinis no 1923.gada). Tas liek domāt, ka

¹ Analizējot atlaisto darbinieku sastāvu (kopumā 15 personas), jāsecina, ka viņu vidū nav bijis pirmās neatkarīgās Latvijas un nacistiskās okupācijas laika ievērojamu vadošu darbinieku. Skat. Latvijas Nacionālā bibliotēka (turpmāk saīsināti LNB) – Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas arhīvs Nr 164 (turpmāk saīsināti RXA 164.) – Nr.265.

² LNB. – RXA 293. – Nr.11.

³ Pēc LNB arhīva datiem viņa no VB aizgājusi ar 1946.gada 5.jūniju pēc pašas vēlēšanās. Skat.: LNB. – RXA 164. – Nr. 266. LNB Rakstu 19.sējuma minēts, ka Paulīna Ūdre no darba atlaista kā "amatam nepiemērota" 1947.gada oktobrī. Skat: Paulīna Ūdre // Latvijas Nacionālās bibliotēkas Raksti: 19.[sēj.]. – Rīga, 1994. – 145.lpp.

⁴ LVA - 1489.f. - 1.apr. - 137.l. - 126.lp.

Kultūras un izglītības iestāžu komitejas pieeja šai LPSR VB personāla maiņai lielā mērā bija formāla. Spriežot pēc Artura Ģērmaņa atmiņām, kā arī Viestura Zandera pieminētajiem apmelojumiem¹ pret bibliotēkas vadību, šī kampaņa bija safabricēta. Otrās padomju okupācijas pirmajos gados darbā uz LPSR VB pārnāca arī citi bijušie Rīgas pilsētas bibliotēku darbinieki, piemēram, Nikolajs Bāliņš (Rīgas pilsētas 3.bibliotēka, LPSR VB strādājis neilgu laiku 1945.gadā), Vilma Kazaine (Rīgas pilsētas 5.bibliotēkas pārzine) u.c. Jāpiebilst, ka Rīgas pilsētas bibliotēku sistēmas, LPSR VB darbinieki un Kultūras un izglītības iestāžu komitejas inspektori bija tie, kas komitejas uzdevumā pārbaudīja un konsultēja provinču bibliotēkas.

Par LPSR VB direktoru kļuva Krievijas latvietis Arnolds Rīdzenieks. 1946.gadā darbā iestājās arī citi Krievijas latvieši: Zelma Draudiņa, Lilija Rozentāle un Anna Ipšemberga. Vēsturnieks un filozofs Vilnis Zariņš okupācijas varas īpašās simpātijas pret Krievijas latviešu kopienas pārstāvjiem izskaidro ar to, ka "viņi labi prata krievu valodu, zināja Padomju Savienībā valdošo kārtību un tādēļ vairumā gadījumu bija ļoti paklausīgi varas iestāžu rīkojumiem."²

Viesturs Zanders uzsver, ka sovetizācijas procesā īpaši liela loma bija piederība Komunistiskajai partijai. Spriežot pēc VB gada pārskatiem, padomju okupācijas laikā tajā bija procentuāli maz partijas biedru³. Tikai 70.-80.gados pieauga

¹ Zanders V. Latvijas zinātnisko bibliotēku sovetizācija 1940.-1950.gados // Starptautiska konference "Vārda brīvība, cenzūra, bibliotēkas" : Rīga, 14.10.-17.10.1998 : Konferences materiālu krājums / Latvijas Nacionālā bibliotēka; Latvijas Bibliotekāru biedrība. - Rīga, [1998]. - 77.lpp.

² Kā veidojās valdošā šķira pēckara Latvijā // Atmoda. - 1990. - 30.janv. - 11.lpp.

³ 1956.gadā no 113 bibliotekārājiem darbiniekiem tikai 17 KP biedri vai kandidāti; 11 komjauniešu.Skat LVA.-235.f. - 1.apr. - 63.l. - 1.lp.; Vēlāk viņu

komjauniešu skaits, taču jāņem vērā, ka šajā laikā komjauniešu rindās lielākoties stājās nevis pārliecības, bet rutinas un spiediena dēļ

Ne mazāk vētrains pārmaiņas pārdzīvoja *Liepājas valsts zinātniskā bibliotēka*¹. Uzkrītoši, ka arī tās tika uzsāktas 1946.gada nogalē. Nacistiskās okupācijas gados Liepājas pilsētas bibliotēka, uz kuras bāzes 1945.gada maijā tika uzveidota Liepājas Valsts zinātniskā bibliotēka², bija atzīta par vienu no vadošajām bibliotēkām Latvijā, kas līdztekus Zemes bibliotēkai un Latvijas Universitātes bibliotēkai saņēma obligāto eksemplāru un īpašā nodaļā drīkstēja glabāt aizliegto literatūru. 1946.gada novembrī Liepājas zinātniskajā bibliotēkas pārbaudēs tika konstatēts, ka bibliotēkas fonds nav pareizi organizēts, proti, nav atsevišķi izdalīta un izcelta marksisma-ļeņinisma literatūra, grāmatas tiek apstrādātas pēc Briseles vācu izdevuma nevis jaunajām padomju katalogizācijas instrukcijām.³ Pats galvenais: neapzīmogatā telpā bez īpašas uzskaites glabājās LPSR VB specfondam nododamā un iznīcināmā novecojusī literatūra. Šī iemesla dēļ no darba tika atlaists direktors Arvīds Skara, kas šo amatu bija ieņēmis kopš 1945.gada.⁴ Neraugoties uz

---

īpatsvars pat samazinājās: 1971.gadā no 272 bibliotekāriem tikai 27 KP biedri.
Skat.: 235.f. – 1.apr. – 168.l. – 16.lp.

¹ Liepājas pilsētas bibliotēkas statusa maiņa:

- Liepājas Valsts zinātniskā bibliotēka (1945.V – 1953.I). Liepājas pilsētas bibliotēka darbojās no tās neatkarīgi, tomēr tajā pašā ēkā.
- Liepājas apgabala bibliotēka (1953.I – 1953.V)
- Liepājas pilsētas zinātniskā bibliotēka (1953.V – 1977.VII).

² LZB pārņēma vērtīgu pilsētas bibliotēkas daļu, tā saukto "Vecbibliotēku", kur atradās 16.-19.gs.izdevumi, to skaitā bibliogrāfiski retumi. Januška A. Lappuses no Liepājas pilsētas centrālās zinātniskās bibliotēkas vēstures (sakarā ar bibliotēkas 200 gadiem) // Bibliotēku zinātnes aspekti (bibliotēku darbs) .- Rīga, 1984. – 95.lpp.

³ LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 3.l. – 302.lp.

⁴ LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 3.l. – 335.lp.

direktora maiņu, 1949.gadā tika izteikti atkārtoti pārmetumi par aizliegtās literatūras glabāšanu un izsniegšanu lasītājiem. Padomju grāmatas tīkot apstrādātas pārāk lēni, daudz nepilnību konstatēts lasītāju apkalpošanā. Bibliotēkas direktorei Minnai Šēnbergai, kas vadīja bibliotēku kopš 1947.gada 15.novembra, tika izteikts rājiens un uzdots minētos trūkumus novērst.¹ Viens darbinieks kā amatam nepiemērots nekavējoties tika atlaists. Tomēr 1951.gada 28.jūnijā sekoja nākamais trieciens. Kultūras un izglītības iestāžu komiteja paziņoja, ka Liepājas valsts zinātniskās bibliotēka vēl joprojām nav sasniegusi "pat vidējās rajona bibliotēkas līmeni, nemaz nerunājot par zinātniskas bibliotēkas uzdevumiem."² Bibliotēkas fondā glabājoties novecojusī literatūra, grāmatu apstrādes un katalogizācijas nepilnības nav novērstas. Arī pirmuzskaite un masu darbs neapmierināja bibliotēkas pārbaudītājus. Direktorei tika pārņemts, ka viņa nerūpējas par savas kvalifikācijas celšanu. Arī Minnu Šēnbergu atlaida no darba kā amatam nepiemērotu. Aizrādījumi Liepājas zinātniskās bibliotēkas vadībai rimās tikai 1952.gadā, kad par bibliotēkas direktori tika iecelta komunistiski orientētā, aktīva partijas darbiniece Anna Januška³.

Kultūras darba jaunais saturs

Bibliotekārās politikas mērķis bija līdz šim ideoloģiski neitrālo bibliotēku pārorientācija no pragmatiskās visa veida lasīšanas interešu īstenošanas uz lasītāju pasaules uzskata

¹ LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 6.l. – 72.lp.

² LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 10.l. – 194.lp.

³ Januška A. Lappuses no Liepājas pilsētas centrālās zinātniskās bibliotēkas vēstures (sakarā ar bibliotēkas 200 gadiem) // Bibliotēku zinātnes aspekti (bibliotēku darbs) .- Rīga, 1984. – 73.lpp.

veidošanu partijas noteiktajā virzienā. Faktiski tika pārākpta viena no svarīgākajām bibliotekārās ētikas prasībām – bibliotekāra politiskā neitralitāte. Taču – līdzekļi attaisno mērķi – vienpusīgs un ideologizēts izglītības saturs; nemitīgas un uzbāzīgas deklarācijas; visos iespējamos veidos spodrinātais pozitīvas valsts tēls; slepena, sistemātiska, mērķtiecīga nevēlamā kultūras mantojuma iznīcināšana (it kā tāda vispār nemaz nebūtu bijis); represijas pret sistēmai nepakļāvīgajiem – nodrošināja šīs “Jaunuma impērijas” pastāvēšanu vairākus gadu desmitus.

Kā jau teikts, galvenā uzmanība bija jāpievērš masu darbam. Šis apzīmējums precīzi izsaka tā jēgu: tas bija darbs ar lasītājiem, realizējot nevis indivīda intereses, bet padarot tās par padomju ideoloģijas spoguļi. Tādēļ masu darba galvenais saturs bija nevis izglītošana, bet propaganda un agitācija. Šim aspektam veltīta lielākā daļa bibliotekāro publikāciju okupētās Latvijas centrālajā presē.

Arī masu pasākumu tematiku noteica LKP CK. Kultūras un izglītības iestāžu komiteja to paziņoja tālāk, norādot obligātās darba formas. Šie noteiktam tematam veltītie pasākumu kompleksi bija sava veida kampaņas, kuru īstenošanai tika pakārtots viss bibliotēkas darbs. Bija ikgadējās un vienreizējās kampaņas. Par gadskārtējām kampaņām, uzskatāmas, piemēram, Lielās oktobra sociālistiskās revolūcijas (saīsināti LOSR) gadskārta, 1.maijstarptautiskā darbaļaužu diena, boļševistiskās preses diena, lielo vadoņu dzimšanas un miršanas gadskārtas, meža un dārza dienas u.c. Pirmajos pēckara gados, kad norisinājās kolektīvizācija un zemnieki nebija motivēti strādāt represīvā okupācijas režīma labā, lielākā uzmanība tika pievērsta kolektīvo saimniecību un lauksaimniecības produktu sagādes propagandai. Kultūras iestādēm bija jāaktivizē

masu darbs pavasara sējas, ražas novākšanas, kurināmā sagādes periodā.

Plaši aģitācijas pasākumi bija paredzēti dažādu padomju varas instanču pirmsvēlēšanu laikā. Daudzveidīgiem līdzekļiem bija jāpropagandē tautas tiesu, PSRS Augstākās Padomes, LPSR Augstākās padomes vēlēšanas.

Vienreizējās kampaņas tika rīkotas par godu kādam īpašam notikumam, piemēram, krievu rakstnieku un dzejnieku nozīmīgākajām jubilejām, aizmirstot par izcilākajiem latviešu literātiem (izņēmums bija Rainis). Bibliotēkas bija spiestas popularizēt padomju zinātnieku atklājumus, lai cik tie būtu aplami vai neatbilstoši Latvijas situācijai. Plašas literatūras izstādes, lekcijas un pārrunas bija rīkojamas Maskavas teātru jubilejās, kaut Latvijas iedzīvotāju vairākumam tie bija tāli un sveši.

Gandrīz ik mēnesi, dažkārt pat biežāk tika izsludināta jauna kampaņa. Lielākā slodze bija LPSR Valsts bibliotēkai, kurai par katru tēmu bija jā sastāda rekomendējamās literatūras saraksts, metodiska vēstule; jāveido plaša izstāde un jāorganizē citi tradicionālie pasākumi. Bibliotekāru iniciatīvai netika atstātas nekādas iespējas un patiesībā tai arī neatlika laika. Līdz 1953.gadam tikai divas vienreizējo "kampaņu" tēmas pēc formas (nevis satura) uzskatāmas par nacionālām, proti, Krišjāņa Valdemāra dibinātās pirmās latviešu lasāmbibliotēkas 100 gadu jubileja¹ (1948.gadā) un latviešu komponista Emīla Dārziņa 75.dzimšanas diena (1950.gada 22.oktobrī).

Atšķirībā no citām kampaņām, kas bija obligātas visām LPSR kultūras iestādēm, Krišjāņa Valdemāra dibinātās bibliotēkas jubilejas svinības bija paredzētas tikai lokālā

¹ Pavēles tekstā: "pirmā latviešu publiskā bibliotēka". Skat.: LVA, 1363.f. – 1.apr. – 5.l. – 169.lp.

mērogā (Ēdolē), izmantojot nedaudzas no ierastajām masu darba formām. Tiesa gan, vairāki pasākumi varēja nodrošināt ilglaicīgāku nozīmīgā bibliotēkvēstures fakta popularizāciju, piemēram, bibliotēkas izvietojums vēsturiskajā ēkā; piemiņas plāksne pie bibliotēkas durvīm; fakta ietvērums bibliotēkas nosaukumā - "Ēdoles pagasta Krišjāņa Valdemāra bibliotēka". Arī Emīla Dārziņa dzimšanas dienas atceres pasākumu klāsts nebija tik plašs kā parasti. Bez tam Kultūras un izglītības iestāžu komiteja noteica jubilejai veltīto pārrunu un lekciju saturu, nosūtot lekciju tēzes.¹

Saskaņā ar LKP CK un LPSR MP 1948.gada 10.novembra norādījumu, jaunā kultūras satura izplatīšanai un nostiprināšanai Kultūras un izglītības iestāžu komitejas vadībā tika sagatavoti un izdoti "Kultūras-izglītības darba pamati" latviešu un krievu valodā. To iegāde un izmantojums bibliotēku un klubu darbā bija obligāta.²

Citi nozīmīgi pasākumi iedzīvotāju pasaules uzskata pārveidei:

1. Padomju ideoloģijai nevēlamās literatūras izņemšana no bibliotēkām, vērtīgāko nododot LPSR VB, pārējo – Galvenajai literatūras pārvaldei, kas vadīja tās iznīcināšanu. Šis process bija ilgs un turpinājās vēl 50.gados.

2. Padomju ideoloģijas pamats – maksisma-ļeņinisma klasiķu darbi, kā arī cita jauno pasaules uzskatu popularizējoša literatūra bija fondu komplektēšanas prioritāte jau kopš pirmajiem okupācijas gadiem gan zinātniskajās³, gan masu bibliotēkās.¹ Šim nolūkam tika veikta:

¹ LVA - 1363.f. - 1.apr. - 9.l. - 98.lp.

² LVA. - 1363.f. - 1.apr. - 8.l. - 30.lp.

³ Veicot bibliotēkas fonda reorganizāciju, LPSR VB pirmām kārtām bija jāapstrādā jaunienākusi padomju literatūra, marksisma-ļeņinisma klasiķu

- a) Masu bibliotēku fondu pārbaude pēc LPSR VB sastādītā "Maksisma-ļeņinisma klasiķu darbu saraksta, kas izdoti LPSR un obligāti rajonu un ciemu bibliotēkām" un papildināšana ar obligātajiem darbiem caur Bibliotēku kolektoru²(1952.gadā);
- b) 1952.gadā LPSR VB uzdeva sastādīt tipveida katalogs masu bibliotēkām, kam bija jāklūst par galveno orientieri fonda veidošanā.

Kvalifikācijas celšanas pasākumi

Lai veidotu komunistisku pasaules uzskatu lasītājos, arī bibliotekāriem, vismaz ārēji, bija jātop par pārliecinošiem padomju ideoloģijas aizstāvjiem. Tādēļ bibliotekāriem tika organizēti plaši "kvalifikācijas celšanas" pasākumi, kuros puse priekšmetu bija veltīti marksisma-ļeņinisma teorijai un citiem padomju ideoloģijas jautājumiem, otra puse pēc nosaukuma būtu uzskatāmi par specifiski bibliotekāriem, taču arī tie patiesībā bija papildīti ar ideoloģizētu saturu.

Kvalifikācijas celšanas pasākumu bija daudz: 1) pilsētu/rajonu kultūras nodaļu rīkoti ikmēneša divu dienu semināri. Tiem vienlaicīgi bija arī kontroles funkcija, jo tajā bibliotekāriem bija jāsniedz pārskats par iepriekšējā mēnesī padarīto, kā arī detalizēts turpmākās darbības plāns³; 2) mēnesi ilgi kursi galvaspilsētā, kur uzsvars tika likts uz svarīgākajām padomju varas ideoloģiskajām nostādnēm, 3) dažādi politizglītības pulciņi, kuros bija jāiesaistās visiem darbiniekiem ārpus darba laika. Ierindas bibliotekāra

---

darbiem bibliotēkā tika ierādīta īpaša vieta marksisma-ļeņinisma kabinetā. Bibliotēkas darba pārskatos literatūras izsnieguma analizē īpaši tika izcelta šī tipa literatūra.

¹ LVA. - 1363.f. - 1.apr. - 13.l. - 207.lp.

² LVA. - 1363.f. - 1.apr. - 13.l. - 85.lp.

³ LVA. - 1363.f. - 1.apr. - 3.l. - 48.lp.

izglītības minimums bija vidējā, vēlams speciālā izglītība, taču lauku rajonos, īpaši Latgalē, tas vēl ilgi bija nesasniedzams ideāls.¹

Otrās padomju okupācijas pirmajā desmitgadē tika izveidotas divas izglītības institūcijas kas pamazām kļuva vadošajiem bibliotekāru profesionālās izglītības centriem: 1946.gada rudenī - Rīgas Kultūras un izglītības darbinieku tehnikums, kur sagatavoja arī masu bibliotēku vadītājus; 1947.gada sākumā - Bibliotēkzinātnes un bibliogrāfijas nodaļa Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātē. Jāpiebilst, ka vairums speciālo priekšmetu mācībspēki šajās mācību iestādēs bija Rīgas zinātnisko bibliotēku (LPSR Zinātņu Akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas un Valsts bibliotēkas) vadošie darbinieki.

Sākumā Rīgas Kultūras un izglītības darbinieku tehnikums cīnījās ar iedzīvotāju neatsaucību (1946.gadā iestājās tikai 61 persona, lai gan vietu skaits –200)², tādēļ komiteja pavēlēja no aprinķu/pilsētu kultūras un izglītības nodaļas pārziņā esošajām institūcijām nosūtīt vismaz 3 darbiniekus.³ Taču tas neatrisināja situāciju – piespiedu kārtā nosūtītās personas mācības apmeklēja neregulāri un to vidū bija daudz nesekmīgo. Viens no nepopularitātes cēloņiem bija tehnikuma nesakārtotā materiālā bāze.⁴ Galvenais – ārkārtīgi zemais kultūras darbinieka profesijas prestižs, jo tajā strādājošie saņēma niecīgu algu un bija sliktāk apgādāti ar rūpniecības produktiem nekā ārsti vai skolotāji.⁵ LPSR MP Kultūras un izglītības iestāžu komitejas dokumentos vairākkārt uzsvērts, ka šī iemesla dēļ kultūras iestādēs ir ļoti

¹ LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 5.l. – 338.lp.

² LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 3.l. – 287.lp.

³ Turpat.

⁴ LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 13.l. – 140.lp.

⁵ LVA. – 1363.f. – 1.apr. – 13.l. – 140.lp.

liela kadru mainība un tajās paliek strādāt tikai tie, kas nevar dabūt darbu citur.¹

Saskaņā ar LPSR MP lēmumu, 1953.gada maijā LPSR MP Kultūras un izglītības iestāžu komiteja tika likvidēta. Tās funkcijas pārņēma jaunizveidotās LPSR Kultūras ministrijas Kultūras un izglītības iestāžu pārvalde, kurā pamatā tika saglabāta ne tikai Kultūras un izglītības komitejas struktūra, bet tajā turpināja strādāt vairākums tās vadošo darbinieku.

Savu "melno" darbu Kultūras un izglītības iestāžu komiteja bija padarījusi. Bija veikta "kadru tīrīšana" un sniegti stingri norādījumi "politiski uzticamu" darbinieku atlasei, iesākta novecojušās literatūras izņemšana no bibliotēkām un dotas instrukcijas fonda veidošanā un apstrādē. Sistemātiskajai un izsmalcinātajai kontrolei, no kuras nebija iespējams izvairīties, kā arī represijām, kas draudēja par pavēļu sabotēšanu, vajadzēja nodrošināt bezierunu paklausību. Un tomēr: komitejas pavēļu saturs, kā arī pārbaužu materiāli liecina, ka viena no izplatītākajām pretestības formām bija norādījumu ignorēšana (cik vien ilgi iespējams) vai gausa to izpilde.

Secinājumi

Kā jau minēts, otrās padomju okupācijas varas kultūrpolitika bija ārkārtīgi komplicēta. Daudzi tās aspekti, novecojušās literatūras liktenis, vēl prasa padziļinātu izpēti. Tomēr izzinātais materiāls ļauj apjaust vērienīgo un viltīgo okupētās valsts iedzīvotāju "pāraudzināšanas" plānu. Gandrīz neiespējami bija to ignorēt vai realizēt to tikai ārēji, neielaižot padomju ideoloģijas taustekļus savā apziņā. Šīs varas kultūrpolitikas izpausmju izpēte ir svarīga tādēļ, lai noteiktu visdziļāk traumētās kultūras sfēras un veicinātu to atjaunošanos.

¹ LVA. - 1363.f. - 1.apr. - 96.l. - 2.lp.

Silvija Liniņa
Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latviešu trimdas bibliogrāfija:1940-2000

Jebkuras tautas garīgās dzīves, kultūras un sabiedriskās attīstības reģistrētāja un atspoguļotāja ir bibliogrāfija. Latvija var lepoties ar savu bibliogrāfisko repertuāru. Ir mantojums, tradīcijas, attīstība. Daudzas paaudzes cauri sarežģītiem un traģiskiem vēstures procesiem dokumentējušas latviešu un Latvijas literatūru, veidojušas nacionālo bibliogrāfiju.

Latvijas bibliogrāfijas vēsture spilgti ataino latviešu kultūras sarežģīto attīstību un pasaulē izsvaidītās, sašķeltās nācijas traģisko likteni. Līdz Latvijas brīvvalsts nodibināšanai mūsu mantojumā jau bija cittautiešu bibliogrāfu sastādītie lieli latviešu literatūras rādītāji un rādītāji par Livoniju¹.

Latvijas bibliogrāfijas vairāk kā 150 gadu attīstībā ievērojamākais izdevums ir nacionālās bibliogrāfijas pamatlicēja Jāņa Misiņa darbs "Latviešu rakstniecības rādītājs"².

¹ Napiersky K. Chronologischer Konspect der Lettischen Literatur von 1587 bis 1830. – Mitau, J.F.Steffenhagen u. Sohn, 1831. – 262 S.

Napiersky K. Erste Fortsetzung des Chronologischer Konspect's der lettischen Literatur, die Jahre 1831 bis 1843 umfassend, nebst Nachträgen zu den früheren. – Riga, Müller, 1844. – 161 S.

Napiersky K. Zweite Fortsetzung des Chronologischer Konspect's der lettischen Literatur, die Jahre 1844 bis 1855 umfassend, nebst Nachträgen zu den früheren. – Mitau, J.F.Steffenhagen u. Sohn, 1858. – 131 S.

Döbner A. Dritte Fortsetzung des Chronologischer Konspect's der lettischen Literatur, die Jahre 1856 bis 1868 umfassend. – Mitau, J.F.Steffenhagen u. Sohn, 1869. – 80 S.

² Misiņš J. Latviešu rakstniecības rādītājs

20.-30.gados bibliogrāfiskā darba galvenais centrs bija Latvijas Valsts bibliotēka. Nacionālās bibliogrāfijas jomā lieli nopelni ir Augustam Ģinteram, kurš kopā ar citiem sastādītājiem izstrādāja analītisku kārtējo bibliogrāfisko rādītāju "Latviešu zinātne un literatūra" (1920-1936)¹. Pats A.Ģinters sastādīja retrospektīvu periodisko rakstu rādītāju par laikposmu no 1763. līdz 1920.gadam.²

Sākot ar 1927.gadu Latvijā iznākušās grāmatas reģistrē izdevumā "Valsts bibliotēkas biļetens"³.

Valsts bibliotēkas direktora vietnieks A.Pavārs 1929. un 1931.gadā rakstos⁴ par Starptautiskās bibliotekāru apvienības (FIAB) forumiem rakstīja, ka Valsts bibliotēkas bibliogrāfiskie izdevumi jau ir labi pazīstami ārpus Latvijas robežām un ārzemju kolēģu vērtējumā Latvija ar saviem bibliogrāfiskajiem izdevumiem aizsteigusies priekšā valstīm ar daudz senāku kultūru.

Tā laika sabiedrība izprata bibliogrāfijas nozīmi garīgā darba organizācijā. Bibliogrāfs Arturs Ģermanis izvirzīja prasības pēc dziļākas bibliogrāfiskās kultūras, bibliogrāfijas teorijas izkopšanas; izskanēja prasība pēc Bibliogrāfijas

---

1. 1585-1910. – Rīga: Valsts bibliotēka, 1924. – XVI, 744 lpp.

2. 1585-1925. – Rīga: Valsts bibliotēka, 1937. – XV, 1141 lpp.

¹ Latviešu zinātne un literatūra: Periodiskajos izdevumos iespiesto rakstu sist. satura un alfabētiskais rādītājs: 1920-1936/ Sast.: A.Ģinters, V.Caune, M.Stumbergs u.c. – Rīga: Valsts bibliotēka, 1920 - 1940.

² Latviešu zinātne un literatūra: Periodikā iespiesto rakstu sist. rādītājs: 1763-1907/ Sast.: A.Ģinters. – Rīga: Valsts bibliotēka, 1926-1940.

³ Valsts bibliotēkas biļetens: Latvijas bibliogrāfijas žurnāls: 1927-1940. – Rīga: Valsts bibliotēka, 1927-1940.

⁴ Pavārs A. Pirmais bibliotēku un bibliogrāfijas pasaules kongress Itālijā 1929.g./Izglītības Ministrijas Mēnešraksts – 1929. – Nr.12.

Pavārs A. Bibliotekāru savienības starptautiskās apvienības Stokholmas konference (20. – 22.aug. 1930.g.)/Izglītības Ministrijas Mēnešraksts – 1931. – Nr.2.

institūta, saskaņotas teorētiskās un praktiskās bibliogrāfiskās darbības.¹

Bibliogrāfija bija tautas kultūras aprites organiska, apzināta un nepieciešama sastāvdaļa.

Tad nāca okupācijas, karš ar tā drausmīgajām sekām – latviešu tautas sašķeltību; nācijas un nacionālās kultūras genocīdu šeit, Latvijā; ar lielas tautas daļas atrautību – otrā pasaules kara beigās meklēja patvērumu ārpus Latvijas robežām vairāk nekā 150000 latviešu, to vidū daudzi kultūras darbinieki.

Izkaisītiem pa visiem kontinentiem, cīnoties par izdzīvošanu, svešā materiālās pasaules, valodas, tradīciju vidē, bailēs no garīgās un kultūras asimilācijas, trimdas latviešiem pietika spēka censties saglabāt nacionālo īpatnību pasaules uztverē, domāšanā un dzīves stilā.

Saglabājot latviskās piederības apziņu, latviskums nav apdraudēts. To ir pierādījusi trimdas latviešu darbība kultūrā, mākslas un literatūras laukā, to pierādījusi arī tā latviešu tautas daļa, kas šeit Latvijā meklēja iespējas kā saglabāt nacionālās saknes, pretojās svešas varas uzspiestai, metodiski un plānveidīgi veiktai asimilācijai.

Trimdas latvieši savu vēsturi daļa divos posmos. Pirmais – no 1944.gada rudens līdz aptuveni 1952.gadam. Tas bija laiks, kad viņi dzīvoja galvenokārt Vācijā pārvietoto personu nometnēs, koncentrēti lielās nacionālās vienībās. Šo posmu viņi paši mēdz dēvēt par “mazo Latviju”. Te bija sava nacionālā vide, vecās tradīcijas, pastāvēja latviešu vispārīzglītojošās skolas, mākslas skola, teātra ansambļi, bija mēģinājumi izdot latviešu grāmatas.

1949.gadā sākās nometņu izformēšana un izbraukšana uz visiem pasaules kontinentiem. Pēc pārceļošanas latvieši

¹ Čermanis A. Bibliotēkas un kultūra/Latvijas Kareivis. – 1939. – Nr.269.

bija izkaisīti apmēram 20 valstīs. Izbeidzās "mazās Latvijas" laiks, sākās dzīve svešā vidē.

Domājot par latviešu garīgās dzīves kopšanu, visās jauno mītnu zemēs latvieši centās izdot savus mēnešrakstus, avīzes, dažādus rakstu krājumus, mācību grāmatas latviešu skolām, visu veidu literatūru un tās atspoguļotāju – bibliogrāfiju.

Pirmais izdevums parādījās jau "mazās Latvijas" t.i. nometņu laikā. To sastādīja Jānis Velde, bijušais Latvijas Valsts bibliotēkas bibliogrāfs – "Latviešu trimdas izdevumu rādītājs"¹ par laikposmu no 1945. līdz 1948.gadam. Izdevums parāda, ka šajā laikposmā izdotas 838 grāmatas. No 1948.gada oktobra latviešu publikācijas pilnībā netika bibliografētas. Tika izdoti mimeografēti saraksti, ko publicēja Leons Rumaks ar nosaukumu "Trimdas grāmatnieks". Pirmais – 1955.gadā, otrais – 1956.gadā.

Ar Benjamiņa Jēgera vārdu bibliogrāfijas laukā pirmoreiz sastopamies bibliogrāfiskajos rādītājos "Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija"², kas iznāca 1955., 1956., 1957.gadā. Pirmā izdevuma priekšvārdā norādīts, ka kopš 1948.gada pārtraukta latviešu trimdas izdevumu sīka bibliografēšana, tāpēc 1955.gadā pie Amerikas Latviešu humanitāro zinātņu asociācijas nodibināta bibliogrāfijas sekcija, kuras uzdevums – sastādīt gadskārtējus trimdas izdevumu bibliogrāfiskos rādītājus. Ar nolūku – vēlāk vienot kopsējumos.

Šajos izdevumos aprakstīti trimdas izdevumi latviešu valodā un latviešu autoru grāmatas svešvalodās pēc

¹ Latviešu trimdas izdevumu rādītājs:1945-1947/48 /Sast.: J.Velde. – [B.v]:Rumaks, 1948. – 194 lpp.

²Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija=Bibliography of Latvian Publications Published Outside Latvia. 1955-1957/Red: B.Jēgers u.c. – Vašingtona: Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fonds, 1957-1958.

pirmskara bibliogrāfiskā rādītāja "Valsts bibliotēkas biļetens" aprakstīšanas noteikumiem.

Šeit redzams, ka 1955.gadā izdotas 119 grāmatas divdesmit vienā izdošanas vietā. Starp tām unikālas nozīmes literatūra:

- Latvju enciklopēdija 3 sējumos Arvēda Švābes redakcijā Stokholmā;
- Kārļa Milēnbaha Latviešu valodas vārdnīca 4 sējumos Čikāgā;
- Kārļa Skalbes Kopoti raksti 6 sējumos Stokholmā;
- Jāņa Ezeriņa Kopoti raksti 5 sējumos Mineapolē; u.c.

Un tas viss laikā, kad latvieši vēl tik tikko bija sākuši dzīt saknes svešajās zemēs. Tad, kad ārpus Latvijas brīvajā pasaulē dzīvoja 8% latviešu – latviešu grāmatu produkcija tur bija 10% no pirmskara Latvijas grāmatu produkcijas.

Latviešu trimdas izdevumu bibliografēšanas ceļš mainījās. Apzinoties lakūnas un izlaidumus latviešu bibliogrāfijā, ko ienesa okupācijas Latvijā, kā arī trimdas latviešu darbību dažādos kontinentos, svarīgi bija pievērsties retrospektīvajai bibliogrāfijai. Jauno grāmatu pārskati tika ievietoti ALA Kultūras Biroja Biļetenos.

Retrospektīvais izdevums "Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija",¹ ko garu gadu desmitu laikā veidoja B.Jēgers, iznācis piecos sējumos par laiku no 1940.-1991.gadam.

---

¹Jēgers B. Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija = Bibliography of Latvian Publications Published Outside Latvia. – 1940-1991. – Sundbyberg-Stockholm-Rīga, 1968-[1995.]

[1.sēj.]: 1940-1960. – Sundbyberg, 1968;

[2.sēj.]: 1940-1960. - Stokholmā, 1972;

[3.sēj.]: 1961-1970. - Stokholmā, 1977;

[4.sēj.]: 1971-1980. - Stokholmā, 1988;

[5.sēj.]: 1981-1991. - Rīgā, [1995]

Te reģistrēti latviešu izdevumi, arī latviešu izdotie cittautu darbi svešvalodās (ja tie attiecas uz Latviju un latviešiem), kā arī cittautu apgādos izdotie darbi latviešu valodā un latviešu autoru darbi svešvalodās – pielikumā, jo šie izdevumi pieder citu tautu grāmatniecībai. Pavisam 11 250 izdevumi.

Ir lieliski izstrādāts palīgaparāts: sējumu plašie personu, nosaukumu, priekšmetu u.c. paligrādītāji ir vienreizējs avots katram, kas grib ātri un precīzi orientēties aizgājušo trimdas gadu publikāciju mozaikā, tie atslēdz LTIB ietvertās bagātības. Bibliogrāfiskie sējumi ir augsta profesionālisma paraugs. Viens ļoti raksturīgs moments – izdošanas vietu saraksts – no tā redzams, ka 1. un 2. sējumā ietvertās latviešu grāmatas izdotas 593 vietās ASV, Austrālijā, Anglijā, Vācijā, Beļģijā, Dānijā, Kanādā, Zviedrijā, Brazīlijā u.c.

Bibliogrāfijas izdošanu atbalstīja dažādas organizācijas un fondi: Latviešu Nacionālais fonds Skandināvijā, Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fonds, Pasaules Brīvo latviešu apvienība, Latviešu fonds (Ziemeļamerika) un pēdējo sējumu Latvijas Kultūras ministrija. Bez tam milzīgi nopelni LTIB izdošanā ir Jura un Dagnijas Šleieru vadītajam Daugavas apgādam Stokholmā (sākot ar 90.gadu vidu Rīgā), kuri sarežģītos finansiālos apstākļos izšķīrās par šī fundamentālā darba publicēšanu. Kā gan to izdevies veikt tik sarežģītos globālos apstākļos? Nav taču nevienas bibliotēkas vai citas iestādes, kur saplūstu visa trimdas iespiedprodukcija. Ziņas par izdevumiem jāmeklē sarakstos, izdevējorganizācijās, laikrakstu sludinājumos u.c. avotos.

Benjamiņš Jēgers piesaistījis spējīgus un patriotiskus līdzstrādniekus – Liliju Dunsdorfu, kura vadīja Melburnas Latviešu biedrības bibliotēku – trimdas izdevumu plašāko

krātuvi pasaulē, bibliotekāri un skolotāju Mineapolē Magdalēnu Rozentāli un vēl daudzus citus dažādās pasaules malās.

B.Jēgers ir izcila un daudzpusīga personība, viņa darbības loks ir ļoti plašs. Viņš ir valodnieks, studējis ģermāņu filoloģiju Latvijas Universitātē, 1949.gadā Getingenas universitāti absolvēja ar doktora grādu baltu filoloģijā, somugru valodās un sanskritā. Kad 1951.gadā B.Jēgers ierodas ASV, viņš uzsāk bibliotēkzinātnes studijas Kolumbijas universitātē, ko beidz ar maģistra grādu 1953.gadā. Strādājis arī par bibliotekāru Midlberijas koledžā, tad Jēlas universitātē. Darbojies dažādās universitātēs – Lundas universitātē Zviedrijā, strādājis ģermāņu filoloģijas profesūrā Kentukijas un Ilinoisas štatu universitātēs (ASV). Blakus tam veicis zinātniskus pētījumus baltu etimoloģijā, kur sagatavojis plašas publikācijas.

B.Jēgers bija viens no Ziemeļamerikas Latviešu Kultūras fonda atjaunotās Krišjāņa Barona prēmijas pirmajiem ieguvējiem. Prēmija piešķirta 1961.gadā par bibliogrāfiskajām publikācijām "Verzeichnis der lettischen Drucke des 16. und 17. Jahrhunderts"¹ un J.Endzelīna rakstu bibliogrāfiju krājumā "In honorem Endzelini"². Pirmais sniedz ziņas par visām zināmām veclatviešu grāmatām un to eksemplāriem pasaules bibliotēkās. Pie trimdas bibliogrāfijas B.Jēgers strādā līdztekus maizes darbam. Ar milzu neatlaidību, augstu profesionālu prasmi un māku

¹ Jegers B. Verzeichnis der lettischen Drucke des 16. und 17.

Jahrhunderts//Zeitschrift für Ostforschung, 9, 1960. - 556-583 S.

² Jegers B. Verzeichnis der Schriften J.Endzelins//In honorem Endzelini. - Chikago: Baltu filol. Kopa, 1960. - 1-24 S.

piesaistīt spējīgus un kompetentus līdzstrādniekus, B.Jēgers ir radījis darbu, kas paaudžu paaudzēm nākotnē liecinās par trimdas latviešu veikumu literatūras, kultūras un dažādās zinātņu nozarēs. Trimdas bibliogrāfija ir viens no mūsu svešumā dzīvojošās tautas grupas nozīmīgākajiem dokumentiem, aizgājušo gadu dzīves spogulis, neizdzēšams vēsturisks faktors, kura nozīme laika tecējumā nevis samazināsies, bet augs. Tā ir būtiska nacionālās bibliogrāfijas sastāvdaļa.

1973.gadā par pirmajiem diviem bibliogrāfijas sējumiem B.Jēgers saņēma Pasaules Brīvo Latviešu apvienības Kultūras fonda Goda balvu humanitārajās zinātnēs.

1997.gadā viņu apbalvoja ar Latvijas Valsts augstāko balvu – Piektās šķiras Triju Zvaigžņu ordeni.

Starp trimdas bibliogrāfiskajiem avotiem redzamu vietu ieņem dažādu bibliotēku fondu iespiestie katalogi, jo daudz latviešu grāmatu atrodas dažādās pasaules bibliotēkās: gan lielajās zinātniskajās, gan latviešu biedrību un citu sabiedrisko organizāciju bibliotēkās. Interesants ir to liktenis Helsinku universitātes bibliotēkā. Kā radās šis grāmatu krājums?

1828.gadā Krievijas valdība izdeva cenzūras likumu, kas noteica, ka viens no Krievijas cenzūrai nododamiem eksemplāriem jānosūta Aleksandra, tagad Helsinku universitātes bibliotēkai. Tādā veidā radās plašs latviešu grāmatu un periodikas krājums ārpus Latvijas; tā saturā ir apmēram 10 000 vienību, t.sk. 7250 grāmatu. Krājuma lielākā daļa nebija katalogizēta.

Helsinku universitātes bibliotēkas darbiniece Līvija Vītoliņa pēc savas ierosmes un intereses, līdztekus tiešajam darbam, izstrādāja letonikas krājuma katalogu (bibliogrāfisko rādītāju), sagatavoja to publicēšanai un

nodeva bibliotēkai bez atlīdzības. Ir iznācis 3 sējumu bibliogrāfiskais rādītājs ar papildinājumu – ceturto sējumu “Latvialaisen kokoelman luettelo (1820-1917) – Latviešu literatūras krājums (1820-1917)”¹. Autore devusi aprakstus oriģinālrakstībā, t.i. vecajā ortogrāfijā. Sevišķi nopelni ir par pseidonīmu un signatūru atklāšanu – atklāti vairāki tūkstoši autoru, kā arī izstrādāts daudzu tūkstošu latviešu autoru pseidonīmu saraksts. Salīdzinot ar J.Misiņa “Latviešu rakstniecības rādītāja” uzrādīto par doto laikposmu, Helsinku Universitātes krājums ir plašāks.

Interesantu domu izsaka autore kādā publikācijā: par šī krājuma saglabāšanu jāsaka somiem paldies. Kamēr Somija pastāvēs, tur būs arī mūsu literatūras krājums, jo Apvienotās Nācijas esošajā Somu un krievu miera līgumā ierakstīts, ka, ja krievi vēlētos dabūt kādu literatūru no Somijas, var dabūt tikai kopijas, bet ne oriģinālus.

L.Vitoliņa par savu neatlaidīgo, sirdsdegsmes piesātināto darbu pelnījusi atzinību. Pasaules Brīvo latviešu apvienības Kultūras fonds par šo darbu viņai piešķīris Krišjāņa Barona prēmiju.

Latviešu dokumentācijas centrā “Straumēni” ir sastādīts Anglijas latviešu bibliotēku datorizētais kopkatalogs. Liels informatīvs kopums ir arī Austrālijas Latviešu mūzikas krātuves skaņdarbu katalogs u.c.

Retrospektīvajā bibliogrāfijā liela nozīme ir trimdas grāmatniecības pārskatiem – plašāki apskati ir publicēti Austrālijas Latviešu biedrības izdevumā “Arhīvs”; trimdas periodisko izdevumu satura rādītājiem (žurnālu

¹Latvialaisen kokoelman (1820-1917) luettelo=Katalog över den Lettiska samlingen(1820-1917) = Latviešu literatūras krājums (1820-1917) = Catalogue of the Lettonian Collection (1820-1917); [1.-3.sēj.]/Sast.:L. Vitoliņš. – Helsinki: Helsingin yliopisto kirjasto, 1978-1981. [4]: Lisäys = Tillägg = Papildinājums = Addition. – 1981. – V, 28 S.

“Ceļabiedrs”, “Mazputniņš”, “Jaunā Gaita”), tāpat arī neskaitāmiem bibliogrāfiskajiem sarakstiem pie zinātniskiem izdevumiem, rakstu krājumiem u.c.

Taču visa trimdas grāmatniecība un arī bibliogrāfiskais repertuārs vēl nav iegūts, tādēļ arī nav apgūts. Ilgus gadus tie atradās slēgtās nepieejamās krātuvēs un tos izmantot nevarēja un nedrīkstēja.

Okupācijas gados jebkuras bibliogrāfiskās informācijas pilnīgumu ietekmēja represīvā režīma tendence pakļaut tautas vēsturisko atmiņu sterilizācijai, iznīcinot un slēpjot informāciju par nācijas un nacionālās kultūras vēsturi, par trimdas latviešu dzīvi un kultūru. Pat pieredzējušākie Letonikas bibliogrāfi nedrīkstēja izmantot trimdas literatūras avotus savā bibliogrāfiskajā darbā. Pirmo reizi trimdas bibliogrāfiju Latvijas bibliogrāfi izmantoja 1988.gadā, sastādot Krišjāņa Barona jubilejas rādītāju – vēl pirms slēgto fondu jeb specfondu atvēršanas. Un tikai pēc to atvēršanas 1989.gadā B.Jēgera rādītāji kļuva pieejami visiem.

Pateicoties trimdas tautiešu pretimnākšanai (izdevās iepirkt 100 komplektus LTIB), kā arī dāvinājumiem, LTIB tagad atrodas republikas tautas bibliotēkās - rajonu, pilsētu, mazpilsētu – un republikas zinātniskajās bibliotēkās. Izmantojot trimdas bibliogrāfiju pakāpeniski tiek papildināti Latvijas bibliotēku fondi.

Pēdējā sējuma priekšvārdā Benjamiņš Jēgers uzsver: “Nav šaubu, ka bibliogrāfi Latvijā pārņems arī to darbu, ko līdz šim veikusi Latvijas trimdas izdevumu bibliogrāfija”.¹

Tiklīdz kļuva pieejama trimdas grāmatniecība, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas nodaļas bibliogrāfi sāka analītiski izrakstīt šos avotus – informāciju par Latviju un

¹ Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija :[5.sēj.]: 1981-1991. – Rīga. –7.lpp.

latviešiem. Pašlaik unikālais materiāls – ap 20 000 bibliogrāfisko aprakstu organiski iekļaujas Letonikas bibliogrāfiskajā uzzīņu aparātā. Bet tā ir tikai daļa no visa apgūstamā kopuma, jo bibliografēti tikai Letonikas materiāli. Lai nodrošinātu retrospektīvās nacionālās bibliogrāfijas pilnīgumu, būtu jāapgūst viss trimdas periodisko izdevumu saturs.

Savukārt Latvijā iznākošajā nacionālās bibliogrāfijas kārtējās informācijas izdevumā "Latvijas Preses Hronika" kopš 1990.gada pirmā numura nodaļā "Letika. Latvija un latvieši pasaules presē" tiek reģistrētas trimdas grāmatas un periodisko izdevumu raksti. No 1996.gada Latvijas Bibliogrāfijas institūts gatavo nacionālās bibliogrāfijas datus elektroniskā formā. No 600 000 ierakstiem esošā letikas daļa ir 22 000. Šeit iespējami pilnīgi ir atspoguļots trimdas periodisko izdevumu saturs.

Gribu šo pārskatu nobeigt ar B.Jēgera vārdiem par trimdas bibliogrāfijas nozīmi latviešu trimdas vēstures izpētē: "Vienīgi bibliogrāfija būs tā, kas vēl paaudžu paaudzēs liecinās par viņu darbu latviešu trimdas kultūras laukā tad, kad visas citas pēdas par viņu darbu un ne reti darbi paši jau sen būs pagaisuši".¹

---

¹ Jēgers B. Valodu un grāmatu gūstā/Latviešu literatūras darbinieki Rietumu pasaulē: Autobiogr.rakstu krāj. - Itaka: Mežābele, 1991. - 182.lpp.

Skaidrīte Rozenbaha

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latviešu grāmatniecība 1991 – 1999

1991.gadā līdz ar Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu sākās kvalitatīvi jauns posms latviešu grāmatniecībā. Tika likvidēta politiskā cenzūra, dibinātas jaunas izdevniecības, grāmatu apgādi, izdevējfirmas un akciju sabiedrības, grāmatas sāk izdot individuālie izdevēji un autori paši. Nelielas, bet būtiskas pārmaiņas jau bija iezīmējušās 80.gadu beigās, kad līdzās 6 valsts izdevniecībām, kurās bija koncentrēta visa grāmatu izdošana, darbību sāka 40 jauni grāmatizdevēji, to skaitā: *Artava, Kamene, Karogs, Latvijas Kultūras fonds, Norden, Teātra anekdotes (Likteņstāsti), Vieda* un citi, un kopā izdeva vairāk kā 200 grāmatu, t.i. 13 % no 1990.gadā izdoto grāmatu skaita un 34 % no kopējā metiena. 1991.gadā – 140 grāmatizdevēji, 1998.gadā – 410, 1999.gadā mazāk – 399 grāmatizdevēji, kuru vidū vispirms jāatzīmē 1951.gadā dibinātā izdevniecība *Zinātne*, iepriekšminētās izdevniecības un grāmatu apgādi, kas izdevējdarbību turpinājuši, kā arī grāmatizdevēji, kas izdevējdarbību sākuši dažus gadus vēlāk un 90.gadu nogalē: *AGB, Annele, Atēna, Daugava, Elpa, Enigma, Garā pupa, Jāņa Rozes apgāds, Mācību apgāds, Mācību grāmata, Madris, Nordik, Pētergailis, Preses nams, Svētdienas Rīts, Valters un Rapa, Zvaigzne ABC* un daudzi citi.

Deviņdesmito gadu latviešu grāmatniecībā neapšaubāmi nozīmīgs ir fakts, ka grāmatas izdod ne tikai galvaspilsētā Rīgā, bet daudzviet citur Latvijā: Alūksnē *Malienas Ziņas*, Dižstendē (Lībagu pagasts) *Skrīnis*, Arvīda Celmiņa grāmatu apgāds *Kuldīgā*, *Kurzemes Vārds* *Liepājā*,

Lībiešu Krasts Mazirbē, *Signe Saldū*, *Atauga* Tukumā, *A.K.A.* un *Saule* Daugavpilī, Latgales Kultūras centra izdevniecība *Rēzeknē*, *Katoļu Dzeive* Viļānos un citi. (1999.gadā Latvijas novados – 60 grāmatizdevēji).

Daudz grāmatizdevēju un liels izdoto grāmatu skaits, un raksturīgi, ka to skaits ik gadu pieaug: 1991.gadā – 1 387 izdevumi, 1993.gadā – 1 614, 1995.gadā – 1 968, 1997.gadā – 2 320 izdevumi, 1999.gadā – 2 652.

Izdoto grāmatu skaits pieaug, bet strauji samazinās to metieni: 1991.gadā kopējais metiens – 28,5 miljoni eksemplāru (lielākais vienā gadā izdoto grāmatu kopējais metiens Latvijā), 1993.gadā – 14,4 miljoni, 1995.gadā – 9,5 miljoni, 1997.gadā – 7,5 miljoni, 1999.gadā – 7,2 miljoni eksemplāru. Izdevuma vidējais metiens samazinājies no 20,5 tūkstošiem eksemplāru 1991. gadā līdz 2,7 tūkstošiem eksemplāru 1999.gadā.

Nepilnos desmit gados (1991 – 1999) izdotas 17 688 grāmatas ar 115,8 miljoni eksemplāru kopējo metienu.

Visvairāk grāmatu laidusi klajā izdevniecība *Zvaigzne ABC* (vidēji 300 izdevumu gadā, 1999.gadā - 325 izdevumi). Citi grāmatizdevēji - mazāk kā 100 izdevumu gadā. Bet daļa izdevēju publicējuši tikai vienu grāmatu gadā. 1991.gadā tādi bija 20 izdevēji, 1999.gadā – 219 izdevēji.

Ik gadu vidēji 40 % no gadā klajā laisto grāmatu skaita un vairāk kā 60 % kopmetiena izdod 1993.gadā dibinātās Latvijas Grāmatizdevēju asociācijas biedri (dibināšanas brīdī asociācijā bija 23 biedri, 1999.gadā – 44).

Literatūra un grāmatniecība ir katras tautas nacionālās kultūras sastāvdaļa, nozīmīgs faktors kultūras procesa aprītē. Kāda bijusi latviešu grāmatniecība laika posmā no 1991.gada līdz 1999.gadam? Grāmatizdevēju izvēle un piedāvājums? Sabiedrības pieprasījums? Tendences un virziens?

Kā rāda Latvijas preses (grāmatu) statistika, grāmatizdevēju darbība aptvērusi plašu tematisko loku, izdotas dažāda satura un adresāta grāmatas.

14 170 grāmatas jeb 80 % no izdoto grāmatu kopējā skaita – grāmatas latviešu valodā, vairāk kā 60 % - oriģinālizdevumi latviešu valodā. Latviski izdoto grāmatu skaitā – 59 izdevumi latgaliski.

4 127 izdevumi – citvalodu tulkojumi latviešu valodā. Visvairāk publicēti tulkojumi no angļu valodas – 2 108 izdevumi. 3 518 izdevumi citās valodās, to skaitā 2 018 izdevumi, jeb vairāk kā 65 % - krievu valodā.

Gandrīz 85 % visa izdotā grāmatu skaita un 75 % kopējā metiena ir pirmizdevumi.

Visvairāk izdota daiļliteratūra – 4 588 izdevumi, 45,6 miljoni eksemplāru, jeb 26 % visa izdoto grāmatu skaita un 40 % kopējā metiena. Daiļliteratūras izdevumu skaits pieaug no gada gadā: 1991.gadā – 357 izdevumi, 1993.gadā – 519, 1999.gadā – 525 izdevumi.

Latviešu daiļliteratūra – 1 891 izdevums, 13,3 miljoni eksemplāru, t.i. 41 % no visa daiļliteratūras izdevumu skaita un nepilni 30 % kopējā metiena. Vidēji gadā – 210 izdevumi, 1999.gadā – 242 izdevumi. Deviņdesmito gadu sākumā vēl tika laists klajā daudz pārdruku un atkārtotu izdevumu. Bet to skaitā ir arī latviešu literatūras vēsturē nozīmīgi, vērtīgi izdevumi – padomju okupācijas gados aizliegtu, nevēlamu rakstnieku grāmatas un aizliegti darbi (Anna Brigadere, Leonīds Breikšs, Aleksandrs Grīns, Īvande Kaija, Zenta Mauriņa, Edvards Virza u.c.). Kopš 1993.gada pirmizdevumu skaits pārsniedz atkārtotu izdevumu skaitu, vidēji gadā – 65%. Pirmizdevumu skaitā vispirms jāatzīmē iepriekšējo gadu pazīstamu rakstnieku (Imants Auziņš, Alberts Bels, Vizma Belševica, Miervaldis Birze, Leons Briedis, Māris Čaklais, Regīna Ezera, Ilze Indrāne, Anda

Līce, Gunārs Priede, Gundega Repše, Knuts Skujenieks, Zigmunds Skujiņš, Māra Zālite, Imants Ziedonis u.c.) proza, dzeja, dramaturģija (arī Melānijas Vanagas kultūrvēsturiskās epopejas *Dvēseļu pulcēšana* septiņas grāmatas) un šajos gados literatūrā ienākušo jauno autoru (Inga Ābele, Ligita Ābolniece, Jānis Einfelds, Nora Ikstena, Dace Priede, Jānis Ramba, Edvīns Raups u.c.) darbu pirmizdevumi. Jauna parādība deviņdesmito gadu latviešu daiļliteratūrā ir novadu literatūra, proti, autori visattālākajos Latvijas nostūros nemeklē izdevēju galvaspilsētā Rīgā, bet izdod grāmatas sava novada izdevniecībās, visai bieži to dara autori paši, iznāk autorizdevumi. Nereti grāmatu izdevēji ir skolas, bibliotēkas, muzeji.

Šajos gados bagāti pārstāvēta latgaliešu grāmatniecība.

Nozīmīgu daļu deviņdesmito gadu grāmatniecībā veido latviešu trimdas un tagadējās diasporas rakstnieku darbu izdevumi (Kārlis Ābele, Andrejs Eglītis, Anšlavs Eglītis, Alfrēds Dziļums, Irma Grebzde, Margita Gūtmane, Gunars Janovskis, Valdemārs Kārkliņš, Jānis Klīdzējs, Valda Mora, Roberts Mūks, Aivars Ruņģis, Uldis Siliņš, Dzintars Sodums, Veronika Strēlerte, Velta Toma, Aina Vāvere, Jānis Veselis, Mariss Vētra, Vaira Viķe-Freiberga, Mārtiņš Zīverts u.c.). Vispirms tie galvenokārt bija mītņu zemēs nelielos metienos izdoto grāmatu atkārtoti izdevumi. Pēdējos gados vairāk klajā laisti pirmizdevumi: 1997.gadā – 21 izdevums, 1999.gadā – 23 izdevumi. Izdoti arī daži latviskojumi no angļu un vācu valodas (Zenta Mauriņa, Agate Nesaule u.c.).

Daži vārdi par nācijas kultūras aprītē īpaši nozīmīgiem izdevumiem, proti, rakstu un kopotu rakstu izdošanu. 1989.gadā sāka iznākt Ojāra Vācieša *Kopoti raksti* 10 sējumos, 90.gados iznāk Friča Bārdas, Vizmas Belševicas, Rūdolfa Blaumaņa, Annas Brigaderes, Aleksandra Čaka, Alfrēda Dziļuma, Ārijas Elksnes, Klāva Elsberga, Aleksandra

Grīna, Gunara Janovska, Zentas Mauriņas, Imanta Ziedoņa
Raksti un Kopoti raksti.

Šajos gados sagatavoti un izdoti vairāki sevišķi unikāli darbi. Izdevniecība *Zinātne* pabeidza latviešu tautas dziesmu krājuma – Krišjāņa Barona un Heinriha Visendorfa *Latvju dainu* (6 sējumi; 1894 – 1915) faksimilizdevumu (1989 – 1994). 1997.gadā Latvijas Kultūras fonda un izdevniecības *Jumava* sadarbībā iznāca Bazilija Plīnija *Slavas dziesma Rīgai* sērijā *Bibliotheca Rīgensis* (tulkojums no latīņu valodas latviešu, vācu, krievu un angļu valodā).

Šajos gados maz izdots latviešu oriģinālliteratūras tulkojumu, 3 – 4 izdevumi gadā. 1997.gadā – 6 izdevumi, 1998.gadā – 2 izdevumi. 1999.gadā izdevniecībā *Elpa* Alfrēda Kalniņa darbs "*Baņuta. Pirmā latviešu nacionālā opera*" latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Kopā 9 gados – 32 izdevumi.

Cittautu daiļliteratūra (oriģinālizdevumi un tulkojumi). Aplūkojamā laika posmā laisti klajā 2 697 izdevumi, 32,3 miljoni eksemplāru. Vidēji gadā – gandrīz 300 izdevumu, 1999.gadā – 283 izdevumi. Arī cittautu daiļliteratūrā deviņdesmito gadu sākumā vēl daudz atkārtotu izdevumu, bet pēdējos gados līdz 80 % darbu ir pirmizdevumi. Pārsvarā tie ir angļu un amerikāņu literatūras tulkojumi. Maz izdots igauņu un lietuviešu literatūras tulkojumu, deviņos gados - 34 izdevumi, to skaitā Ričards Gavēlis, Jurge Ivanauskaite, Pauls Ēriks Rummo, Hando Runnels, Kazis Saja, Enns Vetemā. Krievu literatūras tulkojumi 5 – 6 izdevumi gadā, 1999.gadā – 8 izdevumi. Klajā laists daudz bestselleru un triviālās literatūras, piedzīvojumu un izklaides literatūras, sieviešu romānu, detektīvu un kriminālromānu. 90.gadu sākumā maz labas nopietnās literatūras tulkojumu. Šo robu mūsu kultūras laukā mēģinājuši aizpildīt vairāki grāmatizdevēji – *AGB*,

Atēna, Elpa, Daugava, Jumava, Nordik, Preses nams, Jāņa Rozes apgāds, Zvaigzne ABC un citi, izdodot kvalitatīvus tulkojumus no angļu, dāņu, franču, islandiešu, japāņu, norvēģu, portugāļu, krievu, spāņu, vācu un zviedru valodas (Šolems Ašs, Hermanis Bangs, Kārena Bliksena, Markess Gabriels Garsija, Pēteris Hēgs, Hermanis Hese, Paulu Koelju, Jans Makjuans, Boriss Pasternaks, Marsels Prusts, Salmans Rušdi, Snorre Sturlas dēls, Augusts Strindbergs, Rabindranats Tagore, Mišels Turnjē un citi).

Izdots daudz, un plašs ir autoru un izdevēju loks. Caurmērā gadā cittautu daiļliteratūru izdod 50 – 60 grāmatizdevēji.

Bet daiļliteratūras metieni sarūk no gada gadā. Kopumā latviešu un cittautu daiļliteratūras izdevumu vidējais metiens sarucis vairāk kā desmitkārt: 1991.gadā – 41,7 tūkstoši eksemplāru (īpaši lielos metienos tika izdoti vairāki krievu oriģinālliteratūras izdevumi – 200 tūkstoš un pat 450 tūkstoši eksemplāru). 1991.gadā 25,7 tūkstoši, bet 1999.gadā vairs tikai 2,7 tūkstoši eksemplāru. Latviešu daiļliteratūra: 1991.gadā – 25 tūkstoši eksemplāru, 1999.gadā – 2,7 tūkstoši eksemplāru. Cittautu daiļliteratūra: 1991.gadā – 56,5 tūkstoši eksemplāru, 1999.gadā – 2,8 tūkstoši eksemplāru. Dominē proza – 3 371 izdevums, tajā skaitā latviešu proza – 929 izdevumi; dzeja – 724 izdevumi, latviešu oriģināldzeja – 567 izdevumi.

Bērnu literatūra. Neapšaubāmi iepriecina fakts, ka 90.gadu grāmatizdevēju uzmanības lokā bijusi bērnu un jaunatnes literatūra. Par to liecina skaitļi: 1990.gadā – 65 izdevumi, 1991.gadā – 89 izdevumi, 1995.gadā – 238, 1999.gadā – 210 izdevumi. Aplūkojamā laika posmā laistas klajā 1 674 bērnu un jaunatnes daiļliteratūras un populārzinātniskās grāmatas jeb 10 % visa deviņos gados izdotā grāmatu skaita, izdevumu kopējais metiens – 17

miljoni eksemplāru. Diemžēl, arī bērnu grāmatu metiens samazinās no gada gadā. Izdevumu vidējais metiens sarucis no 41,6 tūkstošiem eksemplāru 1991.gadā līdz 3,7 tūkstošiem eksemplāru 1999.gadā. Vidēji līdz 75 % no izdotā ir daiļliteratūra, no tās – 50 % - latviešu daiļliteratūra, 1999.gadā – 40 %. Deviņdesmito gadu sākumā arī bērnu daiļliteratūras izdevumu skaitā pārsvarā atkārtoti izdevumi, šobrīd – 75 % ir pirmizdevumi. Kas izdots? Kādi autori? Tās ir latviešu mūsdienu autoru prozas un dzejas grāmatas, mazāk – dramaturģija. Maz, maz izdota latviešu literatūras klasika. Deviņos gados nepilni 40 izdevumi (Jānis Akurāters, Fricis Bārda, Rūdolfs Blaumanis, Anna Brigadere, Jānis Jaunsudrabiņš, Vilis Plūdonis, Jānis Poruks, Andrejs Pumpurs, Kārlis Skalbe, Rainis, Ernests Birznieks-Upītis, Andrejs Upītis, Sudrabu Edžus, Valdis). Cittautu bērnu un jaunatnes grāmatu autoru skaits liels un plašs. Izdevēji: ik gadu gandrīz 50 grāmatizdevēji, 1999.gadā mazāk – 40 izdevēji.

Mācību literatūra. Deviņos gados laisti klajā 3 867 izdevumi, t.i., gandrīz 22 % visa izdotā grāmatu daudzuma. Pēc izdevumu skaita – otra lielākā izdevumu grupa aiz daiļliteratūras. Vērojama tendence izdevumu skaitam pieaugt: 1991.gadā – 272 izdevumi, 1995.gadā – 454, 1999.gadā – 617 izdevumi. Bet samazinās izdevumu metieni, vidējais metiens 1991.gadā ir 7,2 tūkstoši eksemplāru, bet 1999.gadā 4,2 tūkstoši eksemplāru.

50 – 55 % mācību literatūras ir skolu mācību grāmatas, vidēji gadā to ir 220 izdevumi, 1999.gadā vairāk – 264 izdevumi. 70 % - izdevumi latviešu valodā, 80 % - pirmizdevumi. Skolu mācību grāmatu izdošanā darbojies krietns grāmatizdevēju pulks, ik gadu gandrīz 20 izdevniecības un grāmatu apgādi. Visvairāk izdevumu laidusi klajā izdevniecība *Zvaigzne ABC* (70 %). Pietiekami daudz izdod arī *Lielvārds*, *Mācību apgāds*,

Mācību grāmata, Pētergailis. Pārējā mācību literatūra - augstākās un vidējās izglītības sistēmai un pieaugušo izglītībai, kā arī latviešu valodas apmācībai svešautiešiem un svešvalodu apguvei. Vairākas grāmatas latviešu valodas mācīšanai izdotas jau deviņdesmito gadu sākumā, 1999.gadā to ir 6.

Zinātniskā literatūra. Aplūkojamā laika posmā laistas klajā 1 412 zinātniski pētnieciskās un zinātniski informatīvās literatūras publikācijas. Izdevuma metiens - no 500 līdz 1 000 eksemplāriem. Caurmērā 70 % izdevumu ir latviešu valodā, no tiem -

65 % oriģinālizdevumu. Liels pirmizdevumu skaits, gandrīz 100 %. Visvairāk grāmatu izdots sabiedriskajās zinātnēs, filozofijā, psiholoģijā, dabas zinātnēs un vēsturē. Publicēti vairāki nozīmīgi kultūrvēsturiski izdevumi. Izdevniecība *Zinātne* 1993.gadā sērijā *Bibliotheca Baltica* Ābrama Feldhūna tulkojumā publicējusi "*Livonijas Indriķa hroniku*". Tā laidusi klajā arī Johana Kristofa Broces unikālā darba "*Zīmējumi un apraksti*" divus sējumus 1992.un 1996.gadā. Apgādā *Karogs* 1997.gadā izdota Vairas Viķes-Freibergas pētījuma "*Trejādas saules*" pirmā daļa "*Kosmoloģiskā saule*", otrā daļa "*Hronoloģiskā saule*" izdota 1999.gadā. Izdevniecība *Jumava* laidusi klajā grāmatu "*Jugendstils. Laiks un telpa: Baltijas valstis 19. - 20.gs. mijā*" (1999). Pirmo reizi Latvijā publicēti arī trimdas vēsturnieku (Edgara Dunsdorfa, Ādolda Šildes u.c.) darbi. Izdoti vairāki zinātniskās literatūras tulkojumi starpizdevniecību (*AGB, Intelekts, Jumava, Minerva, Pētergailis, Zvaigzne ABC*) sērijā "*Cilvēks un sabiedrība*".

Populārzinātniskā literatūra līdzās daļliteratūrai vienmēr bijusi iecienīta un pieprasīta. Aplūkojamā laika posmā laisti klajā 732 izdevumi, 5,9 miljoni eksemplāru. Vidēji gadā - 80 izdevumi. Maz. Izdevuma vidējais metiens samazinājies no 29 tūkstošiem eksemplāru 1991.gadā līdz

2,6 tūkstošiem eksemplāru 1999.gadā. Gandrīz 60 % ir izdevumi latviešu valodā. Vairāk kā 80 % - pirmizdevumi. Visplašāk pārstāvēta psiholoģija, ētika, medicīna, mākslas zinātnes, vēsture un ģeogrāfija. Izdevēji: *Alberts XII, Avots, Daugava, Elpa, Jāņa sēta, Jumava, Lielvārds, Madris, Preses nams, Pētergailis, Sol Vita, Vieda, Zinātne, Zvaigzne ABC* un citi.

Reliģija. Teoloģija. Deviņos gados klajā laisti 744 izdevumi, 5,7 miljoni eksemplāru. Vidēji gadā 80 izdevumu, 1999.gadā vairāk – 104 izdevumi. Izdevuma vidējais metiens samazinājies vairāk kā desmitkārt: 1991.gadā – 36,7 tūkstoši eksemplāru, 1999.gadā – 2,7 tūkstoši. Caurmērā līdz 70 % - izdevumi latviešu valodā, pārsvarā tulkojumi. 90.gadu sākumā arī atkārtoto izdevumu ir vairāk. Pēdējos gados līdz 85 % - pirmizdevumi. Laisti klajā vairāki reliģijas vēsturē nozīmīgi darbi. Izdevniecība *Klints* 1994.gadā publicējusi Edgara Rumbas darbu "*Viņpus aizspriedumiem, noliegumiem un ilūzijām*". 1996.gadā Romas katoļu Rīgas Metropolijas Kūrija – Heinriha Stroda "*Romas katoļu baznīcas vēsture (1075 – 1995)*". *Svētdienas Rīts* 1996.gadā izdevis grāmatu arhibīskapa Kārļa Gailiša piemiņai "*Ieguvumi manā dzīvē*" un 1999.gadā Dr. Jāņa Matuļa piemiņai grāmatu "*Sējējs un pļauja*". 1999.gadā ceļu pie lasītāja sācis Latvijas Bībeles biedrības izdots jauns Bībeles tulkojums "*Evanģēliji un Apustuļu darbi*". Pirmo reizi Latvijā izdoti vairāku trimdas un tagadējās latviešu diasporas teologu (Juris Cālītis, Egīls Grīslis, Modris R.Gulbis, Visvaldis Varnesis Klīve, Staņislavs Ladusāns, Roberts Mūks, Pauls Urdze u.c.) darbi. Izdoto tulkojumu vidū jāatzīmē izdevniecības *Jumava* klajā laistā Pītera Kalvokoresī "*Bībeles enciklopēdiskā vārdnīca*" un izdevniecības *Madris* – Džona Boldoka "*Kristietības simbolika*" sērijā "*Pasaules garīgie strāvojumi*". Katru gadu

iznāk tradicionālo reliģisko konfesiju kalendāri latviešu un krievu valodā.

Politiskā, vēsturiski dokumentālā, publicistiskā un memuāru literatūra. Deviņos gados laisti klajā 624 izdevumi 2,9 miljonos eksemplāru. Arī šīs literatūras izdevumu vidējais metiens krietni sarucis, arī vairāk kā desmitkārt: 1991.gadā – 41 tūkstotis eksemplāru, 1999.gadā – tikai 1,7 tūkstoši eksemplāru. Vidēji līdz 80 % - izdevumi latviešu valodā, no tiem – 65 % - oriģinālizdevumi, līdz 85 % - pirmizdevumi. Jau 90.gadu sākumā izdota vēsturiski dokumentālā literatūra, grāmatas par latviešu strēlnieku dramatiskajiem likteņiem, par dzīvi Latvijas valsts pirmās neatkarības gados, leģionāru atmiņas un staļinisma upuru liecības – tēmas, par kurām garajos padomju okupācijas gados bija jāklusē. Vispirms jāatzīmē Latvijas Kultūras fonda izdotās grāmatas sērijā "*Likteņarhīvs*", kā arī izdevniecības *Liesma* 1990.gadā aizsāktā apjomīgā izdevuma "*Via Dolorosa*" izdošana (2.grāmata 1993.gadā, 3.un 4.grāmata *Preses nama* apgādā 1995.gadā). 1998.gadā nozīmīgs ir Latvijas Vēstures institūta izdevums "*Latviešu leģions. Varoņi, nacisti vai upuri?*". Vēsturiski dokumentālo literatūru izdevuši arī novadu grāmatizdevēji (Latgales Kultūras centra izdevniecība, *Atauga* Tukumā un citi). Laisti klajā arī vairāki autorizdevumi, to vidū 1999.gadā *Ata Skalberga* "*Ar ticību Latvijas saulei*". Memuāru literatūrā bagāti pārstāvēts latviešu teātra un kino darbinieku zvaigznājs, arī baleta mākslinieki, gleznotāji un mūziķi. Izdota vairāku trimdas latviešu vēsturnieku un politiķu (Emīls Dēliņš, Uldis Čērmanis, Jānis Labsvīrs, Norberts Klaucens u.c.) vēsturiski dokumentālā literatūra un publicistika.

Uzziņu literatūra: enciklopēdijas, vārdnīcas, bibliogrāfiskie rādītāji, ceļveži, kalendāri. Izdots daudz, īpaši

pēdējos gados: 1991.gadā – 137 izdevumi, 1996.gadā – 311, 1999.gadā – 391 izdevums. Deviņos gados laistas klajā 68 enciklopēdijas 630 tūkstoš eksemplāros. 53 bērnu enciklopēdijas (visi tulkojumi). 1999.gadā – 12 enciklopēdijas, 38 tūkstoši eksemplāru, 8 bērnu enciklopēdijas, 28 tūkstoši eksemplāru. Kopumā maz oriģinālizdevumu. Izdevuma vidējais metiens: 1991.gadā – 25 tūkstoši eksemplāru, 1999.gadā tikai 3,3 tūkstoši eksemplāru. Izdotas vairākas nacionālas nozīmes enciklopēdijas. Daļu klajā laidusi izdevniecība *Latvijas enciklopēdija*: 1992.gadā sērijā “*Latvija un latvieši*” – “*Latviešu rakstniecība biogrāfijās*”, šajā sērijā arī enciklopēdijas “*Latvijas daba*” pirmie trīs sējumi (1994 – 1995); 4., 5.un 6.sējums – izdevniecībā *Preses nams* 1997.un 1998.gadā, jo izdevniecības *Latvijas enciklopēdija* darbība, diemžēl, pārtraukta. *Preses nams* 1999.gadā izdevis arī enciklopēdijas “*Teātris un kino biogrāfijās*” 1.sējumu sērijā “*Latvija un latvieši*” un “*Latvijas pilsētas*”. Vairākas enciklopēdijas izdevušas arī citas izdevniecības: *Aplis*, *Jāņa sēta*, *Jumava*, *Madris*, *Sprīdītis*, *Zvaigzne ABC*.

Vārdnīcas: valodu un sarunvalodu vārdnīcas un terminu skaidrojošās vārdnīcas. 9 gados 221 izdevums, 1,3 miljoni eksemplāru. 1991.gadā – 11 vārdnīcas, 1999.gadā – 35. Bet izdevumu skaitam palielinoties, samazinājies to metiens. Vidējais metiens 90.gadu sākumā ir gandrīz 50 tūkstoši eksemplāru, bet pēdējos gados – 4-5 tūkstoši eksemplāru, 1999.gadā – nedaudz vairāk par 2 tūkstošiem eksemplāru. Izdotas vārdnīcas ar lielu kultūrvēsturisku nozīmi. 1992.gadā Konstantīna Karuļa “*Latviešu etimoloģijas vārdnīca*” divos sējumos *Avota* apgādā. Izdevniecībā *Zinātne* “*Latviešu literārās valodas vārdnīcas*” 7.sējums -1991.gadā, 8.sējums -1996.gadā (1.sējums – 1971.gadā).

Bibliogrāfiskie rādītāji (universālie, tematiskie, nozaru, personāliju), vairāk kā 20 izdevumu gadā. No izdotā jāatzīmē "*Incunabula Bibliothecae Rigensis*" (sagatavojusi Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, publicējusi izdevniecība Zinātne 1993.gadā), "*Bibliogrāfiskie līdzekļi par Latviju*" 2.un 3.sējums – Latvijas Nacionālās bibliotēka 1996.gadā. Latvijas universitātes izdevums "*Latvijā izdotās latviešu valodas vārdnīcas*" 1995.gadā. Un vēl kāds unikāls izdevums "*Seniespiedumi latviešu valodā 1525 – 1855*", kopkatalogs, ko sastādījusi un izdevusi Latvijas Nacionālā bibliotēka 1999.gadā. Bibliogrāfiskos rādītājus izdevušas arī citas Latvijas augstskolas, Kultūras fonds, Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs, Latgales Kultūras centrs un citi, tai skaitā vairākas rajonu bibliotēkas.

Ceļveži un tūrisma maršrutu apraksti, 8-10 izdevumi gadā. 1999.gadā – 14 izdevumi. Visnotaļ ražīgi šajā jomā strādājuši novadu grāmatizdevēji Gulbenē, Kuldīgā, Mazsalacā, Ogrē, Preiļos, Saldū, Straupē, Talsos. Mazāk aktīvi bijuši lielie grāmatizdevēji Rīgā. Vairākus izdevumus laidušas klajā izdevniecības *Jāņa sēta*, *Jumava*, *Madris* un *Latvijas enciklopēdija*.

Kalendāri: deviņos gados bijuši 256 izdevumi nepilnu 4 miljonu eksemplāru metienā. Izdevumu skaits gadu gaitā palielinājies: 1991.gadā – 18 kalendāri, 1997.gadā – 45, 1999.gadā - 30 kalendāri. Bet strauji samazinājušies metieni. 90.gadu sākumā kalendāru vidējais metiens - 50 tūkstoši eksemplāru, 1999.gadā – 6,2 tūkstoši eksemplāru. Liela satura un adresātu dažādība. Gandrīz cik izdevumu, tik izdevēju: *Alberts XII*, *Avots*, *Lauku Avīze*, *Zinātne*, *Zvaigzne ABC*, daudzi citi. Iznāk arī novadu kalendāri: *Valdemāra Ancīša Senču kalendārs* Saldū, *Lībiešu gada grāmata* Mazirbē, *Liepājas kalendārs*, *Preiļu-Līvānu kalendārs*, *Tāvu zemes*

kalendārs Rēzeknē, Tukuma kalendārs u.c. Maz izdoti grāmatu tipa kalendāri bērniem.

Praktisku padomu grāmatas vienmēr bijusi pieprasīta literatūra. 9 gados klajā laists 561 izdevums 10,3 miljoni eksemplāru metienā. Vidēji gadā – 62 izdevumi, 1999.gadā nedaudz mazāk – 55 izdevumi. Maz. Izdevuma vidējais metiens: 1991.gadā gandrīz 50 tūkstoši eksemplāru, 1999.gadā tikai 7,8 tūkstoši eksemplāru. Tomēr praktisku padomu grāmatu vidējais metiens pārsniedz citu literatūras veidu izdevumu vidējos metienus. 90.gadu sākumā līdz 50 % izdevumu bija krievu valodā, vairāki no tiem īpaši lielos metienos – 200, 300 tūkstoš eksemplāru. Šobrīd caurmērā 80 % izdevumu iznāk latviešu valodā, no tiem līdz 60 % - oriģinālizdevumi. Vairāk kā 90 % ir pirmizdevumi. Tematiskais spektrs ļoti plašs un izdevēju daudz: *Alberts XII, Avots, Dārzs un Drava, Iljus, Jumava, Juventa, Kontinents, Līdums, Madris, Nordik, Preses nams, Zinātne, Zvaigzne ABC*, citi, arī novadu un individuālie izdevēji.

Kopsavilkums. Secinājumi.

Nepilnos desmit gados (1991 – 1999) latviešu grāmatniecībā notikušas radikālas pārmaiņas. Īsā laikā sevi spilgti pieteikuši daudzi grāmatizdevēji, un izdevējdarbība aptvērusi visu Latviju.

Plaša un daudzpusīga ir izdoto grāmatu tematika, laistas klajā dažāda satura un adresāta grāmatas.

Grāmatu raža liela, bet grāmatu metieni samazinājušies, pat desmitkārt atsevēšķiem izdevumu veidiem.

Liels ir latviešu grāmatu un pirmizdevumu skaits.

Bet vai grāmatu šobrīd ir vairāk? Pēc nosaukumu skaita – jā. Bet vai vairāk grāmatu ģimenē? Nē! Jo literatūra, grāmata kļuvusi par tirgus preci, un lielai sabiedrības daļai tā nav nopērkama.

Arī izdoto grāmatu skaits uz vienu iedzīvotāju kļuvis mazāks: 1991.gadā tas bija 10,6, 1993.gadā – 3,5, 1997.gadā – 3,1, 1999.gadā – 2,9. Grāmatizdevēju profils. Zudušas kādreizējās tradīcijas, kad bija daiļliteratūras, tulkotās literatūras, bērnu grāmatu un mācību literatūras izdevniecības, zinātniskās un enciklopēdiju izdevniecības. Šobrīd šaurāka specializācija grāmatizdevējiem nav raksturīga.

Arūnas Bliūdžius

Academia Baltoscandia, Lithuania

**The translations (books) from Latvian to Lithuanian
and from Lithuanian to Latvian till 1989:
comparative aspects**

The history of bilateral translations of two relative Baltic nations appeared only at the beginning of the XXth century. It deals mainly with differences of cultural and religious traditions, because till the period of national rebirth in western part of tsarist Russia Latvia and Lithuania belonged to separate cultural influences and their history was based on the different geopolitical orientation. So there were no good connections between two Baltic nations.

So there is not occasionally, that first Latvian book, published in Lithuanian - "The Man" by Janis Akuraters, translated by J.Baniulis - appeared in Plymouth in 1907, and the first books in Lithuanian territory appeared only in 1925 and were issued in the north part of Lithuania - "Selected Novels" in Biržai and "The Gold Horse" by Janis Rainis in Šiauliai. In Kaunas the first Latvian translations were published only in 1931 - the play "Indranai" and "Selected Novels" by Rudolfas Blaumanis. In Vilnius the first translation was published only in 1951 - novel "The Storm" by Vilis Lacis. The first Lithuanian book, published in Latvian was "Lithuanian Songs", translated by V.Pludonis and appeared in Riga in 1923.

From the beginning till 1989 there published 155 Latvian books in Lithuanian and 135 Lithuanian books in

Latvian. Almost all of them translated from original because of narrow contacts of translators and authors of two nations.

Periods

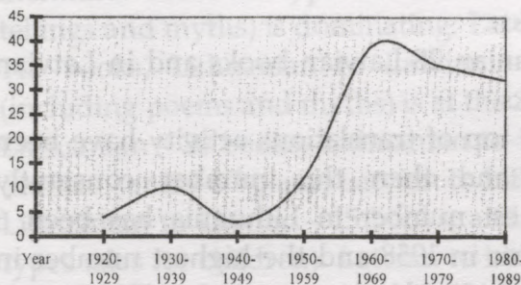
There are two main political periods, concerning translations till 1989 - the period of the first Baltic independent republics and Soviet period. At the first period (1918-1939) were published 25 Latvian books (14%) in Lithuanian and 14 Lithuanian books (10,5%) in Latvian. During Soviet period were published over 80% of all translations from Latvian to Lithuanian and from Lithuanian to Latvian as well. It depends on several circumstances: 1) during Soviet time translation policy in all Soviet republics had been strictly orientated - translations from Russian, other languages of Soviet republics and Eastern European countries had priority; 2) the great part of those translations were the creations based on the communistic ideology; 3) the traditions of bilateral translations between Latvian and Lithuanian had background dealing with relationship between two Baltic nations.

We can pick out the third comparatively small special spacially-time period, but it not have strictly limited borders in space and in time as well. There are books, published by Baltic emigrant authors, published mainly abroad and translated also mainly by translators from Baltic emigrants community. From Latvian to Lithuanian we have 5 and from Lithuanian to Latvian - 7 such translations, which mainly are published in United States. Very little part of abroad translations are dealing with directly extra-political situations. For example, we have issue of Latvian Linards Laicens in Lithuanian, published in 1935 by National sector

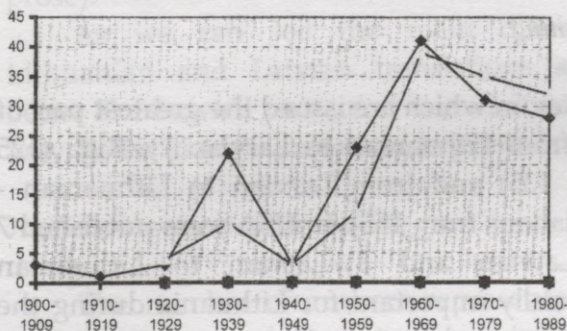
of Belorussian SSR in Minsk and issue of Lithuanian Juozas Baltušis in Latvian, published in 1943 in Moscow.

Year

TRANSLATIONS FROM LITHUANIAN TO LATVIAN

TRANSLATIONS FROM (TO)LATVIAN TO (FROM)
LITHUANIAN

From those graphics we can see dependency between number of translations and years (decades). If we look to the third graphic, which compare bilateral translations, we can notice, that main tendencies between Lithuanian and

Latvian translations remain the same in all sub-periods. The highest number of translations was in 1960-69 - in Lithuanian appeared 40 Latvian and in Latvian - 39 books, in other years appeared:

- 1950-59 - in Lithuanian 23 Latvian books and in Latvian 12 Lithuanian books;
- 1970-79 - in Lithuanian 31 Latvian books and in Latvian 35 Lithuanian books;
- 1980-89 - in Lithuanian 28 Latvian books and in Latvian 32 Lithuanian books.

As we can see the top of translations activity have been reached in 60-ties and then this number constantly decreased. The highest number in Lithuania has been 6 Latvian books per year in 1958 and the highest number in Latvia has been 7 Lithuanian books per year in 1973.

The largest number of translations of 60-ties depends from the "détente" after Stalin's death in political, cultural and national life as well.

The Places of Publishing

The main cities, in which are issued the greatest part of translations are: from Lithuanian to Latvian) - Riga (125 translations from 135) and from Latvian to Lithuanian - Vilnius (119 translations from 155). In USA were published 7 Lithuanian to Latvian and 5 Latvian to Lithuanian translations. Especially important for Lithuania during the First Independence period became Kaunas - 26 Latvian to Lithuanian translations. Other books were published: from Latvian to Lithuanian - in Riga (1 book), Minsk (1 book), Šiauliai (1 book), Biržai (2 books); from Lithuanian to Latvian - in Moscow (1 book), Rezekne (1 book), Cesis (1 book).

The Types and the Kinds of Literature

From all published books children literature occupies about 15-20 percentage from all the translations, but it is hard to exclude concrete number of children and teenager literature. From all types of literature prose (including tellings and myths) is dominating: Latvian to Lithuanian - 115 books, Lithuanian to Latvian - 93 books; poetry (including poems and myths) is at the 2nd place: Latvian to Lithuanian - 20 books, Lithuanian to Latvian - 26 books; dramas - at the 3rd place: Latvian to Lithuanian - 10 books, Lithuanian to Latvian - 15 books; and tales (including all types tales for children): Latvian to Lithuanian - 10 books, Lithuanian to Latvian 1 book(?). Lithuanians also issued 14 collected works of Latvian literature (6 - poetry, 4 - tales, 3 - prose and 1 - drama); Latvians issued only 7 collected works of Lithuanian literature (5 - poetry and 2 - prose).

As we can see the main differences between Lithuanian and Latvian translations are: Lithuanians better like Latvian prose and tales, Latvians, on the other way, better like Lithuanian poetry and dramas.

Authors (represented separately)

The number of authors represented in Lithuanian and Latvian translations is approximately the same - Lithuanians can read 64 Latvian authors and Latvians can read 67 Lithuanian authors.

Latvian authors, translated in to Lithuanian:

Lacis Vilis - 13 books,

Rainis Janis - 8 books,

Upytis Andris - 8 books,

Blaumanis Rudolfas - 7 books,

Jaunsudrabinis Janis - 5 books,

Ezera Regina - 4 books,

Akurateris Janis - 3 books,

Belas Alberts - 3 books,

Brigadere Ana - 3 books,

Cyrulis Gunars - 3 books,

Gryva Žanis - 3 books,

Gulbis Harijs - 3 books,

brothers Remis and Matis Kaudzytis - 3 books

Krūminis Hugo - 3 books,

Saksē Ana - 3 books,

Saulytis Bruno - 3 books,

Skujinis Zigmundas - 3 books,

Vanagas Julius - 3 books,

Zieduonis Imantas - 3 books.

11 authors represented by 2 books, among them such famous as Andris Kolbergas, Sudrabu Edžus, Ojars Vacietis, Dagnija Zigmonte, etc.

33 authors represented by 1 book, among them such famous as Daina Avuotina, Aleksandras Čakas, Gunars Priede, Andris Pumpuras, Karlis Skalbē, etc.

Lithuanian authors, translated in to Latvian:

Marcinkevičius Justinas - 7 books,

Baltušis Juozas - 6 books,

Bubnys Vytautas - 6 books,

Cvirka Petras - 6 books,

Petkevičius Vytautas - 6 books,

Saja Kazys - 6 books,

Sluckis Mykolas - 5 books,
Avyžius Jonas - 3 books,
Baronas Aloizas - 3 books,
Bieliauskas Antanas - 3 books,
Nēris Salomėja - 3 books,
Simonaitytė Ieva - 3 books,
Vienuolis Antanas - 3 books,
Žemaitė - 3 books,
Žilinskaitė Vytautė - 3 books.

9 authors are represented by 2 books, among them such famous as Eugenijus Mieželaitis, Vincas Ramonas, Vytautas sirijos Gira, Algimantas Zurba, etc.

43 authors are represented by 1 book, among them such famous as Antanas Baranauskas, Jonas Biliūnas, Kazys Boruta, Janina Degutytė, Kristijonas Donelaitis, Juozas Grušas, Lazdynų Pelėda, Maironis, Marcelijus Martinaitis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Violeta Palčinskaitė, Balys Sruoga, Saulius Šaltenis, etc.

If we compare the Latvian and Lithuanian authors, we can see, that main translatable writers and poets were orientated to the political surroundings of their time. It's understandable because the main part of bilateral Latvian and Lithuanian translations were done during Soviet period. Many Lithuanian and Latvian classics were not published in Soviet times because of political reasons - for example, in to Lithuanian were not translated such Latvian authors as Aspazija, Zenta Maurinia, Krišjanas Baronas, Jekabas Janševskis and others, in to Latvian were not translated such Lithuanian authors as Šatrijos Ragana, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Vaižgantas, Vincas Krėvė and others. Almost all authors in some case were close to the mentality of nation, to whom language their books were translated.

Translators

There are 52 Latvian and 57 Lithuanian translators, some of whom are famous journalists or even well-known writers and poets, such as Latvians - Daina Avuotina, Vilis Pludonis, Knutas Skujeniekas, Imantas Zieduonis, etc. and Lithuanians - Marcelijus Martinaitis, Vytautas Bložė, Kazys Boruta, Sigitas Geda, etc.

The main translators from Latvian to Lithuanian are:

- A.Žirgulis - 18 books,
- K.Korsakas - 9 books,
- M.Daukšienē - 7 books,
- V.Martišius - 7 books,
- A.Valionis - 7 books,
- I.Dovydenienē - 5 books,
- I.Zukmanienē - 5 books.
- V.Bronušas - 4 books,
- O.Borutienē - 4 books
- J.Kabelka - 4 books,
- L.Kudirkiēnē - 4 books,
- E.Matviekas - 4 books,
- R.Zajančauskaitē - 4 books,
- E.Matuzevičius - 3 books,
- A.Sabaliauskas - 3 books,
- D.Urbas - 3 books,
- 12 translators - 2 books,
- 29 translators - 1 book.

The main translators from Lithuanian to Latvian are:

- A.Sukovskis - 44 books,
- D.Avuotina - 24 books,
- T.Jarmolinska - 12 books,
- P.Kalva - 10 books,

H.Galinis - 6 books,
B.Saulytis - 6 books,
J.Zarinis - 5 books,
S. Avuotina - 3 books,
I.Auzinis - 3 books,
M.Kempe - 3 books,
J.Sprogis - 3 books,
A.Vejanas - 3 books,
13 translators - 2 books,
29 translators - 1 book.

We can see that several main translators have done more than several tens others, occasionally touched with Baltic literature.

Illustrators

Comparing with translators we not have leaders among illustrators, because many of them illustrated only 1-2 books and we can't speak about tradition of illustrations in bilateral Latvian-Lithuanian translations, so there is difference between Latvian and Lithuanian translations - from 135 books, translated from Lithuanian to Latvian, 67 are illustrated (about 50 percentage) and from 155 books, translated from Latvian to Lithuanian, only 52 are illustrated (about 34percentage). If we will, compare Latvian and Lithuanian translations from other languages, we can notice that book illustration traditions much more spread in Latvia than in Lithuania.

Ilze Egle

BO SIA Latvijas Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas Institūts

Bibliotēku misija tradicionālās un virtuālās informācijas krustcelēs

Trīsdesmit spieķu saistīti vienā rumbā,
Ratu vieglumu nosaka tukšums starp tiem.
Podnieki mīca mālu, lai veidotu traukus,
Lietojams tikai trauku iedobums.
Namdariem, ceļot māju, jāatstāj logi un durvis,
Tikai mājas iekšējais tukšums ir apdzīvojams.
Esamība ir manta, bet lieto neesamību.¹

(No Laodzi sacerējuma par dao un de)

Šodien, kad visā pasaulē notiek pāreja no industriālās sabiedrības uz informācijas sabiedrību, kuras pamatelements ir zināšanas un informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, bibliotēkas ir iesviestas milzīgu pārmaiņu virpulī. Tās ir kļuvas par vitāli svarīgām institūcijām valsts un ikviena cilvēka personīgā izaugsmē. Šodien bibliotēku funkcijas ir daudz plašākas nekā iepriekšējos gadsimtos. Tās kļūst par universāliem kultūras centriem. Tomēr, neskatoties uz šo ārkārtīgi ietilpīgo definīciju, bibliotēku misija var būt tikai viena un šī referāta uzdevums ir noskaidrot, kāda tā ir. Vai bibliotēkas apzinās savu misiju? Vai tās izprot, kas ir misija, kāda ir tās nozīme, un vai tās koncentrējas uz to? Tie ir pamatjautājumi, uz kuriem mēģināts rast atbildi.

¹ Laodzi. Sacerējums par dao un de. Rīga, Zvaigzne, 1986, 41.lp

Darba pirmajā daļā aplūkoti faktori, kas nosaka pārmaiņas bibliotēkās un galvenās tendences Latvijā un pasaulē. Otrā daļa veltīta jautājumam, ko sabiedrība sagaida no bibliotēkām, ko bibliotēkas piedāvā un ko tās var piedāvāt. Trešajā daļā meklēta atbilde uz jautājumu, kādi ir šķēršļi, kas bibliotēkām neļauj ieņemt vadošo lomu zināšanu un informācijas sabiedrībā? Ceturtā daļa veltīta sadarbībai: sadarbībai bibliotēku starpā, bibliotēku sistēmas ietvaros un ar citām sistēmām un nozarēm, un meklēta atbilde uz jautājumu, kā caur sadarbību bibliotēkas var pildīt savu misiju. Darba beigās raksturotas bibliotēku funkcijas jaunajos apstākļos un mēģināts definēt, kas ir šodienas bibliotēkas misija?

1. Faktori, kuri nosaka pārmaiņas bibliotēku darbā

Pārmaiņu procesus bibliotēkās rada iekšēji un ārēji faktori. Iekšējie faktori ir pieprasījums un piedāvājums, kā arī norises bibliotēku sistēmas ietvaros (izmaiņas struktūrā, darba organizācijā, mērķos). Ārējie faktori galvenokārt ir jauno tehnoloģiju attīstība, pārvaldes orgāni, valsts kultūras politika un brīvais tirgus - bibliotēku konkurenti.

Izmaiņas, kuras iespaido bibliotēkas darbību un tās lietotāju prasības, un kuras varētu raksturot kā ilglaicīgas:

- **Arvien lielāks pieprasījums pēc bibliotēku pakalpojumiem.** Šī tendence novērojama visur pasaulē. Mainoties pieprasījumam, mainās bibliotekārie pakalpojumi, radot arvien vairāk maksas pakalpojumu. No vienas puses šodienas tirgus apstākļos bibliotēkām ir jāplāno savi ieņēmumi un no otras puses, tām ir jāsniedz universālais informācijas pakalpojums, kas ir pieejams visiem un ir bez maksas.

- **Ar katru gadu nāk klajā arvien vairāk iespieddarbu.** Lasītāju pieprasīto materiālu daudzveidību viena bibliotēka nevar uzkrāt un izplatīt, tāpēc ļoti svarīgs ir bibliotēku tīkla nodrošinājums, kopkatalogs un iekļaušanās pasaules bibliotēku tīklā. Ar jauno tehnoloģiju ieviešanu šī problēma tiek risināta, bet līdz ar to tiek noārdītas robežas starp zinātniskajām, speciālajām un publiskajām bibliotēkām. Tas rada nepieciešamību pēc jaunas bibliotēku sistēmas. Nacionālā programma "Kultūra" piedāvā četrpakāpju integrēto bibliotēku sistēmu, kuras ieviešana atkarīga no vispārējiem procesiem valstī (reģionālā reforma) un bibliotēku nozarē (bibliotēku akreditācijas sistēmas ieviešana).
- **Parādās jauni izdevējdarbības veidi.** Izglītības sektors ir ieinteresēts attīstīt pieeju elektroniskajām publikācijām, savukārt izdevēji, telekomunikāciju nodrošinātāji un informācijas devēji apvieno spēkus, lai izpētītu jaunas iespējas šajā jomā. Šis jautājums skar autortiesību problēmu, atkārtotu satura lietošanu u.c.
- **Arvien lielāku nozīmi iegūst informācijas un komunikāciju tehnoloģijas.** Pateicoties interneta straujajai attīstībai palielinās to bibliotēku lietotāju skaits, kuri izmanto bibliotēku pakalpojumus no attāluma. Ieviešot IT, bibliotēkās nav nepieciešams uzturēt visus fondus.
- **Parādās jauni industriāli sektori.** Zināšanu administrēšana ir jauns termins tam, ar ko bibliotēkas nodarbojas jau gadsimtiem ilgi. Bibliotēkām patreiz ir jāatrod veids kā sabalansēt efektivitāti ar kvalitāti, glabāšanas funkciju ar modernizāciju. Jāatrod līdzsvars

starp to, ko sagaida vieni un otri: muzejs vai konsultējoša institūcija.¹

- **Valdības politika.** Bibliotēkām ir aktīvi jāpauž savs viedoklis par valsts politiku ar bibliotēkām saistītajās nozarēs, jāpiedalās bibliotēku politikas veidošanā. Nacionālajā programmā "Kultūra" runāts par atbilstošu struktūru izveidi bibliotēku sektora valsts politikas veidošanai – Bibliotēku pārvalde un Latvijas Bibliotēku padome.
- **Nepārtraukts finansējuma trūkums.** Šodienas apstākļos bibliotēkām ir jāmeklē alternatīvi finansēšanas modeļi. Šajā ziņā Latvija daudz var mācīties no ārvalstu pieredzes. Viens no risinājuma modeļiem spiedīgos ekonomiskos apstākļos ir sadarbības projekti. Veidojoties bibliotēku industrijai, veidojas jauni bibliotēku finansējuma avoti.
- **Bibliotēkai sava vieta ir jāpierāda.** Digitalizācija un jauno tehnoloģiju plašās iespējas privātajiem uzņēmumiem rada interesi par konkurenci bibliotekāro pakalpojumu sfērā. Rodas privātas struktūras, kas arī nodarbojas ar informācijas vākšanu, apstrādi un izplatīšanu. Šo procesu veicina valsts finansējuma samazināšana. Līdz ar to bibliotēkas atrodas konkurences apstākļos starp valsti un brīvo tirgu. Tirgus jau šodien vairākās jomās nosaka bibliotēkas iespējas. Piemēram tirgus ietekmē elektronisko materiālu cenu. Piemēram, Norvēģijā pasūtīt žurnālu elektroniskā formātā ir dārgāk nekā drukātā formātā.² Lai spētu konkurēt bibliotēkām ir jāsāk domāt līdzīgi

¹ Skarstein, Vigdis Moe. The Modern University Library : A Museum or a Consulting Enterprise? How to Find the Optimal Balance between Efficiency and Quality when Accessing Knowledge. LIBER QUARTERLY, volume 8, No4, 1998. p. 416.

² ibid. p. 414.

uzņēmumiem – stratēģiski. Protams neaizmirstot pašu galveno - informācijas satura kvalitāti. Domājot stratēģiski, iespējams radīties jauna kvalitāte. Šajā procesā būtiski ir noskaidrot kāda ir bibliotēku misija un tā galvenie uzdevumi.

Prasība pēc pielāgošanās spējām arvien jaunām izmaiņām nākotnē pieaugs vēl vairāk. Līdz ar to bibliotēkām jāprot racionāli izmantot jau esošais finansējums. Tas var radīt konfliktu starp ideoloģiju un ekonomiku. **Finansu gūšana nedrīkst prasīt kompromisa risinājumus bibliotēku misijas jautājumā.**

Turpmāk apskatīti faktori, kas ietekmē pārmaiņas bibliotēku darbā.

Informācija

Šodien informācija ir ārkārtīgi svarīgs resurss valsts attīstībā. Demokrātiskie, ekonomiskie un kultūras procesi arvien vairāk kļūst atkarīgi no informācijas aprites un no tā, cik ātri šī aprīte notiek. Bibliotēku uzdevums ir nodrošināt ātru pieeju kvalitatīvai informācijai. **Kā zināšanu izvērtētājam tām pieder noteicošā un galvenā loma informācijas plūsmas vadīšanas procesā un tās sistemātiskā sakārtošanā.** No sabiedrības viedokļa bibliotēkas ir ērtas un ierastas vietas informācijas meklēšanā un zināšanu iegūšanā, lai gan Latvijā vērojama slikts bibliotēku infrastruktūras un tehniskais nodrošinājums. Pretstatā privāto struktūru informācijas centri ir daudz pievilcīgāki, jo tie domā par klientu. Tajā pat laikā svarīgs ir sociālais aspekts – liela daļa iedzīvotāju nevar atļauties pirkt informāciju. Turklāt bibliotēkas ir vispusīgi informācijas resursu centri. Tajās ir speciālās informācijas ieguves avoti,

kuri atrodas ārpus citu pakalpojumu struktūru darbības sfērām ar sistemātiski sakārtotu informāciju. Raugoties no šī viedokļa, bibliotēku misija ir piedāvāt visiem sabiedrības slāņiem vienlīdzīgu iespēju iegūt informāciju un zināšanas.

Informācijas sabiedrības veidošanās

Izglītības, zinātnes un jauno tehnoloģiju attīstība veido informācijas sabiedrību, kuru raksturo brīva pieeja informācijai. Šajā aspektā bibliotēku loma ir ārkārtīgi svarīga.

Veidojoties informācijas sabiedrībai, mainās izpratne par izglītību. Mācīšanās procesā tiek pārlikti akcenti no faktu iekalšanas uz spēju pašam mācīties uz spēju orientēties milzīgajā informācijas plūsmā, uz radošajām un kontaktēšanās spējām, pašiniciatīvu un atvērtu pasaules redzējumu. Mūžizglītība ir ļoti svarīgs nosacījums informācijas sabiedrības veidošanās procesā. Mūžizglītības reālu iespēju ikvienam nodrošina informācijas un komunikāciju tehnoloģijas. Šeit gan jāpiebilst, ka "ikvienam" nozīmē tiem, kuriem ir pieeja jaunajām tehnoloģijām: mājās, darba vietās, interneta kafejnīcās, bibliotēkās vai ar Sorosa fonda atbalstu Latvijas novados izveidotajos interneta brīvpieejas punktos.

Lai gan Latvijā ir relatīvi augsts iedzīvotāju izglītības līmenis, pastāv risks, ka var pietrūkt augsti kvalificētu speciālistu zinātņietilpīgās informātikas un augsto tehnoloģiju nozarēs, jo "valsts kopējā izglītības politika ir neskaidra, izglītību nemēdz vērtēt, raugoties no Latvijas ekonomikas un tautas attīstības viedokļa, un vispār tās nozīmi nenovērtē. Mācību saturā un formā nav notikušas tādas pārmaiņas, lai Latvijas izglītības sistēma spētu

nodrošināt informācijas sabiedrības vajadzībām atbilstošas zināšanas un prasmes.”¹ Diemžēl runāt par kultūras, zinātnes un izglītības prioritāti Latvijā nevar. Valstis, kuras novērtē izglītības lomu un saprot, ka tas ir, visproduktīvākais ieguldījumu veids, kurā nevar plūkt tūlītējus augļus, ar laiku piedzīvo kultūras uzplaukumu, ekonomikas pieaugumu un veiksmīgi konkurē pasaules tirgū.

Lielbritānijas Bibliotēku un Informācijas Komisijas veiktajā pētījumā “Bibliotēku loma zināšanu sabiedrībā” (The Role of Libraries in a Learning Society) teikts, ka:

“Bibliotēku pakalpojumi veido trīsstūrveida attiecības ar izglītību un mācīšanās procesu, kur notiek jauna veida informācijas izplatīšana un apstrāde, sniedzot mūžizglītības iespējas ikvienam, radot ekonomikas augšupeju un nodrošinot sociālo integrāciju.”²

Austrālijas projektā “2020 gada nākotnes bibliotēku vīzija” (2020 vision: towards the libraries of the future), kuru izstrādājusi Kolina Mersera (Cilon Mercer) vadītā darba grupa, teikts, ka bibliotēkas savā darbībā ir svarīgākais valsts **izglītības sistēmas atzars**, kas nodrošina gan formālas, gan neformālas mūžizglītības iespējas. Bibliotēkas ir informācijas brokeri un durvis uz vietējiem, valsts un globāliem informācijas un izglītības avotiem.³

Galvenais paradokss par informācijas sabiedrību visā pasaulē, neskatoties uz tās sūtību veicināt demokrātiju un vienlīdzību, ir tas, ka pieaug atšķirības starp nabago un

¹ Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1999. UNDP. Rīga, 87.lpp.

² Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999.p.9.

³ *ibid.* p.10.

bagāto iespējām piekļūt informācijai. Notiek vēl lielāka sabiedrības noslāņošanās.

Tāpēc bibliotēku misija ir veidot atvērtu un demokrātisku sabiedrību Latvijā, veidot informācijas sabiedrību.

Kultūras pieejamība un sabiedrības socioloģizācija

Kultūras dzīvei Latvijā ir tendence koncentrēties lielpilsētās un visvairāk Rīgā. Bieži vien attālos Latvijas nostūros bibliotēka līdzās kultūras namam ir vienīgā vietējā kultūras iestāde, turklāt vienīgā bezmaksas kultūras iestāde. Arī lielpilsētās ne visi var maksāt augstās cenas par operas izrādēm, mākslas izstādēm vai dažādiem kultūras pasākumiem. "Attīstīto valstu pieredze rāda, ka nenovērtējot izglītības lomu garīgo vērtību vajadzību veidošanā, realizējot no izglītības politikas nošķirtu kultūrpolitiku, var nonākt pie tā, ka valsts gan dod katram individuam brīvu pieeju kultūrai, taču šo iespēju vēlas izmantot tikai neliela sabiedrības daļa."¹

Laikmetā, kad bibliotēkas kļūst par ikonām datoru ekrānos, cilvēki arvien vairāk tieksies pēc cilvēcīgas saskarsmes. Tāpēc viens no ļoti svarīgiem bibliotēku uzdevumiem ir izveidot tikšanās vietas, kur var sanākt kopā, runāties un dalīties pieredzē visi, kurus interesē jautājumi par grāmatniecību, lasīšanas fenomenu, jauno tehnoloģiju un elektronisko tīklu apguvi un to izmantošanu. Līdz ar to bibliotēkai ir jāatrod līdzsvars starp divām tās izpausmēm: bibliotēka kā grāmatu krātuve vai muzejs un bibliotēka kā informācijas un sabiedrisko aktivitāšu centrs. Tradicionālie un novatoriskie bibliotēku

¹ *Latvijas Valsts Kultūrpolitikas Pamatnostādnes*. Latvijas Republikas Kultūras Ministrija. Rīga. 1996. 8.lpp.

pakalpojumi neizslēdz, bet gan papildina viens otru, veidojot daudzkrāsainu pakalpojumu spektru. Tā ir bibliotēku vērtība. Tendences šajā jomā diktē IT attīstība un valsts izglītības, zinātnes un kultūras politika. Bibliotēkas savā ziņā vienmēr ir piedalījušās sabiedriskās dzīves organizēšanā, konkurējot ar citām kultūras institūcijām. Caur sabiedriskajām aktivitātēm, bibliotēka reklamē sevi, savus fondus un pakalpojumus. Šodienas brīvā tirgus un konkurences apstākļos tam ir ārkārtīgi liela nozīme.

Latvijas bibliotēkas visumā pasīvi iesaistās šajā procesā. Lielākie šķēršļi ir atbilstošu telpu, finansējuma, stratēģiskas plānošanas un pieredzes trūkums. Bieži vien arī jaunas domāšanas un uzdrīkstēšanās trūkums. Bibliotēka kā sabiedrisko aktivitāšu vieta veicina integrācijas procesus sabiedrībā, jo to apmeklē dažādu tautību cilvēki no visdažādākajiem sabiedrības slāņiem. Šajā aspektā bibliotēku misija ir, veidot informācijas sabiedrību par izglītības un kultūras sabiedrību.

Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas

Viens no informācijas sabiedrības pamatelementiem ir jaunās informācijas un komunikāciju tehnoloģijas. Mainoties sabiedrībai mainās tehnoloģijas, kuru straujo attīstību diktē lietotāju pieprasījums. Bibliotēkām ir jāpielāgojas noteicošajiem procesiem augsto tehnoloģiju jomā un bibliotēku apmeklētāju pieprasījumam, tajā pat laikā, neaizmirstot savu misiju. Uzdevums nav viegls, jo jaunās tehnoloģijas attīstās zibens ātrumā un līdz ar to arī bibliotēku lietotāju pieprasījums. Ļoti daudzi bibliotēku apmeklētāji iedomājas, ka informācijas tehnoloģijas bibliotēkās būs brīnumlīdzeklis, kurš izmainīs viņu dzīvi

visos tās aspektos. IT vienas pašas neatrisinās samilzušās problēmas bibliotēku darbā un valsts dzīvē. Ir vajadzīgi arī augsti kvalificēti speciālisti.

Neapšaubāmi, ieviešot jaunās tehnoloģijas, uzlabosies bibliotēku menedžments, operācijas padarot efektīvākas un atbrīvojot bibliotekārus no tehniskajiem procesiem. Turklāt tās paplašina bibliotēku pakalpojumu loku un veicina jaunu pakalpojumu rašanos. Līdz ar to palīdz bibliotēkām piesaistīt jaunus apmeklētājus.

Sabiedrībā pieaug pieprasījums pēc kvalitatīva satura un tā otrreizējas lietošanas. Tas ir nopietns izaicinājums ne tikai bibliotēkām, bet arī televīzijai. Digitālo tehnoloģiju attīstība rada tehnoloģiju un infrastruktūru saplūšanu. Pazūd robežas starp tradicionālajiem telekomunikāciju pakalpojumiem un informācijas/mediju pakalpojumiem, veidojot sadarbību piedāvāto pakalpojumu un produktu jomā. Tiek apvienota skaņa, teksts, informācija un vizuālais attēls. Blakus tehnoloģiskajai saplūšanai pastāv arī ekonomiskā saplūšana, kad ražošanu un infrastruktūru kontrolē viens un tas pats īpašnieks.¹

Ieviešot bibliotēkās jaunās tehnoloģijas var izdalīt divas tendences:

- bibliotēkām, kuras ir atpalikušas, jaunās tehnoloģijas palīdz ātri panākt attīstītākās bibliotēkas,
- attīstītākām bibliotēkām IT palīdz veidot jaunus pakalpojumus.

Iegūt interneta pieslēgumu ir viegli, bet izdomāt, kā tas var kalpot bibliotēku misijai un to uzdevumiem, ir daudz

---

¹ Skarstein, Vigdis Moe. *A Museum or a Consulting Enterprise? How to Find the Optimal Balance between Efficiency and Quality when Accessing Knowledge*. *Liber Quart*. Volume 8, N°4. 1998. p.413.

grūtāk.¹ Tehnoloģijas nevar būt mērķis, tās ir tikai līdzeklis bibliotēku darbā. Apzinoties IT noteicošo lomu mūsdienu sabiedrībā, bibliotēkām ir jāprot izmantot jaunās tehnoloģijas savā labā, paturot prātā, ko tās var dot konkrētai bibliotēkai un visai bibliotēku sistēmai kopumā.

Tāpat informācijas tehnoloģijas **palīdz** bibliotēkām pildīt to misiju - sniegt sabiedrībai universālo informācijas pakalpojumu, kalpot par mediju starp lietotāju un zināšanām.

Reālā, digitālā un virtuālā bibliotēka

Izmaiņas bibliotēku pamatdarbības jomā aizsākās līdz ar informācijas digitalizāciju, kad blakus poligrāfiskajiem un fotomehāniskajiem informācijas nesējiem parādījās informācija elektroniskā formātā.

Bieži terminus "digitālā bibliotēka", "elektroniskā bibliotēka" un "virtuālā bibliotēka" lieto kā sinonīmus. Kopējās iezīmes ir:

- digitālā bibliotēka ir neierobežota vienība,
- tās krājumi ir vairāk funkcionāli nekā fiziski,
- lai tā pastāvētu, ir nepieciešama attīstīta tehnoloģija,
- pats tīkls, kas aptver bibliotēkas un to krājumus, lietotājam nav redzams,
- tās galvenais mērķis ir universāla pieeja digitālajai bibliotēkai un informācijas pakalpojumiem.
- digitālais materiāls ir pieejams vairākiem lietotājiem vienlaicīgi,
- digitālo bibliotēku iespējams apmeklēt neierobežoti laikā un telpā.

---

¹ Holt, Glen E. *Quality through Change: The Mission of the Library in the Media Era*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p. 8 - 12.

Ar digitalizāciju bibliotēkas no informācijas *pieejas* nodrošinātājām kļūst par informācijas *satura* piegādātājām. Jauns solis ir pilna tekstu digitalizācija.

Latvijā digitālās bibliotēkas iestrādnes:

- periodisko izdevumu digitalizācija,
- nacionālās bibliogrāfijas digitalizācija,
- fonotēkas skaņu ierakstu digitalizācija,
- Baltijas Centrālās bibliotēkas fotomateriālu digitalizācija.

Digitalizācija iet roku rokā ar restaurāciju, sākotnēji materiālus restaurējot un pēc tam tos digitalizējot. Latvijas Nacionālās bibliotēkas darbinieki apgalvo, ka iepazīstoties ar digitālajiem materiāliem, lasītāji izrāda lielāku interesi par oriģināliem, kas vēlreiz apliecina to, ka digitālā bibliotēka veiksmīgi papildina tradicionālo bibliotēku un diez vai ir iedomājama absolūti bez manuālās bibliotēkas.

Gunārs Birkerts, jaunās Nacionālās bibliotēkas arhitekts raksta: "Pat tad, ja pateicoties tūlītējai informācijas ieguvei caur elektroniskajiem tīkliem pastāv iespēja savienot valstis un kultūras, bibliotēkas galvenais uzdevums ir glabāt un pasargāt mūsu nenovērtējamo kultūras mantojumu. Tās arhīvos glabājas mūsu vēsturiskie un literārie ieraksti un folklorā – mūsu pašu DNS. Bibliotēka ir tautas likteņa liecība."¹

Bibliotekārs

Mainoties bibliotēkai, mainās bibliotekāra profesija. Bibliotekārs kļūst par informācijas brokeri, par ļoti svarīgu

¹ Birkerts, Gunārs. Izstāde, kas veltīta Latvijas Nacionālajai Bibliotēkai. 2000.g.janvārī, LNB.

personu informācijas sabiedrībā. **Modernās tehnoloģijas bibliotēkās neuzlabos situāciju bibliotēku sistēmā, ja nebūs labu, profesionālu bibliotekāru.** Tas ir pats svarīgākais priekšnosacījums. Ļoti būtisks jautājums ir bibliotekāru izglītība.

Bibliotekāram šodienas apstākļos ir jāzina ceļš līdz informācijas avotam, jānovērtē pakalpojuma statuss un apjoms, jāpārzina vietējie un starptautiskie informācijas tīkli. Bibliotēkzinātnes speciālisti uzsver, ka bibliotekāriem trūkst zināšanu ne tikai jauno tehnoloģiju lietošanā, bet arī bibliotēku apmeklētāju apkalpošanā, komandas darbā un stratēģiskā domāšanā. Patiesībā, ir grūti atrast tādu cilvēku, kurš ļoti labi pārzina informācijas tehnoloģijas un tik pat labi jūtas darbā ar cilvēkiem. Vieni nosliecas vairāk tehnoloģiju pusē un otri apkalpošanas sfēras pusē. Jāatceras, ka bibliotekārs savā darbā saskaras ar visu vecumu, visu sociālo slāņu pārstāvjiem. Tomēr bibliotekārs nevar būt viss visiem. Tas var novest pie bibliotekāru profesijas identitātes krīzes, tāpēc ļoti nopietni ir jāstrādā pie bibliotekāru izglītības programmu reorganizācijas, lai izvairītos no situācijas, kad no bibliotekāriem tiek prasīts nereāli daudz.

Ko sabiedrība sagaida no bibliotēkām un ko bibliotēkas var piedāvāt

Informācija, informācijas sabiedrība, jaunās tehnoloģijas, norises ekonomikas, finanšu, kultūras un izglītības jomā valsts un pasaules kontekstā, kā arī izmaiņas pašā bibliotēku nozarē ietekmē pārmaiņas bibliotēku darbā.

Raugoties uz pasaules pieredzi bibliotēku lomas izvērtēšanas un modernizēšanas procesā, var minēt

vairākus piemērus gan Eiropā, gan ārpus tās. Amerikas Ziemeļkarolīnas universitātes bibliotēku un informācijas zinātņu profesors Kenets Širers (Kenneth Shearer) pētīja Lovela Martina (Lowell Martin) šādu izvirzīto teoriju - bibliotēku darbība nav efektīva tad, ja tās cenšas pildīt pārāk daudz lomu vienlaicīgi. Pētījumu "Plānošana un galveno uzdevumu izstrāde publiskajām bibliotēkām" pārņēma Publisko bibliotēku asociācija un izstrādāja astoņus galvenos uzdevumus publiskajām bibliotēkām:

- 1) sabiedrisko aktivitāšu centrs,
- 2) sabiedrības informācijas centrs,
- 3) formālās izglītības atbalsta centrs,
- 4) pašmācību centrs,
- 5) ceļš uz izglītību pirmsskolas vecuma bērniem,
- 6) uzzīņu bibliotēka,
- 7) zinātnisko pētījumu centrs,
- 8) populārās literatūras bibliotēka.¹

Pētījumā uzsvērts, ka, lai bibliotēkas darbība būtu efektīva, tās galvenie uzdevumi var būt ne vairāk kā divi un vēl divi papildus. Širers savā pētījumā atsaucas uz Džordža Delijas (George D'Elia) aptauju par to kādā secībā pēc to nozīmes aptaujātie lasītāji ierindotu bibliotēku galvenos uzdevumus. Rezultāti bija sekojoši:

- 1) formālās izglītības atbalsta centrs,
- 2) pašmācību centrs,
- 3) ceļš uz izglītību pirmsskolas vecuma bērniem,
- 4) zinātnisko pētījumu centrs,
- 5) sabiedrības informācijas centrs,
- 6) sabiedrības un biznesa uzzīņu bibliotēka,
- 7) populārās literatūras bibliotēka,
- 8) sabiedrisko aktivitāšu centrs.

¹ Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p.6.

Spriežot pēc šīs secības ir skaidrs, ka apmeklētājs bibliotēku galvenokārt saista ar mūžizglītību sākot no pirmsskolas vecuma un beidzot ar tālākizglītību vai pašmācību. Šajā aspektā bibliotēka kalpo kā **tautas universitāte**.

1992.gadā, pētot publisko bibliotēku atskaites, Šīrers noskaidroja kā pašas bibliotēkas ierindo bibliotēku uzdevumus pēc to nozīmes. Rezultāti bija sekojoši:

- 1) populārās literatūras bibliotēka,
- 2) uzziņu bibliotēka,
- 3) ceļš uz izglītību pirmsskolas vecuma bērniem,
- 4) sabiedrības informācijas centrs,
- 5) pašmācību centrs,
- 6) formālās izglītības centrs,
- 7) zinātnisko pētījumu centrs,
- 8) sabiedrisko aktivitāšu centrs.¹

Secinājums ir viens; kamēr lasītāji sagaida no bibliotēkas atbalstu pašmācības un mūžizglītības procesā, bibliotēka par savu galveno uzdevumu uzskata populārās literatūras un uzziņu sniegšanu. Ja bibliotēka vēlas saglabāt, nostiprināt un izvērst savu lomu sabiedrībā, domājot pirmkārt par lasītāju vēlmēm, tai ir krasi jāmaina savs redzējums. Tas nozīmē, ka ir, vai nu nepareizi izstrādāta misija, vai tās vispār nav. Misijas izpratne ir ļoti svarīga, jo plānošanas un pārmaiņu procesā tā palīdz saglabāt mērķtiecību. Tā palīdz lieki neizšķiest spēkus un finanses.

Pētot pēdējo Latvijā veikto aptauju par sabiedrības attieksmi pret jauno Latvijas Nacionālo bibliotēku, jāsecina, ka pēc iedzīvotāju domām Latvijas Nacionālās bibliotēkas galvenie uzdevumi sadalāmi sekojošā secībā. Primārā loma tiek piešķirta informācijas sniegšanai un apkopošanai (35% no visiem Latvijas iedzīvotājiem). Tālāk seko:

¹ Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p.7.

- izglītības veicināšana (34%),
- kultūras funkciju veikšana (16%),
- literatūras vērtību uzkrāšana (15%),
- lasītāju apkalpošana (6%),
- zinātnes attīstība (4%),
- starpbibliotekārā sadarbība (3%),
- elektroniskas pieejas nodrošināšana (3%),
- komunikāciju nodrošināšana (2%).¹

Bibliotēku sadarbības partneri

Bibliotēku tiešie sadarbības partneri ir visas Latvijas un ārvalstu bibliotēkas. Tradicionālais sadarbības partneru loks ir daudz plašāks nekā tikai: muzeji - arhīvi - izdevniecības - bibliotēkas - grāmattirgotāji. Ļoti svarīga ir sadarbība ar izglītības sistēmu. Jau pieminēts, ka bibliotēkas ir svarīgākais izglītības sistēmas atzars. Nākotnē bibliotēkām vajadzētu ietilpt arī cita veida tīklos: kultūras pasākumu tīklā, reģionālās attīstības, dabas aizsardzības, kultūras institūtu tīklos, inovāciju sistēmās, valsts pārvaldes un kultūras mantojuma programmās. Ārējo sadarbību var iedalīt:

- sadarbībā ar privāto un nevalstisko organizāciju sektoru,
- sadarbība ar valdībām un pašvaldībām,
- starptautiskajā sadarbībā.

Latvijā bibliotēku sadarbība ar izglītības sistēmu ir neapmierinoša. Plašāka sadarbība ir vajadzīga arī ar privāto sektoru, tajā skaitā televīzijām, izdevējiem un interneta piegādātājiem. Arī internets ir sava veida bibliotēka. Aktuāls ir jautājums, vai bibliotēkām izdodas pārvērst internetu kā konkurentu par savu sadarbības partneri?

¹ Baltijas Datu Nams un Baltic Connections, Inc. Pētījums *Sabiedrība un jaunā Latvijas Nacionālā bibliotēka*. Aprīlis 2000. 32-33.lpp.

Bibliotēkās ir laba bāze attīstībai, ko nosaka tradicionālas iemaņas kvalitātes nodrošināšanā. Pievērsoties ārvalstu pieredzei stratēģiskas sadarbības jomā, var minēt vairākus piemērus.

Kirkaldijas (Kirkaldy) publiskā bibliotēka, Faifā, Skotijā izstrādāja novatorisku sadarbības projektu kopā ar vietējo pašvaldību un izglītības centru kā bibliotēkas apmeklētājus apmācīt interneta lietošanā. Bibliotēkai šim mērķim nebija nepieciešamā finansējuma un tehniskā aprīkojuma (publiskās pieejas datorus nevarēja izmantot). Kādā citā Skotijas pilsētā Vestlotijā (West Lothian) vietējā bibliotēka, izmantojot Kirkaldijas bibliotēkas pieredzi, izstrādāja līdzīgu projektu atbilstoši vietējai situācijai.

Austrālijas Makvairas (Macquarie) universitāte sadarbībā ar Ņūsausvelsas (New South Wales) bibliotēku izstrādāja *Pieejamas mūžizglītības projektu* (ALL Accessible Lifelong Learning Project). Tā nolūks ir radīt objektīvus un rentablus informācijas un izglītības iegūšanas veidus, neatkarīgi no informācijas saņēmēja atrašanās vietas un laika. ALL projekts ir stratēģiskas sadarbības piemērs, kurā bibliotēkas misija ir veicināt sabiedrībā mūžizglītību.¹

Nacionālajā Programmā "Kultūra" minēti Latvijas bibliotēku sadarbības partneri:

- LU Bibliotēkzinātnes un informācijas katedras zinātnes nodaļa;
- bibliotēku darbinieku tālākizglītības centrs;
- Latvijas kultūras skola;
- BO VAS "Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs";

¹ Holt, Glen E. *Public Library partnerships: Mission-driven Tools for 21st Century Success*.

<http://www.stiftung.bertelsmann.de/english/publika/download/index.htm>.

1999.

- informācijas sistēmas ALEPH 500, ALISE, LIBER un IS "Bibliotēka";
- izdevniecības;
- grāmattirgotāji;
- ārzemju bibliotēkas;
- starptautiskās bibliotēku organizācijas IFLA, GABRIEL.

Latvijas bibliotēkas vēl tikai mācās, kā veiksmīgi sadarboties, pildīt savu misiju un izdzīvot ļoti grūtos finansiālos apstākļos.

Šķēršļi, kas bibliotēkām neļauj ieņemt vadošo lomu zināšanu sabiedrībā

Lai gan bibliotēku daudzveidīgās funkcijas un pakalpojumi nodrošina tām iespēju kļūt par līderiem informācijas un zināšanu sabiedrībā, tomēr bibliotēkas šo iespēju var palaist garām. Pastāv četri galvenie iemesli, kas tām neļauj piedalīties šajā procesā:

- bibliotekāri un sabiedrība neizprot bibliotēku jauno lomu;
- bibliotēkām nav izstrādāta misija;
- trūkst līdzekļu un piemērotas infrastruktūras;
- trūkst profesionāla personāla.

Valstīs, kuru valdības apzinās, ka bibliotēkas kā starpnieki starp informāciju un lietotāju ir izglītotas sabiedrības veidotājas, un, ka tās var nodrošināt valsts ekonomisko augšupeju, tiek izstrādāta un popularizēta attiecīga valsts politika.

Kā liecina Baltijas Datu Nama pētījums *Sabiedrība un jaunā Latvijas Nacionālā bibliotēka* lielākajā daļā Eiropas un pasaules attīstītāko valstu sabiedrības apzinās, ka līdz ar jauno tehnoloģiju un informācijas laikmeta iestāšanos, bibliotēkas iegūst jaunu nozīmi, nezaudējot to tradicionālās

vērtības. Arī bibliotēkas, apzinoties savu misiju, ir definējušas savu vietu sabiedrībā. Šeit gan jāpiebilst, ka Latvijā jo īpaši mazpilsētu un lauku ciematu bibliotēkas maz apzinās savu misiju un tās nozīmi. Kā pretargumentus var minēt to, ka patreiz vēl nav integrētas bibliotēku sistēmas un par maz tiek domāts par vienotas misijas izstrādāšanu visām Latvijas bibliotēkām, kā arī tas, ka valdība nav ieinteresēta risināt šos jautājumus un neapzinās izglītības un līdz ar to arī bibliotēku lomu valsts ekonomikas augšupejā un konkurētspējā pasaules tirgū. Bibliotēkai ir jābūt kultūras un izglītības centram, bet tā nevar darīt visu. Svarīgi ir saskatīt virzienu, kādā bibliotēka grib attīstīties, neaizmirstot galvenos uzdevumus – nodrošināt pieeju kvalitatīvai informācijai, būt par starpnieku starp lietotāju un zināšanām, piedalīties zināšanu un informācijas sabiedrības veidošanā. Lai to veiktu bibliotēkās ir jāstrādā profesionālam personālam. Latvijā trūkst labu speciālistu bibliotēku nozarē. Valsts investīcijām bibliotēku izglītībai vajadzētu būt kā būtiskai valdības plāna sastāvdaļai izglītotas sabiedrības veidošanā.

Viens no lielākajiem šķēršļiem ir līdzekļu un bibliotēku standartiem atbilstošas infrastruktūras trūkums. To iespējams novērst izmantojot jaunus sadarbības veidus un jaunus finansējuma avotus. Daļēji šis jautājums varētu tikt risināts līdz ar bibliotēku industrijas izveidi. Šeit liela nozīme ir arī stratēģiskiem sadarbību projektiem. Latvijā situācija ir ļoti dažāda un bieži vien atkarīga no vietējās varas ieinteresētības un motivācijas palīdzēt un atbalstīt bibliotēku ēku uzturēšanu, aprīkošanu ar jaunajām tehnoloģijām, kā arī bibliotēku darbības popularizēšanu.

Bibliotēku funkcijas jaunajos apstākļos un šodienas bibliotēku misija

Bibliotēku funkcijas var iedalīt trīs lielos blokos:

1. Pakalpojumu bloks.

Bibliotēku pakalpojumi kā integrēta pakalpojumu kopa aptver visas dzīves sfēras: kultūru, izglītību, ekonomiku un politiku, izmantojot iekšējus un ārējus informācijas resursus. Šodienas apstākļos bibliotekāro pakalpojumu spektrs ir ļoti plašs.

- **Informācijas uzkrāšana un resursu veidošana.**

Nemot vērā to, ka vienas bibliotēkas resursi nespēj apmierināt visu bibliotēkas apmeklētāju informacionālās vēlmes, ārkārtīgi svarīga loma ir bibliotēku sistēmai, kurā iekļautas visas bibliotēkas. Ieviešot informācijas tehnoloģijas, bibliotēkas apmeklētāji var iegūt resursus, kuri nav tās īpašums.

- **Informācijas meklēšana.** Svarīgākā persona meklēšanas procesā ir bibliotekārs, kurš zin kā atrast vajadzīgo informācijas avotu, padarot meklēšanu efektīgu un ātru.

- **Informācijas pasūtīšana.** Informāciju iespējams pasūtīt gan tradicionālā formātā, gan elektroniski, izmantojot starpbibliotēku vai starptautisko starpbibliotēku abonentu.

- **Informācijas piegāde.** Līdz ar jauno tehnoloģiju ieviešanu, pasūtīto materiālu piegāde iespējama ne tikai pasūtītājam tuvākajā bibliotēkā 24 stundu laikā, bet arī elektroniskā formātā, izmantojot e-pastu, kā arī CD ROM formātā.

2. Apmācību un sociologizācijas bloks. Šeit ietilpst visdažādākā veida apmācības un bibliotēkās rīkotās aktivitātes, kas domātas ne tikai pastāvīgajiem bibliotēku lasītājiem.

- **Lietotāju apmācība.** Ieviešot bibliotēkās informācijas tehnoloģijas, vienlaicīgi tiek veidotas apmācību programmas to lietošanai, gan bibliotekāriem, gan bibliotēku apmeklētājiem. Pēdējiem tie ir dažādi pulciņi un kursi, galvenokārt interneta un bibliotēku datu bāžu lietošanas apgūšanai. Veidojot apmācību programmas, var tikt izmantoti sadarbības veidi gan ar universitāšu informātikas pasniedzējiem, gan kvalificētiem privāto firmu IT speciālistiem u.c.
- **Bibliotekāru apmācība.** Straujā jauno tehnoloģiju attīstība prasa nepārtrauktu bibliotekāru apmācību. Mainoties bibliotēku misijai, mainās arī bibliotekāru uzdevumi. Tāpēc viens no svarīgākajiem jautājumiem ir bibliotekāru tālākizglītība. Bibliotēku sistēma bez profesionāliem bibliotēku speciālistiem nav spējīga darboties.
- **Socioloģizācija.** Socioloģizācija bibliotēkās notiek gan caur apmācību, gan dažādu pasākumu programmām. Tās ir tikšanās ar literātiem, lasīšanas pulciņi, skolu projekti un citi pasākumi. Sadarbība izglītības sistēmas ietvaros ir viens no svarīgākajiem aspektiem.

4. informācijas mārketinga bloks. Šodienas apstākļos bibliotēkai ir jādomā par ienākumu veidošanu un alternatīviem finansēšanas avotiem, kā arī par bibliotēku pakalpojumu un aktivitāšu popularizēšanu un reklamēšanu. Latvijas apstākļos šīm funkcijām bibliotēkās vēl ir ļoti maz iestrādņu.

Pārmaiņu procesi sabiedrībā ietekmē bibliotēku misiju un līdz ar to arī bibliotēku funkcijas un uzdevumus. Ja agrāk bibliotēkas vairāk uzmanības pievērsa fondu veidošanai un uzturēšanai, tad šodien bibliotēkas ir daudz atvērtākas gan viena pret otru, gan pret tās apmeklētāju. Līdz ar

automatizētas bibliotēku sistēmas izveidi vairs nav nepieciešams vienai bibliotēkai uzkrāt visu informāciju, kas šodienas apstākļos arī nav iespējams. Svarīgāks ir jautājums par to, kādu ieguldījumu konkrētā bibliotēka var dot reģionālajā, valsts un globālajā bibliotēku sistēmā.

Ja pirms pieciem gadiem bibliotēku uzdevums bija nodrošināt brīvu pieeju informācijai, tad šodien bibliotēku darbība ir vērsta uz informācijas satura nodrošināšanu. Visā pasaulē daudz tiek domāts, par to kādā virzienā bibliotēku darbība būtu jāvirza. No bibliotēkām tiek prasīta koncentrēta un fokusēta sevis apzināšanās mūsdienu sabiedrībā, kas nozīmē – misijas apziņu.

Darba sākumā tika uzstādīti jautājumi, vai bibliotēkas apzinās savu misiju, vai izprot tās nozīmi un koncentrējas uz to? Kā redzams izklāstā Latvijas un ārvalstu bibliotēku situācija atšķiras. Vēsturiskie apstākļi ir kavējuši bibliotēku attīstību Latvijā un straujās pārmaiņas nav ļāvušas noformulēt skaidru izpratni par bibliotēku uzdevumiem. Bet vispārēja tendence pasaulē ir vērsta uz arvien intensīvāku diskusiju par šo jautājumu un tā izpēti. Lielākoties bibliotēkas saprot, ka šobrīd līdz ar informācijas sabiedrības veidošanos un zinātņietilpīgo nozaru pārsvaru pār industriālajām nozarēm, bibliotēkām ir jāpiesaka sava vieta šajā pasaulē. Kāda būs šī vieta, ļoti lielā mērā ir atkarīgs no pašu bibliotēku aktivitātes.

Ilze Egle

Latvian Academy of Sciences

Institute of Economics

Library mission on the crossroads of traditional and virtual information

Summary

With a transition towards information society libraries have undergone significant structural, organizational and ideological changes. Have these changes affected library mission? What are the tools that help libraries to fulfill their mission? Do libraries understand the importance of their mission? These are the main questions of the paper.

The main factors that affect changes in the library system - information, information society, culture accessibility, information and communication technologies, real, digital and virtual library models, changes in the librarian profession - have affected library mission. The question is what library users expect from libraries and what libraries can offer? Independent surveys show that the main motive of most library visitors is life-long learning. Yet still a lot of libraries focus on acquisitions and conservation. Today libraries are claiming to become multifunctional cultural centers. But is it the library mission? Libraries have a special place in the modern world. The mission statement can help to find this place. There are many tools how this can be achieved. The most important are all kind of partnerships - in the library system, culture networks, education and innovation systems, environment protection

and cultural heritage networks, governmental and the third sector systems.

Ten years ago libraries spent more on information acquisition and development of funds. Five years ago the main task was to provide free access to information. But today the mission of libraries is to be a mediator between information and a client, to provide the universal information service and to transform the information society that it can be a society of knowledge and culture.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Valentīna Skujiņa, Marika Ķirīte

Latvijas Zinātņu Akadēmija

Termins vārdnīcā kā terminzinātnes attīstības un valodas bagātināšanas avots

Katrs pierakstītais vārds, ko atrodam dažāda laika publikācijās, ir konkrēta vēstures liecība gan par tautas likteņgaitām, gan par valodas attīstību. Vārds dzīvo līdz cilvēkam, tautai. Savas tautas vārdus pārmantojam no paaudzes paaudzē.

Bagātā Latvijas grāmatniecības vēsture rāda, ka 16.gadsimtā jau ar pirmajām latviešu valodā publicētajām grāmatām, proti – ar katoļu un luterāņu katehismu 1585.un 1586.gadā, rakstos fiksēti arī speciālās nozīmes vārdi, kas laika gaitā, konkretizējoties to saitei ar noteiktu nozari, kļuvuši par attiecīgās nozares piederumu – terminiem. Meklējot speciālas nozīmes jēdzienu izteikšanai lietotos vārdus pirmajā, katoļu katehismā, secināsim, ka reliģiska satura izteikšanai tajā izmantoti galvenokārt tautā plaši lietoti vārdi un vārdu savienojumi, piemēram, *debesis**, *zeme*, *ticība*, *cerība*, *mīlība*, *laulība*, *krustība*, *pateicība*, *žēlastība*, *vienādība*, *slava*, *gods*, *parāds*, *parādnieks*, *grēcnieks*, *valdītājs*, *radītājs*; *dienišķa maize*, *galvas gabals*, *dievišķa dāvana*, *dievišķs gaišums*, *Dieva māte*, *miesas auglis*, *Svētais Gars*. Cilvēku grupu nosaukšanai katehismā, tāpat kā tautas valodā, izmantoti arī substantivēti īpašības vārdi *veselie*, *neveselie*, *bēdīgie*. Katehisma tekstā reliģiska satura izteikšanai izmantoti darbības vārdi *lūgt*, *ticēt*, *apgaišmot*, *apgaišināt*, [*laulību*] *pārlaut* (tagad: *laulību pārkāpt*).

* Šeit un turpmāk vārdi doti mūsdienu rakstībā, t.i., pārcēlumā uz latīņalfabētisko rakstību.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

100 gadus vēlāk, 1671.gadā Viļņā publicētajā G.Elgera evaņģēlijā, vērojama zināmā mērā līdzīga aina: termina funkcijā izmantoti galvenokārt latviešu valodas vārdi, tostarp daudzi abstraktas nozīmes darinājumi ar *ība* un *-ums*: *licība, līdzība, neveselība, tumsība, gaišums, pasaules iesākums*. Cilvēku grupu nosaukšanai izmantoti vārdi: *muitnieki, grēcinieki, gani* un (tiem pretstatā, līdzībās) *avis*; vārdkopas *gudri vīri, cilvēka dēls*. Jau lietots arī atvasinājums *māceklis*. Salīdzinājumā ar katehismu G.Elgera evaņģēlijā līdztekus reliģiskas semantikas darbības vārdiem *svētīt, smādēt, pielūgt* vairāk lietoti procesa nosaukumi ar *-šana*: *dzīvošana (mūžīgā dzīvošana), aizbildēšana, pestīšana, trīsēšana (zemes trīsēšana)*, kā arī salikteni: *baznīcakungs, aukšancelšinas pastara diena, mīlesirdīgs un mīlesirdība, karuvīri*.

Retumis izmantoti aizguvumi *Sacramente* (katehismā), *Pharizieri* (evaņģēlijā). Taču grāmatu nosaukumos paturēta latīniskā rakstība: katoļu katehismam: "Catechismus Catholicorum", G.Elgera evaņģēlijam: "Evangelia. Ex Latino in Lothavicum idioma translata".

Bagāts latviešu valodas terminu avots ir vispārīgās vācu-latviešu vārdnīcas, kas tiek publicētas, sākot ar 17.gadsimta pirmo pusi. Pirmā no tām – 1638.gadā publicētā G.Manceļa "Lettus" un "Phraseologia Lettica". Nozīmīgs avots speciālās leksikas pētījumiem ir Vecā Stendera vārdnīca "Lettisches Lexikon" (1789.) un "Augstas gudrības grāmata" (1796.), kurā rakstīts par dažādu zinību gudrībām.

19.gadsimta otrā puse ar jaunlatviešu periodu, kad tiek publicētas pirmās latviešu autoru sarakstītās dažādu zinību mācībgrāmatas latviešu valodā, un īpaši 80.gadi, kad tiek publicētas pirmās terminu vārdnīcas – K.Valdemāra "Jūrniecības terminu vārdnīca" 11 valodās (1881.) un J.Iļstera "Botānikas vārdnīca" (1884.) –, ievada jaunu periodu

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

latviešu valodas terminoloģiskās leksikas apkopošanā. Tai laikā daudz jaunvārdu darināja Juris Alunāns un Atis Kronvalds. Tieši pateicoties šiem jaunlatviešiem, jo īpaši Atim Kronvaldam, latviešu valoda nostājās līdzās citām tā laika modernajām valodām. Pēc A.Kronvalda ieteikumiem J.Ilsteras botānikas vārdnīcā ieviesti, piemēram, termini *bārktiņas, pogaļa, stublājs, sānsaknes, daudzgadīgi stādi*. Uz latviešu valodas bāzes tika veidota arī juridiskā terminoloģija. Tā ar Andreja Stērstes gādību tiesu likumos ieviesti termini *apsūdzība, apžēlošana, patvarība, blakus sūdzība*. Māteru Juris savukārt ieviesa terminus *laulības pārkāpšana* (iepriekšējās "laušanas" vietā), *nāves sods, sodu likumi*.

Gatavojot terminu vārdnīcas, vienlaikus tika apzināti domāts un diskutēts par principiem, kādi izvirzāmi terminu izvēlē, par vārdu jaundarinājumiem un aizguvumu lomu, par terminu labskanīgumu un atbilstību jēdzienam u.c.

Pakāpeniski latviešu inteliģencē, skolotājos rodas doma par īpašas komisijas dibināšanu dažādu nozaru terminu apspriešanai un vārdnīcu veidošanai, līdz 1919.gadā Izglītības ministrijas paspārnē arī tiek nodibināta pirmā terminoloģijas komisija. Šīs komisijas darba galvenais rezultāts ir 1922.gadā publicētā "Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca", kurā apkopoti vairāk par 10 dažādu nozaru termini latviešu, vācu un krievu valodā.

Kopš 1946.gada, kad tiek nodibināta Zinātņu akadēmija, Terminoloģijas komisija saskaņā ar tā laika Ministru Padomes lēmumu tiek nodota Zinātņu akadēmijas pārziņā. Ar 1948.gadu šajā komisijā apstiprinātie termini tiek regulāri publicēti vispirms terminu biļetenos kā projekti, pēc tam – vārdnīcās kā obligāti lietojami oficiālajā praksē. Laikposmā līdz 1990.gadam plašākā Terminoloģijas komisijā apstiprināto terminu publikācija ir "Krievu-

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

latviešu politehniskā vārdnīca" ar terminiem vairāk nekā 70 dažādās tehnikas nozarēs. 40.–80.gadu posmā ar Terminoloģijas komisijas apstiprinājumu publicēti 58 terminu biļeteni un 15 terminu vārdnīcas, kas nodrošināja stabilu terminoloģisko bāzi latviešu valodai tās valsts valodas funkciju izpildē 90.gados. Uz bagātās iestrādes pamata 90.gados bija iespējams īsā laikā sagatavot un publicēt pāri par 40 dažādu nozaru terminu krājumus. Turklāt atšķirībā no iepriekšējā perioda, kad terminu vārdnīcās sastatījumā tika doti galvenokārt divu valodu – latviešu un krievu valodas – termini, 90.gados lielākajā daļā vārdnīcu termini doti četrās valodās – arī angļu un vācu valodā, un daudzās vārdnīcās doti arī attiecīgo jēdzienu skaidrojumi.

Uzkrājoties arvien lielākam terminoloģiskās leksikas slānim, arvien skaidrāk iezīmējas arī šī leksikas slāņa savdabība un nobrieda vajadzība pievērsties tā zinātniskai izpētei. Latvijas Zinātņu akadēmijas ietvaros terminoloģijas pētniecība kā īpašs pētniecības novads valodniecības jomā plānos tika iekļauts 20.gadsimta 60.gadu beigās. Tas bija laiks, kad terminoloģijas pētniecība ārpus Latvijas bija jau izvērsta tādā pakāpē, ka 1969.gada decembrī Maskavas Universitātes rīkotā simpozijā terminoloģija tika pasludināta par patstāvīgu zinātnes nozari.

Latviešu valodas terminoloģijas teorētiskā pētniecība balstās uz uzkrāto latviešu valodas terminu materiālu kā pētījumu avotu, uz pamatatzinumiem pasaules terminoloģijas teorētiskajā pētniecībā kā teorētiskās pieejas pamatu un uz Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas ilggadējā darba pieredzi nozaru terminu sistēmu veidošanā.

Tautā lietoto vārdu izmantošana termina funkcijā, t.i., balstīšanās uz tautas valodu nozaru terminu sistēmu

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

veidošanā, jāva izdarīt būtisku precizējumu 70.gadu terminoloģijas teorijā izplatītajos pretējos viedokļos un apgalvot, ka termins ir nevis substanciāla (t.i., nevis īpaša, ārpus valodas vārdu krājuma esoša vienība), bet gan **funkcionāla vienība** (t.i., termins ir vārds īpašā funkcijā). Termina kā funkcionālas vienības būtību nosaka šīs vienības lietošanas sfēra (t.i., nozare) un funkcionālā nozīme, kas ir atkarīga no attiecīgās lietošanas sfēras (nozares). Novilkt stingru robežu starp vispārlietojamu vārdu un nozares terminu nav iespējams, jo viens un tas pats vārds daudzos gadījumos reizē ir vispārlietojamās valodas piederums un atsevišķas nozares termins. Pat tad, ja termina funkcijai tiek īpaši darināts jaunvārds, ar laiku tas ar nozīmes pārnēsumu var iekļūt vispārlietojamā leksikā, t.i., determinoloģizēties, tāpat kā vispārlietojamie vārdi terminoloģizācijas procesā var kļūt par terminiem, iegūstot noteiktu vietu attiecīgās nozares jēdzienu sistēmā ar precīzām attiecīgā jēdziena robežām.

Tomēr termins nav identificējams ar vārdu gan tādēļ, ka termina funkcijā var būt ne tikai atsevišķs vārds (*dalāmība, priekšraksts, tiešraide*), bet arī vārdkopa (*brīvpieejas sistēma, sabiedriskā saskarsme*), gan arī tādēļ, ka vārds kā valodas vienība saistāms ar tajā ietvertu nozīmi vai nozīmju kopumu vispār, bet termins konkrētas nozares ietvaros tiek piesaistīts konkrētam jēdzienam kā attiecīgās nozares jēdzienu sistēmas komponentam. Tāpat kā katrs jēdziens atsevišķas nozares ietvaros ir šīs nozares jēdzienu sistēmas sastāvdaļa, tā terminam ir jābūt nozares terminu sistēmas sastāvdaļai, turklāt nozares terminu sistēmai ir jāatspoguļo šīs nozares jēdzienu sistēma.

Otrkārt, latviešu terminzinātnes pētījumos ir izvirzīta un pamatota doma par atšķirībām vārda un termina

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

"došanas" procesos un līdz ar to arī šo procesu nosaukumos. Vārdam galvenā ir nominatīvā funkcija un vārda došanu lietām un parādībām valodniecībā dēvē par *nomināciju*. Savukārt terminam ir divas pamatfunkcijas – nominatīvā (nosaucošā) un definitīvā (noteicošā, iezīmējošā) funkcija, jo termina uzdevums ir izteikt jēdzienu, reizē ar "nosaukšanu" ar minimāliem valodas līdzekļiem iespējami precīzi arī "iezīmējot" jēdzienu. Pēc analogijas ar terminu *nominācija* (kā "vārda" jeb "nomena" došanu) atbilstošo procesu terminoloģijā ieteikts saukt par *terminēšanu* jeb *termināciju* ("termina" došanu) un termins ir nevis tikai nominatīva, bet, precīzāk, **terminatīva** vienība.

Līdz ar to terminu īsi var definēt tā: **termins ir terminācijas vienība**. Šo definīciju var izteikt arī izvērstā variantā: **termins ir terminācijas vienība, kas izsaka (nosauc un iezīmē) noteiktu speciālās nozares jēdzienu**.

Latviešu valodas terminoloģijas pētniecība ir papildinājusi terminzinātni ar vēl vienu jaunu terminu un jēdzienu – **terminēma**, tādējādi piedāvājot risinājumu ilgajām valodnieku domstarpībām par dažādo vārdšķiru vārdu lomlu terminu sistēmās.

Terminu vārdnīcās parasti apkopoti lietvārdi un vārdkopas ar lietvārdu kā pamatvārdu. Retumis terminu vārdnīcās kā atsevišķi šķirkļa vārdi doti īpašības vārdi un darbības vārdi. Terminoloģijas filozofiskajos pētījumos (V.Žuravļova darbos) uzsvērts, ka zinātnisko jēdzienu sistēmās dominējoši ir substantīviskie jeb priekšmetiskie jēdzieni un to izteicēji valodā (termini) ir substantīviskas vienības. Analizējot jēdzienus, kas ietverti lietvārdos un tiem atbilstošajos īpašības vārdos vai apstākļa vārdos (*homogenitāte – homogēns, posmsecība – posmsecīgs, posmsecīgi*) un darbības vārdos *nodrose – nodrosēt, smilšstrūklošana –*

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

smilšstrūklot), konstatēts, ka līdz ar vārdšķiras maiņu runa ir nevis par citu pamatjēdzienu, bet gan tikai par viena un tā paša pamatjēdziena vārdšķirisko (var teikt – aspektuālo) modifikāciju. Tāpat kā leksēmas jēdziens aptver visas viena un tā paša vārda dažādās vārdformas vienotā leksiskās vienības jēdzienā, tā terminēmas jēdziens aptver ne tikai dažādās vārdformas, bet arī ar to pašu pamatjēdzienu saistītos citu vārdšķiru vārdus vienotā terminoloģiskā jēdzienā ar terminu, t.i., lietvārdu vai lietvārda vārdkopu, kā terminēmas pamatformu. Tātad jēdziens, kas ietverts terminā (jēdziena izteiksmes pamatformā) *smilšstrūklošana*, dažādos tekstos var parādīties gan kā šī lietvārda dažādie locījumi, gan kā attiecīgais darbības vārds *smilšstrūklot* un attiecīgās šī darbības vārda formas.

Latviešu terminzinātnē, sekojot pasaules terminzinātnes teorētiku atzinumiem, svarīga loma ierādīta specifiskajām prasībām, kādām jāatbilst terminiem – sistēmiskumam, viennozīmīgumam, nozīmes precizitātei un formas īsumam u.c.

Tradicionāli terminoloģija tiek aplūkota kā valodniecības nozare. Taču kopš 70.gadiem, kad terminzinātne ieguvusi patstāvīgas zinātnes nozares statusu, liela uzmanība tiek pievērsta terminoloģijas specifiskajiem aspektiem, kā arī dažādo lingvistisko jēdzienu (piemēram, semantikas) savdabībai terminoloģijā. Tā sinonīmija, kas vispār valodā ir izteiksmes bagātības un krāsainības liecinātāja, terminoloģijā ir nevēlama parādība, ko nozares ietvaros cenšas novērst.

Viena no ļoti aktuālām problēmām nacionālās terminoloģijas attīstībā visos laikposmos ir bijusi **attieksme pret aizguvumiem**. Latviešu terminoloģija sākotnēji (kopš pirmajām grāmatām un vārdnīcām) veidota uz latviešu

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

valodas bāzes. Detalizēti analizējot 20.gadsimta 70.gados izdoto Svešvārdu vārdnīcu, kurā lielākā daļa ir dažādu nozaru termini, konstatēts, ka 80% no svešvārdiem latviešu valodā ir vārdi, kuru cilme saistāma ar latīņu vai grieķu valodu, un tikai 20% svešvārdu ir dažādu citu mūsdienu valodu vārdi. Savukārt kopējais aizguvumu daudzums latviešu valodas leksikā caurmērā ir aptuveni viena trešā vai viena ceturtdaļa.

Analizējot aizguvumus dažādos laikposmos izdotās atsevišķu nozaru terminu vārdnīcās, var konstatēt, ka latviskie darinājumi ir noturīgāki. Savukārt aizguvumus, mainoties tuvākās saskares valodai, mēdz aizstāt ar citiem aizguvumiem, piemēram, informātikas terminoloģijā ģermānismus *drukāšana, šrifts* ir aizstājuši angļismi *printēšana, fonts*. Tāpēc jau aizgūstot ir lietderīgi rūpīgi apsvērt katra aizguvuma iederību latviešu valodas nozares terminu sistēmā, īpaši, ja aizguvums ienes citvalodas fonētisko, morfoloģisko vai citu savdabību kā, piemēram, aizguvumi *mārketing, monitorings, menedžments*.

Patlaban Latvijas apstākļos aktuāla ir Eiropas Savienības normatīvo dokumentu tulkošana latviešu valodā. Šajos tulkojumos būtiska loma ir precīzi atveidotai terminoloģijai. Tāpēc ir lietderīgi atgādināt pamatprincipu, kāds izkristalizējies LZA Terminoloģijas komisijas darbā: **tulkojumos terminu no citas valodas nevis tulko vai pārņem, bet izvēlas vai no jauna darina termina ekvivalentu**, kas pēc iespējas precīzāk izsaka attiecīgo jēdzienu tulkojuma valodā. Vissvarīgākais arī tulkošanas procesā ir attiecīgā jēdziena precīza izteikšana tulkojuma valodā.

Atsevišķu problēmu kopu starptautiskajā sadarbībā rada internacionālisti, kas izplatīti dažādās valodās

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

atšķirīgā nozīmē (*inspekcija, nacionālisms, okupācija, revīzija*).
Teorētiski tiek pētīti terminoloģijas, arī internacionālismu,
starptautiskās harmonizēšanas paņēmieni, vienlaikus
cenšoties saglabāt katras valodas izteiksmes savdabību.

Minētie ir tikai daži terminoloģijas teorētiskie aspekti,
kuru izpēte lielā mērā balstās uz terminu vārdnīcās uzkrātā
materiāla analīzi. Terminoloģiskie pētījumi noder par bāzi
arī dažādo valodniecības līmeņu pētniecībai – par noteiktās
un nenoteiktās galotnes lietošanu īpašības vārdos, par
salikteņu un vārdkopu semantiskajām robežām, par
vārddarinājumu strukturāli semantiskajiem modeļiem u.c.
Galvenais, ko bez tam dod terminu krājumu analīze, – mēs
dziļāk iepazīstam savu valodu un tās vārdu krājuma
bagātības.

Terminu materiāla un teorētisko pētījumu
mijdarbīgums nodrošina atgriezenisko saiti starp praktisko
terminu materiālu un uz to balstītajiem teorētiskajiem
atzinumiem, proti: šie atzinumi tiek likti lietā tālākā latviešu
valodas terminoloģijas attīstībā, terminu krājuma
papildināšanā. Tāpat kā gaisa vai ūdens riņķojums dabā, kā
produkcijas aprīte tautsaimniecībā vai naudas apgrozījums
finanšu jomā, tā terminu vārdnīcas vai automatizētās
terminu datu bāzes ir labs avots un pamats gan
terminoloģijas teorijas padziļināšanai, gan valodas
bagātināšanai ar jauniem vārdiem, kas darināti pēc
iepazītiem vārddarināšanas modeļiem.

Shematiski to var attēlot šādi:

termins vārdnīcā ---- teorētiski secinājumi ---- teorētisko
secinājumu tālāka izmantošana jaunu terminu darināšanā --
-- valodas vārdu krājuma bagātināšana --- tālāka pētniecība
un nacionālās valodas bagātināšana ---- utt.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Jo vairāk terminu vārdnīcās un automatizētajās datu bāzēs, jo lielāka iespēja plašākai sabiedrībai apgūt valodas vārdu krājumu un arī jaunās nozarēs terminu sistēmu veidot uz stabila nacionālās leksikas pamata.

Jo rosīgāka cilvēku darbība kādā nozarē, jo straujāk attīstās un kuplo attiecīgais leksikas slānis. Attīstot un bagātinot nozares terminoloģiju, vienlaikus bagātinām savu valodu un uzturam dzīvīgu vārdu jaunrades avotu.

Literatūra

Catechismus Catholicorum, 1585.

Evangelia.Ex Latino in Lothavicum idioma translata. Per R.P.Georgium Elger. Vilne, 1671.

Roze L. Pasaule vārdnīcas skatījumā. R., "Zinātne", 1982. – 120 lpp.

Skujiņa V. Latviešu terminoloģijas izstrādes principi. R., "Zinātne", 1993. – 224 lpp.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Valentīna Skujiņa, Marika Ķirīte

Latvian Academy of Science

The term in dictionary – the source for terminology science development and language enrichment

Summary

In written form one may find Latvian terms since the 16th century when the first books in Latvian were published. During the 17th–18th centuries the number of Latvian terms were published in the German–Latvian standard-language dictionaries of that time. The terms belonging to various spheres of the man's life and the Universe are to be found in "The Book of High Wisdom" written by G.F.Stender in 1796.

Intensive development of Latvian terminology took place since the middle of the 19th century when the first textbooks and manuals of various branches of science and technology were published in Latvian and the first term dictionaries on seafaring and botany were published too.

The next step of activity in the sphere of terminology was in 1919 when the first terminology commission was founded and the multi-branched dictionary of scientific terminology was published (in 1922).

Since the 1946 when the Latvian Academy of Sciences (LAS) was founded the Terminology Commission (TC) according to the Decision of Council of Ministers continued its activities under the authority of LAS.

The results of the TC work are seen in different term dictionaries published during the years 1948–1989.

These term dictionaries was the solid base for more than 40 new term dictionaries accepted by Terminology

Commission and published in 90ies – at the very end of 20th century.

The multi-branched term-dictionaries with thousands and thousands Latvian terms and the long-standing experience of Terminology Commission allowed Latvian terminologists to contribute to the deepening of terminology science theory and subject-field term-system building practice.

Latvian terminologists underlined that, firstly, the term is not a substantial, but a functional unit with a definite sphere of application and functional meaning.

Secondly, Latvian terminologists stressed the idea about the difference between the specific process of termination in terminology and nomination described in linguistics. The word as a unit of the process of nomination names the object. In opposit, the term as a unit of the process of termination expresses the concept ("terms the concept") and it has both a nominative function (like ordinary words) and a definitive function.

Thirdly, as it is seen from term dictionaries, we usually encounter a substantive or a word-combination with a substantive as a basic component in the function of the term. Such terms are constructed not only for objects, but also for processes, qualities, features, values, etc. Are the *homogeneity* and *homogenous* two different terms expressing two different concepts? And are the noun *reserve* and the verb *to reserve* two different terms expressing two different concepts? For answering this question the notion of *termeme* is forwarded. The termeme is the unity of terminological units with the term (in the form of noun) as the basic component and with other words (in the form of other

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

parts of speech) as the secondary components of the same unity.

Fourthly, as it is seen from the analysis of foreign words dictionary published in 70ies in Latvian language we can to ascertain two groups of borrowings – the internationalisms which are of Latin and Greek origin, and borrowings from other different contemporary languages which usually have phonetical, morphological or other peculiarities of the particular language. 80% of borrowings belong to the first of these groups.

Characteristic feature of the present-day Latvian language practice are translations of EU normative regulations, mainly from English. While using the English terminology as a pattern of national term formation, it is important to observe the main rule of such process: the terms should not be translated, but the equivalents covering the respective concepts should be sought in the language in question. The correspondence of the term to the concept comes first.

Using term dictionaries as the source for theoretical investigation of terminology provides the substantiality of researches. It is a good base for reasonable conclusions. These conclusions are applied in further development of subject-field term systems and enrichment of word base of national language.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Anna Mauliņa,
Latvijas Nacionālā bibliotēka

Bibliotēkzinātnes terminoloģija datorizācijas laikmetā

Bibliotēku datorizācija un internetizācija, kultūras mantojuma digitalizācija, elektroniskās informācijas nesēju daudzveidība būtiski ietekmējusi arī bibliotēkzinātnes terminoloģiju.

Šobrīd Latvijā, tāpat kā citur pasaulē, strauji paplašinās un padziļinās bibliotēku darbības lauks, rodas jauni jēdzieni, kam nepieciešami jauni apzīmējumi. Latvijā interneta slēgums ir visās zinātniskajās bibliotēkās un 20 publiskajās bibliotēkās. Pēc *BMF Gallup Media* datiem, 6% valsts iedzīvotāju (pēc citām ziņām – 8%) izmanto interneta pakalpojumus. Salīdzinot ar pārējo pasauli, arī ar Igauniju, tas, protams, ir ļoti maz, taču tendence ir skaidra – ar katru dienu Latvija šai jomā sper soli uz priekšu.

Datorzinātnes jeb informācijas zinātnes termini kļuvuši par būtisku bibliotēkzinātnes terminoloģijas bagātināšanas avotu, paplašinot izpratni par informāciju un tās pieejamību, ietekmējot ne vien nozares attīstību, bet arī bibliotekāru prātus. Elektroniskās informācijas ekspansijas apstākļos mūsdienu bibliotekāri vairs negrib būt bibliotekāri, bet gan: *informācijas brokeri, kibertekāri, informācijas navigētāji vai navigātori, internetveži...* Latvijā bijuši pat gadījumi, kad šādu pašiedomātu kibertekāru pārraudzītas bibliotēkas grib pārreģistrēties kā īpašas informācijas institūcijas, nesaistot savu vārdu ar bibliotēku.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Tas liecina, ka datorlietošanas un internetizācijas vizizplatība ietekmē ne vien bibliotēku darbību, bet arī bibliotekāru psihi. Netiek ņemta vērā pasaulē akceptētā atziņa, ka elektroniskā informācija, kas stingri nostājusies blakus tradicionālajai, ir tikai jauna informācijas pieraksta forma un nemaina bibliotēkas funkcijas: informācijas vākšanu, apstrādi, glabāšanu un sniegšanu.

Šobrīd bibliotēkzinātnes terminoloģijā iekļauta lielākā daļa datorzinātnes terminu, kas saistīti ar informācijas ievadišanu, tiešsaistes un nesaistes meklēšanu, kodēšanu, glabāšanu, tezauru veidošanu, tīklošanu u.c. Bibliotekāru leksikā ienācis *hiperteksts* un *hipersaite*, *pārlūks* un *saskarne*, *domēns* un *programmatūra*, *brīvpieejas atmiņa* un *lasāmatmiņa*, pat "*krakeri*" un "*hakeri*", kā saka bibliotekāri, jeb *kramplauži* un *urķi*, kā šie vārdi latviskojami pēc Informācijas zinātnes terminoloģijas apakškomisijas ieteikuma.

Caurmērā katrs desmitais bibliotēku darba termins tagad saistīts ar jaunajām informācijas tehnoloģijām un interneta vidi. Tas radījis speciālistu aprindās viedokli, ka bibliotēkzinātne varētu kļūt par informācijas zinātnes sastāvdaļu. Pārņemot lietošanā tik apjomīgu datorzinātnes terminu krājumu, bibliotēkzinātnes terminoloģija vērtusies daudz bagātāka, sarežģītāka, modernāka.

Savukārt datorspeciālisti pārņēmuši ne vienu vien bibliotekāro terminu. Arī datorinformācijas krātuvi sauc par *bibliotēku*. Arī mums radniecīgajā saskarnozarē ir *katalogi*, *lasītāji*, *krātuves*, *starplikas*, *priekšmetu rādītāji*. Arī datoroperatori, tāpat kā bibliotekāri, *kārto*, *šifrē*, *reproducē*, *indeksē*, *konvertē*, *priekšmetizē*, *klasificē* un citādi *apstrādā* datus.

Pasaulē aizvien biežāk izskan jautājums: vai internets pats nav milzīga bibliotēka? Vai tas nepilda bibliotēkas funkcijas? Analogija ir nenoliedzama. Lielus informācijas

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

masīvus var izmantot tikai tad, ja tie sistematizēti un indeksēti. Kopš senās Divupes valdnieka Ašurbanipāla bibliotēkas laikiem (7.gs. pirms Kristus) kartīšu katalogi bijuši galvenie informācijas uzskaites un meklēšanas līdzekļi. Arī internets būtībā ir liels kartīšu katalogs, kurā meklē to, ko meklē, un atrod pat to, ko nemeklē.¹

Otrs jauns bibliotēkārās terminoloģijas papildināšanas avots saistīts ar profesionālo standartizāciju – starptautisko standartu pārņemšanu un piemērošanu Latvijas vajadzībām un nacionālo standartu izstrādi. Ar katru jaunu funkcionējošu standartu (līdz terminoloģiskajiem standartiem Latvija vēl nav nonākusi, kaut plāno to darīt) bibliotēkārā terminoloģija bagātinās. Jaunie vārdi ieviešas speciālistu runā un rakstos.

Bibliotēku darba un bibliogrāfijas standartizācijas tehniskā komisija (BBSTK) daudz darījusi, lai piemērotu starptautiskos standartus nacionālajai praksei. No 1998. līdz 2000.gadam vietējiem apstākļiem pielāgoti un ar VSIA "Latvijas standarts" starpniecību izdoti astoņi normatīvdokumenti:

- LVS ISO 832:1994 : *Informācija un dokumentācija - Bibliogrāfiskais apraksts un norādes - Bibliogrāfisko terminu īsināšanas noteikumi;*
- LVS ISO 2789:1991 : *Informācija un dokumentācija - Starptautiskā bibliotēku statistika;*
- LVS ISO 9706:1994 : *Informācija un dokumentācija - Dokumentu papīrs - ilgzinātnes prasības;*
- LVS ISO 2108 : *Informācija un dokumentācija - Starptautiskais grāmatas standartnumurs;*

¹ Gilster Paul. Digital literacy. – N.Y.-Chichester-Weinheim-Brisbane-Singapore-Toronto : Wiley Computer Publishing, 1997. – 276 p.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

- LVS 90:1990 : *Bibliogrāfiskais apraksts. Vispārīgie principi* : BA(VP);
- LVS 195:1990 : *Bibliogrāfiskais apraksts. Monogrāfiskie izdevumi* : BA(M);
- LVS 196:1990 : *Bibliogrāfiskais apraksts. Seriālizdevumi (S)*;
- LVS 258:2000 : *Bibliogrāfiskais apraksts. Monogrāfiskie seniespiedumi (Antikvitātes)* : BA(A).

Standartu sagatavošanā līdz ar Latvijas Nacionālo bibliotēku (LNB) un tās īpašo struktūrvienību – Standartizācijas nodaļu – aktīvi piedalās Latvijas Akadēmiskā bibliotēka (LAB), Latvijas Universitātes bibliotēka (LUB), LU Filoloģijas fakultātes Bibliotēkzinātnes un informācijas nodaļa, Latvijas Medicīnas akadēmijas (LMA) bibliotēka, Latvijas Bibliotekāru biedrība (LBB), informācijas tehnoloģiju firma IT ALISE.

Gandrīz katrs standarts ienesis apritē pa veiksmīgam terminam, piemēram, *kreislabā un labkreisā rakstība, vairāklīmeņu apraksts, papīra ilgizturība, sārmināšana, vecošana, atslēgnosaukums, vientitullapas izdevums*.

Ir arī mazāk veiksmīgi jaundarinājumi: *aprakstvienība, vairākdaļu sastāvdaļa, iniciālisms, preliminārijas, klipu datne*. Nav izdevies atrast latvisko ekvivalentu, piemēram, *tete-beche* izdevumam – sējumam, kurā apvienoti divi pretēji vērsti darbi, lasāmi katrs no savas grāmatas puses/vāka.

Pēdējos desmit neatkarības gados Latvijas bibliotēkzinātnē, tāpat kā citās nozarēs, vērojama terminu latviskošanas tendence. Veidojot jaunus terminus, speciālisti cenšas vai nu izvēlēties latviešu valodā jau esošus vārdus un piešķirt tiem terminu statusu, vai arī darināt jaunvārdus. Tā radušies termini: *zigzaglocīšana,*

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

pārlūkojamība, plauktojums, plauktiskais kārtojums, bezskābes papīrs, līmiesējums, labojumlapiņa, divnedēju izdevums, iesējumcena, aplikmalu iesējums, pārklājumpasūtījums, vienpuses iespiedums, grāmatzudums, iepriekšpasūtīšana, īsieraksts.

Vienlaikus arī terminoloģijā krasi pastiprinājusies internacionalizācijas tendence. Latvijā angļu valoda kļuvusi par galveno starptautiski lietojamo svešvārdu avotu, krietni samazinot vēsturiski populārās vācu valodas ietekmi, pamazām nododot aizmirstībā padomju okupācijas uzspiesto krievu valodu.

Pasaules mazo valstu, to skaitā Latvijas terminologu aprindās aktuāls ir jautājums: vai profesionālās angļu valodas prevalēšana visdažādākajās nozarēs neapdraud nacionālās terminoloģijas, padarot nacionālās valodas (piemēram, latviešu valodu) par otršķirīgām?

Baltijas tautas labi zina, kas ir "otršķirīga valoda". Gadu simteņiem Baltijas jūras krastos dominēja uzkundzējušies svešinieki: vācieši, zviedri, poļi, krievi. Taču viņu laiks un ietekme vērtējama atšķirīgi. Vācu valoda, gan būdama ļaunā pamāte, ievēda Baltiju Eiropas zinātnē, kultūrā, mākslā. Krievu okupācija katru reizi atsvieda mūs vismaz par gadsimtu atpakaļ. Pēdējie 50 okupācijas gadi, kad terminoloģiskā valoda bija krievu valoda, īpaši negatīvi iespaidojuši nacionālās valodas un terminoloģiju. Tomēr tautā pretestība pret nīstās komunistu ideoloģijas valodu un rusifikāciju bija spēcīga – to nespēja nomākt nekādi draudi.

Attiecībā uz angļu valodas intervenci situācija, manuprāt, ir draudoša. Angļu valodā runājošās zemes nekad nav tieši apdraudējušas Baltiju. Tāpēc mums nav psiholoģisku barjeru pret anglicismu ieplūšanu valodās un terminoloģijā. Pat otrādi: "jauno latviešu" sarunās skaitās

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

moderni iepīt angļu vārdus un izteicienus. Problēma patiešām var izvērsties Latvijai un Baltijai bīstama...

Arī kultūras globalizācijas idejas un iemiejums nāk ar angļu valodu. Simtiem mazo tautu valodu draud izmiršana. Šobrīd pasaulē eksistē vairāki tūkstoši valodu. Pēc dažu zinātnieku domām, 21.gadsimtā 90% šo valodu izzudīs. Un tā jau ir pasaules problēma! Kuras būs tās 200-300 valodas, kas pieredzēs tā saucamo Gūtenberga otro efektu? Grāmatizdošanas pamatlicēja Johana Gūtenberga pirmais efekts – saglabājās un turpina dzīvot tās valodas, kurām bija/ir sava rakstība un iespīstās grāmatas. Gūtenberga otrais efekts saistāms ar datorizāciju – izdzīvos tās valodas, kas būs pilnīgi digitalizētas. Diemžēl latviešu valoda pagaidām vēl nav to skaitā.

Globālie datortikli un audiovizuālā informācija veicina angļu valodas izplatību zinātnē, kultūrā, mākslā, terminoloģijā. Gribot negribot rodas jautājums: vai angļu valoda kļūs par zinātnes un sadzīves pamatvalodu uz zemeslodes? Latvijā šī tendence aug augumā, terminologiem un valodniekiem grūti pret to cīnīties.

Vienīgais, kas rada zināmu pretestību anglicismu tiešai pārņemšanai, īpaši datorterminoloģijā, – angļu valodas tradīcija nešķirt terminus no šauriem profesionālistiem un pat žargonvārdiem. Angļi, piemēram, acis nemirkšķinot, nopietnus jēdzienus apzīmē ar "terminiem" *blusa*, *atblusošana*, *bumba*, *buferis*, *internettārps*. Latviešu valodā tas šķiet nepieņemami: *blusa* (*bug*) pārvēršas par kļūdu (*error*), *atblusošana* (*debugging*) – par atkļūdošanu. Taču mainās laiki, mainās tikumi: angļu *peļi* jau esam atzinuši par savējo – varbūt arī *blusu* un *tārpu* pieņemsim?

Terminoloģisko darbību Latvijā koordinē un vada Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija (LZA

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

TK), balstoties uz 1999.gadā apstiprināto LZA Senāta nolikumu. LZA TK sastāvā ietilpst ap 20 nozaru apakškomisijas. Bibliotēkzinātnes un bibliogrāfijas apakškomisija, kas darbojas Latvijas Nacionālās bibliotēkas paspārnē, rūpējas par bibliotēkzinātnes, bibliogrāfijas un grāmatzinātnes terminu veidošanu. Par datorizācijas un internetizācijas terminiem atbild Informācijas zinātnes apakškomisija, kas mājvietu radusi Rīgas Informācijas tehnoloģijas institūtā.

LZA Terminoloģijas komisijas un apakškomisiju galvenais uzdevums – kopā ar Valsts valodas centru īstenot nacionālo terminoloģijas politiku. Tā paredz vienotas terminu sistēmas izveidi, sadarbojoties ar vēl vienu pēdējos gados īpaši rosīgu institūciju – Tulkošanas un terminoloģijas centru (TTC).

LZA TK lēmumiem ir normatīvdokumentu statuss. Komisijas apstiprinātie termini būtu jālieto valsts likumdošanā, plašsaziņas līdzekļos, visu veidu iestāžu dokumentācijā. Diemžēl praksē LZA TK ieteikumi bieži tiek ignorēti vai pat noliegti.

Pēdējos desmit gados Latvijā strauji pieaudzis dažādu terminu vārdnīcu un citu terminoloģisku izdevumu skaits. Tas liecina par nacionālās terminoloģiskās aktivitātes palielināšanos un ir, protams, apsveicami. Taču, no otras puses, šīs aktivitātes rezultātā radies diezgan daudz nevienādotu, neakceptētu, nereti latviešu valodas normām neatbilstošu terminu. Tas saistīts ar pašreizējo likumu un noteikumu nesaskaņotību, pat pretrunīgumu un nepietiekamo zinātnes – arī terminoloģijas finansējumu. Kā minēts LZA TK 1990.gada 12.februāra sēdes lēmumā, latviešu valodas vispārējā terminoloģijā vērojamas divas bīstamas tendences.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

1. Ir apdraudēts terminoloģijas vienotības princips valstī. Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem oficiāli lietojamos terminus Latvijā apstiprina LZA Terminoloģijas komisija. Taču pēc citiem normatīvdokumenti terminu akceptēšanas tiesības ir arī Tulkošanas un terminoloģijas centram. Vēl citi dokumenti liecina, ka uz šādām tiesībām pretendē arī Nacionālais standartizācijas un meteoroloģijas centrs (tagad VSIA "Latvijas standarts").
2. Tiek grauta nacionālā terminoloģijas sistēma. Īpaši patvaļīgi šajā ziņā rīkojas komercstruktūras, nereti ieviešot terminus, kas ne vien neatbilst latviešu valodas normām, bet ir pat klajā pretrunā ar tām.

Bibliotēkzinātnes terminoloģijā šīs tendences nav tik izteiktas. Taču tās pastāv, jo Latvijā esošās vārdnīcas ar katru dienu vairāk noveco, bet nozares terminu banka *Concordia* pagaidām vēl tiešsaistē nav pieejama (šī datubāze tiek veidota ar Sorosa fonda - Latvija un *Open Society Institute* atbalstu). Šobrīd daļa bibliotēku darba terminu ar skaidrojumiem un ekvivalentiem angļu, vācu un krievu valodā pieejami TTC tiešsaistes datubāzē, kas ir lielākā Latvijā.¹

Terminu bankā *Concordia* iekļauti arī starptautiskā projekta "Bibliotēkārās terminoloģijas daudzvalodu vārdnīca" ("Multilingual dictionary of library terminology")² termini latviešu, angļu un vācu valodā. Latvija līdz ar 19 citām Eiropas valstīm iesaistījies šajā apjomīgajā projektā, kura vadības grupa strādā Slovēnijā. Latvijas Nacionālā

¹ <http://195.2.102.172:4712/> (<http://www.ttc.lv>)

² <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/multi/multi.html>

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

bibliotēka ir atbildīga par latviešu ekvivalentu noteikšanu vadības grupas proponētajiem angļu un vācu terminiem. Jau sagatavota un izdota terminu kopa ar sākumburtiem ABC.¹ Terminus akceptējusi LZA TK Bibliotēkzinātnes un bibliogrāfijas apakškomisija un apstiprinājusi LZA TK. Terminu kopa ar sākumburtiem D – L sagatavota apspriešanai komisijās. Trūkums projektā, kas ietekmē arī darba kvalitāti: vadības grupas izvēlētajiem terminiem nav pievienoti skaidrojumi, bet vairāki piedāvātie it kā vienu un to pašu jēdzienu apzīmējošie angļu, vācu un krievu termini ir atšķirīgi, pat pretrunīgi.

Saskaņā ar nacionālo terminoloģisko skolu, kuras izstrādē lieli nopelni profesorei Valentīnai Skujiņai, pirms latviešu terminekivalenta noteikšanas rūpīgi jāizanalizē jēdziens, tā saturs un vieta nozares jēdzienu sistēmā. Grūti, pat neiespējami rast terminu jēdzienam, kura saturs nav skaidri izprotams. Tāda ir teorija – prakse diemžēl bieži ir citāda...

Nobeigumā jāatzīst, ka latviešu terminoloģijas attīstībai nepieciešama ilglaicīga nacionālā programma, kas sekmētu vienotas terminu sistēmas izstrādi visām zinātņu nozarēm. Lai to īstenotu, vajadzīgs finansējums, vajadzīgi kompetenti speciālisti, vajadzīgi reglamentējoši normatīvdokumenti apstiprināto terminu ieviešanai un dzīvotspējai.

2001.gadu UNESCO un Eiropas Padome izsludinājusi par Eiropas valodu gadu. Neaizmirsīsim, ka terminoloģija arī ir valoda, – valodu valoda

¹ *Concordia*: Bibliotēkzinātnes, bibliogrāfijas, grāmatzinātnes un informācijas zinātnes termini. – Rīga: [Latvijas Nacionālā bibliotēka], 2000. – 37.[laid.] – 88 lpp.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Guðrún Karlsdóttir

National and University Library of Iceland

Icelandic Literary Traditions and Library Terminology - A Survival of a Language and its Adaption to New Needs in a World of Information

Far away from other countries, Iceland lies in the middle of the Atlantic Ocean. From the beginning of the Viking settlement of the country (874-) the Icelanders were seafarers, travelling long distances. The world has gone through many changes since those early days. Now the Internet, together with recent development within communication and information technology, has indeed minimized world distances to some extent, and perhaps made them just a matter of the mind. However, professionals will keep on conferencing, reviewing common goals, seeking information on a face to face level, focusing on problems to solve, returning home with bonuses not fully obtainable through the Internet.

Sources and Survival of a Language

A language survives through its literature together with the living contact with its people. However, this will never happen without thought, aim and action. Icelanders have almost from the very beginning been highly literate people. They loved telling, writing, and reading sagas, history, and any other subject field. Oral tradition carried educational matter and entertainment from one generation to the other, and history was soon manifested in written form.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

The first Icelandic historiograph was Ari Þorgilsson the Learned (1167/8-1148) who wrote the Book of Settlement (Landnámabók) and the Book of the Icelanders (Íslendingabók). Another famous writer was Snorri Sturluson (1179-1241). Among his works were Edda (often called Snorra-Edda), being a manual of poetic diction and the old Nordic mythology, and Heimskringla (history of the kings of Norway).

Among other literary traditions at this time were Scaldic Poetry, Sagas of the Icelanders, Romances, Sacred Poetry, etc. These works were written in the mother language. Other works, intended for special purposes, e.g. propaganda abroad, were written in Latin.

While in 11th and 12th century Europe, grammarians and rhetoricians most often used Latin, the First Icelandic Grammarian (ca 1140-80) composed a work known as the First Grammatical Treatise. Obviously there was a need to stabilise the orthography and describe the Icelandic alphabet. The First Grammarian modified the Icelandic alphabet and set forth a phonological orthography. It can be seen from his work that he knew Hebrew, Greek, Latin, and Old English scripts.

At this point it may well be added that the Icelandic vocabulary has been preserved extremely well through the ages. This is manifested by the fact that Icelandic children of today are able to read the texts of the old sagas. The language has inevitably changed in some aspects, e.g. the vocabulary has increased and evolution has kept it up to date for the needs of each age. Pronunciation has changed considerably through the ages. Variations in spelling have been unified to a certain extent to serve modern needs and aesthetics.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Printing and Reformation

Jón Arason (1484-1550), the last Catholic bishop at Holar in Hjaltadalur, Northern Iceland, founded the first Printing Press in Iceland. It was at the Holar Printing Press, where the first book was printed 1934. It was Breviarum Holense, a prayer book or handbook for priests in Latin. Jón Arason was a poet and a political figure, and fighting too hard against the Reformation he was beheaded 1550.

The first publication to appear in Icelandic was published in year 1540 in Roskilde, Denmark. This was the New Testament in Icelandic, in the translation of Oddur Gottskálksson, based on the Latin Vulgate and Luther's translation.

Guðbrandur Þorláksson (1541-1627) was a Lutheran bishop and Reformation scholar. He was responsible for the successful implantation of Lutheranism in Iceland and the publication of various religious works. Guðbrandur was versed in theology, natural science, languages, and mathematics.

His most famous work was Guðbrandsbiblia, a complete Bible in Icelandic, published 1584, which is the most important of the 84 works published by him. The Bible was adorned with ornamented initials and woodcuts. It was a masterpiece of literary art and craftsmanship. The copies of it commanded the price of two or three cows. The edition was based on Oddur Gottskálksson's translation of the New Testament, and the translation of the Old Testament by Guðbrandur himself.

Guðbrandur's intentions were to compete with worldly literature, to with the ballads on heroes and trolls, and with the songs of love and various other worldly

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

literature popular in Iceland at the time. One of his publications was a new *Sálmabók* (hymnal) in 1589. He introduced the Lutheran catechism in schools, also Lutheran prayer and service books.

The effects of the Reformation on Icelandic learning and literature were in the early stages the following: Catholic poetry was discarded, and attempts were made by the first Lutheran bishops to replace it with translated hymns, often poorly translated from Danish and German.

National languages vs International communication

As Icelandic is the language of a whole nation it can never be defined as a minority language, even though it is the language of a very small linguistic community. Very few people outside Iceland speak and/or understand Icelandic. Therefore Icelanders can rarely use their own language for international communication purposes. However, they are very conscious of the danger of foreign influence on their native tongue. New words are added to the vocabulary for modern needs and old words are given new meaning rather than borrowing loanwords to any extent. This is illustrated by the following examples:

<i>sími</i>	telephone
<i>farsími</i>	mobile (tele)phone
<i>taugasími</i>	axon
<i>taug</i>	nerve
<i>tölva</i>	computer
<i>ferðatölva (fartölva)</i>	portable computer

Specialized bilingual or multilingual dictionaries are of great support for the individual languages and the different fields

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

of knowledge. Such dictionaries and other language aiding tools are now often made accessible through the Internet. You may also use this material for learning basics about phonetics/pronunciation and pick up useful words for your travel. If you have ever wondered how you should actually pronounce "Björk" you will have the mystery solved on a webpage:

<http://astro.ocis.temple.edu/~feeley/icetrans.html>
<http://rivendel.com/~ric/resources/dictionary.html>

Better Tools for International Information Retrieval

New developments in electronic databases, library terminology, systematic thesauri and dictionaries of various kinds have called for ever increased international or global communication between professionals and institutions. Some important steps have been taken within the library community in Iceland.

A former project, concerned with data conversion and retrospective cataloguing for the National and University Library of Iceland (NULI), involved a contract (signed 1988 with a library service agent, the British/multinational enterprise, Saztec. Hereby Saztec undertook responsibility for supplying MARC entries for foreign (non-Icelandic) NULI materials and also for the production of precoordinated barcode labels for the corresponding items in the library stock. This project included record retrieval from international online data banks, mainly UTLAS and OCLC, searches were based upon NULI old card catalogues.

During the last decade bibliographic entries for most foreign (non-Icelandic) publications are downloaded

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

regularly into Geginir from foreign data banks, such as OCLC, SLS, etc. These entries are in most cases supplied with indexing data in English. The subject headings in English are kept in the library system for retrieval purposes, and Icelandic subject headings are assigned to some of the foreign records. Most Icelandic books have been assigned Icelandic subject headings, while periodical articles have only been assigned subject headings to some extent. Anthologies need to be catalogued and indexed on analytical bases to ensure their retrieval in bibliographical databases. Records supplied with Icelandic subject headings should be retrievable through an Icelandic-English/multilingual thesaurus in the near future.

International cooperation, standards and handbooks

Manuscript research is an ongoing project in Iceland. The National and University Library in Reykjavik, Cornell University Library, Ithaca, N.Y., and the Arnarnaganean Institute (Árnastofnun) are now working on an Manuscript Digitisation

Project, part of which is the compilation of an Online Manuscript Catalogue for Icelandic manuscripts. This project is supported by the Mellon Foundation, USA, since 1997. Having the manuscript images stored online will increase their accessibility without endangering necessary caution and their preservation.

Various library and information science handbooks have been compiled and international standards translated/adapted into Icelandic, among them ISO standards, Marc-format, AACR2 Cataloguing rules (abr. ed.), and a few other IFLA standards. A metadata handbook in Icelandic is now in preparation.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

A Multilingual Thesaurus

The compilation of Icelandic multilingual thesauri was started in late 1980ies, using the thesaurus software Tinterm, later replaced with MultiTes, which supports a thesaurus web-edition. Retrospective subject indexing in Icelandic takes place at the same time as the thesaurus construction, each task aiding the other but also slowing each other down because of the lack of manpower in both fields. The Ministry of Education will be financing this project during 2001-2002.

ISO 2788 = ÍST 90 is the standard the work is based upon. During the construction of a thesaurus it has proved very helpful for us to consult with other thesauri, in printed form or on the Internet, and compare their vocabulary and hierarchical structure with the one found in professional works within the particular field of knowledge. LCSH (Library of Congress Subject Headings) has also been used as a guiding tool.

Online access to multilingual dictionaries of the Icelandic Language Center and direct access to university professors and other specialists has been of great support for the project, among other tools used is the translation of DDC into Icelandic. The ILC dictionaries do not yet cover all fields.

A new version of Dewey Decimal Classification (DDC) 13th abridged edition will be published in a few months time (3rd abr. Icel. version). During the translation some comparison between DDC and the thesauri has been inevitable.

Special letters used in Icelandic are á, é, í, ó, ú, é, ý, ö, ð, íkas, priekšmetu rādītāji. Arī datoroperatori, tāpat kā

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Construction of thesauri in Icelandic has to take inflectional forms of the terms into consideration. This can constitute a retrieval problem when searching text, and searches by standardized thesaurus terms may in such cases give much better results. Sometimes a reference is needed from the singular to the plural because of an umlaut in the root of the term. The Icelandic counterpart to the English word *cat* is *köttur*, and the following example will illustrate this problem:

	sing.	plur.
nom.	köttur	kettir
acc.	kött	ketti
dat.	ketti	köttum
gen.	kattar	katta

Online Access to Professional Vocabulary

Online access to multilingual dictionaries of the Icelandic Language Center (Íslensk málstöð) and direct access to university professors and other specialists has been of great support for the thesaurus project as well as the translation of DDC into Icelandic. The vocabulary of the information scientist must in reality be the vocabulary of all professions. If this were any other way, how could we understand the specialized language of other professionals, interpret it and serve the different information needs properly? The Language Center dictionaries do not yet cover all fields of knowledge, but linguistic groups of professionals are more and more aware of the need. A few examples should suffice to illustrate this important work.

<http://www.ismal.hi.is/ob/>

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Search results:

tölva [enska] computer [Bílorðasafn]
tölva [sh.] rafreiknir [enska] computer [Orðaskrá um eðlisfræði]

tölva [enska] computer [Íðorðasafn lækna]

tölva tölvufræði [Nýyrðadagbók]

tölva [Rétritunarorðabók]

tölva [enska] computer [Orðaskrá úr uppeldis- og sálarfræði]

tölva [enska] computer [Sjómennsku- og vélfræðiorðasafn]

tölva [danska] datamaskine, edb-anlæg, computer
[enska] computer [finnska] tietokone [norska]
datamaskin [sænska] dator, datamaskin
[Stjórnsýsluorðabók]

tölva [enska] computer [Tækni- og bílorðasafn]

tölva [sh.] rafreiknir [enska] computer
[Tölvuorðasafn]

Tölvuorðasafn (tolva@ismal.hi.is)

[enska] portable computer

[íslenska] ferðatölva kv.

[skilgr.] Örtölva sem unnt er að flytja í handfarangri og nota á fleiri en einum stað.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Orðaskrá um eðlisfræði (edlisfr@ismal.hi.is)

[íslenska] sími

[sh.] talsími

[enska] telephone

Líforðasafn (liford@ismal.hi.is)

[íslenska] taugasími

[sh.] sími, síma, taugasíma

[enska] axon

farsími [enska] mobile telephone [Bílorðasafn]

farsími [enska] mobile phone [Sjómennsku- og
vélfraeðiorðasafn]

Ministry for Foreign Affairs Translation Centre

The main task for the Icelandic Ministry for Foreign Affairs Translation Centre (established 1990) is to translate acts falling under the decisions of the EEA Joint Committee, also the EEA Agreement itself, and other texts related to the European Economic Area. This unit has also specialised in translating international agreements and legal texts, formal letters and other such texts where standardised vocabulary is required. The Translation Centre Dictionary contains mainly legal and technical terms, not words readily found in ordinary dictionaries. Copying and publication of the

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

files is strictly prohibited. However, browsing of the dictionary is freely allowed.

Participation in a Multilingual Dictionary of Library Terminology

A Multilingual Dictionary of Library Terminology is now being compiled under the leadership of Slovenia, with contributions from up to 19 languages, amongst them Icelandic and Latvian. The compilers of the Icelandic part, Guðrún Karlsdóttir and Auður Gestsdóttir at the National and University Library of Iceland, have found much interest among those who have helped us reviewing less familiar words. We believe that the dictionary will besides serving the library and information science also to some extent serve the needs of preservation, bookbinding, other book and media arts as well as information technology and computer science.

The future

Two main integrated library systems are in use in Iceland, Gegnir (Libertas) mainly used by research libraries, and Fengur (Dobis/Libis) used by Reykjavík City Library, some other public libraries and school libraries, and a few research libraries. Other systems are used by various small libraries. The Icelandic vocabulary in use varies from one system to the other. Gegnir and Fengur will be replaced by a new system in the nearest future. Great care will be taken to make the translation of functions and processes within the different system modules into Icelandic as uniform as possible.

In order to get an overview over the overall situation within the information technology field in Iceland the Ministry of Education nominated an Expert Committee to evaluate the

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

situation within special fields such as language engineering, standards, script, translations, international database search, computer talk and computer hearing, conversion of data, e.g. text converted to sound and vice versa. The committee concluded with a report in 1999, including recommendations for actions and estimated costs.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Baiba Sporāne

Latvijas Universitāte

Bibliotēku un informācijas terminoloģijas vārdnīcas tulkojums – solis bibliotēkzinātnes attīstībā

1995.gada 30.martā Latvijas Universitāte un Latvijas Nacionālā bibliotēka rīkoja kopsemināru "Bibliotēkzinātne: *pro et contra*", kura mērķis bija rosināt Latvijas bibliotekāro sabiedrību aicinājumam atzīt bibliotēkzinātni kā līdztiesīgu zinātņu nozari Latvijas zinātņu kanonā līdzās citām zinātņu nozarēm. Kopseminārā uzstājās gan idejas atbalstītāji, gan pretinieki, pie kam pēdējie deklarēja gan to, ka bibliotēkzinātne nevar būt patstāvīga nozare, jo tai nav ne teorijas, ne arī terminoloģiskās struktūras, patstāvīgas metodikas un izstrādātas vēstures, gan arī to, ka bibliotēkzinātne iekļaujas informātikas laukā. Ārzemju kolēģi izteica neviltotu izbrīnu par to, ka šāda diskusija vispār notiek, jo bibliotēkzinātne bez iebildumiem ir atzīta visā pasaulē. To pierāda arī plašais monogrāfiju, enciklopēdiju un skaidrojošo vārdnīcu klāsts, ko mums piedāvā ārzemju izdevniecības.

Kas mainījies kopš 1995.gada? 1998.gadā, pēc ilgstošām diskusijām, atbilstoši Latvijas Universitātes Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes nodaļas ierosinājumam un ar nenoliedzamu Latvijas bibliotekārās sabiedrības atbalstu, kurā aktīvi piedalījās arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas speciālisti, bibliotēkzinātne ir iekļauta komunikācijas zinātnes grupā kā patstāvīga apakšnozare līdzās masu komunikācijas teorijas apakšnozarei (LZP

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Zinātnes nozaru un apakšnozaru klasifikācijas komisijas 1998.gada 16.janvāra lēmums). Šis lēmums ir devis tiesības atvērt bibliotēkzinātnes doktorantūras programmu un gatavot doktorus bibliotēkzinātnē, tātad veicinājis bibliotēkzinātnes attīstības sākumu, kurā aktīvi iesaistījušies jau septiņi Latvijas topošie bibliotēkzinātnieki.

Bibliotēkzinātnei kā patstāvīgai nozarei nepieciešams izstrādāt gan savu terminoloģiju, gan metodiku, veikt pētījumus teorijā, apzināt vēsturi.

Šādi pētījumi tiek veikti Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes nodaļas bakalauru, maģistru un doktorandu darbos. Terminoloģijas jomā jau ilgu gadu intensīvi strādā Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Latvijas Zinātņu akadēmijas Bibliotēkzinātnes un bibliogrāfijas terminoloģijas komisija, regulāri sagatavojot un publicējot ieteicamo terminu sarakstus "Bibliotekārie un bibliogrāfiskie termini" un kumulatīvos krājumus. Jaunākais izdevums, kas arī piepulcējams terminoloģijas pētniecības jomai, ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Latvijas Universitātes Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes nodaļas kopīgi sagatavotais un izdotais "Bibliotēkzinātnes un bibliogrāfijas tezaurs", kas ar Sorosa Fonda-Latvija gādību iznāca 2000.gadā.

Terminoloģijas lauka pētījumu saimei pieskaitāms arī Pētera Kollina (Peter Collin) izdevniecībā Lielbritānijā izdotās skaidrojošās vārdnīcas "Bibliotēku un informācijas pārvaldības vārdnīca" (Dictionary of Library and Information Management, 1997) tulkojums (ap 4500 pamattermini, ko lieto bibliotēku un informācijas darbā), izveidojot to kā divvalodu skaidrojošo bibliotēkzinātnes nozares vārdnīcu. Angļu izdevuma autore – Džaneta Stīvensone (Janet Stevenson), latviešu izdevumu

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

sagatavojušas pasniedzējas Inese Auziņa-Smith (Lafboro Universitāte, Apvienotā Karaliste) un Baiba Sporāne (Latvijas Universitāte).

Gatavojot tulkojumu, ievērotas angļu izdevuma īpatnības, latviešu-angļu terminu skaidrojošajā rādītājā saglabājot terminoloģiskās "ligzdas". Vārdnīca papildināta ar angļu – latviešu terminu tulkojošo daļu, abreviatūru rādītāju, kā arī ar sadaļu "Angļu termini bez ekvivalenta latviešu valodā".

Vārdnīcas latviešu tulkojumu papildina arī **pielikums**, kurā sniegtas īsas, bibliotekāriem noderīgas ziņas par pieciem bibliotēkzinātnes likumiem un piecām pazīstamākajām klasifikācijas kategorijām, informācijas prasmēm, katalogizācijas principiem, kā arī korektūras labojuma zīmju tabula ar tai pievienotu paraugu – uzskatāmi labotu teksta fragmentu.

Angļu - latviešu terminu rādītājā, kas ievietots vārdnīcas sākumā, visi termini sakārtoti angļu alfabēta secībā atbilstoši oriģināla izdevumam, bez skaidrojumiem, pievienojot katram terminam latvisko tulkojumu un tā gramatiskās formas norādi (noun – lietvārds, verb – darbības vārds, adjective – īpašības vārds, adverb – apstākļa vārds). Ar * apzīmēti tie termini angļu valodā, kuriem pagaidām nav ekvivalenta latviešu valodā. Tie apkopoti vārdnīcas daļā "Angļu termini bez ekvivalenta latviešu valodā". Termini, kas apzīmēti ar **, uzrādīti vārdnīcas sadaļā "Abreviatūru rādītājs". Lietvārdi, īpašības vārdi, darbības vārdi, apstākļa vārdi, kā arī prievārdi un priedēkļi, ja tiem ir vienāda rakstība, iespiesti aiz lietvārda vai darbības vārda vai apstākļa vārda – ar atkāpi un kursīvā. Termini, kam piekārtojas loģiski saistītu terminu grupa, angļu – latviešu alfabētiskajā rādītāja apkopoti pie

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

pamatterminiem. Piemēram, fragments no angļu – latviešu
rādītāja:

AACR 2 Rev**

abbreviate, verbsaišināt

abbreviated entry, noun, saīsināts ieraksts

...

...

academic, noun akadēmiķis

academic, adjective akadēmisks

academic library see LIBRARY akadēmiska

bibliotēka sk. BIBLIOTĒKA

academic point akadēmisks jautājums

...

assessed work*

...

assistant librarian*

Latviešu – angļu terminu rādītājs veido plašāko
vārdnīcas daļu. Tas kārtots latviešu alfabēta secībā, katram
terminam pievienojot īsu skaidrojumu par tā saturu un
sniedzot lietojuma piemērus. Terminiem pievienoti ar tiem
saistītie jēdzieni, piemēram:

akadēmisks **academic 1** saistīts ar studijām; **akadēmiska**

bibliotēka sk. BIBLIOTĒKA **academic library** see LIBRARY

akadēmisks jautājums **academic point** = tīri

teorētisks, nevis praktisks jautājums; *tas ir akadēmisks jautājums,*
jo nav naudas, lai nopirktu darba veikšanai nepieciešamo

programmatūru **2** **akadēmiķis** **academic** persona, kas

māca vai veic zinātnisko darbu, parasti augstākās izglītības
iestādē

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

paaugstināšanaspromotion (a) kāda izvirzīšana augstākā amatā (b) **veicināšana promotion** tirdzniecības aktivitātes, lai pārliecinātu cilvēkus pirkt preces vai lietot pakalpojumus; *skolas brīvlaikā bibliotēkā notika speciāli bērnu grāmatu lasīšanas veicināšanas pasākumi*

Apzīmējumi (a), (b) vai (c) norāda uz termina atšķirīgajām nozīmēm, piemēram:

mape portfolio (a) oriģinālu darbu kolekcija (b) **portfelis portfolio** valdības ministra atbildības lauks (c) plāns plakans futrālis zīmējumu un papīru pārnēsāšanai

Apzīmējumi 1, 2, 3... norāda uz termina gramatisko formu – lietvārds, darbības vārds, īpašības vārds vai apstākļa vārds, piemēram:

ievade input 1 informācija, kas ievadīta datora atmiņā 2 **ievadīt to input** ievadīt datus datorā

Tajos gadījumos, kad vairākiem angļu valodas terminiem ir viens un tas pats tulkojums latviešu valodā, tie apvienoti nosacītā grupā, piemēram:

darbs

darbs work (a) izdots dokuments (b) darbā ietvertie izdevumi **gadījuma rakstura darbs casual work** = darbi, ko veic uz īsu laiku darbā pieņemti cilvēki; **darba pieredze work experience** = situācija, kurā jūs izmēģināt darbu, lai redzētu, vai esat tam derīgs; **darba standarti work standards** = vadības pieprasītā darba kvalitāte; **darba stacija work station** = galds ar datoru, tastatūru un dažkārt arī printeri; **darba izpēte work study** = noteiktos apstākļos un

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

noteiktā laika periodā iespējamā darba daudzuma mērīšanas
sistēma

darbs job (a) jebkurš pienākums, kas jāizpilda; **darba grafika plānošana job scheduling** = kārtības noteikšana, kādā darbi ir jāpaveic; **(b)** darbs, ko dara, lai nopelnītu naudu ...
utt.

Vārdnīcas sadaļā "**Angļu termini bez ekvivalenta latviešu valodā**" ietverti tie angļu termini, kam pagaidām nav precīza apzīmējuma latviešu valodā un kuri tulkoti tikai ar paskaidrojošu tekstu. Šie termini angļu – latviešu rādītājā apzīmēti ar *, bet latviešu – angļu sadaļā vispār nav ietverti. Piemēram:

assessed work bakalaura darbs, studiju darbs, kursa darbs vai kontroldarbs – studiju uzdevums, ko novērtē kā apmācību daļu (AK – Apvienotajā Karalistē)

assistant librarian kvalificēts bibliotekārs, kas parasti strādā kopā ar vecāku darbinieku (AK - Apvienotajā Karalistē)

chartered librarian bibliotekārs, kas sekmīgi apguvis apmācību un izpildījis speciālus uzdevumus, ieskaitot profesionālās attīstības atskaiti saskaņā ar Bibliotēku asociācijas noteiktajiem kritērijiem (AK – Apvienotajā Karalistē)

"**Abreviatūru rādītājs**" ir vārdnīcas sadaļa, kurā apkopotas visas abreviatūras. Tās nav ietvertas latviešu – angļu terminu rādītājā, bet angļu – latviešu rādītājā apzīmētas ar **. Piemēram:

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

AFNOR Association Française de Normalisation Francijas
Standartizācijas asociācija *oficiāla Francijas institūcija, kas
atbild par standartu izdošanu*

WIMP windows, icons, mouse, pointer logi,
ikonas, pele, rādītājs (WIMP saskarne) *integrētas
programmatūrtas sistēmas apzīmējums, kura pilnībā darbojas,
izmantojot logus, ikonas un peles kontrolētu rādītāju*

Veidojot vārdnīcas tulkojumu, galvenās grūtības
sagādāja četri momenti:

1. Nepieciešamība saglabāt oriģināla īpatnējo "ligzdveida"
principu, jo viens šķirkļis dažkārt ietvēra ļoti atšķirīgus
terminus.
2. Angļu izdevuma autores dotie terminu skaidrojumi dažkārt
likās diskutējami. Tulkotājas ir saglabājušas oriģinālā
lietos paskaidrojumus.
3. Precīzu terminu trūkums latviešu valodā, tādējādi nācās
veidot sadaļu "Angļu termini bez ekvivalenta latviešu
valodā".
4. Angļu valodas daudzveidīgajiem terminiem atbilda tikai
viens tulkojums latviešu valodā, tādējādi veidojot latviešu –
angļu rādītājā nosacītas terminu grupas, kā piemērā ar
terminu "darbs".

Tulkojuma autores tomēr ir pārliecinātas, ka šis vārdnīcas
tulkojums, papildināts ar vairākām sadaļām, kādas nebija
nepieciešamas oriģinālajā izdevumā, veicinās
bibliotēkzinātnes attīstību Latvijā un to novērtēs arī
bibliotekāri praktiķi.

Lai kādu zināšanu kopumu atzītu par zinātni, jābūt
noteiktam tā *objektam*, galvenajiem jēdzieniem un tos
izsakošajiem *terminiem* (jēdzieniskajam aparātam), savai
pētniecības metodei un savai *teorijai*.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Autore uzdrošinās apgalvot, ka arī Latvijā bibliotēkzinātne top par zinātni, jo tiek intensīvi izstrādātas visas tās sastāvdaļas, īpaši terminoloģija, par ko liecina arī šis devums - "Bibliotēku un informācijas pārvaldības vārdnīcas" tulkojums.

Latviešu termini Eiropas Kopienas tīklos

Visiem labi zināms, ka terminoloģijas izveidei un attīstībai Latvijā ir senas tradīcijas, jo jau tūlīt pēc neatkarīgās Latvijas pasludināšanas 1919.gadā Latvijas Izglītības ministrijas pārraudzībā tika nodibināta Latviešu terminoloģijas un ortogrāfijas komisija.

Pēc Otrā pasaules kara, 1946.gadā, Latvijas Zinātņu akadēmijas ietvaros tika nodibināta Terminoloģijas komisija, kuras uzdevums – adekvātas latviešu terminoloģijas izveide visās dzīves nozarēs. Šī komisija izveidojusi terminoloģijas apakškomisijas visās zinātnes un sadzīves nozarēs, savukārt apakškomisijas uzkrājušas milzīgu terminoloģisko materiālu.

Informātikas terminoloģijas apakškomisija, kas tagad sakarā ar informācijas tehnoloģiju un telekomunikācijas nozaru straujo saplūšanu ir pārsaukta par Informācijas tehnoloģijas un telekomunikācijas terminoloģijas apakškomisiju, nevar lepoties ar tik garu vēsturi. Ar informātikas terminoloģiju nodarbojamies apm. 10 gadu. Šajā laikā esam uzkrājuši ne tikai zināmu pieredzi terminu atlasē un latviskošanā, bet arī izstrādājuši vadlīnijas un metodiku darba veikšanai. Galarezultātā izveidota terminu datu bāze, kura varētu kalpot par paraugu citu nozaru terminu datu bāzu veidošanai,

Tā kā IT&T nozare attīstās ļoti strauji, tad ik dienas rodas nepieciešamība pēc jauniem terminiem. Jo sevišķi

aktuāla patlaban ir terminu veidošana visa veida komunikāciju jomā.

Izrādās, ka šajā brīdī svarīgi ir ne tikai izveidot terminus un savstarpējās sakarības starp dažādu nozaru jēdzieniem un tiem atbilstošajiem terminiem, bet svarīgi arī moderno komunikāciju līmenī nodibināt sakarus un komunikāciju iespējas starp dažādu valstu terminoloģiem, lai pēc iespējas pilnīgāk varētu apmainīties ne tikai ar informāciju terminu veidošanas un standartizācijas jomā, bet arī ar pašiem terminiem.

Šādu iespēju piedāvā iesaistīšanās 5.Ietvara programmas projektā "Centrāleiropas Terminoloģijas tīkls" (Central European Terminology Centres Network - CETnet), kura izstrādē arī Latvija ir pieteikusies piedalīties kā dalībvalsts. Šis projekts ir izstrādātā projekta "Terminoloģijas informācijas un dokumentācijas centru tīkls" (European Network of Terminology Information and Documentation Centres - TDCNet) tālākās attīstības posms.

Eiropas Savienības ietvaros 11 valodas ir atzītas par oficiālām darba valodām, bet apm. 40 valodas ir atzītas par oficiālām valodām nacionālajā līmenī. Tā kā valodu daudzveidība ir būtisks komponents dažādu dalībvalstu kultūru daudzveidībā, Eiropas Savienība ir izveidojusi programmu "Daudzvalodu informācijas sabiedrība" (Multilingual Information Society - MLIS). Šīs programmas uzdevums ir izveidot Eiropas valodu resursiem noteiktu infrastruktūru: vārdnīcas, terminoloģijas datu bāzes, gramatikas, balss datus. Savukārt TDCNet tika izveidots kā līdzeklis šo mērķu īstenošanai. Tas ir izveidots kā mugurkauls tālākai Eiropas terminoloģijas infrastruktūras attīstībai un tā informācijas apmaiņas principi un datu modeļi būs pamatā tīkla CETnet attīstībai.

4.sekcija. grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Patlaban tiek izstrādāta projekta koncepcija, finansīālās sadaļas, katrai dalībvalstij nosprausti tai darāmie uzdevumi, izstrādāti starpvalstu koordinācijas, tiesiskie, vadības un pārbaudes mehānismi.

Projektam ir 8 sadaļas, kas savukārt konkretizētas atsevišķos uzdevumos. Daļa uzdevumu jāpilda visiem projekta dalībniekiem, par citiem konkrētiem uzdevumiem atbildību uzņemas attiecīgs projekta dalībnieks.

Projekta sākumā paredzēts veikt izpēti un analīzi par katras valsts krājumā esošajiem terminoloģiska satura materiāliem, datu modeļu koncepcijām un datu bāzu sistēmām. Analīzes rezultātā tiks izstrādātas rekomendācijas nacionālās terminoloģijas infrastruktūras izveidošanai un apzināti lietotāju tipi, to vajadzības un prasības.

Lai veicinātu sadarbību nacionālajā un internacionālajā līmenī, jāizstrādā tai atbilstošas prasības, piemērotu datu modeļu un datu plūsmu specifikācijas, kā arī informācijas apmaiņas un izplatīšanas stratēģija – CETnet funkcionālās specifikācijas, faktiskie sistēmas arhitektūras standarti. Tāpat jāizstrādā funkcionālas specifikācijas daudzvalodu indeksēšanas un izguves līdzekļiem.

Informācijas apmaiņas principu izstrādē projekts CETnet balstīsies uz projekta TDCNet izstrādnēm, cenšoties nepieļaut šī projekta trūkumus un vājās vietas un izstrādājot mehānismus iekšējo un ārējo datu apmaiņai. Tomēr, atšķirībā no TDCNet projekta CETnet projektā paredzēts izpētīt bezvadu lietojumu protokola (WAP) izmantošanas iespējas un nosacījumus, kādi jāņem vērā, izstrādājot šādam risinājumam funkcionālās specifikācijas.

Svarīgs projekta aspekts ir projektā iesaistīto dalībnieku apmācība projekta izstrāžu ieviešanā, lai varētu sagatavoties projekta noslēguma posma – tīkla CETnet aprobācijai un

4.sekcija. grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

ieviešanai, kurā tiktu pārbaudītas gan daudzvalodu lietotāju saskarnes, gan datu izguves un kompilācijas iespējas, gan arī paša procesa norises metodoloģija.

Projekta dalībnieki nolēma, ka datu bāzes, kuras tiks izmantotas tīkla CETnet atklūdošanai un pārbaudei, katrs projekta dalībnieks izveidos nozarē "Mobilā komunikācija". Tā kā Informācijas tehnoloģijas un telekomunikācijas terminoloģijas komisija jau ir nospraudusi mērķi – telekomunikāciju terminu izpēti un izveidošanu, tad mūsu uzdevums lielā mērā sakrīt ar prototipa pārbaudei plānoto terminu atlasī.

Kā pēdējo projekta uzdevumu var minēt tīkla CETnet darbības plānošanas un organizēšanas turpinātību un atbalsta struktūras izveidi izvēlētam CETnet operatoram.

Nijolė Bliūdžiuvienė

Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

The Lithuanian library terminology dictionaries

The word *dictionary* is used to describe a wide diversity of reference work. Basically, a dictionary is described as a list and explanation of words of a language or the vocabulary of a particular subject. The distinction between a dictionary and an encyclopedia is easy to define, but difficult to carry out in a practical way: a dictionary explains words, whereas an encyclopedia explains things. For more than 2,000 years encyclopedias have existed as summaries of extant scholarship in forms comprehensible to their readers. The word *encyclopedia* of Greek origin, at first meant a circle or a complete system of learning that is an all-round education. When Rabelais used the term in French for the first time in *Pantagruel*, he was still talking of education. Only in the 16th century the German writer and compiler Paul Scalich was the first who used word encyclopedia to describe a book in the title of this *Encyclopaedia; seu, orbis disciplinarum, tam sacrum quam profanum epistemon...* (*Encyclopaedia: or Knowledge of the World of Disciplines, Not Only Sacred but Profane...*) issued at Basel in 1559. The many encyclopedias had been simply called "dictionary" as well as the word dictionary has been widely used as a name for encyclopedias.

The compilation of dictionaries in Lithuania began in the first half of the 17th century. In 1629 the first trilingual dictionary (Polish-Latin-Lithuanian) was printed under the title *Dictionarium trium linguarum*. It was published in Vilnius and its author was Jesuit priest Konstantinas Sirvydas. He also was the author of many neologisms for Lithuanian. Some of

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

them have remained in use until present time, for example *pratarmė* (foreword), *taisyklė* (rule), *kiekybė* (quantity), *kokybė* (quality), etc. Five editions of this dictionary were published within 80 years. Many lexicographers of the 18th and 19th centuries copied and used Sirvydas dictionary.

The first Lithuanian encyclopedia "*Lietuviškoji enciklopedija*" has begun published in 1931 in Kaunas. It has not been completed and only 10 volumes (till J) were issued because the Second World War has begun. In the period between 1953-1985 in Boston 37 volumes "*Lietuvių enciklopedija*" was published. It was the great work of the Lithuanian intellectuals who went into exill. The those two encyclopedias contain terms concerning library activity and bibliography work.

The definitions in the universal encyclopedias are not strictly argued, they have broader explanation. The readers can find the general answer to question "what is it", or "who is that", it helps to find initial point for further interest in certain areas of knowledge.

Librarians needed special dictionary containing terms concerning library activity and fields which are in close contact with library theory and practice. Thus the first explanatory translating dictionary "*Bibliotekinė ir bibliografinė terminologija*" (Library and Bibliography Terminology), compiled by Izidorius Kisinis with equivalents in Russian was published in 1956. The bilingual Dictionary contains 261 terms, most of them concerning cataloguing and library processing, bibliographical work, also there are defined types of publications and publishing industry terms. The Dictionary is supplied with Russian-Lithuanian terms glossary at the end of the book. It was the first issue of the special dictionary for librarians which became the last. The terminological work in librarianship came to abrupt ending because of the author's death.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

New fields of knowledge have formed in the 60s - informatics and information science. Many new terms taken from foreign languages appeared in usage and required normalisation by the Lithuanian language grammar and terms creation rules.

The first Lithuanian dictionary of information science "*Informatikos terminų žodynas*" prepared by Adelė Trečiokaite was issued in 1969. It contains 755 terms which are divided into three groups:

- 1) terms merely belong to the information science;
- 2) terms taken from adjacent fields and have more wider meaning or gained new denotation in the information science;
- 3) terms borrowed from related fields and used in the information science in the same meaning. Librarianship, bibliography, publishing industry, documentation and other related terms belong to this group.

The first Lithuanian information terms dictionary have a structure like the first Library and bibliography Terminology dictionary. Terms are defined and accented, arranged in alphabetical order, supplied with equivalents in Russian. In the bibliographical list of most important terminological editions the Kisinas Dictionary is included along side the book science and library terminological dictionaries published in foreign countries.

14 years later "*Mokslinės ir techninės informacijos terminų žodynas*" (Dictionary of the scientific and technical terminology) by above mentioned Trečiokaite was published. The latter Dictionary have been revised and the English equivalents were added. The Dictionary is more complete and contains 1320 terms. The structure of the Dictionary is different from the first dictionaries. Terms are grouped by subject and arranged in alphabetical order. The indexes of the Lithuanian, Russian and English terms as well as the list of

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

more important abbreviations in three languages are included. Thus it was a new type of the Lithuanian terms dictionary taking into account terms arrangement principles and field of knowledge related with librarianship.

Adelė Trečiokaitė is the compiler of "*Informacijos terminų žodynas*" (Information Terms Dictionary) too. This Dictionary was published in 1993. During the ten-year period many changes occurred in the information technology, data processing and information retrieval as well as in library work. These changes reflected not only in the certain spheres of knowledge and language, but in the terminology too. This Dictionary is enriched with the computer science terms. The terms definitions are revised according to changes in adjacent fields of knowledge and the standard Lithuanian language too. This edition is a translating, trilingual and explanatory dictionary of normative character, because loan-translations, loan-words are rejected, the priority is given to proper Lithuanian terms.

There are many basic library terms in terminology dictionaries, universal encyclopedias, special enciklopedias of neighboring fields, however, the entire library terminology system including book science, bibliography have not been comprehensively covered. Thus the special programme to compile the dictionary of library and bibliography terms has been approved in the National Library of Lithuania at the end of 1988. This Dictionary is being published in separate thematical parts. Up to now four issues have been released in which cataloguing, documentation and publishing as well as bibliography and collections development terms are normalised. The Dictionary includes more than 2 thousand terms. Currently, the following issues on library science, library management

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas
Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

and terms dealing with library users and the reading are on processing.

All terms included in the Dictionary are accented, supplied with definitions and equivalents in Russian, English and German. Terms are arranged in the alphabetical order, the indexes of equivalents are given, too. Thus the librarians and other specialists are interested in terminology can use this explanatory, multilingual, translational dictionary.

The library terminology is not a closed system. On the one hand terms are affiliated from adjacent fields, such as information and computer sciences, book trading, production and distribution and others used in librarianship, on the other hand in these fields terms belonging to library terminology system are being applied. Thus in the recent terminological editions of other spheres of knowledge basic library terms are included and defined.

Much more library terms contains "*Knygotyros enciklopedinis žodynas*" (Encyclopedic Dictionary of Book Science). More than half entries of over the thousand in the Encyclopedic Dictionary are explanations of terms. There are more than thousand terms definitions. There are several terms in the "*Žurnalistikos enciklopedija*" (Encyclopedia of Journalism). In many cases library terms included in Encyclopedia deal with book publishing and distribution, document processing, bibliography. As a result of dynamic development of information technology and due to the growing use of computers in libraries the need for Lithuanian terminology in this field of knowledge has arisen. The computer and information science multilingual and explanatory dictionaries were published during recent three-five years. These dictionaries can be used to apply terms in library terminology.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

Terminology dictionaries in library as well as the other sciences are very important not only for scientific purposes, but for education too. "*Žodžiai apie knyga*" (Words about book) - a special book for young people who preferred reading to other forms of entertainment was published a couple years ago. This book is like a small encyclopedia of library and book history and contains 188 entries. The narratives about book, authors, publishers and printers, libraries and readers are included and basic library terms are described.

Terminological dictionaries contain technical terms of particular field. The dictionaries of technical terms in many fields often have the purpose of standardising the terminology, this normative aim is especially important in countries where the language for many years was or still is under a foreign language influence. Terminology dictionaries are special kind of editions, because the material is in close contact not only with linguistic, but with specific terminology in certain field subjects. These dictionaries are translational, bilingual, multilingual as well as encyclopedic or explanatory and often combining these purposes. Technical terminology forms the basis of each branch of science. The development of terminology reflects the progress of the science itself inasmuch as the standardised terminology shows the level of certain subject, its practical and theoretical state.

Bibliography

1. Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminų žodynas/ LNB;
Red. kol. .: V. Bulavas (pirm.) ir kt. V.: LNB, 1990 -
Šąs 1. Katalogavimas. Katalogų ir kartotekų sistema/ Aut. N.
Kolesinskienė. - V., 1990. - 165 p.
Šąs. 2. Dokumentas. Leidinys. Leidyba/ Aut. N. Kolesinskienė,
A. Ralytė. - V., 1991. - 158 p.

4.sekcija. Grāmatzinātnes, bibliotekzinātnes un informācijas zinātnes terminoloģija:
jaunas dimensijas

Section 4. Terminology of book science, library science and information science:
new dimensions

- Šaš. 3. Bibliografija/ Aut. V. Černiauskaitē. - V., 1994. - 104 p.
- Šaš. 4. Bibliotekos fondai/ Aut. N. Bliūdžiuvienē, V. Rimša. - V., 1999. -199 p.
2. Informācijas terminu žodynas/ Sud. A. Trečiokaitē. - V., 1993. - 137 p.
3. Informatikos terminu žodynas/ Sud. A. Trečiokaitē. - V., 1969. - 96 p.
4. Kisinās I. Bibliotekinė ir bibliografinė terminoloģija. - Šaš.1. - V., 1956. - 48 p.
5. Lietuviškoji enciklopedija/ Vyr. red. V.Biržiška. - K., Spaudos fondas. - T.1-10. - 1933-1941
6. Lietuvių enciklopedija/ Vyr. red. V.Biržiška. - Boston, LEL. - T 1-37. -1953-1985.
7. Mokslinės ir techninės informacijos terminu žodynas/ Sud. A.Trečiokaitē. - V., 1993. -228 p.
8. Raguošenė G. Žodžiai apie knygą. - V., Vyturys, 1988. - 207 p.
9. Žurnalistikos enciklopedija/ Sudaryt. G. Burneikienė, D.Dirvonaitė, V.Urbonas. Red. kol. L.Tapinas (pirm.). - V., Pradai, 1997. - 607 p.
- 10.Encyclopedia Lituanica/ Ed. by S. Sužiedėlis. - Boston, 1972. - Vo.2. - P. 67.
- 11.The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia. Knowledge in Depth/ Robert P.Gwinn, Chairman, Board od Director. - Chicago, 1991. - Vol. 18.- P. 257-287.

Нийоле Блюджюене

Национальная библиотека Литвы им. М.Мажвидаса

Словари литовской библиотечной терминологии

Резюме

Составление лингвистических словарей в Литве было начато в 17 веке. Первая общая энциклопедия издана в 30-ые годы XX века в городе Каунас как и бостонская энциклопедия издана в 50-ые-80-ые годы содержит общие термины по библиотековедению и библиографии.

Первый терминологический словарь библиотечных терминов был издан в 1956 году. Автор И.Кисинас выбрал форму двуязычного толкового словаря. Такая форма была приемлема и для терминологических словарей по информатике. В конце 1988 года была принята программа по разработке толкового, многоязычного словаря по библиотековедению и библиографии. Свыше 2 тыс. терминов вошли в четыре тетради словаря это термины по каталогизации, издательскому делу, библиографии и формированию библиотечных фондов.

В последнее время появилось несколько терминологических словарей компьютерных терминов, которые используются и работниками библиотек, эти словари содержат также главные библиотечные термины. Таким образом проявляется интергация в области терминологии.

Maia Randmaa
Estnische Nationalbibliothek

Die Terminologie der Bibliothekswissenschaft in Estland

Zusammenfassung

In den letzten Jahren bin ich immer mehr davon überzeugt, die Terminologie mehr ein praktisches als ein theoretisch-wissenschaftliches Gebiet ist. Darum kann man, meiner Meinung nach, über die Terminologie keine feierliche, komplizierte Vorträge machen, sondern konkret von der Sache sprechen. Leider ist die Terminologearbeit in den Bibliotheken eben nicht in einer guten Situation und genug unterstützt, auch die Terminologe fühlen den kalten Wind der Marktwirtschaft.

Die Terminologieprobleme in den Nationalbibliotheken der Baltischen Länder sind dieselben. In der letzten Zeit hat man Jahr zu Jahr immer weniger Aufmerksamkeit der Terminologearbeit gewidmet, die Struktureinheiten, wo die Terminologie gemacht wurde, sind verschwunden und nur einige Terminologe sind erhaltengeblieben. Unsere Bibliothekswörterbücher erscheinen nicht mehr so oft wie früher und zur Ausgabe haben wir keine fertigen Manuskripte. Wir müssen uns selbst finanzieren, dh. die Terminologie muss als Projektarbeit gemacht werden.

Wenn noch die Schwierigkeiten mit Personal hinzufügen (in unseren Tagen ist ein guter Terminologe Rarität), habe ich Mut zu sagen, dass die Bibliotheksterminologie auf einem ganz gefährlichen Wege

ist. Die Praktiker wissen, dass ein Fachwörterbuch sehr langsam hergestellt wird und die Arbeit kostet viel Mühe von dem Hersteller, der Terminologiekommission, dem Redakteur.

Der Terminologe muß vor allem ein guter Bibliotheksspezialist sein, ein gutes Sprachgefühl haben, mehrere Sprachen wissen, muss recht gut informiert sein, was geschieht im kulturellen Leben, muss Probleme der Muttersprache wissen usw. Nur bei diesen Bedingungen kann die Arbeit der Terminologe resultativ sein.

Schon zwei Jahre haben wir das Glück solche Menschen vorzubereiten, nämlich in Tallinner Pädagogischen Universität wurde im Jahre 1998 in allen Fakultäten Terminologie als Fachstudium eingeführt und so verwirklichte sich ein Wunsch der Terminologe unserer Nationalbibliothek. In der Abteilung der Informationswissenschaften hat man die Vorlesungen mit Praktik verbunden (insgesamt 64 akademische Stunden).

Am Anfang des Studiums wurde allgemeine Einleitung zur Terminologie gelesen, etwas über Lexikologie, Sprachlehre, Wortschatz, Wortschöpfung und Wortbildung, aber auch über problematischen Termini gesprochen.

Die Lektoren aller 3 Lehrstühle - Buchwissenschaft, Bibliothekswissenschaft und Informationswissenschaft haben die Termini seines Gebietes jeder selbst behandelt. Auf diese Weise waren mehrere Lektoren mit Terminologie verbunden.

Die Terminologieabteilung Estnischer Nationalbibliothek besteht im Jahre 2000 aus einer Terminologe, die gleichzeitig als Abteilungsleiterin und Sekretärin der Terminologiekommission tätig ist.

Die Estnische Nationalbibliothek hat in den Jahren 1994-1999 5 thematische Hefte des Bibliothekswörterbuches hergestellt und ausgegeben. In den letzten zwei Jahren haben wir mit Hilfe der Terminologiekommission VARIA-Termini (ca 1700 Wörter) durchgearbeitet. Von den Themaheften und VARIA-Abschnitt wird in der Zukunft ein Wörterbuch unter dem Titel *Das erklärende Wörterbuch des Bibliothekswesens* mit 5 sprachigen Ekvivalenten (Englisch, Deutsch, Französisch, Finnisch, Russisch) ausgegeben. Zuerst muss das Wörterbuch ausführlich redigiert werden.

Im vorigen Jahre wurde auch ein Manuskript von Bibliografietermini (ca 300 Termini) hergestellt. Fertig wurde ein rückläufiges Wörterbuch (оборотный словарь) der Bibliothekstermini (Estnisch-Englisch, Englisch-Estnisch).

Zwei Terminologie haben an einem Projekt, die von Herren Prof. Ivan Kanic aus Slovenien (Ljubljana) kuriert und durchgeführt wird, teilgenommen. Diese Arbeit mit *Multilingual Dictionary of Library Terminology* war für uns sehr interessant, aber viele Fragen hängen noch in der Luft. Ich hoffe, diese Arbeit geht weiter und wir haben die Möglichkeit, sie noch zusammen zu Ende zuführen.

Anna Mauliņa
Latvijas Nacionālā bibliotēka

Intelektuālais īpašums un bibliotēkas Centrālās un Austrumeiropas autortiesību lietotāju aizstāvības projektu kontekstā

Mūsdienās bibliotēku politika un likumdošana kļuvusi par komplikētu biznesu. Arhīvu, muzeju un bibliotēku integratīvā darbība, konverģences fenomens, privāto informācijas aģentūru ekspansija, intelektuālā īpašuma likumdošanas pastingrināšanās sarežģī informācijas institūciju darbību un informācijas politikas izstrādi Eiropā un pasaulē.

Bibliotēka kā demokrātiska institūcija, kuras pamatmērķis ir sniegt visu informāciju visiem, kas vien to vēlas, nereti nonāk pretrunā ar intelektuālā īpašuma likumdošanu. Īpaši tas raksturīgi Austrumeiropas un Baltijas valstīs, kuras tikai pirms desmit gadiem iekļāvušās kapitālistiskajā formācijā, kur īpašums ir svēta lieta.

Intelektuālais, cilvēka prāta radītais īpašums ir tikai viena no īpašuma formām, kuru tāpat kā visas citas aizsargā nacionālā un starptautiskā likumdošana. Kopš slavenās franču rakstnieku – Bomaršē un Voltēra īstenotās tā saucamās "autoru revolūcijas", citiem vārdiem, trīs gadus ilgā lugu rakstnieku streika, kurā pēdējie uzvarēja teātru īpašniekus un ieguva tiesības saņemt atalgojumu par saviem gara darbiem, tiek veikta autoru tiesību aizsardzība. To veic sazarotas nacionālas un transnacionālas aģentūras, kuras strādā pēc principa: vairāk naudas ievākt autoriem un, protams, arī sev. Šis business vēršas plašumā, kolektīvās

intelektuālā īpašuma administrēšanas organizācijas jo dienas jo kļūst bagātākas un uzbrūkošākas.

Pašlaik asa cīņa notiek par autortiesību pārstāvību elektroniskajā vidē.

Bibliotēkas kā galvenās informācijas glabātājas un sniedzējas atrodas starpposmā starp autortiesību īpašniekiem un informācijas lietotājiem. Tās respektē autoru un līdzautoru ekskluzīvās tiesības uz savu darbu un vienlaikus atzīst, ka arī informācijas lietotājiem, bibliotēku lasītājiem

ir tiesības iepazīt autortiesību aizsargātu informāciju. Īpaši svarīgi tas ir Austrumeiropā un Baltijā, kur 80% iedzīvotāju par informāciju samaksāt nevar.

Šādu nostādni pauž arī informācijas lietotāju interešu aizstāvības institūcijas – sabiedriskās bibliotekāru un informācijas speciālistu organizācijas, kurām nav ekonomiskā potenciāla un līdz ar to nav tik spēcīgu lobiju kā autortiesību turētājiem.

Starptautiskā līmenī informācijas patērētāju intereses aizstāv Starptautiskā Bibliotēku asociāciju un institūciju federācija / *IFLA*, kuras ietvaros darbojas speciāla struktūrvienība, kas, galvenokārt, nodarbojas ar autoru un informācijas lietotāju tiesību un interešu līdzsvarošanu.

Eiropas līmenī informācijas lietotāju aizstāvību īsteno 1949.gadā dibinātā starpvalstu organizācija Eiropas Padome (*Council of Europe*), kuras 41 dalībvalsts vidū ir arī Baltijas valstis, un Bibliotēku, informācijas un dokumentācijas asociāciju Eiropas birojs (*European Bureau of Library, Information and Documentation Associations / EBLIDA*)¹, kas uzskatāms par bibliotekāru nevalstisko organizāciju jumta institūciju. Eiropas Padomes un *EBLIDA* izstrādātajās

¹ <http://www.eblida.org>

"Bibliotēku likumdošanas un politikas vadlīnijās Eiropā" skan aicinājums Eiropas Padomes dalībvalstīm ļaut saviem pilsoņiem likumdošanas kārtā ar bibliotēku starpniecību izmantot autortiesību aizsargātu informāciju. Proti, bibliotēkām ir jābūt izņēmumtiesībām autortiesību aizsargātas informācijas nekomerciālā izplatīšanā. Taču Eiropas Padomes dokumentiem ir ieteicošs nevis direktīvs statuss. Praksē tie nereti netiek ņemti vērā.

Lai labāk varētu aizstāvēt informācijas lietotāju intereses, Eiropas Savienībā izveidotas trīs struktūrprogrammas – Eiropas valstu autortiesību lietotāju platforma / *ECUP*¹, Centrālās un Austrumeiropas valstu autortiesību lietotāju platforma / *CECUP*² un Centrālās un Austrumeiropas valstu licenzēšanas informācijas platforma / *CELIP*, kuras finansē Eiropas Komisijas 13.generāldirektorāts, bet reālo darbu koordinē un vada *EBLIDA*

Pēdējos divos projektos līdzās 15 Centrālās un Austrumeiropas valstīm iesaistījusies arī Latvija, kuru, saskaņā ar divpusējo vienošanos, pārstāv Latvijas Bibliotekāru biedrība.

Minēto projektu vislielākais nopelns ir tas, ka pirmo reizi tik nopietnā teorētiskā un lietišķā līmenī Eiropas Savienībā tika izvirzīts jautājums par informācijas lietotāju tiesībām uz informāciju.

ECUP ir saskaņota rīcības programma, kurā mēģināts aizstāvēt bibliotēku informācijas lietotājus, pamatojoties uz Bernes konvenciju, kurai Latvija pirmo reizi pievienojās 1938. gadā, otro – 1995. gadā. Saskaņā ar šī projekta nostādni, Bernes konvencija, kā autortiesību aizsardzības pamatdokuments, attiecināms uz visām autortiesību

¹ <http://www.eblida.org/ecup/>

² <http://www.eblida.org/cecup/>

aizsardzības jomām ne vien konvencionālajā, bet arī elektroniskajā vidē. Nepārkāpjot autortiesības, lasītāji bibliotēkā var izmantot autortiesību aizsargātus darbus, izgatavot kopijas privātiem, pētniecības un mācību mērķiem. Tas nav pretrunā ar Bernes konvenciju.

CECUP programma iesaistīja autortiesību jautājumu risināšanā Centrālās un Austrumeiropas, arī Baltijas valstis, rosinot bibliotēku darbiniekus iesaistīties nacionālo autortiesību likumu izstrādē, papildināšanā un pilnveidošanā. Šī projekta ietvaros visās dalībvalstīs tika rīkoti autortiesību semināri, kuros Latvijā, piemēram, pirmo reizi tika runāts par informācijas lietotāju tiesībām. Šajā seminārā, manuprāt, gan autortiesību administrētāji, gan bibliotekāri saskatīja pirmās abpusējas vienošanās un sadarbības iezīmes.

CELIP projektam tikai nesen saņemts finansējums. Tas sāks darboties sākot ar šī gada novembri, precīzāk – līdz ar vadības darba grupas sēdi, kura notiks 17. un 18. novembrī Rīgā. Projekta galvenais uzdevums ievadīt aprītē dažādu autortiesību jomu licenzēšanas informāciju, sekmēt tās izplatīšanu, iepazīstināt ar dažādām licenzēšanas sistēmām, licenču iegūšanas kārtību, īpašu vērību veltot bibliotēkām nozīmīgajam reproducēšanas jautājumam. Dažādas valstis šos jautājumus risina atšķirīgi. Daudzu valstu likumdošanā kopēšana privātiem, izglītības un mācību nolūkiem ir bez maksas. To šedz nodokļu maksātāji. Citās valstīs tā saucamo autoratlīdzību iekasē netieši, pievienojot īpašu nodokli attiecīgo iekārtu pārdošanas cenai.

Latvijā, neskatoties uz to, ka kopš jaunā Autortiesību likuma pieņemšanas pagājis jau pusgads, šajos jautājumos skaidrības nav. Ministru kabineta noteikumi jaunā likuma piemērošanai praksē vēl nav izstrādāti, līdz ar to likuma skaidrojums nav iespējams.

Autortiesību jautājumā ir problēmas visā pasaulē, arī Eiropas Savienībā. Skatoties no Baltijas perspektīvas, šķiet, ka autortiesību likumdošana Eiropas Savienības līmenī jo dienas jo kļūst stingrāka, pat informācijas pieejamību apdraudot. Parādās mēģinājumi revidēt Bernes konvenciju. Pārāk ilgi tiek gatavota par jaunu cenzūru nosauktā Autortiesību direktīva. Nervozē nevien informācijas lietotāji, bet arī autortiesību pārvaldnieki, kuri ir īpaši neapmierināti ar to, ka jaunajā Direktīvā autortiesību kolektīvajai pārvaldībai veltīta pārāk maza uzmanība..

Kolokvijā "*Autortiesību un blakustiesību kolektīvā pārvaldība digitālā vidē*", kas notika šī gada martā Portugālē, runāts tika tikai par to kā labāk un vairāk ievākt naudu autortiesību īpašniekiem, pilnīgi aizmirstot informācijas lietotājus. Eiropas Komisijas Autortiesību un blakustiesību ūnijas vadītājs *Jorg Reinbothe* auditoriju mierināja, apgalvojot, ka autortiesību gals netuvojas, tradicionālās autortiesību administrēšanas institūcijas nekādā kolapsa stāvoklī neesot, kā daži populistiski apgalvojot. Aizmirst tika viedoklis, ka pašreizējais monopolstāvoklis, ko bauda autortiesību administrētāji neko labu nesola. Neatbildēts palika arī jautājums kā labāk aizstāvēt autortiesības digitālā vidē. Vai labāka būtu kolektīvā administrēšana vai individuālā intelektuālā īpašuma aizstāvība. Bila Geitsa slavenās *Microsoft* kompānijas juristi apgalvo, ka informācijas lielceļos katram pašam iespējams aizstāvēt savas autortiesības.¹

Portugāles kolokvijs kārtējo reizi apliecināja, ka autortiesību administrētājus maz interesē informācijas brīvpieejas problēmas, viņiem tuvāka finansiālā cenzūra.

¹ Colloquium on the Collective Management of Copyright and Neighbouring Rights in the Digital Environment [Evora, Portugal, 22-24 March 2000] // Information Europe. – Summer 2000. – Vol. 05, Issue 02. – p.2.

Tas apstiprina arī jau nojausto, ka Eiropas Savienībā īstas sadarbības starp autortiesību administrētājiem un informācijas izplatītājiem nav. Taču fakts, ka Eiropas Savienības Autortiesību direktīva ilgajā pilnveidošanas ceļā tomēr kļūst demokrātiskāka attiecībā pret informācijas lietotājiem liecina, par Eiropas Padomes, EBLIDA un informācijas lietotāju aizstāvības projektu pozitīvo ietekmi uz likumdevējiem un Eiropas Parlamentu.

Informācijas lietotāju intereses atsevišķu valstu līmeņos aizstāv nacionālās bibliotekāru un informācijas darbinieku organizācijas. ASV tā, piemēram, ir Amerikas Bibliotēku asociācija, bet Latvijā, vadoties pēc starptautiskiem precedentiem, būtu jāaizstāv bibliotēkām, kā arī nevalstiskajām profesionālajām organizācijām – Latvijas Bibliotekāru biedrībai, Latvijas Akadēmisko bibliotēku asociācijai, Skolu bibliotēku asociācijai un citām līdzīgām struktūrām. Šo organizāciju aktīvai darbībai trūkst finansējuma, dažkārt arī vienotības. Manuprāt, profesionālajām apvienībām būtu jāseko Vācijas, Islandes un citu valstu paraugam un jāvienojas vienā lielā teorētiski un ekonomiski spēcīgā federatīvā organizācijā, kas būtu spējīga vest sarunas ar autortiesību aģentūrām uz līdzīgiem nosacījumiem.

Būtībā pavisam tuvā nākotnē izšķirsies jautājums, kas būs bibliotēku advokāti kontaktos ar autortiesību īpašniekiem vai to administrētājiem. Vai tās būs bibliotekāru pašu apvienības vai citas struktūras. Šobrīd informācijas ražotāji un brokeri ieņem aizvien lielāku vietu informācijas izplatībā. Rodas ekonomiski spēcīgi institucionāli konsorcijs, kuriem vieglāk vienoties arī ar autortiesību turētājiem vai tos pārstāvošām institūcijām. Vai LBB būs tā institūcija, kas vienosies ar autortiesību turētājiem un vadīs licenzēšanas procesu, to rādīs nākotne.

Sadarbojoties ar autortiesību turētājiem nedrīkst aizmirst, ka jebkura bibliotēka – zinātniskā, publiskā vai tautā visvairāk mīlētā, Eiropas Savienībā sauktā *solo bibliotēka*, kurā strādā viens darbinieks un kuru mēs saucam par pagasta bibliotēku, ir mūsu lasītāju pirmā aizstāve. Un vēl –neviens licence, ne vienošanās, ne līgums nav vienpusējs akts, kā to parasti mēdz sludināt ne vien Latvijas, bet arī citu valstu autortiesību oficiālie aizstāvji. Šie dokumenti ir divpusēji vienošanās akti, kur abas puses vienojas par to, kas ir izdevīgi abām pusēm.

Slavenās grāmatas "Trešais vilnis" (*The Third Wave*) autors Alvins Toflers, atainojot civilizācijas vēstures virzību kā trīsvilņu dimensiju, atzīmē, ka pašreiz pasaule atrodas trešajā attīstības vilnī, kas industriālo sabiedrību pārvērtis informācijas sabiedrībā. Pārejas laiks ir grūts un nestabils, taču miglā ir saskatāmas jaunās pasaules nākotnes vīzijas, kuru veidos gan autori un viņu interešu aizstāvji, gan informācijas ražotāji un izplatītāji, gan informācijas lietotāji, citiem vārdiem, katrs no mums.

Elena Macevičiūtė
Vilnius University

Copyright in Lithuania

On May 18, 1999, Seimas (the Parliament) of Lithuanian Republic has adopted the Copyright and Neighbouring Rights Law. Before that it was widely discussed by different interest groups. Copyright has many aspects in any society. The title of this presentation is rather general, however, we are not going to look into the variety of problems arising in modern society in connection with new conditions of authors work, publishing, information, and communication technologies, widening possibilities of use, piracy, etc. The main aim of the short presentation is to look at the aspects of the new law from the point of view of libraries and their users.

The new Law is applied to different objects and subjects, provides for the defence of copyright and neighbouring rights, for the transfer of these rights, and main principles of licensing. The previous legislation, like the Fourth and the Fifth chapters of the Civil Codex and the Law about legal protection of computer software and databases cease to be in force. The new Law protects copyright in harmony with the international legislation and commitments of Lithuania. It is adopted with regard to the requirements of the European Commission and Bern Convention signed by Lithuania as well as other international documents on intellectual property.

The moral copyright is as usually protected continuously; and economic copyright period harmonised with European requirements is 70 years after the author's

death (art. 30, p. 1). The neighbouring rights is 50 years from the fact of the first publishing (or public performance) of the work. Databases are protected for 15 years after the date of compilation of the database.

The copyright laws are meant to balance different interests of the copyright owners and the copyright users in a way that would be beneficial for creating new works and information. This principle is maintained in a Copyright Treaty adopted by the World Intellectual Property Organisation in 1996 by 157 state-members. Thus the main principle of the Bern Convention is confirmed once more.

A library belongs to the institutions that represent the interests of the wider public, of the big number of users of copyrighted material; is a user of copyrighted material for the public benefit, though may be a copyright holder itself.

Most of the objects in library collections are copyright protected. Therefore, it is essential that the new Law give provisions about usage of this material in libraries. Previous legal documents have not established any principles or rules for this.

The article 16 states that the exceptional right of a copyright holder to disseminate a sold copy of the work ceases to exist if the selling is legal. Only libraries, having legally acquired a work, acquire an exceptional right to public lending of its copies. This forms the legal basis for the library usage of the copyrighted documents. The paragraph 3 of the same article states that an author has a right to remuneration for transferring this exceptional right to the library. However, research and educational libraries are exempted from this remuneration according to Lithuanian Law. So, the author receives the remuneration only for lending in public and privately owned libraries, The published work is defined not only as a printed publication

but as a document issued in any form in a number of copies that serves public need. In connection with this the definition of the "public lending right" is also very important. The art. 2 p. 22 defines it as a transfer of the original or a copy of a work for free usage in libraries or other public locations. The copyright owner has a right for remuneration, however, the Law emphasises the "free usage" of the work vs. commercial usage, and only the first one corresponds with the "public lending right". This would mean that libraries cannot charge their users for using the work, otherwise they lose this particular lending right.

Public lending right provisions limit exceptional economic copyright of the owners and through this defend public interest and free access to information for everyone. These paragraphs define the right of the libraries as well.

The exemptions from copyright define the particular cases of reproduction of copyrighted works as well (article 22). Some of them are important for Lithuanian libraries: 1) a fragment of work for personal use in one copy without permission of an author and remuneration; 2) short extracts of work may be reproduced for teaching and research purposes, and the libraries have a right to produce this type of copies for their clients (but only on paper); 3) libraries and archives have a right to reproduce a whole work for preservation or replacement purposes if it cannot be acquired otherwise; 4) reproduce the work in a form that could be used by blind people. This article despite some potential limitations (concerning remuneration order, electronic environment. etc.) is very important from the point of view of libraries. It takes into account many important aspects of their public service and gives very

important exemptions that enable libraries to continue their service for public without irrational restrictions.

Beyond doubt, despite any exemptions Lithuanian libraries will have to co-operate with all kinds of organisations concerned with copyright. The article 63 provides for a creation of the Lithuanian Council of Copyright and Neighbouring Rights. The functions of the Council are to consult the government a resent proposals about the implementation of the Law, to look into arguments and negotiate controversial issues. The Council consists of the representatives of copyright holders, collective administrating institutions, users' associations, and government. Working groups are created for special issues and to work on implementation documents. At present the representatives of the libraries take part only in a special working group, but not in the Council itself. It is a strange blindness of the bureaucracy about libraries that is very difficult to overcome. They consider the Association of Hotels and Restaurants to be more important users of copyright, that the Lithuanian Library Association which in fact represents over two millions of actual and potential copyright users. However, the importance of taking part in the working group should not be overlooked.

At present the rules of remuneration for public lending through libraries is not yet established, though the date named in the Law is July 1, 2000. There are many models how to do it and one may guess that the bureaucrats will choose the most inconvenient one for the libraries if they are left alone. It comes not of their malevolence but just from the lack of understanding of the library work. The first draft version already suggested to count each particular lending of every book. Only librarians could tell what it

means and what astronomical sum is required for this operation in an uncomputerised library.

Besides current issues, participation in the working bodies is important for the future of the libraries, especially the future in electronic environment. Some of these issues are already reflected in the new Law, like, definition of a license (article 2, p. 19). Licensing is the widely spread form of acquiring electronic documents. The institutions that are more closely acquainted with the practice of licensing of these are libraries. This is true in Lithuania as well. As we cannot expect exemption for research and educational libraries from this, it is very important to take part in creating rules that would be favourable for the libraries and their users. It is clear enough that the present Law will undergo revisions in connection with the new copyright directive of the European Commission, which is particularly aimed at electronic environment. It is clear that this directive will be damaging for the rights of users. So, we will have to make exceptional attempts to use the best alternatives in the national Law.

We have not looked into the libraries as the copyright owners. This role is becoming more significant because libraries are creating information resources themselves and will do more in this area in electronic environment. Besides, they are the main protectors of moral rights of author's by registering the priorities and confirming the authorship in their bibliographic databases. The relations of libraries with the copyright holders in this respect may require a special study.

Despite my critical attitude towards bureaucrats, we must say that the Lithuanian creators of the Copyright and Neighbouring Rights Law have done their best and have achieved a rational balance of the interests. The

implementation of the Law is a different topic that requires discussion all over East Europe and is problematic not only in Lithuania. But we have very benevolent, professional, and expert co-operation with the Ministry of Culture that is the governmental institution responsible for copyright matters. It is mainly the matter of the will to communicate, express opinions, persuade, and create the right attitude towards our own professionalism. This requires active position of the library community and institutions.

Ieva Platpere

Latvijas Republikas Kultūras ministrija

Jaunais "Autortiesību likums" Latvijā

Jaunais "Autortiesību likums" Saeimā tika pieņemts 6.aprīlī un tas ir stājies spēkā š.g. 11.maijā. Šajā lekcijā es lielākoties norādīšu uz jaunā likuma atšķirībām no nu jau spēku zaudējušā 1993.gada 11.maija likuma "Par autortiesībām un blakustiesībām"

Vispirms es gribētu atcerēties "Autortiesību likuma" izstrādes gaitu. Ceļš uz jauno Autortiesību likumu sākās 1997.gada jūlijā, kad tika izveidota darba grupa, lai izstrādātu grozījumus likumā "Par autortiesībām un blakustiesībām", to saskaņojot ar Eiropas Savienības direktīvām. Darbs tika pabeigts tā paša gada novembrī un projekts nosūtīts valsts institūcijām atzinumam. Tomēr, tā kā grozījumi tika izdarīti ne tikai saskaņā ar ES direktīvām un ieteikto grozījumu panti bija vairāk nekā spēkā esošajā likumā, Tieslietu ministrija uzstāja, ka ir jāizstrādā pilnīgi jauns likums. Vecajā likumā tika iestrādāti izstrādātie grozījumi un tas tika nodēvēts par jaunu likumu. Tādēļ jaunajam "Autortiesību likumam" ir tāda pati struktūra kā iepriekšējam likumam "Par autortiesībām un blakustiesībām" ar to atšķirību, ka ir iestrādāta jauna nodaļa attiecībā uz datu bāzu aizsardzības īpatnībām. Jaunais "Autortiesību likums" atbilst piecām Eiropas Savienības direktīvām: "Par datorprogrammu tiesisko aizsardzību", "Par autortiesību un tām radniecīgu tiesību aizsardzības termiņa saskaņošanu", "Par nomas un patapinājuma tiesībām un par atsevišķām autortiesībām radniecīgām tiesībām intelektuālā īpašuma jomā", "Par datu bāzu tiesisko aizsardzību" un "Par noteikumu saskaņošanu attiecībā uz autortiesībām un citām radniecīgām tiesībām satelīttelevīzijas un kabeļtelevīzijas

jomā", kā arī Bernes konvencijai "Par literāro un mākslas darbu aizsardzību", Romas konvencijai "Par izpildītāju, fonogrammu producentu uz raidorganizāciju tiesību aizsardzību", TRIPS līgumam un daļēji arī Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas Autortiesību līgumam un Izpildījumu un fonogrammu līgumam.

Termini

Salīdzinājumā ar veco likumu jaunajā nav iekļauta virkne lieku terminu. Toties ir iekļauti, pēc likuma izstrādātāju domām, paši būtiskākie un nepieciešamākie termini, piemēram - publiskošana", "publisks patapinājums", "retranslācija pa kabeļiem", "filma", "filmas producenti", "reproducēšana", "publisks patapinājums" u.c. Attiecībā uz terminu "filma" es gribētu piebilst, ka likumā parādās divi it kā atšķirīgi termini - "audiovizuāls darbs" un "filmu producenti". Izskaidrojums tam ir sekojošs - kā darbs tiek aizsargāts audiovizuāls darbs, bet no blakustiesību viedokļa - filmas producenti, jo "filma" sevī ietver gan audiovizuālu darbu, gan kinematogrāfisku darbu, kā arī darbus, kuriem nepiemēro autortiesību aizsardzību, jo tie neatbilst radošā ieguldījuma un originalitātes kritērijam, tomēr arī tāda materiāla producenta tiesības tiek aizsargātas. Kā piemēru var minēt kādas amatpersonas uzstāšanās ierakstīšanu videolentē. Šis materiāls netiek aizsargāts no autortiesību viedokļa, jo neatbilst iepriekšminētajiem kritērijiem, toties šī materiāla producenta tiesības tiek aizsargātas.

Termins, kurš ir izraisījis diskusijas, ir "publiskošana", angļiskajā variantā — *communication to the public*. Burtiski tulkojot tas skanētu kā "komunicēšana ar publiku". Šī termina izmantošana likumā tika noraidīta un tā vietā tika piedāvāts lietot vārdu "publiskošana". Tas gan nav īsti precīzs termins, bet tā kā šī termina skaidrojums atbilst tulkojumam

"komunicēšana ar publiku", visā likumā tika ieteikts lietot vārdu "publiskošana".

Termins, kas vistiešākajā veidā attiecas uz darbu izmantošanu bibliotēkās ir "publisks patapinājums" un tā skaidrojums ir sekojošs – tas ir autora darba oriģināla vai kopijas, izpildījuma fiksācijas, fonogrammas vai filmas izmantotāja darbība, ar kuras palīdzību darbs tiek padarīts pieejams uz neierobežotu laiku neierobežotam personu lokam bez mērķa gūt tiešu vai netiešu ekonomisku vai komerciālu labumu. Vēl attiecībā uz bibliotēkām var minēt terminu "reprogrāfiska reproducēšana" – darba oriģināla vai kopiju faksimileksemplāru izgatavošana ar jebkura līdzekļa palīdzību fotokopēšanas ceļā, izņemot iespiešanu. Par reprogrāfisku reproducēšanu uzskatāma arī skenēšana vai faksimileksemplāru izgatavošana fotokopēšanas ceļā palielinātā vai samazinātā mērogā.

Principi

Jaunajā Autortiesību likumā atšķirībā no vecā likuma ir skaidri noteikti autortiesību principi, kas ir pamats visai autortiesību aizsardzībai. Jaunajā likumā ir skaidri noteikts — kam pieder autortiesības, uz ko attiecināmas autortiesības, kam nav nepieciešams apliecināt piederību vai ievērot citas formalitātes, kā arī — autortiesību raksturs. Tātad autortiesības pieder autoram, tiklīdz darbs ir radīts, neatkarīgi no tā, vai darbs ir pabeigts. Autortiesības attiecināmas uz literāriem, zinātnes un mākslas darbiem, arī nepabeigtiem darbiem, neatkarīgi no darba uzdevuma un vērtības, izpausmes formas vai veida. Un kas ir būtiski - autortiesību piederības apliecināšanai nav nepieciešama registrācija, darba speciāla noformēšana vai kādu citu formalitāšu ievērošana.

Aizsargājамie un neaizsargājамie darbi

Autortiesību objekts jeb aizsargājамie darbi neatkarīgi no izpausmes formas un veida ir šādi: literārie darbi (grāmatas, brošūras, runas, datorprogrammas, lekcijas, aicinājumi, ziņojumi, sprediķi un citi līdzīga veida darbi), dramatiskie un muzikāli dramatiskie darbi, scenāriji, audiovizuālu darbu literārie projekti, horeogrāfiskie darbi un pantomīmas, muzikālie darbi ar tekstu vai bez tā, audiovizuālie darbi, zīmējumi, glezniecības, tēlniecības un grafikas un citi mākslas darbi, lietišķās mākslas darbi, dekorācijas un scenogrāfijas darbi, dizaina darbi, fotogrāfiskie darbi, celtnu, būvju, arhitektūras darbu skices, meti, projekti un celtnu un būvju risinājumi, citi arhitektūras darinājumi, pilsētbūvniecības darbi un dārzu un parku projekti un risinājumi, kā arī pilnīgi vai daļēji uzceltas būves un realizētie pilsētbūvniecības vai ainavu objekti, ģeogrāfiskās kartes, plāni, skices, plastiskie darbi, kas attiecas uz ģeogrāfiju, topogrāfiju un citām zinātnēm.

Aizsargājамo darbu skaitā ir arī šādi atvasinātie darbi - tulkojumi un apdares, pārstrādāti darbi, anotācijas, referāti, kopsavilkumi, apskati, muzikāli aranžējumi, ekranizācijas un dramatisējumi, enciklopēdijas, antoloģijas, atlanti, kā arī datu bāzes un citi salikti darbi, kas materiālu atlases vai izkārtojuma ziņā ir jaunrades rezultāts.

Līdz šim aizsargājамo darbu vidū bija arī idejas, matemātiskās koncepcijas, metodes un procesi. Tagad šie objekti ir iekļauti neaizsargājамo darbu skaitā. Tas, ka idejas un metodes līdz šim kļūdaini tika iekļautas aizsargājамo darbu skaitā, nebija vienīgais, kas bija pārņemts no anglosakšu autortiesību aizsardzības sistēmas.

Pie neaizsargājамajiem darbiem var minēt arī likumus, tiesu spriedumus, lēmumus un citus oficiālus dokumentus, kā arī karogus, ģerboņus, himnas, ordeņus, naudas zīmes un

presē, radio vai televīzijas raidījumos sniegto informāciju par dienas jaunumiem, dažādiem faktiem un notikumiem;

Autortiesību subjekti

Saskaņā ar "Autortiesību likumu" par autortiesību subjektu jeb īpašnieku tiek atzīts darba autors, līdzautori, ieskaitot audiovizuāla darba autorus, atvasināto darbu autori, viņu mantinieki un citi autora tiesību pārņēmēji (piemēram, mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijas).

Kļūda, kas tika pieļauta vecajā likumā, ir tā, ka tika piešķirtas autortiesības audiovizuālo darbu producentiem. Jaunajā likumā kā audiovizuāla darba autori ir nosaukti četri iespējamie pamatautori — režisors, scenārija autors, dialogu autors un attiecīgajam audiovizuālajam darbam radīta muzikālā darba autors. Klāt nāk nosacījums, ka par audiovizuāla darba autoriem ir atzīstamas arī citas personas, kuras savas jaunrades rezultātā devušas tādu ieguldījumu darba tapšanā, kas, ņemot vērā aizsardzības piešķiršanas kritērijus, ir pietiekams, lai personai būtu tiesības uz autortiesību aizsardzību.

Vēl viens pants, uz kuru gribētu vērst uzmanību, ir "Darba devēja uzdevumā radīta darba autors". Tas jāskata saistībā ar autora personisko tiesību izziņot darbu un izziņošanas definīciju, kura ir atšķirīga no definīcijas vecajā likumā. Strādājot pie šiem abiem nosacījumiem, radās jautājums par situāciju, kas rodas, ja darbinieks, kurš strādā kādā uzņēmumā un kuram tiek maksāta darba alga, rada darbu un izlemj, ka to neizziņos (jo tā ir autora personiskā tiesība, kas ir neatsavināma — arī ar līgumu ne), — var rasties zaudējumi darba devējam. Tādēļ tika prezicēta "izziņošanas" definīcija. Tagad tā nosaka: ja darbinieks, strādājot pie attiecīgā darba, ir to radījis kaut pāris cilvēkiem, darbs jau skaitās izziņots un nekāda cita speciāla izziņošanas darbība vairs nav jāveic.

Autora personiskās un mantiskās tiesības

Autoram ir neatsavināmas personiskās tiesības tikt atzītam par autoru, izlemt, vai darbs tiks izziņots un kad tas tiks izziņots, tiesības pieprasīt, lai darba izmantošana tiek pārtraukta, pieprasīt, lai viņa vārds būtu pienācīgi norādīts visās kopijās un jebkurā ar viņa darbu saistītā publiskā pasākumā, tiesības atļaut vai aizliegt izdarīt jebkādas pārveidojumus, grozījumus un papildinājumus gan pašā darbā, gan tā nosaukumā, tiesības uz pretdarbību jebkurai sava darba izkropļošanai, sagrozišanai vai citādi pārveidošanai, kā arī tādai autora tiesību aizskaršanai, kas var kaitēt autora godam vai cieņai.

Attiecībā uz autora mantiskajām tiesībām jaunajā likumā ir ieviestas būtiskas izmaiņas. Izņēmuma tiesības tiek dalītas un atrunātas. Trijās daļās atsevišķi tiek regulētas izņēmuma tiesības autoriem, datu bāzu autoriem un datorprogrammu autoriem. Autoriem likumā ir šādas izņēmuma tiesības: publiskot darbu, reproducēt darbu, izplatīt darbu, iznomāt vai publiski patapināt darbu, retranslēt pa kabeļiem, tulkot, aranžēt vai citādi pārveidot un padarīt to pieejamu publikai pa vadiem vai citādi individuāli izraudzītā vietā un individuāli izraudzītā laikā. Datorprogrammu autoriem tiek piešķirtas izņēmuma tiesības darbu reproducēt, izplatīt, iznomāt, translēt vai pārveidot un padarīt pieejamu. Datu bāzes autoram ir izņēmuma tiesības: reproducēt, adaptēt vai pārveidot, izplatīt, publiskot, demonstrēt un padarīt pieejamu.

Liela daļa šo izņēmuma tiesību saskaņā ar to definīcijām dod iespēju aizsargāt darbus arī digitālā vidē un elektroniskajā sakaru tīklā jeb internetā. To pašu var teikt arī attiecībā uz blakustiesību īpašnieku izņēmuma tiesībām.

Autora mantisko tiesību ierobežošana

Šajā jomā jaunajā likumā pamatā ir saglabāti tie paši nosacījumi, kas bija vecajā. Ir tikai nedaudzi grozījumi un klāt ir nakuši vēl daži papildus ierobežojumi.

Tāpat autortiesības nav uzskatāmas par pārkāptām, ja bez autora piekrišanas vai bez atlīdzības šajā likumā noteiktajā kārtībā darbs tiek izmantots informatīviem mērķiem, darbs tiek izmantots izglītības un pētniecības mērķiem, darbs tiek reproducēts bibliotēku un arhīvu vajadzībām, tiesvedības mērķiem, tiek izmantots publiski pieejams vai izstādīts darbs, muzikāls darbs tiek izmantots valstisku vai reliģisku ceremoniju laikā, kā arī izglītības iestādēs nepastarpinātā mācību procesā, darbu īslaicīgi izmanto raidorganizācija u.c.

Ir iekļauts jauns nosacījums, ka autortiesības nav uzskatāmas par pārkāptām, ja bez autora piekrišanas, bet samaksājot viņam taisnīgu atlīdzību, publicēts darbs tiek izmantots publiskai patapināšanai, kas kā jau minēju iepriekš arī uz bibliotēkām. Šis nosacījums saskaņā ar pārejas noteikumiem stāsies spēkā tikai 2003.gada 1.janvārī.

Vēl pie jauniem nosacījumiem var minēt darbu reproducēšanas tiesības redzes un dzirdes invalīdiem - redzes un dzirdes invalīdu organizācijām, kā arī bibliotēkām, kuras sniedz pakalpojumus redzes un dzirdes invalīdiem, ir atļauts bez atlīdzības reproducēt darbus šiem invalīdiem uztveramā formā. Attiecībā uz darbu reproducēšanu tehniskai izmantošanai raidorganizācijās jāatzīmē, ka raidorganizācijām, ņemot vērā tehnikas attīstību, tiek dotas tiesības bez autora atļaujas darbu pārrakstīt no viena informācijas nesēja uz citu, lai nodrošinātu iespēju to vispār parādīt. Jauni ir arī ierobežojumi attiecībā uz datorprogrammu reproducēšanas, translēšanas, adaptēšanas un jebkādas citas pārveidošanas tiesībām, kā arī datorprogrammu sadarbības nodrošināšana. Jauni ir arī

nosacījumi par ierobežojumiem attiecībā uz datu bāzēm un izplatīšanas tiesību izbeigšanos. Nosacījums, kas ierobežo autora izņēmuma tiesības, bet paredz atlīdzību, ir — atlīdzība par darbu reprografisku reproducēšanu. Likums nosaka, ka autoriem un izdevējiem ir tiesības saņemt atlīdzību par reprogrāfisku reproducēšanu — atlīdzību par reprogrāfisku reproducēšanu maksā personas, kas sniedz šādu pakalpojumu. Šis nosacījums stāsies spēkā 2001.gada 1.janvārī un līdz tam Ministru kabinetam ir uzdots izstrādāt noteikumus par maksājamās atlīdzības lielumu, tās iekasēšanas un izmaksāšanas kārtību. Kultūras ministrijā ir jau izveidota darba grupa, kas strādā pie šo noteikumu izstrādes.

Autortiesību termiņš

Autortiesību aizsardzības termiņš ir pagarināts no 50 gadiem uz 70 gadiem. Saskaņā ar pārejas noteikumiem autortiesību aizsardzības termiņi attiecas uz visiem darbiem un autoriem, kas bija aizsargāti likuma spēkā stāšanās dienā. Attiecībā uz audiovizuālo darbu autoru aizsardzības termiņiem likums nosaka, ka autortiesības ir spēkā 70 gadus pēc tam, kad miris režisors, scenārija autors, dialogu autors un muzikāla darba autors. Tas gan nenozīmē, ka pārējie autori, kas devuši ieguldījumu šī darba tapšanā un ir atzīti par autoriem, netiek aizsargāti. Likums vienkārši nosaka, ka tiek ņemtas vērā tikai šo četru "pamataautoru" miršanas dienas. Autortiesību termiņa tecējums sākas tā gada 1.janvārī, kas seko pēc tiesību rašanās brīža. Kļūdaini būtu secināt: ja, piemēram, darbs ir radīts 3.maijā, tad līdz nākamā gada 1.janvārim tas vispār netiek aizsargāts. Tas, protams, tiek aizsargāts, bet 70 gadu skaitīšana sākas no nākamā 1.janvāra.

Darba izmantošanas tiesības

Šī sadaļa ir būtiski mainījusies un vairs nav tik neskaidra kā iepriekšējā likumā. Ir skaidri noteikts, kas ir licences līgums, kas ir licence, kas ir vienkārša licence, kas ir vispārēja licence, kā arī licences un licences līguma forma. Būtisks ir jaunais nosacījums, ka dokumentam, kas apliecina darba izmantošanas tiesības, jāatrodas pie koncerta, izrādes, atrakcijas vai pasākuma rīkotāja vismaz trīs dienas pirms attiecīgā pasākuma.

Blakustiesību objekti un subjekti

Blakustiesību subjektu uzskaitījumam ir nācis klāt arī filmas producenti. Tātad par blakustiesību subjektiem tiek atzīti izpildītāji, fonogrammu un filmu producenti un raidorganizācijas. Tāpat ir arī noteikts, kas ir blakustiesību objekts – tas ir izpildījums un tā fiksācija, fonogramma, filma un raidījums. Likums nosaka, ka blakustiesības neattiecas uz kabeļoperatoriem, kuri tikai retranslē citu raidorganizāciju programmas. Tomēr, ja kabeļoperators pats ir izveidojis kādu programmu un to raida, tad uz šo programmu ir attiecināma blakustiesību aizsardzība. Kā piemēru var minēt BaltkomTV 21.kanālu, kas ir šī kabeļoperatora paša veidota programma.

Izpildītāju tiesības

Par izpildītāju saskaņā ar "Autortiesību likumu" tiek atzīti aktieri, dziedātāji, mūziķi, dejojāji vai citas personas, kas atveido lomu, dzied, lasa, atskaņo vai kādā citādā veidā izpilda literāru vai mākslas darbu vai folkloras sacerējumu, sniedz estrādes, cirka, leļļu vai citāda veida priekšnesumu.

Izpildītājiem ar šo likumu tiek piešķirtas arī personiskās tiesības, kas ir būtiski laikā, kad praktiski jebkuru fiksētu izpildījumu ir iespējams modificēt. Tātad izpildītājam ir tiesības prasīt, lai viņš tiktu identificēts kā izpildītājs, kā arī

iebilst pret jebkādu viņa izpildījuma sagrozīšanu vai citādu pārveidošanu. Attiecībā uz izpildījumu izpildītājam ir izņēmuma tiesības atļaut vai aizliegt raidīt vai publiskot raidījumu (izņemot gadījumus, kad izpildījums ir jau raidīts vai citādi fiksēts), fiksēt izpildījumu, tieši vai netieši reproducēt fiksāciju, kā arī raidīt vai retranslēt to pa kabeļiem, izplatīt, nomāt un publiski patapināt, kā arī padarīt pieejamu pa vadiem vai citādi individuāli izraudzītā vietā un individuāli izraudzītā laikā. Ja izpildītājs savas iznomātāja tiesības attiecībā uz fonogrammu vai audiovizuāla darba oriģinālu vai kopiju ir nodevis citiem fonogrammas vai filmas producentiem, izpildītājs patur tiesības saņemt atlīdzību par nomu. Vienošanās par izpildītāja atteikšanos no tiesībām saņemt atlīdzību nav spēkā.

Fonogrammu producentu tiesības

Fonogrammu producentam ir izņēmuma tiesības atļaut vai aizliegt savas fonogrammas un to kopijas tieši vai netieši reproducēt un izplatīt komerciālos nolūkos, kā arī padarīt fonogrammu pieejamu publikai pa vadiem vai citādi individuāli izraudzītā vietā un individuāli izraudzītā laikā. Tiesības uz izplatīšanu ietver arī tiesības uz fonogrammu un to kopiju nomu vai publisku patapinājumu.

Filmas producenta tiesības

Kā jau minēju — likumā blakustiesību subjektiem pievienots ir arī filmas producers, kuram vecajā likumā bija piešķirta autortiesību aizsardzība. Filmas producenta izņēmuma tiesības ir: atļaut vai aizliegt savas filmas oriģināla vai kopijas nomu un publisku patapinājumu, tiešu vai netiešu reproducēšanu, retranslēšanu pa kabeļiem, padarīt filmu pieejamu pa vadiem vai citādi individuāli izraudzītā vietā un individuāli izraudzītā laikā, kā arī atļaut vai aizliegt to izplatīt

— pārdot vai citādi padarīt pieejamu publikai filmas oriģinālu vai kopijas.

Raidorganizāciju tiesības

Likumā tiek lietots jauns termins "raidorganizācijas" — tas ir vārdu "ētera raidījumu organizācijas" un "pa vadiem raidošās organizācijas" apvienojums, jo praktiski raidorganizācijām piešķirtās tiesības neatšķiras, pamatojoties uz to raidīšanas veidiem. Tāpēc jaunajā likumā tiek lietots viens termins.

Būtiski ir mainīties arī raidorganizāciju tiesību uzskaitījums. Es minēšu būtiskāko no tiem. Tātad raidorganizācijām ir tiesības atļaut vai aizliegt raidījumu retranslāciju pa kabeļiem; padarīt raidījumu pieejamu publikai pa vadiem vai citādi individuāli izraudzītā vietā un individuāli izraudzītā laikā, jebkuru raidījumu fiksāciju ar skaņas vai videoaparātūras palīdzību, tiešu vai netiešu raidījuma fiksācijas reproducēšanu un jebkuru šādas fiksācijas izplatīšanu, jebkādu fotogrāfisku raidījuma kadru attēlu (kadra fotogrāfiju) iegūšanu, ja tā netiek veikta personiskām vajadzībām, un jebkuru šādu fotogrāfiju pavairošanu vai izplatīšanu u.c.

Raidorganizācijām ir tiesības raidīt un publiskot tos audiovizuālos darbus un fonogrammas, kas likumīgi ievietotas tās arhīvā līdz likuma "Par autortiesībām un blakustiesībām" spēkā stāšanās brīdim (15.05.1993.), maksājot atlīdzību autortiesību un blakustiesību subjektiem atbilstoši mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijas noteiktajam atlīdzības lielumam.

Datu bāzes aizsardzības īpatnības (*sui generis*)

Šī, kā jau minēju, ir pavisam jauna nodaļa, kas ir iestrādāta, pamatojoties uz ES direktīvu "Par datu bāzu tiesisko aizsardzību". Saskaņā ar šīs nodaļas nosacījumiem tiek aizsargātas tādas datu bāzes, kuru izveidošanai, iegūšanai, pārbaudei vai demonstrēšanai ir bijis nepieciešams būtisks kvalitatīvs vai kvantitatīvs ieguldījums (finansu līdzekļi vai laika un enerģijas patēriņš). No tā izriet, ka var tikt aizsargāta arī tāda datu bāze, kura netiek aizsargāta no autortiesību viedokļa. Šādas datu bāzes izstrādātāju sauc par veidotāju un nevis par radītāju vai autoru. Datu bāzes veidotājam ir tiesības novērst visa datu bāzes satura vai tā būtiskas kvalitatīvi vai kvantitatīvi novērtējamas daļas iegūšanu un atkārtotu izmantošanu. Šo datu bāzu aizsardzības termiņš ir 15 gadi. Interesants ir viens no nosacījumiem par datu bāzes aizsardzības tiesību ietvariem — ja juridiskajai personai Latvijas teritorijā ir tikai juridiskā adrese, šīs personas darbībām ir jābūt nepārtraukti saistītām ar Latvijas ekonomiku, lai tiktu atzītas šīs personas tiesības.

Mantisko tiesību kolektīvais pārvaldījums

Šī daļa būtiski nav mainījies un praktiski neatšķiras no iepriekšējā likuma un nosaka mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizāciju funkcijas un pienākumus. Ir nācis klāt jauns nosacījums, ka **tikai** kolektīvi administrētas autortiesību un blakustiesību īpašnieku tiesības tiek attiecībā uz — publisku izpildījumu, ja tas notiek kafejnīcās, veikalos, iestādēs, viesnīcās un citās līdzīgās vietās; nomu un publisku patapināšanu (izņemot datorprogrammas, datu bāzes un mākslas darbus); retranslēšanu pa kabeļiem; reproducēšanu personiskām vajadzībām; reprogrāfisku reproducēšanu personiskām vai dienesta vajadzībām; tēlotājas mākslas darbu tālākpārdošanu. Visos šajos gadījumos mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijas var administrēt tiesību

īpašnieku tiesības, neslēdzot pārstāvniecības līgumus, tomēr tai pašā laikā likums nosaka, ka šiem nepārstāvētajiem autoriem ir tiesības griezties organizācijā un pieprasīt savu atlīdzības daļu.

Jauns ir arī pants, kas paredz šo organizāciju uzraudzību. Kultūras ministrija uzrauga šo organizāciju darbības atbilstību likuma noteikumiem, it īpaši — vai noteikumi par atlīdzības iekasēšanu un sadali ir taisnīgi; vai administrēšanas izmaksas ir pamatotas; vai atlīdzības sadale un izmaksas notiek paredzētajā kārtībā; vai netiek nepamatoti atlikta licences izsniegšana. Konstatēto trūkumu novēršanai Kultūras ministrija dod mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijām saistošus norādījumus. Ja organizācijas šos norādījumus nepilda, Kultūras ministrijai ir tiesības celt prasību tiesā par attiecīgās organizācijas izpildinstitūcijas (personas) atcelšanu. Uzraudzības nodrošināšanai Kultūras ministrijai jāizveido konsultatīvā padome no ieinteresēto organizāciju pārstāvjiem, lietpratējiem, autoriem un blakustiesību subjektiem.

Autortiesību un blakustiesību aizsardzība

No autortiesību un blakustiesību aizsardzības viedokļa šis ir pats būtiskākais pants, jo nosaka aizsardzības pamatprincipus.

Tātad par autortiesību un blakustiesību pārkāpumu uzskatāma darbība, ar kuru aizskartas autortiesību vai blakustiesību subjekta personiskās vai mantiskās tiesības, tai skaitā aizsargājamo objektu fiksācija, to publicēšana, publiskošana, reproducēšana, izplatīšana jebkādā veidā bez tiesību subjekta piekrišanas.

Autortiesību un blakustiesību subjektiem, viņu mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijām ir tiesības prasīt, lai pārkāpējs atzīst viņu tiesības, aizliegt savu darbu

izmantošanu, prasīt, lai pārkāpējs atjauno iepriekšējo stāvokli, kāds bija līdz tiesību pārkāpšanai, un pārtrauc prettiesiskās darbības vai neapdraud radošo darbību, prasīt, lai pārkāpējs atlīdzina zaudējumus, arī negūto peļņu, vai arī prasīt, lai pārkāpējs dod kompensāciju pēc tiesas ieskata, prasīt, lai tiek iznīcināti kontrafakta eksemplāri.

Šajā nodaļā ir divi būtiski jauninājumi. Viens no tiem — kontrafakta eksemplāri ir obligāti iznīcināmi. Vairs nav spēkā nosacījums, ka tikai var pieņemt šādu lēmumu. Otrs jauninājums — autortiesību un blakustiesību subjekti, kā arī mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijas, sniedzot tiesā prasību par tiesību pārkāpšanu, ir atbrīvotas no valsts nodevas maksājuma.

Inese Paklone

Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju
aģentūra/Latvijas Autortiesību aģentūra

Elektroniskās publikācijas un autortiesības

Gordons Grehems atzīmējis, ka izdevēju, kurš informācijas izplatīšanas procesā sapratis elektroniskās revolūcijas nozīmi, varot nosaukt par bērnu, kas top par pieaugušu cilvēku. Patiesi, ja Gūtenberga ieviestā iespiešanas metode tiek minēta kā svarīgākais pagājušās tūkstošgades izgudrojums un ja iespēja ātri pavairot tekstus, notis, zīmējumus un ar tiem izteiktos literāros un mākslas darbus piecsimt gadu laikā pilnībā izstrādāta un apgūta, tad pēdējās desmitgades iespēja elektroniskai publicēšanai daudziem autoriem un izdevējiem vēl ir *tabula rasa*.

Tieši vieglā un lētā autoru darbu pavairošana radījusi autortiesību konceptu un tieši izdevējdarbībā autortiesību joma izstrādāta visagrāk un vispilnīgāk. Jaunās informācijas tehnoloģijas savukārt attīstījušās straujāk nekā izdevējdarbības teorija un autortiesību likumdošana. Tā noticis visā pasaulē, un Latvijas Republikas likums *Par autortiesībām un blakustiesībām*, kas stājās spēkā 1993.gada 15.maijā, un Autortiesību likums, kas stājās spēkā 2000.gada 11.maijā, nebija un nav nekādi izņēmumi. Tajos neatrast atsevišķus pantus, kas attiektos uz autoru darbu elektronisku publicēšanu un tās īpatnībām. Jaunākajā Latvijas likumā tomēr ietvertas datu bāzu aizsardzības īpatnības jeb *sui generis* tiesības, kas attiecas uz neatkarīgu darbu, datu vai citu materiālu sistemātisku vai metodisku sakārtošanu individuālai pieejamībai arī elektroniskā veidā

un attiecas uz daļu no elektroniskajām publikācijām. Taču jāatceras: likumi balstīti uz 1886.gada *Bernes konvenciju par literāro un mākslas darbu aizsardzību* un attiecas uz jebkuru literāro un mākslas darbu veidu un jebkuru darbu izmantojuma veidu – arī tādu, kas var tikai rasties. Tādējādi Autortiesību likums patlaban regulē arī autoru darbu aizsardzību visās elektroniskajās publikācijās.

Likumā noteikts: "Publicēšana – darbība, ar kuras palīdzību darba eksemplāri ar autora piekrišanu kļūst pieejami sabiedrībai, ievērojot nosacījumu, ka eksemplāru skaits apmierina sabiedrības saprātīgu pieprasījumu atbilstoši šā darba raksturam". Saskaņā ar Bernes konvenciju par publicēšanu tiek runāts ne vien literāru darbu sakarā (tradicionāli uz papīra), bet arī muzikālo darbu sakarā (notis uz papīra, fonogrammās audiokasetēs vai CD). Tā kā elektroniska publikācija bez maksas vai par samaksu pieejama publikai tādā eksemplāru skaitā, kas apmierina tās pieprasījumu (katrs var publikāciju pats izdrukāt vai jau nopirkt fiziskā nesējā), tad nav ne mazāko šaubu, ka publicēšanas veidam (tradicionālais tipogrāfiskais uz papīra, elektroniskais tiešsaistē jeb tiešajā pieslēgumā (online) tīmekļa vietā (web site) vai mājas lapā (home page) internetā vai fiziskā nesējā (CD-ROM, DVD-ROM utt.) nav nozīmes.

Patlaban literāru darbu publicēšanai pastāv trīs dažādas iespējas:

- * tradicionālā *folio* publicēšana – darbi tiek publicēti uz papīra;
- * elektroniska publicēšana - darbi tiek publicēti elektroniskā, t.i., datornolasāmā formā;
- * abējāda publicēšana – darbi vienlaicīgi tiek publicēti uz papīra un elektroniski.

Visos trīs gadījumos attiecībā uz autortiesībām nepieciešams līgums par darbu publicēšanu jeb izdevniecības līgums, kuram Autortiesību likums nosaka obligātu rakstisku formu. Līguma saturs var būt dažāds, taču tā būtība ir tā, ka autortiesību īpašnieki (darbu autori, viņu mantinieki vai citi viņu autortiesību pārņēmēji) dod izdevējam atļauju jeb licenci savu darbu izmantošanai publikācijā, parasti saglabājot savas personiskās un mantiskās tiesības, no kurām svarīgākās ir tiesības uz vārdu un darba neaizskaramību, kā arī tiesības uz publicēšanu un atlīdzību par publicēšanu, tiesības uz reproducēšanu un atlīdzību par reproducēšanu, kā arī tiesības uz turpmāku darba lietošanas kontroli.

Latviski izdevniecības līgumu forma, saturs, veidi aplūkoti rokasgrāmatā *Autortiesības*. Tradicionālie izdevniecības līgumi par literāru vai muzikālu darbu publicēšanu viegli pielāgojami darbu elektroniskai publicēšanai, papildinot tos ar šim publicēšanas veidam specifiskajiem nosacījumiem. Jāatceras, ka autortiesību līgumi, tāpat kā tradicionālajā publicēšanā, nepieciešami arī ar vizuālu darbu reprodukciju autoriem. Vēl līgumi var būt nepieciešami arī ar komponistiem un viņu izdevējiem par muzikālo darbu izmantojumu (autortiesības) un ar producentiem par fonogrammas izmantošanu (blakustiesības), kā arī ar audiovizuālo darbu autoriem (autortiesības) un/vai viņu darbu producentiem (blakustiesības).

Autoriem būtu jānodala tradicionālās publicēšanas tiesības no elektroniskās publicēšanas tiesībām, par katru publicēšanas veidu slēdzot atsevišķu līgumu. Ja darba publicēšanas un reproducēšanas tiesības autors ir nodevis savai autortiesību organizācijai, tad šī organizācija kā autora pārstāvis slēdz izdevniecības līgumu par darba

publicēšanu/reproducēšanu uz papīra vai elektroniski. Bez tam jānodala izdevniecības līgums par darba *verbatim* versijas jeb tādas versijas, kur teksts nav kombinēts ar citiem medijiem, publicēšanu no līguma par darba izmantošanu interaktīvai publikācijai (pārveidošanai), izmantošanai multimedijā utt.. Izdevniecības līgums neļauj darbu izmantot visos iespējamajos veidos, bet tikai līgumā noteiktajā veidā.

Kā 1993.gadā saviem biedriem trīs dažādos dokumentos ieteica četras amerikāņu autortiesību īpašnieku apvienības (The American Association of Agents, May 1993; a Position Statement by The Authors' Guild and American Society of Journalists and Authors, October 1993; and a Working Paper (on-line) from the National Writers' Union, July 1993), autoriem, viņu mantiniekiem vai citiem autortiesību pārņēmējiem, piemēram, izdevējiem (vai visu viņu pārstāvjiem – autortiesību organizācijām), slēdzt izdevniecības līgumu, jāievēro sekojoši apsvērumi:

- 1) slēdzt līgumu par publicēšanu uz papīra, jāpatur tiesības elektroniskai publicēšanai, kā arī visas pārējās autora mantiskās tiesības, uz kurām neattiecas līgums;
- 2) izdevniecības līgumā par publicēšanu uz papīra jānorāda, ka jebkurai citai darba izmantošanai jāslēdz atsevišķs līgums;
- 3) jāsadala iespējamās tiesības elektroniskai publicēšanai:
  - a) ja elektronisko publikāciju laidīs klajā tas pats izdevējs, kas darbu pirmoreiz publicēs uz papīra: jāprecizē autoratlīdzības avanss, atlīdzības procenti par lietojumu, elektroniskais formāts, elektroniskās publikācijas termiņš un citi nosacījumi, kas izdevējam jāievēro pirms elektroniskās publikācijas sagatavošanas un klajā laišanas, bez tam jāparedz, ka izdevējs apmaksās jebkuras ilustrācijas – mūziku, attēlus utt.;

b) ja elektronisko publikāciju veiks cits izdevējs – ne tas, kurš darbu pirmoreiz publicējis uz papīra, tad par katru publikāciju jāslēdz atsevišķs līgums un bruto ieņēmumi jāsadala vismaz attiecībā 80:20 par labu autoram;

c) visi pieteikumi elektroniskai publicēšanai, ko saņems izdevējs attiecībā uz darba elektronisku publicēšanu, izdevējam jānodod autoram vai viņa autortiesību organizācijai konsultācijām un apstiprināšanai;

d) elektroniskajām tiesībām jāatgriežas pie autora, ja tās netiek lietotas x gadus pēc darba pirmās publicēšanas;

e) visām tiesībām jāatgriežas pie autora, ja darba tirāža uz papīra ir pārdota, pat ja elektroniskā versija vēl arvien ir pieejama (piemēram, datu bāzē);

f) autora darbs nedrīkst tikt pārveidots nekādā veidā (izņemot formātu) un izdevējam, ja viņš ir autora mantisko tiesību pārņēmējs, jāietver šāds nosacījums jebkurā līgumā, ko viņš slēgs.

Līgumā jāparedz elektroniskās publikācijas termiņš – teiksim, viens, divi, trīs gadi, lai autoram dotu iespēju slēgt jaunus līgumus par populāriem darbiem un ļautu izvairīties no zaudējumiem, kurus var radīt darba "ieslēgšana" neveiksmīgā tehnoloģijā.

Būtisko šajos amerikāņu apsvērumos var izteikt ar sekojošiem jautājumiem:

- * Kādās valodās darbs tiks publicēts?
- * Kādās teritorijās tas tiks publicēts?
- * Kāds ir licences (atļaujas) termiņš?
- * Kāds ir minimālais pārdošanas apjoms (kopiju skaits)?
- * Kāda ir cena un vai autoratlīdzība tiks maksāta kā procenti no bruto ieņēmumiem?
- * Vai teksts būs oriģināla nepārveidota versija (ja nē, vai pārveidojumus apstiprinās autors)?

* Ja tiks izdarīti būtiski pārveidojumi – tādi, ka tiks radīts *atvasināts darbs*, kam piederēs atvasinātā darba autortiesības?

* Kādi aizsardzības līdzekļi (marķēšana, kodēšana, tetovēšana) tiks lietoti, lai autora darbu produktā (elektroniskā publikācijā, multimedijā) pasargātu no tā, ka tā lietotājs var darbu pārveidot?

* Kas ir atbildīgs par to, ka darbu rediģē un pēc tam reproducē (publicē) lietotājs?

* Kādu daļu no visa produkta (projekta) aizņem autora darbs (teksts)?

* Kāda tehnoloģiska platforma tiks lietota?

* Kādas būs iespējas darba izmantošanai citā tehnoloģiskā platformā?

Neatbildot uz šiem jautājumiem, nevar aptvert, ko vērtas ir darbu elektroniskas publicēšanas un/vai lietošanas tiesības – un tas ir vēl viens iemesls, lai autors neapdomīgi neatdotu tās brīvai izmantošanai.

Autoram ir tiesības saņemt atlīdzību par katru darba izmantošanas veidu un reizi. Tāpēc tik svarīgi atdalīt izmantošanas veidus arī elektroniskajā publicēšanā. Citādi – kā jau minēts – autoram var rasties nevajadzīgi zaudējumi. 1994.gadā žurnāls *Screen Digest* atzīmēja, ka elektroniskai publicēšanai ir vai ir iespējamās 19 tehnoloģiskas platformas (lai gan visas netika nosauktas). Atzīmējot, ka līdz pat šim laikam nav pilnīgas skaidrības par šo problēmu, platformu saraksts attiecībā uz publicēšanu varētu būt aptuveni šāds:

1. Atvērtās sistēmas

Tiešsaiste, tīkls (network) un satelītpublicēšana

Datu bāze, elektroniskās datu atgūšanas/labošanas sistēmas

Publicēšana uz disketes (floppyback publishing)

Pilns teksts uz diska

Hiperteksta savienojumos ietverts teksts

Floptiskie diski

Ierakstāmi CD (ar Rio Walkman utt.), ierakstāmi DVD

2. No tehnoloģijas atkarīgās sistēmas

Teksta optiskā publicēšana

CD-ROM, optiskie CD

Multimediju publicēšana

CD-I (interaktīvie CD), CD-TV, CD-ROMXA, DVI

(digitālie interaktīvie video), DVD – ROM, Photo-CD,

MSG, MPC (multimediju personālais dators), 3DO

(multipleijeris), FMV (pilnkustības video)

Rokā turamas grāmatas

Sony DD-20B, Sony MMCD, Selectronics, Franklin

DBS, PDA solid-state, PCMCIA smart card, EO

Virtuālā realitāte

Spēļu multimediju platforma

Sega CD, Sega Saturn, Nintendo CD, CD32

(Commodore), Jaguar (Atari), Sony PlayStation, Pioneer

LaserActive, Fujitsu Marty.

Atšķirība starp atvērtajām sistēmām un sistēmām, kas atkarīgas no tehnoloģijas, ir svarīga gan tiesību realizēšanā, gan elektroniskajā kopēšanā (reproducēšanā). Atvērtajās sistēmās, ja darbs ir piegādāts sistēmas lietotājam, pagaidām nav pietiekama aizsardzības mehānisma pret darbu reproducēšanu (elektroniski vai uz papīra). No tehnoloģijas atkarīgajās sistēmās šāda aizsardzība iespējama, bet vai šī iespēja tiek izmantota, atkarīgs no darba un/vai no tā publicētāja attieksmes. Bez tam patlaban viegli reproducējamā sistēma un aizsargājamā sistēma saplūst, un tendence ir jebkuru platformu piedāvāt tirgū par noteiktu cenu, ne vairs bez maksas. Tāpēc arī autoru darbiem var būt atšķirīga cena katrā atšķirīgā platformā – un tas vēlreiz ir

atgādinājums autoriem par līgumu slēgšanu katram darba izmantojuma veidam atsevišķi.

Viena no būtiskām elektroniskās publicēšanas platformām ir multimediji. Jēdziens *multimediji* nav sastopams kādas valsts autortiesību likumā. Multimediju parasti raksturo kā digitālu datu bāzi (digital database), kas var būt pieejama gan interneta tiešsaistē, gan fiziskos nesējos, - kā videospēles, CD-ROM, DVD-ROM utt.

Datu bāze saskaņā ar Eiropas Savienības 1996.gada 11.marta direktīvu par datu bāzu juridisko aizsardzību ir sistemātiski un metodiski sakārtotu atsevišķu literāru, muzikālu (arī folkloras), vizuālu, audiovizuālu u.c. darbu, kā arī datu un/vai citas informācijas (skaņu, skaitļu, faktu utt.) krājums, kas kopumā vai izvilkmumos pieejams individuālai lietošanai elektroniskā vai citā formā. Minētā direktīva ES dalībvalstīs stājusies spēkā 1998.gada 1.janvārī, jēdzienu *datu bāze* lieto gan attiecībā uz informācijas krājumiem datora atmiņā, gan arī uz informācijas sakopojumiem, kas pieejami internetā vai fiziskos nesējos. Kā jau minēju, arī Latvijas Autortiesību likumā datu bāzu aizsardzība ietverta – tai pilnībā veltīta likuma IX nodaļa.

Daži ārvalstu juristi uzskata, ka autoru darbu aizsardzība datu bāzēs nav pietiekami izstrādāta un nepieciešams radīt jaunu autortiesību objektu kategoriju attiecībā uz multimedijiem. Tomēr vairākums pagaidām to noliedz, oponentējot, ka tādā gadījumā tikpat acīmredzams multimediji ir mākslas filma, kurā tiek lietoti literāri darbi, dramatiski darbi, muzikāli, vizuāli, horeogrāfiski un citi darbi. Taču mākslas filma ir un paliek audiovizuāls darbs un netiek pārdēvēta par multimediju.

Tādējādi – lai neradītu jaunas definīcijas - datorprogramma autortiesību aspektā tiek definēta kā literārs darbs, bet datu bāze - kā salikts darbs, kāds uz

papīra ir antoloģija vai enciklopēdija - darbu krājums, kas materiālu atlasēs vai izkārtojuma ziņā ir radoša darba rezultāts. Atšķirība ir tā, ka darbu krājumu uz papīra dara pieejamu ar vienu mediju, datu bāzi – ar vairākiem.

Datu bāzes, ja tās ir radoša darba rezultāts, ir aizsargāti darbi, un to autortiesības pieder sastādītājiem – fiziskām vai juridiskām personām, kuras kontrolē būtisku ieguldījumu datu bāzes radīšanā. Ja datu bāzē ir izmantoti īpaši tai pasūtīti autoru darbi vai arī jau esoši, iepriekš radīti aizsargāti darbi, tad parasti arī šie datu bāzes elementi nezaudē savu atsevišķo autortiesību identitāti un tāpat ir aizsargāti: šo darbu autori nezaudē iespēju kontrolēt savu darbu lietojumu un saņemt autoratlīdzību par darbu izmantojumu. Salīdzinājumam: dzejas antoloģijā aizsargāts ir gan sastādījums, gan katrs dzejolis. Un vēl: tāpat kā antoloģijā katram dzejolim, tāpat arī katram datu bāzes elementam var būt atšķirīgs aizsardzības ilgums: filmu fragmentiem viens, skaņu ierakstiem cits, bet muzikālajiem darbiem šajos ierakstos – vēl cits.

Lai gan attiecībā uz datu bāzēm pastāv Eiropas Komisijas 1995.gada jūlija *Zaļā grāmata par autortiesībām un blakustiesībām informācijas sabiedrībā* un WIPO (Intelektuālā īpašuma pasaules organizācijas) 1996.gada decembra *Vienošānās par iespējamo papildinājumu Bernes konvencijai par literāro un mākslas darbu aizsardzību*, attiecībā uz multimedija autoriem kā autortiesību subjektiem vēl netiek apspriesta viņu radīto darbu kā jaunu, līdz šim nebijušu autortiesību objektu definēšanas iespēja, lai gan daudzi multimediju veidotāji atkārtoti uzsver, ka vienīgi vienkāršākos multimedijus varot saukt par datu bāzēm, bet sarežģītākie vairs šim apzīmējumam neatbilst. Tomēr pagaidām multimedija (gan nenosaucot to par multimediju) autora (veidotāja) darbs Latvijā ir aizsargāts saskaņā ar

Autortiesību likumu kā jebkura aizsargāta krājuma (arī datu bāzes) autora (sastādītāja) darbs. Multimedijā izmantotie jau esošie darbi, protams, tāpat tiek aizsargāti saskaņā ar šo pašu likumu.

Elektroniskai publicēšanai un multimediju veidošanai tiek lietoti gan īpaši pasūtīti jauni darbi, gan jau esoši darbi. Par pirmajiem tiek slēgts pasūtījuma vai darba līgums, par otrajiem – izmantošanas līgumi. Izdevējs vai multimedija veidotājs, kontrolējot ieguldījumu multimedija veidošanā, izlemj, vai publikācijā vai multimedijā tiks izmantoti autortiesību aizsargāti vai neaizsargāti darbi vai citi elementi (kas nav autoru darbi).

Autortiesību likumā uzskaitītie aizsargātie darbi ir gan oriģināldarbi (literārie, dramatiskie un muzikāli dramatiskie, horeogrāfiskie darbi, muzikālie, vizuālie, audiovizuālie u.c. darbi), gan atvasinātie un saliktie darbi (tulkojumi, apdares un muzikāli aranžējumi, dramatizējumi un ekranizējumi, anotācijas, referāti, kopsavilkumi, apskati, enciklopēdijas, antoloģijas, atlanti, datu bāzes). Aizsargāti ir gan pabeigti, gan nepabeigti darbi, darbu fragmenti, uzmetumi utt., ja tie atbilst darba aizsardzības pamatprasībām, t.i., ja tie ir literāri vai mākslas darbi, kas izpausti jebkādā materializētā formā, un tiem nav notecējis autortiesību termiņš (autoru mantiskās tiesības saskaņā ar Bernes konvenciju ir spēkā visu autora dzīves laiku un vēl 70 gadus pēc autora nāves). Aizsargātu darbu izmantošanai nepieciešama tiesību īpašnieka atļauja un par to jāmaksā autoratlīdzība.

Multimedija izveidošanai var tikt izmantoti arī neaizsargāti darbi, piemēram, dabas skaņu ieraksti, gadskaitļi utt., folkloras darbi (taču jāatceras, ka uz to ierakstiem var būt izpildītāja vai ieraksta producenta tiesības – blakustiesības) un tie aizsargātie darbi, kuriem notecējis autortiesību termiņš. Neaizsargātu darbu

izmantošanai nav nepieciešama atļauja un par to nav jāmaksā autoratlīdzība.

Veidojot elektronisko publikāciju vai multimediju, to saturu veidotājs nodrošina vai nu ar īpašu pasūtījumu radīt jaunus darbus (slēdzot līgumu) vai nu saņemot licenci no tiesību īpašniekiem izmantot jau esošus darbus, vai arī visbiežāk – izmantojot abus variantus vienlaicīgi. Te būtu jāpatur prātā apsvērumi, kurus 1996.gadā sakopojis Londonas jurists Dentons Holls (D.Hall). Viņš atzīmējis, ka elektroniskās publikācijas vai multimedija veidotājam būtu sev jāuzdod sekojoši jautājumi un jāveic sekojošas darbības:

* Jānoskaidro, kāda veida publikācija un kādam mērķim iecerēta.

* Jānoskaidro datu bāzes veidošanas princips un veidotājs, visi multimedijā ietveramie elementi.

* Jānoskaidro platformas, teritorijas un valodas turpmākajai multimedija lietošanai.

* Jāpārbauda, kas no satura/ sastādījuma materiāla ir jārada no jauna pašam (in-house), kas izmantojams no esošiem darbiem, kuri ietveramie darbi ir aizsargāti un kas ir ietveramo esošo darbu radītāji (autori, sastādītāji).

* Jānoskaidro, kādas atļaujas ir jāiegūst un no kā.

* Vai man jau pieder kādas tiesības?

* Vai man pieder saturs?

* Vai es piegādāju saturu?

* Vai saturs radīs jaunas tiesības, kuras man piederēs?

* Vai man piederēs datu bāzes sastādītāja autortiesības?

* Vai man piederēs licence savu tiesību lietošanai?

* Jāpārliciecinās, vai jaunradītais materiāls nerada vēl citas personas autortiesības vai blakustiesības.

* Jāpārbauda, kuras tieši tiesības pieder pašam un ka nevienas no tām nevar tikt pārkāptas.

- * Jāpārbauda pasūtījuma/darba līgumi attiecībā uz tiesībām/saturu, kas tiks paša radīti no jauna.
- * Vai izmantojamais esošais darbs ir radīts elektroniskai publicēšanai un izplatīšanai vai arī elektroniskā publikācija/multimediji būs esoša publicēta vai izziņota darba jauns izmantošanas veids?
- * No kā man jāsaņem licence (ar ko jānoslēdz līgums) par esošo darbu izmantošanu?
- * Jāuzsāk visaptveroša tiesību noskaidrošanas un iegūšanas procedūra.
- * Vai nav konkurējošu piešķirumu attiecībā uz satura lietošanu?
- * Jāpārlicinās, kāpēc nav nepieciešama licence (atļauja).
- * Ja nav nepieciešama atļauja (ne jauna, ne veca) un satura piegādātājam nav darba līguma, jāpārbauda, vai tas ir neaizsargāts darbs.
- * Kāds būs iecerētais produkts?
- *Multimediju produkts?
- *Multimediju produkts ar blakusproduktiem un tālākiem izvērsumiem?
- *Jānosaka precīzs multimediju materiālu lietošanas apjoms un tas, ka saturs var tikt lietots multimediju produktos.
- *Jāpatur prātā starpposmu maksājumu apjoms multimedija veidošanas laikā un autoratlīdzības samazināšanas/ieņēmumu paaugstināšanas iespēju, izmantojot autortiesību neaizsargātus darbus, kas tikpat labi der iecerētajam mērķim.
- * Jāpārbauda pieprasītās un iegūtās atļaujas.
- * Jānoskaidro tiesību apjoms un aizsardzības termiņš.
- * Jāatzīmē dokumentācijā ar attiecīgu zīmi visas tiesības, kuras var tikt lietotas līdz kādam noteiktam datumam.

* Jānoskaidro satura piegādātājs un/vai autori, kuri saņems autoratlīdzības plūsmu par multimedija izveidošanu un pēc tam – par tā lietošanu.

* Jānoskaidro, kāda veida autoratlīdzība (gabaldarba samaksa, procenti no bruto ieņēmumiem) būs jāmaksā satura piegādātājam un/vai autoriem (tiesību īpašniekiem), cik lielā apjomā un cik bieži.

* Jānosaka iespējamo maksājumu kopums.

* Kādas darbības jāveic, lai izvairītos no riskiem: tikt piratizētam, tikt apsūdzētam produkta vai satura viltojumā (plaģiātā) vai pirātismā?

* Jānosaka iecerētie tirgi, mediji un likumdošanas, kā arī iespējamie tiesību pārkāpumu veidi, un jāiecer pasaules aizsardzība.

* Jāpārlicinās, kurš līdz ar mani uzņemsies produkta radīšanas un attīstības, kā arī tā mārketinga un reklāmas riskus.

Jāizveido ieņēmumu/peļņas struktūra, paturot prātā

* riskus,

* tiesību noskaidrošanas izdevumus,

* autoratlīdzības sadales izdevumus.

Te jāatceras, ka licencēs, ko izsniedz publikācijas/multimedija veidošanai, jābūt dotām tiesībām darbu ne vien publicēt vai izziņot, bet arī reproducēt – citādi nav iespējama darba tiražēšana fiziskos nesējos un darba reproducēšana, izprintējot to no interneta.

Kā jau minēju, licencē nepieciešams konkretizēt darba lietošanas platformu, jo tehnoloģiju attīstība patlaban ir strauja un licencēs tiek lietoti likuma visai vispārējie panti (līdzīgi kā agrāk kinofilmu terminoloģiju vajadzēja pielāgot video un telefilmām, radot audiovizuālo darbu kategoriju). Licencē noteikti jānodala darba lietošana internetā un fiziskos nesējos. Tie tiesību īpašnieki, kuriem nav pieredzes

ar internetu, jābrīdina, ka viņi var zaudēt sava darba turpmākas normālas lietošanas iespējas, kā arī nav pasargāti no darbu piratizēšanas.

Skaidrs, ka vienas elektroniskas publikācijas vai multimedija veidotājam nereti nepieciešamas ārkārtīgi daudzas licences (atļaujas) no visdažādākajiem tiesību īpašniekiem. Visgrūtākais ir noskaidrot īstos autortiesību un blakustiesību īpašniekus – tam nepieciešama ārkārtīgi precīza darba paša un tā lietošanas veida precizēšana. Pēc tam jāmeklē autors, viņa mantinieki, vai citi autortiesību pārņēmēji. Tad jāsameklē blakustiesību īpašnieki. Jāiegūst licences no viņiem. Tā kā parasti rodas jaunas – publikācijas/multimedija veidotāja tiesības, jārealizē arī šīs paša tiesības, izsniedzot licenci multimedija lietošanai, šajā licencē ietverot atlīdzību “vecu” un “jauno” tiesību īpašniekiem.

Tātad: elektroniskās publikācijas/multimedija veidotāja pirmā problēma ir atrast, kam pieder elektroniskās tiesības. Tikai filmu producentiem ir visas tiesības uz darbu, pārējie tiesību īpašnieki jāmeklē individuāli vai ar pārstāvju starpniecību. Otrā problēma ir, ka pat tiem tiesību īpašniekiem, kam pieder elektroniskās tiesības, var nebūt tiesību padarīt darbu pieejamu interneta tiešsaistē.

Tomēr informācijas paātrinātās apmaiņas laikā atbilde jautājumam par licenču saņemšanas kārtību jau ir atrasta: licencēšanu uzsākušas autoru mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijas jeb autortiesību organizācijas, kas apvienojušās Starptautiskajā autoru un komponistu sabiedrību konfederācijā (CISAC), kura izstrādājusi Kopējās Informācijas Sistēmu (CIS) visu veidu tiesību īpašnieku identificēšanai visu veidu darbu lietojumos. Tas atgādina tos laikus, kad autortiesību organizācijas izstrādāja mehānismu muzikālo darbu licencēšanai, ko vairs nebija iespējams veikt

individuāli, tāpēc ka milzīgs daudzums lietotāju iesāka milzīga daudzuma muzikālu darbu globālu lietošanu.

Atbilde vajadzībai ātri licencēt autoru darbu izmantošanu multimedijos ir multirepertuāru autortiesību organizāciju īpašās multimediju licencēšanas nodaļas (Spānijā, Itālijā, Beļģijā) vai valstīs, kur tradicionāli izveidojušās vairākas monorepertuāra autortiesību organizācijas, - šādu organizāciju kopēja jumta organizācija multimediju licencēšanai (Vācijā, Francijā). Centralizēto iespēju iegūt vienā licencē visu veidu darbu autoru atļauju darbu lietošanai tēlaini apzīmē ar visa nepieciešamā nopirkšanu vienā lielveikalā (one-stop-shop), pašu licencēšanas organizāciju saucot par *clearance office*, *clearance house* jeb tiesību noskaidrošanas un iegūšanas biroju. Parasti autortiesību organizācijai ir ekskluzīvas tiesības licencēt savā teritorijā visu vienu vai vairāku, vai visu repertuāru darbus (piemēram, visas pasaules muzikālos darbus, muzikālos un vizuālos darbus, utt.). Kā atzīmējuši Austrālijas aptauju veidotāji, jau pirms pāris gadiem vairāk nekā puse no CD-ROM produktiem (Austrālijā – 75%) tiek licencēti lietošanai pasaules mērogā, ne tikai valstī, kur tiek izsniegta licence (kā tas līdz šim bija tradicionālajā publicēšanā). Parasti fiziskam nesējam licenci izsniedz uz 5 gadiem, bet internetam – uz daudz īsāku laiku – parasti uz mēnešiem, ne gadiem. Samaksa autoriem var būt gabaldarba samaksa vai kā procentu samaksa no bruto ieņēmumiem, vai kombinēta. Līgumā tiek norādīts, cik lielā mērā drīkst pārveidot autora darbu – piemēram, vai darbs var būt interaktīvs, t.i., vai lietotājs manipulēs ar tā saturu. Autortiesību organizācijas ir arī vienojušās, ka atšķirībā no tradicionālās teritoriālās darbu licencēšanas darbi kibertelpai tiks licencēti globālam izmantojumam un ka organizāciju darbības teritorija, kas līdz šim bija ģeogrāfiskās darbības

teritorija, kibertelpā tiks definēta ar valsts adreses (Latvijai – lv.) teritoriju.

Latvijā licencēt autoru darbu lietojumu var AKKA/LAA (Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju aģentūra/Latvijas autortiesību aģentūra), kura patlaban pārstāv gandrīz 2000 Latvijas autorus un miljoniem ārvalstu autoru saskaņā ar starporganizāciju līgumiem, kas noslēgti ar 77 ārvalstu autortiesību organizācijām par muzikālu darbu, literāru darbu, dramatisku darbu, vizuālu darbu, audiovizuālu darbu lietošanas licencēšanu Latvijas Republikas teritorijā un kibertelpas lv. adresu teritorijā.

Tātad, gatavojot elektronisku publikāciju, Latvijā var iegūt licenci ne vien pašmāju autora, bet arī ārzemnieka darbu lietojumam. Tomēr tas iespējams tikai to autoru un to publicēto darbu lietojumam, ko pilnvarota licencēt AKKA/LAA. Jauna darba radīšanai nepieciešams individuāls darba vai pasūtījuma līgums, kas jāslēdz tikai un vienīgi ar šī darba radītāju – autoru. Tāpat arī literāru, dramatisku un muzikāli dramatisku darbu lietojumam jāslēdz līgums ar šo darbu autoru vai izdevniecību. Izņēmums ir darbi, kuru pārpublicēšanas jeb antoloģiju tiesības un reproducēšanas tiesības pārstāv AKKA/LAA.

Vairumā Eiropas valstu izveidojusies prakse, ka par autortiesību licenču saņemšanu elektronisko publikāciju un multimediju veidošanai atbildīgs to satura piegādātājs. Katrā ziņā, autoru darbu izmantojumam bez atļaujas nav attaisnojuma, un tieši satura piegādātājam ir jāatrod šī atļauja, lai publikācija nebūtu pirātiska. Ja savā tīkla vietā satura piegādātājs nepazīstamiem ļaudīm ļāvis ievietot piratizētus darbus, tad viņš atbildīgs par pirātisma faktu. Tas nozīmē, ka satura piegādātājam regulāri jāparbauda savas tīkla vietas saturs un nav jāļauj ielādēt tajā saturs bez iepriekšējas noskatīšanās uz ekrāna. Tomēr arī tad rodas

problēma, jo satura piegādātājs ne vienmēr spēj noteikt pirātisma faktu. Taču tas tiek pielīdzināts tam riskam, ko uzņemas tradicionālais literāru darbu izdevējs uz papīra vai muzikālu darbu izdevējs notis uz papīra, kā arī audiokasešu vai CD formā. Katrā ziņā satura piegādātājam jāzina, ka ieteicams izvairīties no anonīmas satura ielādēšanas.

Interneta pakalpojumu sniedzējs, kura serverī satura piegādātājs piegādājis piratizētu produktu, saskaras ar vēl sarežģītāku problēmu, jo viens no ekstrēmajiem uzskatiem dažu valstu praksē ir tāds, ka pakalpojumu sniedzējs kopā ar satura piegādātāju ir pilnīgi atbildīgs par pirātisma faktu. Otrs ekstrēmais uzskats ir, ka pakalpojumu sniedzējs nav atbildīgs nemaz. Taču patiesība ir vidū: vienīgi pakalpojumu sniedzējs līdztekus satura piegādātājam var slēgt to tīkla vietu, kurā piratizēts kāds darbs. Bez tam pakalpojumu sniedzējam jāsniedz ziņas tiesību īpašniekiem par satura piegādātāju un jāslēdz tā tīkla vieta, kurā piratizēts kāds darbs (Zviedrijas un ASV likumos).

Visai nepārprotami, ka tīkla pakalpojumu sniedzējs (networking service provider) un pieejas nodrošinātājs (access provider) nav atbildīgi nedz par darbu piratizēšanu citu pakalpojumu sniedzēju serveros, nedz par to, ka piratizēti darbi "iziet cauri" viņu datoriem vai tiek īslaicīgi saglabāti to atmiņā.

Neapšaubāmi, ne autoram, ne izdevējam nav izdevīgi, ka publikācija tiek piratizēta - tā ienākumus zaudē abi. Taču jāatceras, ka darbu aizsardzība lietojumam interneta tiešsaistē nav atkarīga no likuma vien. Angļu izdevējs, Eiropas Izdevēju federācijas (Federation of European Publishers) un Starptautiskās Autortiesību padomes (International Copyright Council) pārstāvis Č.Klārks kodolīgi izteicies: "Atbilde mašīnai ir mašīnā". Iespējams, ka autortiesības daudz vieglāk būs aizsargāt kibertelpā nekā

fiziskajā pasaulē, ja elektronisko publikāciju veidotāji sāks pielietot jau izstrādātos tehniskos līdzekļus pret autoru darbu nelicencētu lietojumu. Šie līdzekļi ir digitālās aploksnes, kodētas signālu plūsmas, digitālās ūdenszīmes, autortiesību administrēšanas informācija, kas pievienota katrai darba digitālajai kopijai utt., un to pilnveidošana turpinās.

Izmantotā literatūra

1. Autortiesības. Rokasgrāmata. Sast. Inese Paklone. AGB, Rīga, 1997.
2. Authors in the Electronic Age. ALCS (The Authors' Licensing and Collecting Society), London, April 1994.
3. Bēms, Holgers; Harta, Gabriele; Šulcs Hermanis; Verners, Johens. Nākotnes grāmatrūpnieks. Mārketingu un menedžments grāmatu apgādā. Vaga, Rīga, 1993.
4. FitzGerald, Jane. Copyright Reform and the International Economy. Copyright World, July 1998, issue 81, pp. 6-7.
5. FitzGerald, Jane. Licensing Content For Multimedia. Copyright World, October 1998, issue 84, pp. 23-29.
6. Flint, Michael F. and Thorne, Clive D. User's Guide to Copyright. Forth Edition. Butterworths, London, Edinburgh, Dublin, 1997.
7. Fulton, Gail. Licensing Content for Multimedia. Australian Copyright Council, Sydney, 1997.
8. Graham, Gordon. As I Was Saying. Essays on the International Book Business. Hans Zell Publishers, London-Melbourne-Munich-New Jersey, 1994.
9. Internet Law in Vietnam. Copyright World, September 1998, issue 83, pp. 16-17.

10. Materials of International UNESCO Symposium on Copyright and Communication in the Information Society (global infrastructure, protection of rights, economic and cultural impact) held in co-operation with the Government of Spain and with the support of Telefonica de Espana S.A. and of the Sociedad General de Autores de Espana (SGAE). Madrid, 11-14 March, 1996.
11. Owen, Lynette. *Selling Rights*. Third edition. Routledge, London & New York, 1997.
12. Rizzi, Steven J. *The Digital Millenium Copyright Act: Y2K Compliant or Bugged?* Copyright World, November 1998, pp. 18 - 21.
13. Schwimmer, Martin B. *World Wide Web: Worldwide Jurisdiction?* Copyright World, November 1998, pp. 28 - 34.
14. Smith, Graham J. *Content Laws and the Internet: Whose Law, Which Medium?* Copyright World, December 1998/January 1999, pp. 20 - 25.
15. Sweden. *Two New Internet Laws Passed*. Copyright World, December 1998/January 1999, p. 11.

John Lubans, Jr.
Duke University
Durham, NC, USA

Trithemius Revisited: From the Scriptorium to the Book to the E-text

The historical figure **Trithemius** (1462-1516) intrigues me. I first heard about Trithemius from a professor of German at Duke University who served on our advisory faculty library council.

Trithemius was born at Trittenheim, Germany in early 1462. At twenty or so he journeyed to Wurzburg and subsequently entered the monastery of Sponheim. Remarkably enough and suggestive of his great potential, he was elected abbot at the age of 22.

Today, if you look for information about him on the Internet, Trithemius is often referred to for his work in cryptography, the occult sciences and magic. And, there is some suspicion that he invented citations to some early books to support his own theories about a topic. He was, also, a great book collector. The Sponheim collection grew to over 2000 items over his 23 years as Abbot.

But, what really captures my interest is his book, *In Praise of Scribes*, written in 1492, some 40 years after the invention of printing by Gutenberg in nearby Mainz. I would guess that printing had by 14992 flourished for over 30 years.

In justifying the ongoing work of scribes while printing presses were churning out thousands of texts, he said:

“Yes, many books are now available in print but no matter how many books will be printed, there will always be some left unprinted and worth copying....Even if all works ever written would appear in print, the devoted scribe should not relax in his zeal. On the contrary, he will guarantee permanence to useful printed books by copying them. Otherwise they would not last long...”

I can paraphrase this by inserting “e-books”, saying that we librarians should guarantee permanency to electronic texts by copying them onto paper!

Of course, Trithemius saw the work of the scribe in a religious light. Through the act of copying the sacred texts, the scribe entered the realm of the holy.

The anecdote is told that while Trithemius exhorted his monks to continue to copy, the monks were disgruntled, and increasingly so. After, the world of the printing press was close by and they could see it releasing a flood of material with far less effort than that required in the scriptorium. The story goes that while Trithemius was away on a book buying trip, in 1505, he returned to find the gates to the monastery locked. The monks had mutinied against his rules about copying and other disciplinary issues.

Well, I am intrigued. Just as we are in a transition, here was a man who lived in a transitional era. He was a printer himself, yet he wanted to continue copying.

Many of us are happy in the print world and love books. Yet many users prefer electronic access to information. We now find ourselves in “hybrid libraries”.

I wonder if that first printed Latvian language book, confiscated in Germany 475 years ago, was somehow influenced by Trithemius? Martin Luther’s theses were posted in 1517 – a reformation was now fully underway and

probably had been brewing for decades during Trithemius lifetime.

My research findings on how contemporary students of all ages use and view the Internet give us some glimpses of what is happening and perhaps where the future lies. I did this research to better understand what I observed was happening and what the implications were for library staffing, building design, and services. I will talk about my research findings, and, I also hope to offer some insight into what libraries should be doing about the growing reliance on the Internet.

The accompanying handout includes many of the statistics and charts I will talk about. Also, it contains details about the studies, the participants and the times the studies were held.

Segregating uses for academic purposes from personal uses is one of the challenges in studying Internet use. In my first three studies (seemingly ages ago in 1997) I asked the students to tell me about their Internet use made *only* for educational purposes.

In Studies 4 and 5 I asked students to report on their *total* use. These last two studies confirm that Internet use is:

- pervasive and interwoven into the fabric of student life
- a channel for communicating and a channel for finding things out,
- a way of learning and of living.

The implications for libraries:

The once exclusive role for the library as information gatekeeper is now shared with bookmarked news and content sites, search engines, e-texts and other Internet sources. A graduate student told me: "*(The Internet's) moved library resources to my desktop!*"

So, What do students do on the Internet?

The handout gives my results (from studies 4&5 conducted this spring).

As you can see:

First, 4.9 _E-mail.

Next, at 3.9 _Using search engines to find information (GS 4.3)

Third, 3.7 _Visiting *their* bookmarked sites GS 3.6

The next three were tied among the juniors:

3.1 Surfing GS 3.3

(job searching, looking at friends' web pages, travel, research projects, news, ideas for papers, shopping, stocks)

3.1 Using library provided Web info sources (including the lib. catalog) GRADS 4.3!

Because of the many irrelevant sites that come up in general searches, users value gateways, like the library, that help them cut through to the good stuff.

This is an important finding because it bears up the most recent market research about "affinity sites" for educational purposes. Affinity groups are people, like alums, students, teachers. These groups are willing, perhaps even prefer, to go to an affinity site rather than to stay with a favorite portal site. This is an opportunity for libraries to learn about and interact with virtual educational communities.

How can your library's web page become more of an affinity site, a regularly visited destination for your clientele? We are what every web site wants: **A trusted and respected "BRAND"**.

That high score from the graduate students for their use of the library's web sources, confirms the importance of what we do for students and other scholars. The students in all five surveys displayed high regard for what librarians do and are doing. They want more of that in the electronic environment.

Going back to the survey results, also at 3.1, was Communicating with faculty and classmates on course work.

GS 3.7!

Seventh, 3.0 _Staying current with news (Women 2.5/Men 3.5) GS 3.8!

To sum up, graduate students make **more** frequent use of Web resources. They chat less and listen to music less, but make more use of search engines, news sources, library information on the web, and surfing.

And, over two thirds of the graduate students believe their use of the Internet will increase after graduation. I think current graduate students and new faculty are people ripe for collaboration with us in using the Internet better.

About half of the graduate students that responded in Study 5 taught classes.

They told me about the Internet's *positive* influence on their students classwork:

- Number of sources found (66%).
- Quality of the student's written work (22%)
- Use of time (56%)
- Grade assigned (28%)

The second semester freshmen in study 3 ranked these benefits of Internet use similarly to what the instructors did. But they were higher on the Internet's improving their written work, at 33% versus 22%. For the instructor/graduate student, Internet use is a tradeoff. One told me:

"The students use the internet a lot, and I think that is inevitable and probably in the main a good thing. It does make them lazy..."

A quote On the Plus Side:

"I don't think the quality of written work is changed by the internet, but the students are better equipped with information with which to write the paper."

The biggest drawback to student use of the Internet? This quote sums up the general sentiment among grads who teach:

"...oftentimes, students are not able to discriminate between valuable sources...and bad ones".

However, the concern about indiscriminate use is not shared by students to the extent it is by the instructors (and librarians).

The students appear to be able to recognize the "good stuff" from the flotsam.

My studies consistently find that many, but not all, students exhibit "surf smarts" in identifying what is good or bad about Web sites.

Here are some of the factors students use in deciding to trust a site.

Most importantly, the site is based on a respected print source. (4.1 mean)

While we are moving away from print, maintaining paper and page & book-like features and aspects is probably a wise thing.

The **second trust measure is having been referred** to site by peers or teachers. Word-of-mouth. (3.8)

For this reason, the library portal should strive to be the **easiest to find** site imaginable from anywhere. It should be on the organizational home page.

Third, page "ownership" is explicit (3.65) Remember what the imprint information in books and magazines is all about?

Fourth and fifth was a tie. That the URL has *org.* or *edu.* in it.(3.5) tied with lots of links.

Having **links** on the page that lead to other good sites was ranked equally to "edu" or "org". (3.5)

Therefore, link liberally. Links are the Web. Linking adds value to your site and to the Web.

Sixth, the site displays a **recent date** (3.45). What's the number? A third of all web sites have not been updated in over 6 months or a year? That number is growing all the time.

Is student Internet use growing?

Yes, over two thirds of the juniors in study 4 claim **increased** use from when they were freshmen and half of the juniors say their future use will **increase**.

98% of GRADS say their use has **increased** since their undergraduate days.

Here's a quote that suggests the way it was:

"I did not have e-mail or the Internet when I was an Undergraduate – we used to bang rocks together and sometimes someone would have a deer antler or a bear tooth and we would use that".

Many currently enrolled Graduate students represent a generation of scholars who were not "born to the Web"; rather they are a bridge between the traditional ways of scholarship and the merger of cyberspace and traditional model. So, how graduate students now use the Internet may be an intimation of the future – for publishing, for libraries, and for research and teaching.

How can librarians help the student Internet user?

The students were clear in the first three **studies** about what they want: way-finding help from librarians.

They (study 3 Fr.) want:

Live links (Slide) between the library's catalog and Web sites:

Students value our selection of resources: "If it's in the catalog, that means it is a worthwhile source".

They also want us to **develop finding aids**. (slide)

Next, they want us to **rate search engines**. (Slide)

Most students are looking for objective and informed suggestions about search engine attributes: which works best under what circumstances. The handout gives the students ranking of their search engines: Yes, *Yahoo* is the most used.

It is reasonable to think that as information needs become less specifically driven by term paper topics, the more necessary it becomes to take a variety of approaches to the Internet. After all, the *Yahoo* directories have their limitations. More sophisticated users, like graduate students, probably have found that some search tools work better than others depending on the question.

Portal site (slide) The juniors in Study 4 added their support to the notion of The Library as Internet Portal:

Quote: "... You should be able to click on a particular field of study and be presented with the top informational sites in that field."

And, everyone wants more online resources from us:

They want: "More online searching *so you don't need to use a real library*". That threatens a bit, but it is also an opportunity.

What about Information literacy? How are we doing? What should we be doing?

Students want to learn about the internet on their own, and for the most part that is what they are doing. **On their own.**

While my studies show that many students have better sense than we give them credit for, I still think there are things librarians can do to help users find and assess relevant sites.

How can we impart or integrate concepts like search **structure, process and selection**?

Many students don't have a clue what the best terms are to enter in a search tool, or how to configure a search. They want our help but **on their terms** – not unlike consumers on the 'Net everywhere who go to sites that are easy to use and never return to sites where they are frustrated. Our users relish their newfound independence and the freedom to choose and they want more of it.

That's a constant we need to respect and work with as we develop library services.

Because of the rapid, dynamic and unpredictable way the Internet is evolving planning is difficult. While difficult, providing new and modified services, is still possible.

Observing and finding out what students are doing can help a library make budgetary and policy decisions during what many regard as deep and profound a transition as the move from scriptorium to printing press. Only a whole lot faster – a matter of years rather than decades!

Here is what I think we ought to be doing:

For one thing, libraries ought to be shifting existing budgetary resources toward Internet technology and applications.

Doubling the **percent** of the budget now spent on "technology" staff and hardware is my *conservative* suggestion. This will put resources where they are most needed and where we will get the biggest return on our investment.

Support for the library's web site is a top priority.

The library's web page is part of the library's architecture, it is the new "main entry". It is now the library's much vaunted, "first floor" – everyone and everything wants to be on it. At the same time we rigorously look at the web page, we should be looking at the design of the building where users come to ask us questions.

The design of the reference desk, grand or humble, was based on scarcity. One copy of a reference tool, one librarian on the desk, etc. If anything there is now a surplus of reference tools.

The design of the library's web page ought to take into account what is working best for students and how the students use the Internet.

Because users are often in advance of practitioners, that design should involve users in substantial ways. Simple usability tests should be routinely conducted on the hundreds of pages now maintained by most libraries.

We should be shameless about using to our advantage the best ideas from Contentville, Electric Library, Yahoooligans, AOL@School, Fathom, etc.

Another top priority

The old argument that there is not enough time in a librarian's day for selecting and cataloging both books and sites is irrelevant. **The selection of quality pay or free sites for hot linking needs to shift to high gear.** Both public and technical areas of the library have the challenge of doing this at the least cost with the greatest result.

And, another high priority is our setting up and linking with national and international efforts to provide access to the best web sites. This could include efforts to

develop tutorials, help lines, or other ways in which to help new and old web users.

Our unique cooperative history can help us create a library portal for the Internet's educational community.

Jana Varlejs

Rutgers School of Communication,
Information and Library Studies
New Brunswick, New Jersey, USA

Electronic Publication and the New Hybrid Library: Perils and Opportunities

Hybrid libraries -- that is, libraries providing both print and electronic resources -- are inevitable. In some parts of the world they already are quite common. In other parts, where the infrastructure is inadequate, the digital future must seem a mere mirage (Petrazzini and Kibati, 1999). One expects, however, that eventually the global economy will spawn the requisite infrastructure, at least in urban trade centers. In those places where traditional libraries were never developed or are too poorly supported to meet the needs of their communities, a virtual global library may help to close the information gap. In this paper, I explore advantages and disadvantages of the hybrid model; point to examples of international cooperation of importance to the development of a virtual global library; raise some issues related to standardization and quality in electronic publishing; and discuss the role of librarians in the hybrid environment.

Tale of a happy hybrid library user

Assuming that not everyone in the audience is familiar with the hybrid model, let me describe briefly how I use the library that I depend on for my work, at Rutgers, The State University of New Jersey. Physically, Rutgers Libraries

actually comprises over twenty distinct units in various locations across New Jersey. I use the system heavily, almost daily, but I do not physically go to any of the locations very often. I can connect to the Libraries' web site from my office or from my home. From there I have access to a basic selection of reference works, including the Encyclopedia Britannica; online indexes to the library and information science (LIS); links to other web sites that provide current information in LIS; the full text of a number of the journals that I regularly peruse; a list of LIS e-journals (those that exist in digital form only) to which I can link; and of course the Libraries' catalog, through which I can check whether or not an item that I want to see is owned and if so, whether it is available. If someone else has borrowed it, or if it is not yet ready for circulation, I can request it with a click of the mouse. Through a current awareness service to which the Libraries subscribe, I receive weekly e-mail messages alerting me to articles on topics that I wish to follow, and listing tables of contents of selected journals. If I want an article from a journal that Rutgers does not subscribe to, I can request an interlibrary loan without leaving my office. I still have to go to the closest of the Libraries to pick up books being held for me and to read journal articles that are available in print only, or to use reference books that are on the shelves. The "hybrid" nature of this system is a great time-saver for me, and I find that I have become spoiled by the convenience of electronic access -- I am annoyed when a journal I need exists in print only! On the other hand, when an article or document that I locate online proves to be valuable for my work, I do not just read it online, I print it out and file it in my own physical "library" in my office!

Mixed blessings

As you see, I am an enthusiastic user of a hybrid library. If, however, I were a library administrator responsible for providing this service, I would feel differently. I would be concerned about the cost of electronic resources and the fact that my library does not actually own many of them, but only has licenses to provide access. I would be angry about having to license collections of electronic journals bundled by aggregators, which included titles my users did not really need. I would be especially troubled by the lack of guarantee that the information will continue to be available in the future. The burden of preserving and archiving printed materials, traditionally a library responsibility, may not be accepted by the publishers of electronic information. Another danger arises from the unresolved question of intellectual property rights in the electronic environment. It is not clear whether the U.S. law's "fair use" principle that librarians have relied upon in making printed material available will carry over to information in digital form. Differences in copyright laws vary across the world, adding to the confusion.

Still another problem arises from the increasing distancing of librarians from their users. There is now at least one company, Questia, that is launching an e-book business targeted at the academic market (Dorman, 2000). Questia plans to charge students a flat annual fee for access to its projected 50,000 titles. If successful, this venture may result in a further decrease in academic library use by students, who already have substituted web surfing from home for term paper research at the library. With so much online, students will have even less reason to go to the library, and more opportunities for librarians to educate students in the skills they need to become information

literate will be lost. For public librarians, a similar disconnection from patrons could occur when users decide to download material from netLibrary to read on their own computers at home or at work.

To balance these negative aspects of the hybrid library, there are a number of positive points to be made. As I showed in describing my own experience with the Rutgers Libraries, the convenience to the user of anywhere, anytime access cannot be overstated. The high costs to the library are offset to some extent by the eventual decrease in physical processing and storage of materials. As publishers move towards on-demand provision of titles, the out-of-print problem will diminish. It may be cheaper to buy a copy for a patron from the publisher than to borrow it through interlibrary loan. Rare and fragile material now kept from all but the most determined researcher can be digitized and widely shared via the Internet. If the new e-book reader hardware becomes cheaper and more user-friendly, the format may become popular for those who need to refer to a fair number of titles in a portable format. An entire collection of books assigned by schools for summer reading could -- in theory -- be downloaded to an e-book reader that the student can take along to summer camp, obviating the need for school and public libraries to stock many more copies than they need during the rest of the year.

The e-book was one the hottest topics at this summer's annual conference of the American Library Association. The following explanation of what is an e-book may be helpful (or just may add to the confusion!):

An E-book, or eBook, or electronic book, is a written work readable on a computer screen, downloaded to a

pc or digital assistant, or placed on a reader designed for that purpose, like the Rocket eBook (also called a Rocketbook) or

SoftBook. While most of the works now available in e-formats are older, public domain titles, more and more are appearing soon after print publication. Some, ... expressly for E-book format.

Librarians (and other folk) often use the term E-book to refer not only to the electronic text but to the device or reader used to display it for perusal....

Text in electronic format has been available on CD-ROM and in databases for more than a dozen years now. E-books, in their current infant incarnation, are being created in encrypted formats, requiring a download and unlocking to a specific device, or authenticated to a specific reader's computer. (<http://www.pla.org/technotes.ebooks.html>)

Recent articles in Library Journal and American Libraries make it clear that some libraries are seriously considering acquiring e-book hardware and software if they have not already done so (Burk, 2000; Crawford, 2000: "Should libraries," 2000; Tennant, 2000). The American Library Association has announced that it will distribute some of its titles through netLibrary (<http://ala.org/news/archives/v5n25/ebooks.html>). The Association expects that this will be useful for distance learning and will make professional literature more readily available abroad. The willingness of American libraries to experiment with new formats can be attributed to the fact that they have a long history of incorporating various new media in response to

public interest. So far few may be lending RocketBooks, but most are connecting their users to electronic resources via the Internet. In the U.S., 73% of public libraries now provide Internet access to their users, and 89% of public (kindergarten through grade 12) schools are connected (<http://www.ala.org/library/fact26.html>). While not many can deliver the array of resources that a research library such as Rutgers can offer, even small libraries are now creating their own web pages and customizing electronic access to free Internet resources on behalf of their patrons. Special libraries, of course, have been relying on electronic resources heavily for decades. My point is that many libraries in the more affluent countries have been hybrids for some time.

Libraries as electronic publishers

While some large libraries for many years have been print publishers of journals or newsletters, occasional papers, and even trade books, more recently a greater range of libraries are becoming seriously involved in electronic publishing. Two ways in which this is happening is thorough the digitization of their own special collections and through participation in organizations such as SPARC.

SPARC - Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition - is an international group of libraries and library organizations working to generate and support alternatives to the current scientific journal marketplace, which they say has become too slow and too expensive. Commercial publications in particular have become very costly, with some priced at forty times the price per page of journals published by non-profit professional societies (Frazier, 2000). The result has been to limit access to scientific information. SPARC has supported efforts to create viable

alternatives in several ways. One is to partner with professional associations and scientific institutes that are experimenting with publishing electronic journals. An example is *The New Journal of Physics*, an e-journal published jointly by the British Institute of Physics and the German Physical Society. While SPARC does not assume a publisher's responsibilities, it does play an important role in marketing the new journals not only to librarians, but also to the faculties in member universities (Snyder, 2000). The other way that SPARC is promoting alternative communication in the sciences is through awarding seed money to university-based electronic publishing projects through its Scientific Communities Initiative program. One example is the Massachusetts Institute of Technology's (MIT) CogNet: The Internet Gateway to the Cognitive and Brain Sciences (<http://cognet.mit.edu/>). This is an effort to give online access to the best current research in cognitive and brain research.

Aside from web pages, it is in the digitization of their own collections that libraries have been most active as electronic publishers. The Library of Congress's American Memory Project is perhaps the best known model, and its great popularity has demonstrated that the effort to provide on the Internet otherwise highly restricted material is worth the effort. In 1998, this electronic Library of Congress collection was visited roughly four hundred times more than was the physical collection contained in the building in Washington, counting walk-in, phone, and regular mail contacts (American Memory Mail, ndlpcoll@loc.gov, personal communication, August 24, 2000). A new project is the "America, Spain, and the Meeting of Frontiers" digital library to tell the parallel stories of Spain and the U.S., drawing on archives in libraries in both countries

Otrā plenārsēde. 21.gadsimts – starp iespiesto grāmatu un elektronisko publikāciju
Second plenary session. The 21th century: between the printed book and the
electronic publication

(<http://lcweb.loc.gov/rr/hispanic/frontiers/moreeng.html>).

This may turn out to be a model for future cooperative digital collections.

The creation of electronic texts in the humanities for scholarly use goes back at least thirty years (Blazek and Aversa, 2000). This phenomenon had to do with the research interests of individual scholars, and had little connection with libraries at the outset. By the early 1990's, however, librarians were aware of electronic text collections, and were beginning to integrate them into their collections and catalogs. The advent of the World Wide Web, standardization of markup language, and tools that have made digitization easier have drawn libraries into electronic publishing. It appears that even if a library does not choose to undertake a digital project itself, it at least stands ready to cooperate with faculty in its institution in creating electronic resources. The material may be simply an electronic replication of items from the library's collection, or it may be a combination of that replication augmented by new explanatory text, or a mix of the former plus links to other web based resources. The University of Iowa Library's experience with several projects is illustrative (Dewy and Hughes, 1999).

Towards the global library

As of now, there does not seem to be a great rush toward the joint development of cross-national digital libraries like the America/Spain project. The frontier still looks wild and sparsely populated, a wide open field for exploration and experiment. What a particular library has chosen to mount on the Web for its own users is probably meeting real needs and may technically be adequate in light of those needs. In the context of a future global virtual

library, however, where digital collections will serve an audience much more diverse than the local clientele, attention has to be paid to issues of standardization, interoperability, language, among others. As Christine Borgman (2000, p. 48) sees it,

A global library would not be a single entity, nor would it be controlled by any single organization. Rather, it would consist of all the individual digital libraries; thus it would involve many technologies, varieties and forms of content, owners, and managers. Each digital library might be governed by different access privileges. Many political and organizational boundaries would be crossed. In principle, a user located at any point on a GII [global information infrastructure] could search for content in any digital library located anywhere in the network. Also, in principle, the owners or providers of each digital library would determine who has access to their resources, under what conditions, for what purposes, and at what price.

Perhaps at this point it would be useful to give a simplified definition of "digital library" (for a more complex view, see Borgman (2000, p. 42). Gwen M. Gregory quotes William Y. Arms' definition, "a managed collection of information, with associated services, where the information is stored in digital formats and accessible over a network," from his book, *Digital Libraries*, published recently by MIT (Gregory, 2000).

Patricia Manson of the European Commission's Information Society Directorate-General explains that her organization is working toward building partnerships among cultural institutions that have content to share, while also creating the technical infrastructure that will permit unified access. She sees digital libraries emerging from cooperation at the local level among the smaller

institutions as critical (Manson, 2000). Over thirty countries are involved in digital projects under the auspices of the Directorate. Another European organization that sees international partnerships as essential to the development of a global digital library is the Deutsche Forschungsgemeinschaft (<<http://www.dfg.de/>>). The selection of documents to digitize is made by scholars on the basis of their importance to research, and preservation and digital archiving issues are receiving priority attention (Brahms, 2000). Projects funded under the DFG are required to use Standardized General Markup Language (SGML) or its subset XML, Extensible Markup Language. XML is better suited to exchange and retrieval of data in complex documents than the familiar web publishing language, HTML. (Travis, 1998).

Standards

The international scholarly community increasingly seems to be accepting the SGML/XML standard, incorporating it into such documents as the Text Encoding Initiative's Guidelines for Electronic Text Encoding and Exchange (<http://www.tei-c.org/>). The TEI consortium has members from the UK, US, and Norway, and has had international funding since its inception. Beyond technical aspects such as those for markup language and metadata use, however, there seems to be little effort toward standardization in electronic publishing. For example, the new market in e-books is reminiscent of the early days of video recordings: The hardware brand determines the titles that can or cannot be read on the e-book you own. It is too soon to tell whether title availability, ease of use of the hardware, or price will determine who will survive in this market. There is, however, an effort to develop

interoperability through a process of standardizing an Open eBook (OEB) Publication Structure (NuvoMedia and SoftBook ..., 2000). Meanwhile, there already are evaluative reviews of the new e-book readers, as in the aforementioned *Library Journal* article, and Alan Kay's in *Library Quarterly* (2000).

While SGML/XML is the choice markup language for scholarly texts, HTML will reign on the World Wide Web for some time to come, probably to be gradually replaced by XHTML. Digitizing media other than text is much further from standardization, although the Library of Congress choices for handling images and audio are so widely used that they may become a de facto standard (<http://memory.loc.gov/ammem/dli2/html/lcndlp.html#Overview>). There is movement toward seeking consensus on the use of metadata to identify and describe electronic documents, but a great deal of work remains to be done (Milstead and Feldman, 1999). Digital archiving has been studied by the International Council for Scientific and Technical Information, an organization that includes national libraries, academic and research institutions, and publishers. A report identifying "best practices" is available (Hodge, 2000).

A key consideration in the decisions involved in recommending particular practices, technologies, and software to use for building digital collections has to do with who owns what. Because digitized media has to migrate to new hardware and software platforms with some regularity, one wants to be sure that the technology used to create the digital text, image, etc., will not disappear from the market and that it will lend itself to migration. Consequently, public domain software is preferred.

On the less mechanical aspects of electronic publishing, there is not much discussion to be found. The Modern Language Association has Guidelines for Electronic Scholarly Editions (<http://susnsite.berkeley.edu/MLA/guidelines.html>), which are based on those for print editions of literary texts, and therefore pay special attention to variant readings. The Association for Documentary Editing (ADE) is working on guidelines for electronic editions of historical materials, which entail some different considerations

(<http://www.nyu.edu/projects/sanger/minstand.html>).

I would like to discuss the ADE draft guidelines in some detail for the following reasons: These guidelines raise issues that librarians may not have thought about much; the kinds of materials that libraries are digitizing often are historical; and some of the guidelines have ramifications for digitized collections in general.

The Association for Documentary Editing guidelines

The draft begins by stating how an electronic edition differs from an electronic text: An electronic edition is defined as "primary source material prepared with 1) rigorous attention to the text, 2) explanatory annotation and 3) an explanation of the editorial practices used on the texts." In terms of technical standards, the guidelines call for the use of SGML/XML encoding, using tagging designed for the humanities by the Text Encoding Initiative and the Model Editions Partnership (MEP, a consortium of twelve projects, <http://mepcla.sc.edu/mepinfo/mep-info.html>). The use of non-proprietary image formats, such as TIFF and JPEG for scanned images is recommended.

In regard to the digitization itself, the guidelines emphasize the need to ensure that text is accurate, whether

imaging or transcription (live-text) is used. The method of digitizing (scanning, Optical Character Recognition (OCR), manual transcription, etc.) should be stated. When insertions not part of the original are made, that should be so noted. If imaging is used, editors should indicate whether there was any manipulation of contrast or brightness. In addition, editors should describe any decisions made about missing or problematical text, marginal notes, and so on.

The following questions should be addressed: What is the source? What is the extent of the original collection? Does the electronic version comprise the complete collection or is it an excerpt? If an excerpt, on what basis was it selected? What other information should the reader have about the original and related material?

The editor should help the reader understand the document by placing it in context through an introductory essays, notes, glossaries, etc. Care should be taken to clarify what is original and what is editorial enhancement, and to date revisions if any are made after the initial publication

Besides making documents available that otherwise would be very hard to use, the great advantages that digitizing provides are the ability to link to related documents and especially the capability of searching. To quote the guidelines:

Because raw-text searching is of only limited use, editors are encouraged to supplement text searches by the use of indexes, lemmatization, concordances, and/or thesaurus, as determined by the goals of the edition. Guidelines to the use of these tools should be provided in the edition. If text-searching is made available in the edition, editors ought include a discussion of how transcription policy interacts with searching. Some examples would include how

misspellings or abbreviations in the text might affect the ability of a reader to locate all relevant matches. Editors should include a description of the SGML/XML tags used in the edition, or provide information about the methods used to tag documents (for example, if the MEP system is used), and provide details about any variant usages for tags. This is especially important if the edition allows the reader to search for text located within specific tags.

All of this sounds quite intimidating, and may even discourage digitization. ADE recognizes that their guidelines set the bar rather high, and see them as more educative than prescriptive. The extra effort and cost to make the digital project truly useful should be seriously considered, however. This was brought home to me by the work that Viola Voss, one of my MLS students, did this summer under the direction of the chair of the ADE's Committee on Electronic Standards. Voss was given the task of evaluating a number of digital editions that were available on the Internet, using the criteria in the first draft of the ADE guidelines. The problems that she uncovered led to the development of a new form for evaluating electronic editions (available on request). She was also able to have significant input to the revised guidelines. One of the important discoveries that she made is that when large collections of documents are transcribed using OCR and not proofread, the result is of such poor quality as to be useless. A very good suggestion that Voss makes is to invite the users of electronic editions to comment on the usability of the edition through an interactive questionnaire or e-mail.

The role of librarians

Librarians in some academic libraries got a head start learning about humanities scholars' use of electronic texts, and early on began to incorporate those texts first into their growing collections of electronic resources, and later into their overall collection. When the World Wide Web and HTML made it possible for many to become publishers, librarians quickly developed Web-based resources for their users, and some became involved in digitizing selections from their collections. At national and international levels, they are involved with helping to address issues of standardization, access, and preservation. There has been a remarkable burgeoning of consortia and international coalitions (Helmer, 1999), reflecting the complexity and cross-border nature of issues raised by the digital revolution. At the local level, however, librarians still have to focus on the needs of their particular patrons and be their knowledgeable guides to the emerging global library as well as to their own hybrid libraries.

The traditional function of reviewing books was extended to include the review of web sites soon after the World Wide Web became ubiquitous. The annual supplement produced by *Choice*, the American Library Association's review journal for academic libraries, is especially useful. It may be time to include reviews of documentary and literary electronic editions and other digital projects, since Voss found no evidence of any regular, systematic evaluation. Librarians can play an important role in filling this vacuum. Since electronic editions and other collections of electronic texts may be said to be in their "incunabulum" stage, but maturing rapidly, reviews could contribute to the raising of awareness of standards and quality issues.

For a sampling of links to e-text collections, see <http://www.ipl.org/reading/books/>, <http://www.library.wisc.edu/libraries/Memorial/humetext.html>, and <http://digital.library.upenn.edu/books/lists.html> (includes links to collections in languages other than English).

An area where the profession is failing to perform its traditional selection and preservation role (at least in the US) is in archiving digital material. The Library of Congress has been criticized by the US National Academy of Sciences in this regard, and especially for not developing copyright registration for "born digital" material (<http://www.loc.gov/today/pr/2000/00-100.html>). It was recommended that the Library enter into cooperative arrangements with other institutions in order to tackle the huge problem of what and how to preserve electronic information.

There has been tension between librarians and the computer science experts who first jumped on the digital library bandwagon without regard to the expertise that the library profession could have contributed. Now there seems to be more mutual recognition of the need to work together, and the preservation problem certainly cries out for cooperative attack. Not everything can be saved, nor should be. Librarians need to be involved because of their in-depth experience with the entire cycle of information -- creation, selection, organization, storage, dissemination, retrieval, and use. They have much to offer to those non-librarians who are developing the technology and standards that will determine the fate of digital libraries. On the other hand, librarians have much to learn from other professionals, not only the technical people, but also the documentary editors who are concerned about the integrity

of electronic editions and the scholars who use digital libraries in their research. As they have done in the past, librarians must continue to provide the bridge between users and information resources and advocate for the preservation of cultural heritage. It is the same role, just played on a new and shifting global stage.

References

Blazek, R. & Aversa, E. (2000). *The humanities: A selective guide to information sources*. 5th ed. Englewood, CO: Libraries Unlimited, p. 8.

Borgman, C.L. (2000). *From Gutenberg to the global information infrastructure: Access to information in the networked world*. Cambridge, MA: MIT Press.

Brahms, E. (2000, July 8). Supporting academic libraries in a hybrid world. Paper presented at the annual meeting of the American Library Association, Chicago, IL.

Burk, R. (2000). Don't be afraid of e-books. *Library Journal* 125 (7), 42-45.

Crawford, W. (2000). Nine models, one name: Untangling the e-book muddle. *American Libraries* 31 (8), pp. 56-59.

Dewey, B.I., & Hughes, C.A. (1999). Sharing minds: Creating the Iowa Scholarly Digital Resource Center. *Information Technology and Libraries* 18 (2), 84-92.

Dorman, D. (2000). Technically speaking. *American Libraries* 31 (7), 74.

Frazier, K. (2000). SPARC: Encouraging new models of disseminating knowledge. *Collection Building* 19 (3), 117-123.

Gregory, G.M. (2000). Defining digital libraries. *Information Today* 17 (8), 59.

Helmer, J.F. (1999). Editorial: Epidemiology of the consortial spore. *Information Technology and Libraries* 18 (3), 119-121.

Hodge, G.M. (2000). Best practices for digital archiving. *The Journal of Electronic Publishing* 5 (4)

Kay, A. (2000). Dynabooks: Past, present, and future. *Library Quarterly* 70 (3), 385-395.

Manson, P. (2000, July 8) Towards a European library space: European Commission initiatives in networking and technologies. Paper presented at the annual conference of the American Library Association, Chicago, IL.

Milstead, J. & Feldman, S. (1999) Metadata: Cataloging by any other name... and Metadata projects and standards. *Online* 23 (1), pp. 24-40; see also Sources of metadata information on the Web:
<http://www.onlineinc.com/onlinemag/OL1999/milstead1.html>

NuvoMedia and Softbook Press jointly propose OEB file format specification. (2000). *Information Today* 17 (8), 38.

Petrazzini, B., & Kibati, M. (1999). The Internet in developing countries. *Communications of the ACM* 42 (6), 31-36.

Should libraries jump on the e-book bandwagon? (2000). *American Libraries* 31 (7), 61-65.

Snyder, C. (2000). SPARC is catching fire: An interview with Ken Frazier. *Library Administration & Management* 14 (2), 64-66.

Tennant, R. (2000). The emerging role of e-books. *Library Journal* 125 (13), pp.38, 40.

Travis, I.L. (Ed.) (1998). Emerging information standards [special section]. *Bulletin of the American Society for Information Science* 25 (1).

Sources on electronic publishing and digital libraries

Bartleby.com (free access to major reference works)

<http://www.bartleby.com>

Bibliofuture: Electronic Book Readers and Libraries

<http://bibliofuture.homepage.com>

Cribsheet on Electronic Books (from the Ramapo Catskills
Library System) <http://www.rcls.org/ebookcrib.htm>

Digital Library Federation <http://www.clir.org/diglib/>

eBookNet.com (industry news) <http://www.ebooknet.com>

eLibraryBook.com National Network of Teachers, Librarians
to Review eBooks <http://www.elibrarybook.com>

Full Text Humanities Resources on the Internet

<http://www.library.wisc.edu/libraries/Memorial/humetext.html>.

The Internet Public Library Online Texts Collection

<http://www.ipl.org/reading/books/>

Model Editions Partnership <http://mep.cla.sc.edu/>

Modern Language Association Guidelines for Electronic
Scholarly Editions

<http://sunsite.berkeley.edu/MLA/guidelines.html>

Otrā plenārsēde. 21.gadsimts – starp iespiesto grāmatu un elektronisko publikāciju
Second plenary session. The 21th century: between the printed book and the
electronic publication

National Institute of Standards and Technology (lists e-book
publishers)

<http://www.itl.nist.gov/div895/ebook2000/info.html>

NetLibrary <http://www.netlibrary.com>

The On-Line Books Page

<http://digital.library.upenn.edu/books/lists.html>

Open eBook Forum <http://openebook.org/>

Scholarly Electronic Publishing Bibliography

<http://info.lib.uh.edu/sepb.html>

Text Encoding Initiative <http://www.tei-c.org/>

The UK Office for Library and Information Networking
(links to European mirror of D-Lib Magazine, among other
things) <http://www.ukoln.ac.uk/>

World Wide Web Consortium <http://w3.org>

Elena Macevičiūtė, Lina Sarlauskiene
Vilnius University, Department of Book Science

Lithuanian electronic periodicals on the world wide web

The creation of the Internet has opened new possibilities for publishers of electronic journals and distributors of newspapers. Computer network is a suitable electronic media, which promises global integration of all publishing resources. It allows storing databases and delivering the newest information as well as using search mechanisms.

The first computer network of governmental and educational institutions in Lithuania "Litnet" was established in 1991. In some years, at 1994 it has become a full member of the Internet. Since then the number of Internet providers was growing. At present there are 12 companies working in this commercial area.

In 1995 various institutions, organisations and commercial companies started spreading information through WWW homepages. In five years the number of Lithuanian Internet services have increased 18 times. In 1999 more than 19800 Web sites were registered. Electronic periodicals consist only 1 percent of them.

The growth of electronic periodicals on the Internet coincides with the rate of Internet growth. In 1996 two electronic periodicals were started in Lithuania. In 1997 14 periodicals were distributed on the Internet, in 1998 - 43, in 1999 there were 106 full-text electronic periodicals.

Electronic periodical is usually defined as regular publication of issues, having a relatively constant format and topic (content), distributed in digital form via WWW, electronic mail or digital disks. The traditional periodical is defined in Lithuanian Encyclopedia of Book Science "Knygotyra" (1997) as "a regularly appearing publication with the same title but new content, of uniform design, numbered or dated, having the same format and bulk". This definition may be adopted for research of electronic periodicals, as their structure remains essentially similar.

The authors have surveyed 106 publications. 34 of them are distributed only on WWW, 72 have printed versions. The number of analysed publications is not very big, however four years of electronic publishing and variety of periodicals allows to establish causes of this phenomena, main features of development, and some perspectives.

Most of the publishers of Lithuanian electronic periodicals (approximately 92 percent) are different organisations: joint enterprises, libraries, seminaries, churches, publishing houses, societies, industrial enterprises, local municipalities, and others. Many of them are well-known publishers of traditional periodicals: "Lietuvos rytas", "Lietuvos aidas", "Moteris", "Veidas", etc. Their printed production already has a share in the market. The offered electronic publication has well-known features.

The publishers distributing electronic periodicals only via WWW mainly belong to the group of leading Lithuanian companies in computer technologies: "Penki kontinentai", "Lithill", and "Skaitmenines komunikacijos". Publishing activity is undertaken as one of many directions related to the development of Internet technology. Other publishers are private persons either starting as professional Internet publishers, or wishing to spread information on

issues of their concern. Some of them are just experimenting and testing various possibilities.

Most of publishers are producing only one periodical. A group of seven publishers publishes more than one electronic periodical: "Penki kontinentai", "Lithill", "Lietuvos rytas", Department of International Relations of Kaunas Technological University, Vilnius Technical University Press, Seimas Press Service, Joint enterprise "News of communication and technology". All of these publishers have strong economic foundation.

Two thirds of periodical are published in Vilnius. Other major towns publish only some periodicals: Kaunas - 8; Klaipeda - 3, Panevezys - 1. Electronic periodicals were started in provincial towns, like Prienai, Druskininkai, Mazeikiai, Telsiai, Vilkaviskis, and Jonava, as well. Main reasons for this unequal growth of periodicals is: the concentration of traditional publishing; intensive development of Internet technologies in the capital city.

The role of the publisher is mainly to collect information and material and publicise it. The goals may be different: getting profit, self-advertising, education, dissemination of news, etc. In every case a publisher has to perform several functions:

- to organise the content of a publication;
- to organise distribution of a publication;
- to organise publishing management.

The organisation of contents in electronic publications is the main challenge, as its quality determines the accessibility of information. In Lithuanian electronic publications the contents is presented according to the issues and topics of the articles or dates. This creates possibilities for the users to find relevant information quickly. The access to information is easy and the realisation

of the function increases information usage and its value for the user. The function is realised more successfully when the archives of the publication and retrieval possibilities in these archival databases are created. 80 publications have archives, 26 publications allow to use only current information. The archives of the publications with the printed analogues are created according to the issues. The archives of other publications are organised according to the topics and the time of publishing of the articles.

Another important function of the publisher is *the organisation of dissemination*. The publishers presenting the electronic periodicals on the net have to invest into this activity. Only some publishers have decided to disseminate the publications themselves. In most cases the mediators between publishers and users (the specialists of Internet technologies) disseminate the e-periodicals. Some electronic publications are presented not only on the Internet but distributed via e-mail as well. E-mail is an important link in dissemination of the news to the permanent readers. Access to information is related to the economic model of publishing, which is in the stage of development. The publishers create the economic model by experimenting with subscription, advertising, registration fees, etc. The experts of the industry have found out that only a small number of Internet sites require payment for services. In Lithuania the access to e-periodicals is also free of charge. To secure the controlled access publishers have to spend additional funds. Besides, the negative side of any prevention is the inconvenience to users and, as a consequence, diminishing number of potential users. The system of fees is not popular and the source of the income may be advertising. At present only 1/4 of the sites of Lithuanian e-periodicals give advertisement headings. A

part of these sites take part in the system of ad headings exchange and the profit from advertising is indirect. Only "Lietuvos rytas" has a system of commercial advertising of the company.

The aim of *the publishing management* is to ensure successful access to the publications, effective use of the presented information, visiting frequency of the attractive site. The publishers have to create and support a functional system of the site links, the quality of design, the feedback from users. Many e-periodicals have functional but dull sites. Only some non-traditional periodicals of the avant-garde style attract the attention: "Coolzone", "Visom 4", "Vartiklis", "Kiberzona". The sites of seven periodicals are the winners of the Fourth WWW Media Championship: www.lrytas.lt; www.beauty.lt; www.mobilis-online.com; www.cosmopolitan.lt; www.moteris.lt; www.manotv.lt; www.laisvalaikis.lt. There are some distinguished specialists of design creating attractive Internet sites: "Penki kontinentai" (Five continents), "Kryptis" (Direction), "Lietaus dizainas", "PenTagOn". However, some publishers do not pay attention to the solution of this management task. Over 10 sites of e-periodicals look commonplace and ugly. As a rule these sites have a small number of visitors too.

The Internet publishers may collect management information about users directly and without additional costs. 52 sites have visiting meters, some publishers present interactive questionnaires on their sites. Each site has a feedback link with the users by e-mail.

Types of electronic periodicals. There are two main types of e-periodicals with regard to their structure: 1) publications of a traditional structure; 2) publications with a distinctive separation of the form and contents.

1) The periodicals of the traditional structure include 3/4 of e-periodicals. Traditionally in book science they are grouped into: newspapers, magazines and journals, and newsletters. Journals are mainly of scholarly and professional orientation, magazines belong to the periodicals of mass production and usage. In Lithuania the publishers distribute over WWW 25 newspapers, 25 magazines, 6 scholarly journals, and 11 newsletters (end of 1999). They are easily recognised by a characteristic design, traditional structure of an article or item, regularity of issues. Most of them are monthlies.

Table 1: Frequency of the periodicals of traditional structure

Frequency	Daily	3issues/ week	2issues/ week	Weekly	2issues /month	Monthly	6issues /year	Quarterly
Number of periodicals	9	3	8	13	4	19	4	2

In 1996, new type of magazines was started. In these periodicals, information is presented in certain chapters and sub-chapters. Search is organised according to the topics, key words, dates, etc. The notions of a page and an article have changed. Interactivity allows to insert in an article multimedia objects, the elements of animation, databases, three-dimensional stereo-graphics, and other material which is impossible to use on the paper. The magazines of this type present news independently from the dissemination of a traditional structure. The first periodical of a non-traditional structure in Lithuania is "Vartiklis" (Modem). Several new periodicals of this type appear every year. Most of them are created for leisure reading (usage). Special ways of organising information are used, however, the material is usually limited to texts, photos, and

drawings. Lithuanian e-periodicals practically do not use the possibilities of the virtual space.

The language of e-periodicals. In Lithuania most e-periodicals are naturally published in Lithuanian. But e-periodicals may be distributed in several languages as other WWW sites. At present only few periodicals take the advantage of this possibility (see Table 2). The data of the languages used in e-periodicals in Lithuania show that they are targeted at the Lithuanian audiences or Lithuanian emigrants. Only some of them may be of interest to multilingual global audience.

Table 2: The language of e-periodicals in Lithuania

Language	Lit	English	German	Polish	Russian	Lit/ English	Lit/ Russian	Lit/Eng/ Rus
Number of periodicals	89	5	1	1	2	5	1	2

Contents and purpose of e-periodicals. The contents of the periodicals reveal the needs of the users and the requirements for the publishers to disseminate certain information. There are 17 e-newspapers and 13 e-magazines of a general type, four advertising publications, and 12 information newsletters, which are distributed via WWW. Seven e-magazines are targeted at the women's audience, seven are intended for leisure usage. 46 electronic periodicals are publishing for some special area.

The number of Lithuanian scholarly journals on the WWW is very limited. Only six full-text journals were registered in 1999. Some others publish summaries or contents pages. Specific conditions of scholarly publishing that are very different from the ones in West Europe and

other countries restrict the growth of scholarly periodicals on the Internet in Lithuania. At present electronic periodicals are targeted at the mass audience of Internet in Lithuania. When this audience grows and develops its interests and tastes, the contents and form of e-periodicals will change and become more diverse.

Conclusions. Electronic publishing in Lithuania is a permanent activity corresponding to the needs of the publishers and information users. The publishers develop it with experience in printed periodicals and development of WWW sites. Lithuanian e-publishers work for the Lithuanian users of the Internet. The present choice of the e-periodicals would not interest global users. The scholarly e-journals that are practically non-existent at the moment would be of the greater interest for the global public. Publishing of e-periodicals is developing in all respects: economic, contents, and form. The growing number of users should enhance financial possibilities of the publishers and speed up the creation of e-periodicals of different structure, on various subjects, and for numerous audiences.

Aile Möldre

Tallinn Pedagogical University

Electronic Publishing in Estonia: the Present Situation and Prospects

Estonians are proud of the long history of the printed books in the Estonian language as they are pleased with the situation in contemporary Estonian book publishing. There are over 700 publishers and publishing institutions in Estonia at the present time and the number of titles published in the last years (3156 titles in 1998) exceeds all the earlier indices (Metsar 2000 : 32). Estonians also feel pride over the relatively quick computerization of the country, the use of modern information technology in education and places of work. The number of people, who use computers is really increasing rapidly. 38 per cent of the inhabitants of Estonia were using computers in May 2000. Ten per cent of Estonian inhabitants aged 15-74 had used the Internet during the last six months in spring 1998, in May 2000 the corresponding number was already 29 per cent. People use computers mostly at school or at work but the number of home computers is also on rise, 18 per cent of the Estonian inhabitants aged 15-74 had computers at home in spring 2000 (Internetikasutajad 2000). The rather intensive use of computers and the Internet in Estonia rises the question of the content of the digital information that the Estonian users can access or how has the Estonian publishing industry reacted to this situation.

The more traditional field in electronic publishing is to record the information on diskettes, CD-ROMs and other physical information carriers. There are not many electronic

publications of this type in Estonia, on the other hand, we are lacking a full picture of the range of the production of, for example, CD-ROMs in Estonia. There are no sales catalogs, the only source of information are the discs obtained by the Estonian National Library as legal deposit copies. The Law on Legal Deposit Copies enforced in 1997 demands the surrender of deposit copies of information carriers such as magnetic and optic discs or compact discs, that have been multiplied at least in 25 copies (Sundeksemplari seadus 1999:109-113). 41 titles of CD-ROMs and 15 titles of diskettes have reached the Estonian National Library in 1998-May 2000 (Metsar 2000 : 89). These numbers give an impression of a very modest level of production. Still, as mentioned before, they need not be complete and do not demonstrate the whole extent of production. Not all the producers abide by the Law on Legal Deposit Copy and others make less copies than 25. The small number of compact discs produced can be partly explained by the high production costs of the discs containing modern multimedia and the small size of the Estonian market. The participants of the international seminar "Books and CD-ROMs" held in Tallinn in 1997 evaluated the production costs of a compact disc to range from a couple of hundred of Estonian kroons to 4,6 million Estonian kroons (approximately 12 000 - 250 000 dollars). Such expenses could only be defrayed if the products would be oriented for the international market and presume cooperation with foreign firms. However, these products would not necessarily play their role in developing the digital content tailored for the needs of the Estonian public. On the other hand, the growing interest of the Estonian people towards the Internet allows to suppose that they give preference to the Net. The greater part of the

CD-ROMs produced in Estonia are issued by public institutions and different organizations (for example, the Parliament, the Department of Statistics, the Department of Land etc, whose discs are free. Some publishers have also produced compact discs, above all the publishers of dictionaries, maps and legal literature. For example the publishing house Festart, which issues mostly dictionaries in traditional form on paper has produced CD-ROMs with the English-Estonian and English-Latvian dictionaries (1998). The latter is an example of the attempt of the Estonian publishers to widen their market. The publishing house Regio, which specializes in cartography, has issued a new version of the Estonian road map on a CD-ROM since 1997. The CD-road-map issued in 1999 is much more voluminous and sophisticated than the previous versions, containing not only maps but also multimedia with stories about the places of interest, the calendar of events etc. It presents many nice pictures, a possibility to hear music and bird song, but the specialists criticize it for being not operationally reliable and of good quality (Rummo 1999b). The certain crudeness of the multimedia is typical of the compact discs of the Estonian origin so far. The reference literature is very popular in Estonia also in the traditional form. The best-selling title has been for many years the new volume of the national encyclopedia. Its publisher plans to put at least part of the content on CD-ROM in a couple of years.

The educational CD-ROMs, popular in the world, are represented only by a few titles in Estonia. This direction, however, needs further development as the so called Tiger's Leap programme¹ was adopted in 1996 aiming at the

---

¹ <http://www.tigrihype.ee>

modernization of the Estonian secondary education and preparing the students to meet the requirements of the information society. Attention was mainly given to supplying the schools with computers at the first stage of the programme. The schools had obtained 4000 computers by 1999 and there are no secondary or elementary schools without computers in Estonia at the present time (Infotehnoloogiline 1999:204). The development of software stayed aside and so the content of teaching changed little. Some CD-ROMs in English were bought for all schools as examples, including MS Encarta Encyclopedia and World Atlas (Rummo 1999a). Although the many of the pupils are able to read English, this skill is by far not perfect, especially among younger students and the understanding of the material is not complete. And the international material lacks the local viewpoint essential for teaching.

Therefore great hopes are put on the competition of original software, announced by the Tiger Leap Fund for the first time in 1998. As a result funding was given for the preparation of CD-ROM project on Estonian culture and history. This project presupposes a lot of work and will not be ready soon. The other disc that received funding, "The Estonian Plants", was issued in 2000. During the next competitions of software funding has been appropriated for the simultaneous development of compact discs and web pages on nature, history, cultural and art history. One of the largest projects is the CD-ROM on history by publishing house Avita. The publishing house specializes on textbooks and has the necessary content on paper, therefore this compact disc should be ready sooner than others. The tendency of the projects to drag could be also seen elsewhere. For example, two graduates of the Department of Information Studies of the Tallinn Pedagogical University

are working on a CD-ROM on book history, which has been financed by the Estonian Science Fund. As they are doing it beside their main jobs, the work is progressing quite slowly.

The newest trend in the CD-ROM production is the discs of firms with the aim to advertise the company. As an advertising tool the discs are less expensive and more conspicuous than paper brochures. The specialists also point out their advantages in comparison with Web pages - they can hold more material, for instance large graphical parts, downloading of which in the Internet would only progress slowly. The first advertising CD-ROMs in Estonia were produced for the bank Eesti Ühispank and the telecommunication firm Eesti Telekom in 1999. The first one contains the history of the bank, yearly reports and an overview of the Estonian financial system. It was multiplied in 3000 copies (Hankewitz 1999).

Still, the publishing in Internet is much more widespread in Estonia. Many publications, which have been issued on diskettes or CD-ROMs have already been put or will be put on the net, the parallel publishing on paper and on the net is also beginning to emerge. There are many documents on the Net in the Estonian language, which have not been published in any other form. Publishing on the Net has become an important channel of distribution primarily for electronic newspapers and journals of which there is a remarkable amount. The public is willing to read electronic newspapers and journals. The data gathered during sociological research demonstrates that 44 per cent of the Internet users in Estonia read daily a couple of electronic newspapers, 23 per cent read one electronic newspaper and most of them are oriented on reading the papers in Estonian (Interneti kasutajad 1999). The most complete Estonian search engine Neti registered 131

newspapers, including around ten newspapers in Russian and 49 school newspapers in July 2000. All the more important newspapers, distributed all over Estonia, and also local newspapers have their electronic versions. Most of them present the full text of the paper and the archive as well, still, some smaller newspapers only provide the more important articles. The more user-friendly and complete are the electronic versions of the two leading daily newspapers Eesti Päevaleht and Postimees, containing the texts of the paper version, archives, which can be searched with the help of keywords and also give the readers a possibility to contact them by e-mail. In offering the daily news the newspapers have to compete with the Internet gateways, the most popular of which is Delfi. It is a subsidiary of the largest IT company in the Baltic states, MicroLink and operates in all three Baltic countries. In Estonia and Latvia it offers also a Russian version. Delfi presents a possibility to use a personalized news package, called "My Delfi". The gate has become extremely popular in Estonia due to its commentary column. After reading the news the user can send his comments to it by e-mail. The user can also read the comments sent by earlier readers. This system makes use of the best specific features of this channel, the interactivity, presenting a possibility of a dialog with others and immediate reaction. The comments are anonymous and uncensored, therefore some of them are senseless and outrageous. This in its turn has initiated a discussion over the openness and democratic character of the Internet on one hand and the need to edit the presented articles in order to protect the public from insolence and "cluttering up" the Net. Many people value the Internet as a tool of contemporary democracy, reflecting the real public opinion, the others see it as a source of populism. The dissatisfaction

of the public and, above all, the advertisers, has caused the managers of Delfi to promise to start the regulation of the comments' column since autumn and demand the commentators to reveal the server's name. The popularity of the comments has inspired some newspapers to start their own commenting service, for instance the newspaper of the island of Saaremaa "Meie Maa" is copying the system used by Delfi etc.

There are around 110 Estonian journals on the Net. The largest group among them are the scientific and popular-scientific journals (31 titles), many of which are the publications of various scientific and professional societies. There are 29 titles of general journals and 22 cultural journals. Taking a closer look at the scientific journals demonstrates that these are mostly the electronic versions of paper journals, offering the users mostly only the lists of contents. Only around ten journals present the full texts of the articles and archives. Among the more complete publications are the electronic versions of the folklore journals "Folklore"¹, issued in 1996-1999 by the Institute of Estonian Language and The Archive of the Estonian Folklore and since 2000 by the Folk Belief and Media Group of the Estonian Literary Museum and the journal "Mäetagused"², published by the Folklore Department of the Institute of Estonian Language and The Archive of the Estonian Folklore, with the financial support by the Open Estonia Foundation. These two journals contain the full texts of all the articles, graphics, videos, links to other sites. Many other journals, offering only the tables of contents and general information, stop on the half way and leave the user unsatisfied. For example the journal of the Law

¹ in English <http://haldjas.folklore.ee/folklore>

² <http://haldjas.folklore.ee/tagused.issn.htm>

Department of the Tartu University JURIDICA¹ has a clear structure, archive and enables the users to search by authors and by titles of the articles, offering also a link to search in the database of the journal "Riigi Teataja", containing legal documents. However, it does not give a possibility to read the full texts of the more recent articles, clicking on them results on a note, that the material is not for public use yet, thus protecting copyright and giving a chance for the paper copy to sell. At the same time the results of various research on the use of Internet demonstrate, that the users are willing to read the full texts of the articles. So there are not many electronic scholarly journals of good quality in Estonia. The same can be said about the other types of journals on the Net. Sometimes it is hard to keep a good initiative alive for a longer period. For example the electronic journal of the Department of Information Studies of the Tallinn Pedagogical University "Infoforum" was first issued in autumn 1996 and contained texts both in Estonian and English. The journal contained interviews and articles by very well-known information specialists in the world and other interesting materials. But as it is prepared by the staff of the Department beside their teaching and other activities with scarce financial resources, no new issues have been published since summer 1998, although the editors have a lot of unpublished articles waiting.

The new feature in the Estonian online publications is represented by the personalized online journal, founded by the telephone company Eesti Telefon for the users of its Internet service hot.ee. The users of the service receive a new edition of the journal once a week. It contains various

---

¹ <http://juridica.ut.ee/juridica/ajakiri/>

materials from political news to entertainment (Eesti Telefon 2000)

The Estonian online publications have been free for users so far. One of the few attempts to collect money for it is the online-news service by the newspaper "Äripäev". So the Net is acting more in the role of advertising and providing general information than having a commercial significance. Even the interactive ordering service is more often used by the Internet-bookshops (and other shops) than by the periodical publications themselves.

In addition to the online periodicals the Internet also holds reference works, popular-science texts and even fiction in Estonian. As the legal deposit copy does not include the online publications, there is no complete overview of all the documents. The Estonian National Library has attempted to collect data on the documents put on the Net by Estonians or the material translated into Estonian. Around 120 titles of reference works, scholarly and popular-science documents were found in the Net in spring 2000 (Metsar 2000:104-111). The dictionaries of the Estonian language and translation dictionaries form the largest group of all the publications. These have mostly been published by the Institute of Estonian Language in cooperation with the publishing house Filosoft, specializing in the production of computer programmes. All the dictionaries can be found in the so called KeeleWeb (Language Web)¹, started in 1997. In the future the creators of this site plan to add here philological software, search engines taking into account the specific features of the Estonian language etc. Among the creators of digital online dictionaries the publishing house Festart should be

---

¹ <http://ee.www.ee>

mentioned, who also produces compact discs as mentioned above. There are a lot of documents on the Estonian folklore, history, mythology, traditions, prepared by the researchers of the Institute of the Estonian Language. The Institute of Baltic Studies (IBS) has published online dictionaries as well as the free online database of the Estonian legal acts, quite rare even in the other European states. It is visited daily by 20 000 people (Putting1999).

The most important electronic publishing project has been realized by the publishing house Ilmamaa.¹ The publishing house started to issue the big series "The History of the Estonian Thought" being of great importance to national culture in 1995. The series includes work by 139 Estonian authors, presenting the most valuable part of their ideas on philosophy, the theory of art, economy, politics, history etc. The print run of the first book in the series was 6000 copies, later it dropped to 3000 copies and even less. The publishers felt that the small print run prevents to fulfill the aim of the project and only a very small number of Estonians are able to study the intellectual wealth of the Estonian thinkers. Therefore a project of an online version of the series was started in 1996 (Trummal 1996). 30 titles were published in 1995-1999 on paper and 23 of them can be read fully and freely in the Internet at the present time.

The other publishers mostly limit themselves to homepages to advertise their companies and the publications.

There is quite a lot of fiction in Estonian to be found on the Net. Mostly these are poems by young authors. As elsewhere in the world, the Net is offering an easy way to publish for not yet established authors. These are simply

---

¹ <http://www.ilmamaa.ee/raamatud/>

texts put on the Net, without using multimedia, links or other special effects. The authors working in the Center of New Media of the Estonian Academy of Arts have produced a couple of experimental artist's books, where they have used these new possibilities. Some people have published the works of their favorite authors on the Net, often ignoring copyright.

So it can be said that the online publishing has started quite quickly in Estonia. The Estonian online publishers have published in the Net the material more suitable for this channel – periodicals, reference works, scholarly publications. The Net offers a possibility to issue the reference and scholarly material with smaller costs as the smallness of the Estonian market makes the prices of the paper versions very high. On the other hand, the question of selling online publications has not been tackled at all. The scholarly publications on the Net present only a very limited number of the fields of learning, mostly philology, folklore, in lesser extent legal issues. The researchers should make more active use of this channel of publishing, especially in propagating their work to the world.

As we saw, the implementation of computers is already quite well advanced in Estonia, though this development is not yet really considered in publishing activities. The infrastructure is more developed than the content. Electronic publishing is rather limited and CD-ROMs have neither become popular among publishers nor customers. This could partly be explained by high costs for development and production and lack of finances for investing in this field. Although the officials consider the development of digital media most important for Estonia, the institutions and organizations support the production of electronic content still relatively inactively. The

development of this field would also presuppose the same legislative rules for electronic products and resolving the problems of payment and author's rights. It is especially important as the next step in the general development of information technology in Estonia would be the widening of the Tiger Leap Programme to the whole society, above all, the public sector.

References

Eesti Telefon pakub Eesti esimest personaliseeritud online ajakirja.2000.-*A&A* 2 :53

Hankewitz, S.A. 1999. CD-ROM reklaamivankri ette pandud.-*Äripäev* 16.04

Infotehnoloogiline Eesti.1999. In: Eesti 21.sajandil: Arengustrateegiad. Visioonid. Valikud. Tallinn:Teaduste Akadeemia Kirjastus. Lk, 203-209.

Interneti kasutajad Eesti elanike hulgas. Baltic Media Factsi uuring talvel 1999.-

http://www.bmf.ee/internet/user_9901/internet2.htm
(21.05.2000)

Internetikasutajaid oli eestimaalaste seas mais 29 %, mis on 3 % enam kui aprillis. 2000.-

<http://www.emor.ee/0614eseire.htm> (05.07.2000)

Metsar,S. 2000. Kirjastustegevus 1990ndate aastate eestis: Arvandmed ja arengusuunad: Magistritöö. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool

Putting, J. 1999 Eesti "internetibritannica" on ilus unelm.-*Postimees* 22.10.

Rummo, T. 1999a. Kaheaastane Tiigrihüpe.-*Arvutimaailm* 6 : 42-45.

Rummo,T. 1999b. Regiolt uus Eesti CD-atlas. –*Arvutimaailm* 5 : 26-29.

Sundeksemplari seadus.1999.- In : Kultuuriseadused.
Tallinn :Kultuuriministerium

Trummal,M. 1996. "Eesti mõttelugu" jõuab
arvutivõrku.-Eesti Päevaleht 20.03.

Virginia A. Taylor

College of Business, William Paterson University, USA

Caroline M. Coughlin

School of Communication, Information and Library Studies,
Rutgers University, USA

Money Always Matters: An Analysis of Cost Behaviors in Libraries Over Time

Introduction

Everyone decides how to spend or not spend the money in his or her personal bank accounts. These decisions are based on personal values. Professional groups are no different. Librarians around the world share some common values. These belief structures influence their ideas about and actual use of money. These values transcend national borders and economic development levels of a particular country. Because these beliefs have been part of the library culture for centuries they are almost unquestioned and unexamined. The beliefs influence all aspects of the management of libraries and are reflected in the library's choices about how to spend their money. These beliefs include an expectation of being supported as a public good, a belief that growth is necessary and that collection growth matters the most and a belief that professional standards define need well.

These beliefs influence how librarians relate to financial issues, especially issues that address the construction of budgets. Over the years there have been at least three distinct approaches taken by librarians to the subject of library budgets. Historical precedent and

professional recommendations are the two earliest approaches library managers employed as budget models. In the middle of the 20th century librarians began to use a program-planning model and developed some budgets based on library goals and objectives. Still more recently some libraries have started to develop ways to make program budget decisions that also include a rational, evaluation of alternatives. At times the alternative program scenarios incorporate a variety of costing studies into their design.

Because library belief structures are so pervasive it is quite difficult to change currently used budgeting strategies quickly. Nor is instantaneous conversion to a new budget model recommended. There is a need to first develop a basic understanding of the key components of financial planning, managerial accounting principles and cost study methodologies. Once the theories are familiar they can be incorporated into all future areas of library decision-making since each decision has a financial impact.

Historic and current belief structures about money and libraries

The two big questions to answer are: 1) What have librarians believed is important about spending money in the last five hundred years or so and 2) What can librarians do better when they spend money in the next five hundred years? To answer the first question one must look at the history of librarians and money. It is a reasonably simple and universal history. Here is a list, by no means exhaustive, of historic library beliefs that have a monetary impact.

- Librarians in all periods of history since the invention of printing have wanted money to buy

books and other library materials and put buying books ahead of paying themselves high salaries.

- Librarians in the last one hundred and fifty years or so have also wanted money so they could give services such as reference service or children's services to the people who frequent libraries to help them understand the contents of books better.
- Librarians like spending money on these things and feel that doing so is a public service, one that is so self-evident there should be no need to explain why librarians always need more money.
- There is a deep-seated belief in all librarians that money is a major factor in library success and that more money means more success.
- Librarians believe that because libraries are a public good it is good to give them money because, of course, they will do good things with the money.
- Librarians know they are very honest and trustworthy and can be allowed to spend money without a lot of outside control.
- Librarians know many libraries where the above strategies have worked very well, ranging from Oxford University and Harvard University to the major public libraries such as New York Public Library and the smaller public libraries such as Darien Public Library. They also know many librarians in less wealthy communities who wish they were richer but still use the same strategies with the difference one of proportion and approach.

Librarians want to spend money for libraries because they have certain beliefs about what libraries should be.

- Librarians believe library collections need to grow over time. If librarians were argumentative they might say if a thousand books are good, ten thousand are better.
- Librarians believe they save individuals a great deal of money by providing them with tax supported libraries rather than expecting individuals to spend their money on building private collections.
- Most importantly, librarians believe a society that supports libraries is offering opportunities for educational growth to individuals and government to foster the development of a civilized society.

Librarians have had these beliefs and approaches to library budgeting since the first libraries were established in Rome and Alexandria. Because the thoughts have been expressed for centuries, librarians have convinced themselves that each idea has been proven to be correct. The beliefs have been turned into historical evidence of past success and approaches to future success. To this very day one favorite source of evidence of success for one or another library is number of items acquired. This is a very pre-digital world idea. It is also still the dominant idea in most libraries. It is an example of the historical evidence method of financial planning and budgeting theory. It uses the spending practices of the past as the logic for developing future budgets.

Of course there have been changes over the centuries as well. Modern librarians now believe that books alone are not sufficient; they should be organized, cataloged, circulated and used to answer questions readers bring to the library. This belief has been superimposed on the belief in collections as the essence of libraries. The belief in the need to offer certain services has developed in tandem with the development of professional standards. As librarians have sought ways to make the books they buy useful to actual and potential readers they have encouraged each other, via the development of professional statements known as standards. The common meaning of the term standard is used- to establish and meet a certain level of performance or quality. In the case of libraries, the standards seek to establish satisfactory or even better levels of collections, staff and services. Often there are quantities linked to each standard. In other cases there are levels of effort or measures of success linked to the standard. Meeting the standards is viewed as evidence of success in meeting the highest aim of the library.

In the United States in the 20th century much effort has been expended to refine these standards and to link them to the educational and corporate and civic missions of the parent organization. Other countries have followed suit. Once the task of standard making is accomplished, the standards are often deployed by the libraries as bearers of the argument for why the library needs more money. Either the library is below standard and needs additional funding to reach par, or the library is above standard and needs additional funding to maintain its position as a leading library. In either case there is a direct relationship between meeting standards and library budgets.

The past is the present budget

These practices of the past and present inform the actions of librarians today. They are so ingrained that they limit librarians' abilities to understand the full picture of where and how libraries receive and spend money. Each is based on a simple financial formula- ask for money and spend what you get. This is perhaps too simple a formula for our complex time. Besides the formula is not clear about where the money should come from. It does not address the relationship of the flow of monies to libraries and the general economy of a given time and place. This leads one to the second question listed above-what can librarians do better when they spend money in the next hundred years?

Librarians need to develop better understandings of what actually occurs when libraries receive and spend money. Librarians also need to develop skill in dissecting a budget to see what has been done with the monies received. When these two things are accomplished, librarians will have made a transition from working in an unexamined, ahistorical environment to working in the real world, a place of infinite complexity and connectivity. It may take some time to make the full transition, but what is time when compared to the task of building and caring for mankind's memory.

A story taken from the British television series *Connections* will illustrate the kind of understanding we should try and develop when it comes to improving our understanding of the relationship of libraries and money. It is a story about the birth of printing. It is not directly relevant but it offers some parallels to the situation in libraries. James Burke, author of *The Knowledge Web* (1999, Simon and Schuster, NY) was also the host of the British Broadcasting Corporation (BBC) television series

Connections. On television, he tells his stories with the aid of a very brisk review of images relating to the point he is making. When he wants the audience to understand the place of printing in society he shows images of the Black Plague, followed by an illustration of an empty scriptorium, all the scribes dead of the Plague. The scene then shifts to a festive group of prosperous merchants and their families, people who survived the Plague and found their wages and resources improved by the scarcity of labor.

Burke then makes a connection between these realities and in doing so, gives the audience a great example of how to see the interrelatedness of events. He tells us the prosperous merchants and their families were able, for the first time in history, to purchase new sets of underwear before the first set was completely destroyed. Because they used some of their excess income to buy new underwear, their discarded undergarments were available for rag pickers to gather up and recycle by seeking a market for the undergarments after shredding them into rags. The next shot is of the rags being made into paper and then, we see the familiar woodcut of the former jeweler Gutenberg at his press and we see the jewelry mold technology employed to cast letters.

Neither of the authors of this paper, one a librarian and one a professor of international business had ever thought to connect the Black Plague to the history of printing. Now we do and in doing so, have a broader understanding of the market and social forces that allowed the invention of printing to succeed when it was introduced. Burke stops here but we will pursue the story of printing a bit further to make our point about the need to understand interrelationships among events and beliefs and actions and the availability or absence of money.

Gutenberg had a partner, a banker named Johann Fust. When they had a falling out, Gutenberg had difficulty financing his work and had to stop production. Our point is simple - the invention of printing was a complex operation and at many points in the process, money mattered. These economic realities are often ignored when we celebrate the invention of printing. We pretend the act was a solitary artistic event. We celebrate the ideas found in books and acknowledge the power of the word in all the books created since Gutenberg more than we think to celebrate the power of the industries it spawned, including publishing and librarianship. It would be better if we paid a bit more attention to the role of money in all these events, including the use of money to build libraries when we pay homage to creativity and invention. Money is the stuff of budgets and budgets shape our activities.

Types of budgets

The earliest type of budget was a line budget, which is a recording of expenditures by category. This was quite sufficient for the historical precedent paradigm and fairly useful in the standards model. The introduction of the program model encouraged cost analysis. Now the rational model is asking librarians to use even more sophisticated cost analysis.

Librarians often seem to isolate themselves from the economy and from business practice when they do their budget work. One example of this isolation is the resistance of librarians to analyzing how money is spent other than in the very large categories of staff, collections and other. Some libraries estimate the cost of the new service or piece of equipment or collection when they request funds.

Others do more if the parent agency requires a particular form of budget. It is rare that the library budget carefully links these costs to the allocation of labor. This may be a result of living with the library belief that library staff costs are not an issue because each member of the staff is not highly paid. In this scenario, library staff members are viewed as the extension of the selfless, anonymous and interchangeable scribes of the medieval scriptorium, individuals who are serving a common cause with dedication and altruism.

As we meet and examine trends in libraries and printing in the last five hundred years, librarians are at work in libraries around the world. They are doing the tasks one typically associates with libraries- buying books, cataloging and circulating books, decisions needed to keep the library organization functioning. In most cases the tasks of developing outreach programs to encourage reading, and doing the work of keeping a library open is done library-by-library. Each library acts alone. There may be some linkages between libraries in areas such as interlibrary loan or perhaps, shared programs for collection development. These collaborative programs may or may not be viewed as special efforts that call for separate budgets. There is enough history of library cooperation that often each library just absorbs the cost of sharing with other libraries. Absorbing the cost may not be a bad thing for given library to do. It depends.

What is problematic is the general absence of acknowledgement of the cost of doing any of these activities. Without comparative data, including data about costs, it is hard for librarians to make informed decisions or choices. In the absence of data, old beliefs and old ways of doing things will continue to dominate by default.

Librarians need cost data to effect change in individual libraries and in library collaboratives.

Understanding costs as a strategy to effect change

Here is a current example of the problem. In the United States there is a major city in which there is a large public library and a university library. These two libraries, one serving the public and one serving a university community have decided to merge their buildings and build one great new space. The public and the local government involved have been encouraged to view this as a grand and important experiment. It is viewed as a possible model for other communities. It is also believed that the merged libraries will be able to give better service with some opportunities to reduce costs in one or another library operation. There has been no promise that costs will be reduced or threat that the individual budgets of each library will be cut. Rather the expectation is that monies freed up will be reallocated. Consultants have been hired to help them develop a strategic plan for the future. The staffs have begun the work of articulating a building program. The opportunities for making improvements from current practice are legion.

It is in this environment that one of the strategic planning consultants recently asked for data on current costs of providing reference service in both libraries. It was not available. Nor did either of the libraries know what it cost them to buy a book or circulate an item. The absence of the data is slowing down planning as the planning teams regroup and collect basic cost information. The two libraries are not unique. Most library administrations could not answer these questions without a great deal of study. These

studies are not done in libraries on a regular basis and so the data is not available for use when a decision is pending that might benefit from a series of cost studies. These libraries, as do many libraries, have established priorities and set up budget categories that allocate monies for different program areas. But they have not done the next step. They have not analyzed their services to make choices in a rational manner, with cost one of the criteria.

Many libraries need to move from the program budget model to the rational model approach if they wish to truly find out how they spend their money and make sure they are spending it wisely. The rational paradigm focuses on program outputs (library products) and relates the impacts of changes in budgeted amounts to product outputs. For example, reference outputs can involve answering questions, teaching a class, creating a bibliography or webliography. Other outputs are the databases designed to give users access to the collection. The rational budget model allows librarians to see beneath the surface. The first step in evaluating various library products is to understand the relative costs and benefits associated with each choice.

Basic cost concepts

The new rational budget model has improved resource allocation as its primary goal. To use this model a librarian needs to understand certain basic costing concepts. Cost is the value of resources exchanged for benefits. Resources can be time or assets expressed in terms of money. When we talk about cost analysis we need to identify the primary costs of materials and labor. We need this data so we can price the value-added in the transformation processes within the library. Librarians know that an organized collection is better than a random pile of books. For

librarians the acts of organizing a collection are part of the value-added transformation process.

Cost allocation is the process of assigning library costs to specific products or programs. Obviously, one must first collect the costs. Establishing the basis for cost allocation requires an understanding of cost behaviors. Sometimes costs vary in direct proportion to the volume of activity. These are called variable costs. Hotel costs are one example. The more nights you stay at the hotel, the larger your bill will be when you check out. The more books a library buys, the more it pays for them. On the other hand some costs appear to have no relation to the volume of activity. For example, you pay rent for your apartment whether you sleep there or not. The cost of physical shelf space for a book does not change when the book is in circulation. These are called fixed costs.

Two other important concepts, relevant range and discretionary cost, must be understood in conjunction with the definition of fixed costs. Fixed costs are relevant only for a given volume or range of activity. When the range is exceeded, the costs change. For example, the cost of keeping shelf space available in the library has a certain fixed element. The element is only good within a certain range; in this case, the physical capacity of the current library building determines the relevant range. Discretionary costs are fixed in the short run and variable in the long run. People who study costs carefully know that in the long run, all costs are variable. Fixed costs can come to an end, as in the case of paying off a mortgage. Or, a person who is paid a high salary may retire. Subscription renewals are examples of discretionary costs; they are fixed in the short run but may change in the long run.

Once these core cost concepts are understood we can apply this knowledge to measure the cost of producing various results or benefits provided by the library. There are four main elements to building a cost measurement system: things, people, processes, and results. The results, or products, can be questions answered, or any outcomes of the interactions among the other three elements of the measurement system. Each product has associated costs arising from things, people and processes.

If the result is having a particular book in circulation, there are many elements related to the cost of that benefit. First, there is the acquisitions decision. There is a salary, multiplied by a percent of time spent on selection, divided by number of titles selected for a cost per decision. Second, there are the things cost, in this case, the cost of the book. It is a variable cost. If you buy five copies you will have a cost of x times 5. Part of the process of coming up with the results cost is to add these costs together. The acquisition decision cost must be allocated to the individual books. If we buy one copy the acquisitions decision cost is added to the purchase price. If we buy ten copies, we allocate the acquisitions decision cost on a per unit basis. We see that as fixed costs are allocated over larger volumes, per unit costs decrease. This could be the end of the study or you could also incorporate the cost of cataloging and processing and circulating the book. When you perform these types of analyses you are using activity based costing techniques, the first step in a cost/benefit analysis. It is new work for librarians and it is still in its experimental stages.

Conclusion

As individuals with finite incomes we do the work of cost analysis and cost/benefit analysis for ourselves on a very regular basis; and we use the results as we make economic decisions that guide our lives. Some are small decisions. Should we walk, take public transportation or drive to work? Each has a cost in time and each also has a monetary cost. Each also has its attendant benefits. Some are large decisions. Should we go to university for an advanced degree and forgo income for several years in the hope we will earn more money later? Should we have a large or small wedding? Should we buy a house and if so, how can we pay for it? Once you see just how often you do the work of cost and cost/benefit analysis on a personal level, you may be surprised to learn that this kind of work is not typically part of library budgeting work.

Given all of the librarians' ingrained beliefs about money mentioned earlier, librarians tend to skip this step, go directly to the people in charge and just ask for money for one or more good library needs. It is assumed all are in agreement that good librarians will ask for good things that will be good for the users. However, when you think about this scenario a little longer, you may begin to be a bit chagrined and think that librarians' requests for funds are a bit like children asking for ice cream on a hot summer day—a sweet, simple and unplanned act of begging. But librarians are not children and should not want to be compared to them when it comes to the important act of gathering and expending financial resources.

The rational model, building on the program model, can help librarians know whether library funds are put to the best use—that which provides the most benefits at the lowest possible cost expenditure. Benefits criteria can be

tangible and intangible, change over time, differ among libraries and be weighted by various institutional priorities. One benefit for society is the economy of scale inherent in all publicly supported library collections versus private book collections. Acquisitions and cataloging services provided with the books create additional benefits such as enhanced information, time savings and improved research as well as better educated students. A rational budget model, based on cost analysis and cost/benefit analysis provides librarians with a better guarantee that they are performing their fiduciary duties in a responsible fashion. Simply put, a cost analysis studies how you spend your money. Cost/benefit analysis weighs whether or not the costs expended were worth the money given the efforts involved and the results achieved. Rather than presenting the library as a cost center the rational model focuses on the products, services and benefits provided. This is a forward-looking approach, one that looks to the survival of libraries for the next five hundred years.

Bibliography

Two books stand out as useful for individuals interested in developing skills in determining costs. One is a 1992 book by Betty Turock and Andrea Pedolsky, *Creating a Financial Plan* (NY: Neal-Schuman) It is a workbook that sets the reader the task of studying the library's community, analyzing its options and making decisions about service that are based on analysis of need and cost. Once these skills are mastered the budget maker is ready to perform some of the cost studies suggested in Herbert Snyder and Elisabeth Davenport's book *Costing and Pricing in the Digital Age* (NY: Neal Schuman, 1997).

Starptautiska konference
"Latviešu grāmata un bibliotēka: 1525-2000"
International conference
"The Latvian Book and Libraries: 1525-2000"

8.11.2000.-11.11.2000., Rīga

Materiālu krājums
II

Iespiests Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reprogrāfijas nodaļā.
Pasūtījuma nr. 73. Metiens 200 eks. Līgumcena.

Latvijas Nacionālā bibliotēka, K.Barona iela 14, Rīga, LV 1423

OBILGĀTĪBĀ
EKSPLOATĀCĪJAI

Ona plešonīde. 21.gadsimta sākuma rezultāti grāmatu un elektroniskās publikācijas
Second plenary session. The 21st century: between the printed book and the
electronic publication

tangible and intangible, change over time, differ among
libraries and be weighted by various institutional priorities.
One benefit for society is the economy of scale inherent in
all publicly supported library collections versus private book
collections. Acquisitions and cataloging services provided
with the books create additional benefits such as enhanced
information, time savings and improved research as well as
higher educated students. A rational budget model, based
on cost-benefit analysis, provides librarians
with a better guarantee that they are performing their
fiduciary duties in a responsible fashion. Simply put, a cost
analysis studies the costs of the products, services and
benefits provided. This is a rational approach and
that looks at the value of libraries to libraries.

Results achieved. Rather than presenting the library as a cost center
the rational model focuses on the products, services and
benefits provided. This is a rational approach and
that looks at the value of libraries to libraries.

Two books stand out as the best stand out
literature in developing skills in determining costs. One is a
1992 book by Betty Turok and Andrea Pedolsky, *Creating a
Financial Plan* (NY: Neal Schuman) it is a workbook that sets
the reader the task of studying the library's community,
analyzing its options and making decisions about service
that are based on analysis of need and cost. Once these
skills are mastered the budget maker is ready to perform
some of the cost studies suggested in Herbert Snyder and
Elisabeth Davenport's book *Costing and Pricing in the Digital
Age* (NY: Neal Schuman, 1997).

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

21-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0300019587

2000-3

810 II